

ARKIV
FÖR
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET MED UNDERSTÖD AV AXEL KOCKS FOND FÖR
NORDISK FILOLOGI SAMT STATSBI DRAG FRÅN
DANMARK FINLAND NORGE OCH SVERIGE

GENOM

SVEN BENSON

UNDER MEDVERKAN AV

**SIGURD FRIES EYVIND FJELD HALVORSEN JÓN HELGASON†
POUL LINDEGÅRD HJORTH LUDVIG HOLM-OLSEN LARS HULDÉN
VALTER JANSSON BENGT LOMAN KRISTIAN RINGGAARD**

REDAKTIONSSEKRETERARE

BENGT PAMP

ETTHUNDRAFÖRSTA BANDET

SIUNDE FÖLJDEN, ÅTTONDE BANDET

1986

CWK GLEERUP

CWK Gleerup är produktlinjenamnet för vetenskapliga skrifter
utgivna av LiberFörlag, Malmö

Tryckt med stöd av
Nordiska publiceringsnämnden för humanistiska tidskrifter
Axel Kocks fond för nordisk filologi

ISSN 0066-7668
ISBN 91-40-05163-3
Berlings, Arlöy 1986

Innehåll

<i>Barnes, Michael P.</i> , professor, London: Reflexivisation in Faroese. A preliminary survey	95–126
<i>Benson, Sven</i> , professor, Göteborg, <i>Pamp, Bengt</i> , arkivchef, Lund, och <i>Platzack, Christer</i> , professor, Lund: Litteraturkrönikan 1985	245–278
<i>Bonsack, Edwin</i> , Ph. D., Washington: Concerning B. Ejder's review of E. Bonsack's <i>Dvalinn</i>	238
<i>Clover, Carol J.</i> , associate professor, Berkeley: The Long Prose Form	10–39
<i>Crozier, Alan</i> , Ph. D., Södra Sandby: The Germanic root *dreug- 'to follow, accompany'. A semantic reconstruction	127–148
<i>Haugen, Einar</i> , professor, Belmont: Negative Reinforcement. Some Thoughts on Saying "No" in Scandinavian	149–172
<i>Heller, Rolf</i> , Dr. Phil., Leipzig: Zu den Aufgaben des Übersetzers	87–94
<i>Hjorth, Poul Lindegård</i> , professor, Hørsholm: Kristian Hald † ..	239–241
<i>Lafrenz, Peter</i> , fil. dr, Göteborg: Vorlagenstudien	230–237
<i>Louis-Jensen, Jonna</i> , professor, København: Jón Helgason † ...	242–244
<i>Nordman, Marianne</i> , fil. dr, Vasa: Modalitet i några facktexter ..	194–210
<i>Pamp, Bengt</i> , se <i>Benson, Sven</i>	
<i>Piebenga, G. A.</i> , Dr, Groningen: Om Marialegenden «Fra hinum heilaga Thomase erkibiskupi»	40–49
<i>Platzack, Christer</i> , se <i>Benson, Sven</i>	
<i>Ringgaard, K.</i> , professor, Århus: Flektionssystemets forenkling og middelnedertysk	173–183
<i>Ronge, Hans H.</i> , Om Konungastyrelsen	211–229
<i>Salberger, Evert</i> , docent, Göteborg: Nekrologon på Nolingestenen	1–9
<i>Sigurd, Bengt</i> , professor, Lund: Om <i>bara</i> och andra förväntningsadverb	184–193
<i>Söderberg, Barbro</i> , docent, Stockholm: Formelgods och Eddakronologi	50–86
Meddelande	244
Till red. insända skrifter	279–284

EVERT SALBERGER

Nekrologen på Nolinge-stenen

På hösten 1952 upptäcktes ca 500 m från Nolinge säteri i Grödinge sn, Södermanland en dittills okänd runsten, vars inskrift Sven B. F. Jansson 1954 a (s. 20) med viss rekonstruktion av det defekta mittpartiet har läst:

**biurn : lit : risa : stin : if [tir : . . . han : uarp : tup] r : austr : i : kirikium
: biurn hik**

och tytt: "Björn lät resa stenen efter . . . (Han "vart död") österut i Grekland. Björn högg." Samma läsning och tydning möter hos Jansson 1954 b (s. 36) och – utan rekonstruktionen [tir : . . . han : uarp : tup] av den förlorade texten i mitten av inskriften – hos Jansson 1954 c (s. 56 ff.), där man också finner en ingående redogörelse för fyndomständigheterna. – I fullständigt skick har inskriften bestått av tre delar: dedikation, nekrolog och ristarformel.

Av nekrologen är endast slutet: . . . r : austr : i : kirikium, "österut i Grekland", i behåll, vilket enligt Jansson 1954 c (s. 54) beror på att "ett avsevärt stycke av runstensens övre del saknas; toppen har någon gång slagits av och tyvärr gått förlorad", varigenom "en avsevärd del av ristningen gått förlorad" (s. 56). Det går väl inte att med säkerhet avgöra, hur stor del av stenen och ristningen som saknas, men utifrån sin partiella rekonstruktion av inskriftens mittavsnitt har Jansson 1954 c (s. 54) gjort ett försök: "Genom att den del av inskriften, som har stått på den förlorade överdelen, till stor del kan rekonstrueras, vågar man fastställa, att topstycket bör ha varit åtminstone 50 cm högt. Hela stenen har alltså ursprungligen varit drygt 2 m, d.v.s den har varit av normal runstenshöjd." I Kommentar till läsningen återkommer Jansson 1954 c (s. 59) till saken och yttrar: "Därefter [efter r. 18 f] är stenen avslagen. På grund av sammanhanget kan man beräkna, att minst 25 runor ha funnits på det förlorade stycket, som därför bör ha mått åtminstone 50 cm på höjden".

Efter fragmentet **if** av prep. **if** [tir] 'efter' har rimligtvis följt ett mansnamn i ackusativ och ett släktskapsord: **fapur** (ack.) 'fader', **brupur** (ack.) 'broder' eller **sun** (ack.) 'son' samt poss.-pron. **sin** (ack.) 'sin'. Janssons rekonstruktion: [han : uarp : tup]r : austr : i : kirikium, "(Han "vart död") österut i Grekland" är i och för sig naturlig och tilltalande, men man kan inte vara

alldeles säker på att nekrologen haft just den lydelsen. Den kan tåla att betraktas i ljuset av en delvis ny situation, varom mera i fortsättningen.

Samtidigt offentliggjorde Sven B. F. Jansson 1954 a (s. 20 ff.) en i flera delar sönderslagen runsten, som påträffats i slutningen mot Eldsundet, den gamla sjöleden mellan Strängnäs-viken och Söderviken i Södermanland. De elva fragmenten sammanfogades, utan att man dock lyckades återskapa hela runstenen. Den särskilt i början fragmentariska inskriften på den, Lagnö-stenen i Vansö sn, lästes av Jansson 1954 a (s. 22):

... i : risti : --- ... in ... sin : han : ir : entaþr : i : austruiki : ut : o : la-
...

och tyddes: "... reste (?) ... sin. Han 'är ändad' i österväg ute i Langbarda-land (?) ...". Denna inskrift gav ytterligare ett belägg på uttrycket i : **austruiki** (dat. sing.), "i österväg, i österled", tidigare känt från två sörmländska runinskrifter, båda klart versifierade, nämligen Sö 34, en av Tjuvstigen-stenarna i Vagnhärads sn, med det identiska belägget i · **austruiki** och Sö 126, en runristad berghäll vid Fagerlöt, Hamra skog i Bogsta sn, med belägget i · **austru[i]hi** samt från en uppländsk runinskrift på U 367, ett försvunnet runstensfragment vid Gådersta i Skepptuna sn, med belägget i **austr · uih-**. De två runorna **la-** ... efter orden **ut : o :**, "ute i", är förmodligen, som Jansson (s. 24) antagit, början av ett **la[kbarþa : lanti]** (dat.), "langobarders land", tidigare känt från en sörmländsk och två uppländska runinskrifter: Sö 65, Djulefors-stenen i Stora Malms sn, med belägget **lakbarþi lanti** (dat.) för **lakbarþa lanti**, U 133, en runsten i två delar i Täby kyrka, med det defekta belägget **lank · barþa · l--ti** (dat.) och U 141, en förkommen runsten i Fittja, Täby sn, med det klara belägget **lank · barþa · lanti** (dat.). Vidare gav Lagnö-inskriften det första säkra exemplet på konstruktionen **ir : entaþr**, "är ändad" med presens av hjälpverbet och particip preteritum av verbet *ændas* 'ända sitt liv, dö'.

Några år senare påträffades i samband med reparation av Ytterjärna kyrka i Södermanland ett stycke av en runsten, som visade sig vara den genom ett par bevarade teckningar kända förkomna överdelen av Sö 345. Återfyndet offentliggjordes av Sven B. F. Jansson 1958 (s. 246 f.), som läste den fragmentariska inskriften:

... in × þinsa × at × kair... -n · er · e- ... þr × ut- × kr ...

och tydde den: "... (resa st)en denna efter Ger-... Han 'är ändad' ute i Gr(ekland)." I runverket hade Elias Wessén med supplerung efter äldre teckningar läst inskriften på Sö 345:

... [in × þinsa × at × kair] ... er · e[n-a] þr × ut- k-,
5   10   15   20   25

jfr Brate: 14 e, 16–21 e--**apr**, 25–26 kr, men hans rekonstruktion av nekrologen: [*va*]*R æn[d]aðr ut [i Grikkiu] (?)* bör, som redan Sven B. F. Jansson 1954 a (s. 23) i sin publicering av Lagnö-inskriften påpekade, korrigeras till *er æn[d]aðr*, jfr att Wessén själv läser hjälpverbet **er**, (liksom Brate **er**) vilket inte kommer till synes vid hans tydning ”hade dött”. – På Sö 345, den fragmentariska runstenen vid Ytterjärna kyrka, återfinns alltså ett något defekt men säkert belägg **er · e . . . þr**, ”är ändad” på ifrågakavande verbaluttryck.

Följande år publicerade Sven B. F. Jansson 1959 (s. 263) ett märkligt runstensfynd, som gjordes i Västerljungs kyrka i Södermanland senhösten 1959. Tre av den ståtliga runstens sidor är ristade: baksidan och höger smalsida med rik ornamentik men utan runinskrift, framsidan med en vacker runslinga. Den alltigenom tydliga inskriften, som består av en dedikation, en nekrolog och en ristarformel, har Jansson (s. 266) läst:

haunefr + raisti · at · kairmar · faþur · sin + haa · ir intaþr · o · þiusti · skamals · hiak · runar þarsi +

och tytt: ”Hunnäv (Honäv) reste efter Germar, sin fader. Han är ändad i Tjust. Skamhals högg dessa runor.” – Inskriften ger oss ytterligare ett värdefullt exempel på det ovanliga uttrycket **ir intaþr**, ”är ändad”. Därmed hade det inom loppet av några få år på 1950-talet kommit fram tre belägg, alla tre på runstenar i Södermanland, på detta verbaluttryck.

Particip preteritum av verbet var dessförinnan belagt i en sörmländsk och en västmanländsk runinskrift. Inskriften på Sö 148, en runsten vid Innberga i Runtuna sn, har Erik Brate i runverket läst:

þiupulfr : bui : þaik : raisþu : stain þansi : at : farulf : faþur : sin : han uas antaþ austr i kaþum

och tytt: ”Tjudulv, Boe, de reste denna sten efter Farulv, sin fader. Han avled österut i Gardarike (Ryssland).” – I detta fall utgöres nekrologens verbaluttryck av imperfektum av hjälpverbet jämte particip preteritum: **uas antaþ(r)**, ”var ändad”.

På Vs 1, en runsten från Stora Rytterns kyrkoruin i Rytterns sn, har inskriften av Sven B. F. Jansson i runverket lästs:

+ kuplefr + seti : stff : auk : sena : þasi : uftir slakua : sun : sia : etaþr : austr · i · karusm ·

och tytt: ”Gudlev satte stav och dessa stenar efter Slagve, sin son. Han ändades österut i Gårdarike(?)” – Nekrologen har i denna inskrift inte ordinär satskaraktär med en finit verbform utan består av en satsförkortning med participet **etaþr**. Janssons tydning ”Han ändades” i stället för ”ändad” får sägas vara något fri.

Vanligare i runsvenskan än participialkonstruktion av verbet *ændas* 'ända sitt liv, dö' är imperfektum, som är belagt med formerna: 3 pers. pret. sing. **eataþis** och **aitaþis** 'ändade sitt liv' på Ög 81, **etaþis** på Ög 155, Sm 29, U 518, **entaþis** på Sö 9, Sö 85, U 140, G 207, **antaþis** Sö 33, Sö 65, U 136, **itaþis** U 358, **itaþisk** Sm 46 och 3 pers. pret. plur. **entaþus** på Sö 34, **antaþus** på U 153, fördelade på fem uppländska, fem sörmländska, två östgötska, två småländska inskrifter och en gotländsk inskrift, inalles 16 belägg mot hittills 5 participbelägg fördelade på fyra sörmländska inskrifter och en västmanländsk.

Förekomsten av predikatet *er ændaðr*, 'är ändad' i tre sörmländska runinskrifter: **ir intaþr** på Västerlångstenen, **ir : entaþr** på Lagnöstenen och **er · e...þr** på Ytterjärnastenen (Sö 345), jfr **uas antaþ** på Innbergastenen (Sö 148), gör det motiverat och lockande att konfrontera Sven B. F. Janssons rekonstruktion: [**han : uarþ : tuþ**]r av Nolingestenen nekrolog med en rekonstruktion: [**han : i/er : i/entaþ**]r. Vid en jämförelse mellan förslagen [**uarþ : tuþ**] och [**i/er : i/entaþ**] finner man, att det i båda fallen rör sig om sju runor och ett ordskillnadstecken, enligt det förra fördelade: fyra runor + ordskillnadstecken + tre runor, enligt det senare: två runor + ordskillnadstecken + fem runor. Nekrologens ingress kan således på Nolingestenen lika gärna ha varit: [**han : ir : intaþ**]r el. [**han : er : entaþ**]r, '(Han är ändad)' som [**han : uarþ : tuþ**]r, '(Han vart död)'. Frågan är, om det är möjligt att ge företräde åt något av de två alternativen.

I och för sig finns det ingenting att invända mot uttrycket **uarþ : tuþr**, 'vart död', som förekommer i nekrologer på flera sörmländska runstenar, bl.a. i **as : uarþ : tauþr · o · eklanti**, 'som vart död i England' på Sö 46, en runsten vid Hormesta i Nykyrka sn, och **han : uarþ : tauþr uestr**, 'Han vart död västerut' på Sö 319, en runsten från Sannerby (nu Stäringe) i Årdala sn. Det bör dock noteras, att uttrycket inte är betygat i samband med Grekland, men det kan vara en tillfällighet. Grekland nämnes förutom på Nolingestenen med belägget **austr : i : kirikum**, 'österut i Grekland' och på Ytterjärnastenen med det defekta belägget **ut- × kr . . .**: 'ute i Gr(ekland)' på ytterligare fyra sörmländska runstenar. Blott i ett fall sker det i en nekrolog, nämligen **han : entaþis : uti : krikum**, 'Han ändades ute i Grekland' på Sö 85, en skadad runsten från Västerby i Tumbo sn. I övriga fall sker det i andra sammanhang: **for : ulaifr : i : krikum : uli : sifti**, 'for Olev, i Grekland guld skiftade' på Sö 163, en runsten vid Rycksta i Råby sn, **uar : han : i : krikum iuli skifti**, 'Var han i Grekland, guld skiftade' på Sö 165, en runsten vid Grinda i Spelviks sn, och **han miþ kriki uarþ**, 'Han kom till Grekland' på Sö 170, en runsten vid Nälberga i Svärta sn.

På runstenar i andra landskap, Uppland och Västergötland, möter dock nekrologer med uttrycket **uarþ tuþr**, 'vart död' i samband med Grekland: **hon uarþ [tau]þr [a] kriklati**, 'Han vart död i Grekland' på U 540, en runsten

vid Husby-Lyhundra kyrka, **onar uarþ tauþr i girkium**, "Den andre (senare) vart död i Grekland" på U 1087, en försvunnen runsten vid Lövsta i Bälingsn, och **sar : uarþ : tuþr : i : krikum**, "Han vart död i Grekland" på Vg 178, en runsten på kyrkogården i Kölaby. Beläggen inskränker sig till dessa tre, varför påståendet: "I regel förekommer Greklands namn i satser av typen *Hann varð dauðr i Grikkium*, 'Han vart död i Grekland'" av Sven B. F. Jansson 1954 c (s. 32) är något missvisande. – Det är inte alls självklart, att Nolingestenen haft uttrycket [**uarþ tuþr**].

Andra dödsverb och dödsuttryck vid färder till Grekland är **fil** 'föll' i nekrologen **hon fil o kriklontr** (fel för **kriklontr**), "Han föll i Grekland" på U 374, **furs** 'omkom' i **on · furs · uti · krikum**, "Han omkom ute i Grekland" på U 201, **to** 'dog' i **þir to i kirikium**, "De dog i Grekland" på U 73 och i **hon to i krikum**, "Han dog i Grekland" på U 446, **uar tauþr**, 'blev död' i **hon uar tauþr mir krikium ut**, "Han blev död ute i Grekland" på U 431, jfr även **an : uar : bunti : kuþr : taþr : i : kirikium** på Ög 94.

Det avgjort vanligaste döds verbet om svenska färdmän i Grekland är **entapis**, **itapisk** etc. 'ändades' med åtta el. nio belägg: Sm 46, Ög 81 (2 ggr), Sö 85, U 136, U 140, U 153(?), U 358, U 518. Flera av dessa nekrologer har omisskännlig versform; det gäller i första hand om:

aitapis · asur · austr · i krikum,

ett verspar mitt inne i en tioradig strof i fornyrdöislag på den berömda Högbystenen i Östergötland (Ög 81). Stenens framsida har samma nekrolog över **asur** (ack.) 'Assur' med nästan samma formulering, vilken även den enligt George Stephens 1876 (s. 20) och Sophus Bugge 1891 (s. 231) kan uppfattas som ett verspar:

iar · eatapis · austr · i · krikum ·

Identisk med denna är nekrologen på en förlorad runsten vid Erikstad i Vittaryds sn (Sm 46):

im : itapisk ou-tr i krikum,

vari ordet **im** är en felaktig ristning för **ir** 'som' på grund av förväxling av **m**-runa och **κ**-runa och **ou-tr** förmodligen en felristning för **austr**, **ustr** 'österut'. Säkrare är enligt Sophus Bugge 1891 (s. 232) versformen i nekrologer som:

auk antapis ubi × krikum

på U 136, en runsten vid Broby i Täby sn,

þair · antapis × aust . . . um

på U 153, en runsten vid Lissby i Täby sn, oavsett om det avslutande

runpartiet är att supplera **aust[r × i krik]um**, "österut i Grekland" eller **aust[r × i karþ]um**, "österut i Gårdarike",

sar × itaþis × uk miþ krkum

på U 358, en runsten vid Skepptuna kyrka,

han : entaþis : uti : krikum

på Sö 85, en defekt runsten vid Västerby i Tumbo sn, och

*on × etaþis × i jsilu × nur ×
ian þir antrik × uti × krikum*

på U 518, en runsten vid V. Ledinge i Skederids sn, med en helming i fornyrðislag. Vissa av dessa verspar har stöd av ett verspar som

þair · entaþis · i · austrueki,

vilket står mitt inne i en komplett strof i fornyrðislag på Sö 34, en av runstenarna vid Tjuvstigen i Vagnhärads sn.

Man bör lägga märke till att prep. **i** och **miþ** vid **krikum**, **krkum** (dat. plur.) 'Grekland' i samtliga här versifierade nekrologer föregås av ett adverb **austr** på Ög 81 (2 ggr), **ou · tr** på Sm 46, **aust-** på U 153, **ub** på U 136, **uk** på U 358, **ut** på Sö 85 och U 518, vilket har ett visst tycke av pleonasm och måhända stilisering. Man kan jämföra med nekrologer, som inte har något dylikt adverb framför prepositionen, t.ex. **han : entaþis i kirikiu**m på U 140, ett runstensfragment vid Broby i Täby sn, **hon tu i krikum** på U 446, ett runstensfragment vid Droppsta i Odensala sn, och **onar uarþ tauþr i girkiu**m på U 1087, den försvunna runstenen vid Lövsta i Bälinge sn, i vilka prosaformerna är omissskännlig. I samtliga här anförda verspar föreligger vokalallitteration mellan verbformen **entaþis** m.fl. former och adverbet **austr**, **ub**, **uk**, **ut**, vilket kan ha berett plats för adverbet i nekrologen. För ett dylikt samband talar även förekomsten av adv. **ut** i helmingen:

*fu- hfila · far · aflaþi
uti · kri[k]um · arfa · sinum*

på U 792, en runsten vid Ulunda i Tillinge sn.

Det kan utifrån dessa förhållanden vid **entaþis** 'ändades' som predikat ha ett givet intresse att se närmare på stilisering och eventuell versifiering vid runsvenska beläggen på det väsentligen likvärdiga **er entaþr** 'är ändad' som predikat. I fråga om den fragmentariska nekrologen på Ytterjärna-stenen (Sö 345) förklarade redan Sophus Bugge 1891 (s. 154) förutseende: "Jeg formoder **sa [u]ar intaþr**. Andet Brudstykke indeholder sandsynlig Levning af Vers:

[sá] var endaðr ut . . ."

Salberger, E., 1964. Nekrologen från Härlingstorp, i: Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1962–63. Lund.

Sm = Smålands runinskrifter granskade och tolkade av Ragnar Kinander. (Sveriges runinskrifter, 4.) Sthlm 1935–61.

Stephens, G., 1876. Macbeth, Jarl Siward og Dundee. Kbhvn.

Sö = Södermanlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate och Elias Wessén. (Sveriges runinskrifter, 3.) Sthlm 1924–36.

U = Upplands runinskrifter granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B. F. Jansson, 1–4. (Sveriges runinskrifter, 6–9.) Sthlm 1940–58.

Vg = Västergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Hugo Jungner och Elisabeth Svärdström. (Sveriges runinskrifter, 5.) Sthlm 1940–70.

Vs = Västmanlands runinskrifter granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson. (Sveriges runinskrifter, 13.) Sthlm 1964.

Ög = Östergötlands runinskrifter granskade och tolkade av Erik Brate. (Sveriges runinskrifter, 2.) Sthlm 1911–18.

CAROL J. CLOVER

The Long Prose Form

1. Introduction

It is no surprise, given the deviant status of the Icelandic sagas in medieval letters, that the main issue in their study has always been, as it directly or indirectly continues to be, origins and transmission. Their form alone sets the sagas apart from the major genres of contemporary Europe: they differ from both epic and canonic romance in that they are in prose, and from history and chronicle in that they are in the vernacular. Although we find them characterized in introductions and handbooks as Europe's first novels or her only prose epics, neither label is quite right. "Epic" implies a kind of heroic grandeur that the sagas lack (and indeed often ironize), just as it suggests a model of genesis and development that does not square with our picture of the literary and antiquarian mode of operations of the thirteenth-century Icelanders we hold responsible for the creation of the sagas in the form we have them. "Novel", on the other hand, goes too far in the direction of deliberate fiction – much too far in the eyes of the new traditionalists (the heirs of the doctrine of freeprose), but somewhat too far even for the inventionists of the Icelandic school (heirs of the doctrine of bookprose).

Still, the larger point is well taken, for the long prose form (as I shall hereafter refer to long narratives in vernacular prose on secular, traditional and generally "epic" subjects) is if not a unique then surely a very rare category in European literary history before the novel.¹ There is in fact only one convincing analogue to the Norse saga, and that is the Irish saga. How it happened that neighboring and neighborly cultures hit more or less simultaneously on the same extraordinary narrative form remains one of the more intriguing puzzles of European literary history. (It should be kept in mind, however, that most of the Irish sagas are shorter, many much shorter, than most of the Icelandic sagas.) Gaelic tales have also been mentioned as parallels, but unfortunately for our purposes, the longer specimens to which collectors refer are not available in printed form; those that have been

¹ Note that this definition excludes religious or mythic traditions (such as the Vedic literature of India), where the sacred nature of the text is a crucial element in its memorization and transmission. Like the line between prose and poetry, the line between religious and secular is sometimes hard to draw; in both cases I have used my best judgment. Nor, with the partial exception of the *Heike*, have I taken into account mainly or wholly memorial traditions.

published are too short and too compositionally simple to bear comparison.² If we strike from our definition of the long prose form the qualification “on a traditional and generally ‘epic’ subject”, we take in two more cases. One is the Byzantine novel, a fully literary development not thought to have anything to do with the later emergence of prose forms in the north. The other is the French prose romance of the thirteenth century, also a fully literary development, and one which, as I have argued elsewhere, may indeed have played a role in the evolution of the Icelandic sagas, if only by creating a climate conducive to the cultivation of art prose in booklength forms.³ This completes the European inventory, the very brevity of which seems to bear out two related critical commonplaces: the literary-historical one that, in Europe at least, prose is linked to literacy, and that long prose forms came into existence only with the emergence of a reading class; and the folkloristic one that, as Scholes and Kellogg sum it up, “prose cannot develop orally because of the difficulty of controlling the logical and syntac-

² Claims of saga-length tales rest on the authority of J. H. Delargy [Séamus Ó Duilearga], “The Gaelic Story-Teller. With Some Notes on Gaelic Folk-tales”, The Sir John Rhÿs Lecture, *Proceedings of the British Academy*, 31 (1945), 177–221 and “Irish Tales and Story-Tellers” in *Märchen, Mythos, Dichtung. Festschrift zum 90. Geburtstag Friedrich von der Leyens am 19. August 1963*, ed. Hugo Kuhn and Kurt Schier (Munich: Beck, 1963), 63–82. The longest tale mentioned by Ó Duilearga is one of some 34,000 words (= ca. 115 pages), told by Eamon Burc (p. 190). He also refers to four recitations of single tales lasting about an hour (pp. 195–96). Accomplished tellers, moreover, may have a repertory of upwards of a hundred tales, often of different kinds (pp. 185–92).

Claims for the existence of saga-like narratives among the Highland Scots appear to rest on this passage in Alexander Carmichael’s introduction to *Carmina Gadelica* (Edinburgh: Constable, 1900): “In 1860, 1861, and 1862, I took down much folk-lore from Kenneth Morrison, cottar, Trithion, Skye. Kenneth Morrison had been a mason, but was now old, blind, and poor. Though wholly unlettered, he was highly intelligent. He mentioned the names of many old men in the extensive but now desolate parish of Minngnis, who had been famous story-tellers in his boyhood – men who had been born in the first decade of the eighteenth century. Several of these, he said, could recite stories and poems during many nights in succession – some of the tales requiring several nights to relate. He repeated fragments of many of these” (I:xxi). It would, however, seem from the references to description and classification that, despite their “epic” size, these narratives remain folktales in spirit, “world”, and plot type. One also has the impression, on reading Ó Duilearga in particular, that tales were sometimes drawn out to unnatural length to please the epic-minded collector – that, directly or indirectly, length was solicited. As several recent collectors in living traditions have pointed out, singers/tellers can be given to stunt performances, especially in ways they sense will please their foreign visitors, and it is important to distinguish induced or artificial presentations from the normal transmission process in a given society. If there once existed saga-like narrations among the Gaelic peoples, they exist no more as viable traditions, and the surviving texts and references are insufficient for our purposes. I have for that reason omitted them from consideration here, preferring to look further afield at observable cases. For a recent consideration of the oral-literary problem in early Irish sagas, see David Greene, “Early Irish Literature”, in *Early Irish Society*, ed. Myles Dillon (Dublin: Cultural Relations Commission of Ireland, 1954), pp. 23–35; and Gerard Murphy, *Saga and Myth in Ancient Ireland* (Dublin: Cultural Relations Commission of Ireland, 1954).

³ Carol J. Clover, *The Medieval Saga* (Ithaca, New York: Cornell Univ. Press, 1982).

tic rhythm of the prose sentence.”⁴ Moreover, the only systematic theory advanced so far for the oral generation of epic-length works is a theory specifically predicated on metrical lines (the Oral Theory of Milman Parry and Albert Lord).⁵ In light of all this, one may well wonder what sort of case the traditionalists in Norse studies can possibly make for the existence of something like a whole saga at the oral stage.

But what about the world beyond Europe? Every student of medieval and classical epic is now aware of the existence of a rich body of literature collected from cultures in which oral traditions either are living or have survived long enough to be documented in something like modern terms. The significance of this still-growing corpus for the study of early literature is obvious. As Victor Zhirmunsky writes of living epic traditions among the Turkic peoples: “We have here a key to the problem of the epic in general, since the ancient, medieval European, Indian and Iranian epopees have come down to us as reflected in written literary forms and adaptations, which can be understood from the point of view of their creation and propagation only through comparison with the living epic created and performed in the present, before our very eyes.”⁶

In the same vein, Ruth Finnegan speaks of the relevance of African oral literature for comparative literature in the wide sense. The study, she writes, “of the kinds of instances and genre . . . can enlarge both our literary experience and our concept of ‘literature’ altogether. It can also throw light on some recent literary experiments . . . as well as on the oral background to literature even in literate cultures. Its significance, in other words, is by no means confined to those with a special interest in the continent of Africa.”⁷

⁴ Robert Scholes and Robert Kellogg, *The Nature of Narrative* (New York: Oxford Univ. Press, 1966).

⁵ Albert B. Lord, *The Singer of Tales*, Harvard Studies in Comparative Literature, 24 (Cambridge: Harvard Univ. Press, 1960); see also Milman Parry’s collected papers, *The Making of Homeric Verse*, ed. Adam Parry (Oxford: Clarendon, 1971) and C. M. Bowra, *Heroic Poetry* (London: Macmillan, 1952; rpt. New York: St. Martin’s Press, 1966), esp. pp. 36–39. So much a given is verse for Parry and Lord that they do not even take prose into account. On this point, see the salutary remarks of Bennison Gray, “Repetition in Oral Literature”, *Journal of American Folklore*, 84 (1971), 289–303.

⁶ Victor M. Zhirmunsky, “On the Comparative Study of the Heroic Epic of the Peoples of Central Asia”, *Proceedings of the XXV International Congress of Orientalists*, 3 (Moscow: 1963), 241–52.

⁷ Ruth Finnegan, *Oral Literature in Africa* (Oxford: Clarendon, 1970), p. 518. See also her book *Oral Poetry: Its Nature, Significance and Social Context* (Cambridge, England: Cambridge Univ. Press, 1977), which draws cross-cultural comparisons of living and past traditions. Another scholar who has espoused the relevance of the African material for early European traditions is Jeff Opland; see especially his “African Phenomena Relevant to a Study of the European Middle Ages: Oral Tradition”, *English Studies in Africa*, 16 (1973), 87–90, and *Anglo-Saxon Oral Poetry: A Study of the Traditions* (New Haven and London: Yale Univ. Press, 1980). African (and other) oral traditions have been brought to bear on Greek epic by Minna Skafté Jensen, *The Homeric Question and the Oral-Formulaic Theory*, *Opuscula Græco-*

The immediate significance of the far-flung oral tradition for saga studies lies in the fact that it is alleged to contain not only poetic but also prose epics. To my knowledge, only three scholars have registered the potential importance of this fact for saga studies: H. M. Heinrichs, who pointed to long prose traditions in central Asia (as well as Gaelic Britain), Peter Buchholz, who like Heinrichs looks abroad, and Robert Kellogg, who in the course of a general essay on traditional versus literary art touches briefly on the implications of a certain African epic tradition (Nyanga) for our understanding of the origins and transmission of western epic (and presumably saga, though he does not say so directly).⁸ It may be going too far to expect that a prose epic in Africa, say, could be to saga scholarship what the Yugoslavian songs have been to the study of epic; but if we can learn anything at all about the generative rules and poetics of a long prose form, we will know a good deal more than we knew before. The main point, however, is that the very existence of such prose epics in the wider tradition guarantees the theoretical possibility, the human possibility, that the Icelandic saga too could have been essentially developed at the preliterate stage.

That drawing an analogy between medieval European and modern non-European epic traditions is problematic goes without saying. It also goes without saying, however, that the long-standing and unfortunate disinclination of saga scholars to entertain the idea that there might be something "primitive" in early Icelandic verbal art grows increasingly unrealistic and unproductive, not to say out of tune with developments in classical and other medieval literary studies. The aim of this essay is to continue in the direction Buchholz and Heinrichs pointed out: to explore the wider tradition – not just central Asian, but also African, Japanese, southeast Asian, and Mongol – for analogues to the sagas. Needless to say, the translations and secondary literature on which I have necessarily had to rely do not allow for fine tuning,

---

latina, 20 (Copenhagen: Museum Tusulanum, 1980). C. M. Bowra's once-standard *Heroic Poetry* is quickly becoming outdated. Two recent contributions along these lines are Felix J. Oinas, ed., *Heroic Epic and Saga: An Introduction to the World's Great Folk Epics* (Bloomington and London: Indiana University Press, 1978) and A. T. Hatto, ed., *Traditions of Heroic and Epic Poetry. Volume One: The Traditions* (London: The Modern Humanities Research Association, 1980). For a consideration of transmission and historicity, see Jan Vansina, *Oral Tradition: A Study in Historical Methodology*, tr. H. M. Wright (Chicago: Aldine, 1965; London: Routledge and Kegan Paul, 1965; and Harmondsworth, Middlesex: Penguin, 1973).

⁸ Heinrich M. Heinrichs, "Mündlichkeit und Schriftlichkeit", Akten des V. Internationalen Germanisten-Kongresses Cambridge 1975, *Jahrbuch für Internationale Germanistik*, Series A, vol. 2 (1976), 114–33, esp. pp. 117–19; Peter Buchholz, *Vorzeitkunde. Mündliches Erzählen und Überliefern im mittelalterlichen Skandinavien nach dem Zeugnis von Fornaldarsaga und eddischer Dichtung*, *Skandinavistische Studien, Beiträge zur Sprache, Literatur und Kultur der nordischen Länder*, 13 (Neumünster: Karl Wachholtz, 1980), 21–31; and Robert Kellogg, "Varieties of Tradition in Medieval Narrative", in *Medieval Narrative: A Symposium*, ed. Hans Bekker-Nielsen, Andreas Haarder, Preben Meulengracht Sørensen (Odense: Odense Univ. Press, 1979), pp. 120–29, esp. 124–25.

and I have limited my inquiry to the formal basics: prose and length. The question I am asking is simply: what is the status, in documented oral traditions, of the long prose form?

2. Non-European Traditions: Prose

Regarding prose in non-European traditions, three points may be made. The first is that, in most traditions collectors classify as epic or epic-like, poetry is the rule and prose the exception. For this reason, and also because western collectors have long had Homer on the mind, the prose examples have not enjoyed the same attention as the verse ones, with the result that detailed information on their transmission is rather harder to come by.⁹ The second point is that even the prose traditions are commonly interspersed with poetry. In the central Asian “sagas” studied by Chadwick and Zhirmunsky, the pattern is for narrative passages to be related in prose and speeches in verse.¹⁰ Köroglu, hero of the most fully-developed prose tradition in this area, “can never fight without he improvises first.”¹¹ He is traditionally claimed to have spoken poetry more naturally than prose, a custom that appears to have been followed to a large extent by the people with whom he was in contact, so that even the most casual conversations are carried on in poetry.¹² So mixed are some of the Kazakh “sagas” that it is not clear whether to take them as prose interspersed with verse or verse interspersed with prose (e.g., *Er Targyn*).¹³ That the mixed form is of some antiquity in Turkic tradition is shown by the first and only recording of a medieval Turkic epos, the fifteenth-century Oghuz cycle known as the *Dede Korkut*, which

⁹ The force of the Homeric model is neatly illustrated in Anton Schiefner’s 1859 edition of some south Siberian prose tales. Schiefner not only composed them into an epic-length whole, he then translated them into German verse. See his *Heldensagen der Minussinischen Tartaren* (St. Petersburg: 1859; rpt. Berlin: 1924).

¹⁰ Nora K. Chadwick and Victor Zhirmunsky, *Oral Epics of Central Asia* (Cambridge, England: Cambridge University Press, 1969), esp. pp. 50–57. Chadwick’s essay in this volume (pp. 3–267) is a slightly changed version of her chapter on that subject in *The Growth of Literature*, vol. III (Cambridge, England: Cambridge University press, 1940). The remainder of the volume (pages 271–339) consists of Zhirmunsky’s commentary and update. Hereafter referred to as Chadwick and Zhirmunsky.

¹¹ Alexander Chodzkó, *Specimens of the Popular Poetry of Persia* (London: Oriental Translation Fund of Great Britain and Ireland, 1842), p. 12.

¹² Chadwick and Zhirmunsky, pp. 58–59 and 76.

¹³ Chadwick and Zhirmunsky, esp. pp. 50–57. See also Thomas G. Winner, *The Oral Art and Literature of the Kazakhs of Russian Central Asia* (Durham: Duke Univ. Press, 1958), pp. 68–69. The story *Er Targyn* is found in volume 3 (pp. 153–205) of W. Radloff [V. Radlov], *Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme Süd-Siberiens*, 6 vols. (St. Petersburg: Commissionäre der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 1866–86; rpt. Leipzig: Zentral-Antiquariat der Deutschen Demokratischen Republik, 1965); hereafter referred to as Radlov.

consists of twelve prose tales with speech-verse interpolations.¹⁴ Finnegan calculates that the verse is no more than about 35 % of the total wordage, but it plays, as she says, a “crucial part in the emotional and poetic impact of the whole.”¹⁵ The prose tale of Kichapi, collected among the Land Dayaks in Borneo, is likewise liberally interspersed with speech poems,¹⁶ and the Japanese *Heike monogatari* in its standard version contains 97 short speech-poems of a fixed type.¹⁷

Mongol epics also show some prose passages, but according to C. R. Bawden, these are due to the degeneration of the poetic tradition. “Formally, the ideal epic as found in the MPR today, whether west Mongol or Khalka, consists of a continuous piece of verse, constructed so as to display with more or less consistency the established features of Mongol verse. . . . Ideally, again, there should not be prose passages, but age and failing memory reduce some bards to summarizing in prose those passages which they cannot remember in their verse form.”¹⁸ Here again the tendency is for speeches, above all monologues, to be in verse and narrative passages in prose.¹⁹ It should be noted that Mongol epic is not historic in its content (“nor is it tragic, and one wonders whether it is even heroic, except in a very special sense of the word”).²⁰

Mixed forms are also the rule in Africa. Passages of verse, again speech-poems, have been estimated to account for about an eighth of the Nkundo tale of Lianja,²¹ and like the Turkic hero Kōroglu, the Nyanga hero Mwindo

¹⁴ Chadwick and Zhirmunsky, pp. 308 and 335. For an English translation, see Geoffrey Lewis, tr. *The Book of Dede Korkut* (Harmondsworth, Middlesex: Penguin, 1974) and Faruk Sümer, Ahmet E. Eysal, and Warren S. Walker, trs. and eds., *The Book of Dede Korkut: A Turkish Epic* (Austin: Univ. of Texas Press, 1972).

¹⁵ Finnegan, *Oral Poetry*, p. 10.

¹⁶ W. R. Geddes, *Nine Dayak Nights* (London, etc.: Oxford Univ. Press, 1961).

¹⁷ Hiroshi Kitagawa and Bruce T. Tsuchida, trs., *The Tale of Heike* (Tokyo: Univ. of Tokyo Press, 1975), p. xxxii.

¹⁸ C. R. Bawden, “Remarks on Some Contemporary Performances of Epics in the MPR”, in *Die mongolischen Epen. Bezüge, Sinndeutung und Überlieferung (Ein Symposium)*, ed. Walther Heissig, Asiatische Forschungen, 68 (Wiesbaden: Harrassowitz, 1979), pp. 37–43. See also the same author’s “Mongol. The Contemporary Tradition”, in *Traditions of Heroic and Epic Poetry*, pp. 268–99. The Mongol case is greatly complicated by the intrusion of literary traditions, which have given rise to a kind of “book epic”.

¹⁹ S. Ju. Nekljudov, “Bemerkungen zu den Vortragsformen des mongolischen Epos”, in Walther Heissig, ed., *Fragen der mongolischen Heldendichtung. Teil II*, Asiatische Forschungen, 73 (Wiesbaden: Harrassowitz, 1982).

²⁰ Bawden, “Mongol: The Contemporary Tradition”, p. 276.

²¹ Finnegan, *Oral Literature in Africa*, p. 109. The edition/translation of the *Lianja* on which I have mainly relied is E. Boelaert, *Nsong’a Lianja: L’épopée nationale des Nkundo* (Antwerp: de Sikkell, 1949). For other edition/translations, see the bibliographies in Daniel P. Biebuyck, “The African Heroic Epic”, in Oinas, *Heroic Epic and Saga*, pp. 336–67, and in Isidore Okpewho, *The Epic in Africa: Towards a Poetics of the Oral Performance* (New York: Columbia Univ. Press, 1979).

regularly expresses himself in lyric verse.²² The Mandinka tale of Sunjata (a hero who lived in the thirteenth century) is a more complicated case in that it alternates among three “performance modes” (speech mode, recitation mode, and song mode), but it is in any case safe to say that the very existence of different and alternating language modes bespeaks a mixed form.²³ In general it would seem that the greater the length of the “prose” tale, the likelier it is to contain verse passages. Those prose traditions characterized by collectors as “epic” are therefore virtually all prosimetric – a point worth bearing in mind in the ongoing consideration of mixed forms in early medieval Europe.²⁴

The third point to be made about prose is that it is a considerably more multifarious category than what Okpewho calls the “literate judgement” of European commentators has traditionally allowed.²⁵ Among the Turks of central and eastern Asia, Chadwick observes, “formal narrative is carried on chiefly in the form of poetry, and rhythmical prose, and . . . both forms are recited, not in a speaking voice, but in recitative.”²⁶ Zhirmunsky explains further that the “rhythmization [of prose] is attained by a parallelism of the members of a large syntactical whole and by the regular mechanical emergence of grammatical rhyme at the end of the respective syntactical groups.” This qualifies as prose only because the “variety of those groups in their order and size is greater than verse, and there is no tendency to even the

²² Tr. and ed. by Daniel Biebuyck and Kahambo C. Mateene, *The Mwindo Epic from the Banyanga (Congo Republic)* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1969). Other versions are included in Biebuyck's *Hero and Chief: Epic Literature from the Banyanga Zaire Republic* (Berkeley, etc.: Univ. of California Press, 1978).

²³ See Gordon Innes, ed., *Sunjata: Three Mandinka Versions* (London: School of Oriental and African Studies, University of London, 1974), esp. pp. 17-20. As Finnegan writes, “Where does one draw the line, for instance, among the various ‘speech modes,’ some more ‘poetic’ than others, in which the Mandinka Sunjata ‘epic’ is delivered in West Africa?” (*Oral Poetry*, p. 25). An older edition of the work is that of Djibril Tamsir Niane, *Soundjata ou l'épopée mandingue* (Paris: Présence Africaine, 1960; Eng. tr. by G. D. Pickett, *Sundiata: An Epic of Old Mali* (London: Longmans, Green and Co., 1965).

²⁴ See especially Dietrich Hofmann, “Vers und Prosa in der mündlich gepflegten mittelalterlichen Erzählkunst der germanischen Länder”, *Frühmittelalterliche Studien*, 5 (1971), 135-75. Klaus von See has recently put forth the view that the mixed form of the saga is modeled on the mixed form of the troubadour biography. See esp. his *Skaldendichtung*, Artemis Einführung (Munich and Zurich: Artemis, 1980); also his “Mündliche Prosa und Skaldendichtung. Mit einem Exkurs über Skaldensagas und Trobadorbographien”, *Mediaeval Scandinavia*, 11 (1978-79), 82-91 (rpt. in his *Edda, Saga, Skaldendichtung. Aufsätze zur skandinavischen Literatur des Mittelalters* (Heidelberg: Winter, 1981).

²⁵ “All this”, says Isidore Okpewho of the complex prosodic systems of *Ozidi*, *Mwindo*, *Kambili*, and *Sunjata*, “leads one to the conviction that for Africa, as far as the public performance of the heroic narrative is concerned, we must abandon those formal distinctions between prose and verse that literate judgement has taught us – if only for the fact that the performing bard does many other things which make up the poetry of his act, and cannot therefore afford to be held within narrow prosodic confines” (*The Epic in Africa*, p. 159).

²⁶ Chadwick and Zhirmunsky, p. 213.

number of syllables.”²⁷ The *Taska Mättyr* of the Abakan Turks is described as a “long prose narrative” but is at the same time said to be “composed in a leisurely and elaborate style with all the characteristics of heroic poetry highly developed, and neither the diction nor the syntax is that of prose.”²⁸ Less is known about the actual performance of prose than of poetry among the Turkic peoples, but musical accompaniment is apparently taken for granted in both.²⁹ According to Thomas G. Winner, “the versified parts [of Kazakh epics] were sung to the accompaniment of the *dombra* or the *gobyz* while the prose sections were usually declaimed in *recitativo*, also to the accompaniment of the musical instrument.”³⁰ A similar pattern obtains in those Mongol epics with mixed form: with or without instrumental accompaniment, the prose is said to be intoned or declaimed and the verse chanted or sung.³¹

It should also be noted that the prose traditions of central and eastern Asia draw on a stock of verbal clichés very much like the poetic formulas of oral theory; this appears to be true of memorized as well as extemporized texts.³² As for the Dayak story of Kichapi, Geddes reports that the poetic passages were sung in a special “song language” but unfortunately fails to note the performance mode of the prose.³³ The language of the Japanese *Heike* is also described as strongly rhythmic and poetic in character; here too musical instruments are played in conjunction with the performance (usually in interludes).³⁴

So poetic is African “prose” that the distinction becomes academic. “The borderline between them”, wrote G. P. Lestrade of southern Bantu literature, “is extremely difficult to ascertain and define, while the verse-technique, in so far as verse can be separated from prose, is extremely free and unmechanical. Broadly speaking, it may be said that the difference . . . is one of spirit rather than of form, and that such formal distinction as there is is one of degree of use rather than of quality of formal elements.”³⁵ Some of

²⁷ Chadwick and Zhirmunsky, pp. 338–39.

²⁸ Chadwick and Zhirmunsky, pp. 63–64.

²⁹ Chadwick and Zhirmunsky, pp. 213–17. See also Chodzko, *Specimens of the Popular Poetry of Persia*, pp. 4 and 13–14.

³⁰ Winner, *The Oral Art and Literature of the Kazakhs*, pp. 68–69.

³¹ Bawden, “Remarks on Some Contemporary Performances of Epics in the MPR” and “Mongol: The Contemporary tradition”; also Nekljudov, “Bemerkungen zu den Vortragformen des mongolischen Epos.”

³² Winner, *The Oral Art and Literature of the Kazakhs*, pp. 68–71, and Chadwick and Zhirmunsky, pp. 213–17.

³³ Geddes, *Nine Dayak Nights*, p. xxx. His silence should perhaps be taken to indicate a normal pace.

³⁴ For information on the *Heike* here and throughout I am indebted to Mr. Eric Rutledge of the University of California, Berkeley. Mr. Rutledge is an apprentice in the *Heike* tradition. See also Makoto Ueda, “Between Literature and Music”, in his *Literary and Art Theories in Japan* (Cleveland: Western Reserve Univ. Press, 1967), pp. 115–27.

the factors that, according to Finnegan, must be taken into account in discriminating prose from verse are musical setting; intensity and emotion of expression; rhythm; tonal or syllabic rhyme; special vocabulary, style, or syntactical forms; and native classifications themselves.³⁶ So judged, Finnegan writes, "almost all" of those African traditions classed as "epic" are *not* in verse, technically speaking, but in prose (albeit prose interspersed with poems). This circumstance has led her to doubt the existence of true epic in Africa.³⁷ Other scholars, notably Isidore Okpewho, have objected to her assessment. "Prose placed in the rather complex musical and histrionic environment such as we can see of *Mwindo* and *Ozidi* is not simply prose", he writes. "It is prose propelled by the force of music, and the aesthetic results are bound to be different from those of an unaccompanied narration. The story thus told is a song, and its poetry consists more in the fervid process of making than in any qualities we may recognize when the hands are resting and the voice is still."³⁸ The three "performance modes" of the *Sunjata* are distinguished on the basis neither of texts alone nor of vocalization alone but by the "content and relationship of the texts to their vocalisations and instrumental accompaniments."³⁹ Even the most prose-like of the modes, the predominantly narrative "speech mode", is strongly rhythmic, accompanied by music, and chanted in an unusually high tone of voice;⁴⁰ and in his edition of *Sunjata*, Innes has set the text in verse lines. It is symptomatic of the African confusion that *Ozidi* is classed as prose (of this qualified sort) by Okpewho but is classed as poetry, defined as epic, printed as drama, characterized as opera, and published under the title "saga" by its collector and editor J. P. Clark.⁴¹ Finally, it should be mentioned that these "prose" works from Africa, memorized as well as extemporized, regularly employ verbal formulas very much like those Parry and Lord designate as the *sine qua non* of orally composed poetry.⁴²

As early as 1925, Franz Boas stated categorically that oral prose is "prose"

³⁵ G. P. Lestrade, "Traditional Literature", in *The Bantu-Speaking Tribes of South Africa*, ed. I. Schapera (London: Routledge, 1937). For a discussion of Oral Theory's overemphasis on a strictly metrical vehicle, see Gray, "Repetition in Oral Literature".

³⁶ Finnegan, *Oral Literature in Africa*, pp. 76-77; see also her *Oral Poetry*, pp. 24-28.

³⁷ Finnegan, *Oral Literature in Africa*, pp. 108-10; also her *Oral Poetry*, p. 10.

³⁸ Okpewho, *The Epic in Africa*, pp. 65-66 (see also pp. 154-60).

³⁹ Innes, *Sunjata*, pp. 17-18.

⁴⁰ Innes, *Sunjata*, pp. 17-18. See also Finnegan, *Oral Poetry*, p. 75, and Biebuyck, "The African Oral Epic", p. 357.

⁴¹ J. P. Clark, *The Ozidi Saga* (Ibadan: Ibadan Univ. Press and Oxford Univ. Press, Nigeria, 1977).

⁴² Okpewho, *The Epic in Africa*, pp. 154-60 and "Does the Epic Exist in Africa? Some Formal Considerations", *Research in African Literatures*, 8 (1977), pp. 174-90. "Prose" formulas are also discussed in Finnegan, *Oral Poetry*, pp. 73-79, and Biebuyck writes as follows: "But even the so-called rhythmic prose abounds with poetic formulas that range from aphorisms to epithets" ("The African Oral Epic", p. 357); see also his *Hero and Chief*, pp. 75-92. In his

only in a technical sense; like poetry, it is based on rhythmic repetition and it is therefore “more closely related to modern oratory than to printed literary style” – the difference between which, he adds, is considerable.⁴³ If anything, modern researchers would probably take an even more radical stand. One result of the shift from handwritten dictation (with its tedious pace, frequent interruptions, and often artificial setting) to the use of tape recorders in live performance before an audience has been that traditions previously identified as prose are now classed as wholly or partially poetic.⁴⁴ It may be going too far to say that “prose has no real existence outside the written page”,⁴⁵ but the general point is well taken; it does indeed seem that the western definition of prose is provincial and literary and must be severely qualified in discussing oral traditions at large.

3. Non-European Traditions: Length

Even more problematic than the matter of prose is the matter of length. The Land Dayak story of Kichapi, which is meant to take nine nights to recite from beginning to end, is about 60 pages long in Geddes' version. The collector explains the discrepancy between the length of the printed text and the performance time as the result of the unusually slow delivery of the verse parts, audience interruptions (the listeners asked the performer questions about the story), and repetitions.⁴⁶ Most of the traditions Chadwick and Zhirmunsky designate as “sagas” in central Asia turn out to be no more than a few (3–10) pages long.⁴⁷ The relatively few works that exceed this length tend to be those with a high proportion of verse (e.g., the Baraba version of *Ak Köbö*k and *Dshelkildäk*, at 15 and 23 pages respectively), but pure prose

---

article “Repetition in Oral Literature”, Bennison Gray states that “oral-formulaic theory shows a puzzling unawareness – one hesitates to say, ignorance – of any other oral literature than narrative verse and therefore of the fact that all oral literature, verse and prose, is characterized by repetition both verbal and incidental”. As for formulas, it is “clear that they occur just as frequently in oral narrative prose as they do in oral narrative verse” (p. 293).

⁴³ Franz Boas, “Stylistic Aspects of Primitive Literature”, *Journal of American Folk-lore*, 38 (1925), 329. See also Gray, “Repetition in Oral Literature”.

⁴⁴ In addition to the sources already cited on this point, see D. Tedlock, *Finding the Center. Narrative Poetry of the Zuni Indians* (New York: Dial, 1972; rpt. Lincoln: Univ. of Nebraska Press, 1978), esp. pp. xviii–xx; Dell Hymes, “Some North Pacific Coast Poems: A Problem in Anthropological Philology”, *American Anthropologist*, 67 (1965), 316–41; and Munro S. Edmonson, *The Book of Counsel: The Popol Vuh of the Quiche Maya of Guatemala*, Publications of the Middle American Research Institute of Tulane University, 35 (1971).

⁴⁵ Tedlock, *Finding the Center*, p. xix.

⁴⁶ Geddes, *Nine Dayak Nights*, p. xxx.

⁴⁷ So I have judged from Radlov's edition. Most of the prose works are contained in vols. III and IV.

works are with few exceptions very short indeed. One exception is the story of *Jirtüshlük* and another is *Taska Mättyr*, which, as mentioned earlier, Chadwick describes as greatly different in both form and style from other sagas in its elaborate composition and poetic language.⁴⁸ The former is 23 pages and the latter 19 pages long.⁴⁹

There are, however, two “super sagas” documented in Turkic tradition. One is the Turkmenistan prose cycle of Köroglu (a bandit-hero of great poetic talent), first recorded by the traveller Alexander Chodzkó “from the dictation of native rhapsodists” in the mid-19th century.⁵⁰ The length of the English translation, some 300 pages, is misleading, however, for the work as it stands is evidently a compilation of once-independent episodes. Chodzkó collected his twelve *mejlliss* (literally ‘meetings’: self-contained rhapsodies, mostly 15–20 pages long but one running to something over 30) from different narrators. He refers to the “astonishing memory” of the singers but at the time states clearly that the *mejlliss* are related separately.⁵¹ Zhirmunsky refers to more recently collected versions of wholes consisting of some forty plots.⁵² İlhan Başgöz writes that the Köroglu epic “is told as several independent plots called *kol* (arm) in Turkey and *dastan* (epic lay) in central Asia. The number of kols, which have been recorded among the Turkic peoples, is thirty-four, some of which may be reconstructions of the same adventures attributed to different heroes. Each of these kols relates the campaigns of Köroglu or one of his men. Though independent in action, the plots have some common elements.”⁵³ The exact relation of the “plots” to one another and to a “whole” is not clear from the materials available to me, but the repeated use of the term “cycle” in the secondary literature would seem to suggest that the shorter narratives are the viable units of oral performance and that the larger, collective entity represents a later and literary development (as is the case with the *Dede Korkut*). One cannot also help noting the functional and semantic similarity between the terms *kol* (arm [on a body]) and *hättr* (strand [in a rope]).

The other Turkish “super saga”, the medieval *Dede Korkut*, is also referred to as a “cycle” and described as a collection of twelve epic tales (with verse interpolations) ranging from 8 to 30 pages in length, each with its

⁴⁸ Chadwick and Zhirmunsky, p. 63.

⁴⁹ *Ak Köböök* is in Radlov IV:56–72; *Dshelkildäk* in III:129–53; *Jirtüshlük* in IV:443–76; and *Taska Mättyr* in II:700–20.

⁵⁰ Chodzkó, *Specimens of the Popular Poetry of Persia*.

⁵¹ Chodzkó, *Specimens of the Popular Poetry of Persia*, pp. 13–14; see also Chadwick and Zhirmunsky, p. 57.

⁵² Chadwick and Zhirmunsky, p. 284.

⁵³ İlhan Başgöz, “The Epic Tradition among Turkic Peoples”, in Oinas, *Heroic Epic and Saga*, p. 317.

own plot, but sharing some characters with other tales.⁵⁴ Here again, the relations of parts to wholes is less than clear, though it would seem that the original manuscript, now lost, from which the two surviving fifteenth-century manuscripts were copied, was a compilation. “A great artist unknown to us must have collected, edited, and written down these oral versions, using his artistic talent and individual creativity to give them new form”, writes Başgöz. “Thus the original manuscript of *Grandfather Qorqut* is composed in the same way as other great epics of the world.”⁵⁵

Nor is the Mongolian picture much clearer. Most of the “epics” labelled (and translated) as “mostly prose” by Nikolaus Poppe fall into the size range 10–40 pages, though one (*Xöksin Lú mergen xán*) runs to over 130.⁵⁶ There appears, however, to be some question as to their proper classification. Rintchen, their original collector and transcriber, has printed them as verse (that is, in short lines evidently based on rhythmic patterning) and refers repeatedly in his introduction to “verse”, “song”, “singers”, etc. Equally ambiguous is their status as whole works. The first narrative in the collection, for example, “ist nichts anderes als ein Gesang aus dem grossen Dshangar Epenzyklus, der vor 30 Jahren in der Nordmongolei sehr verbreitet war und verehrt wurde”, writes Rintchen,⁵⁷ and several of the others are similarly understood to be parts of larger entities despite their separate circulation.⁵⁸

The standard version of the Japanese *Heike* runs to some 800 pages. The *Heike* is an especially complicated case, however. The events it describes – the battles that occurred during the years 1180 – 1185 between the Heike and Genji warrior groups – were duly recorded by historians even as, or before, they passed into oral tradition. What sets the Japanese case apart, then, is that a fully developed literary tradition coexisted and interacted with oral traditions almost from the outset.⁵⁹ The *Heike* tradition culminated in the version of Kakuichi, a blend of oral and written forms dictated by that artist

⁵⁴ Chadwick and Zhirmunsky, p. 308. See also Başgöz, “The Epic Tradition among Turkic Peoples”, pp. 312–15.

⁵⁵ Başgöz, “The Epic Tradition among Turkic Peoples”, p. 312.

⁵⁶ There are four volumes of the series *Asiatische Forschungen* (Wiesbaden: Harrassowitz) in question here. The first two (numbers 12 and 13, both from 1964) are entitled *Folklore Mongol* and contain the Mongolian texts as transcribed by Rintchen. The second two (numbers 42 and 43, both from 1975) are entitled *Mongolische Epen I* and *II* and contain Nikolaus Poppe’s German translations of Rintchen’s texts. Poppe’s remark about Rintchen’s page layout is on p. 1 of vol. 43.

⁵⁷ So writes Rintchen (*Asiatische Forschungen*, 12), p. viii.

⁵⁸ See Poppe (*Asiatische Forschungen*, 42), p. 1.

⁵⁹ The literariness of the *Heike* oral traditions after Kakuichi is emphasized by Kenneth Dean Butler in two essays: “The Textual Evolution of the *Heike Monogatari*”, *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 26 (1966), 5–51; and “The *Heike Monogatari* and Theories of Oral Epic Literature”, *Bulletin of the Faculty of Humanities, Seike University*, 2 (1966), 37–54.

in the year 1371 and committed to memory and recited by subsequent generations of performers. The tradition of oral recitation of the *Heike* peaked in the fifteenth century and dwindled radically in the nineteenth; today only a few episodes continue to be performed and taught orally.⁶⁰ Information on just what form the *Heike* took in oral tradition before the Kakuichi version is scarce, but at least one scholar believes that the oral antecedents consisted of short tales only – *hættir*, as it were – and that the only long version (or versions) was a literary one. If this is so, Kakuichi's formal prototype was literary, not oral, and we are dealing with a development in which "concepts of written literature, derived solely from the written literary tradition, played a significant part in shaping the short oral tales into one long unified whole."⁶¹ Only after the appearance of Kakuichi's version – at which point the tradition becomes largely memorial – does the idea of learning and performing the long form (which would require about a month of nightly performances) enter the picture, but even then, in actual practice, most performances appear to have been oriented toward episodes, which could be related in no particular order.

The African material gives much the same picture as the central Asian. The *Ozidi* boils down to something like eighty pages, although its performance traditionally takes seven days.⁶² Again, however, there is the question of whether this work qualifies as narrative prose. Innes provides two versions of *Sunjata*: one of 13 pages and the other of 22. In addition, he includes a work that might best be described as a pendant *hættir* to the main *Sunjata* story, the 15-page *Faa Koli*.⁶³ The version of *Sunjata* collected by Niane is considerably longer (about 130 pages), but there is a question about its integrity as a whole work.⁶⁴ Daniel Biebuyck states that the rendition of the Mwindo story he got from Mr. Rureke (*Mwindo I*) is "by far the longest, most comprehensive, most coherent, most detailed, and most poetic" of all the versions he had heard in Nyanga country.⁶⁵ Performed over a period of twelve days, it occupies fewer than sixty pages of text. The three other versions of the Mwindo story – or, as Biebuyck puts it, the three other Mwindo epics – are half as long or less than Mr. Rureke's.⁶⁶ The four

⁶⁰ Eric Rutledge informs me that a *Heike* master normally teaches an apprentice the material at the rate of one sentence per session, and that certain passages are greatly attenuated in delivery. See also Ueda, "Between Literature and Music", pp. 114–27.

⁶¹ Butler, "The Heike Monogatari and Theories of Oral Epic Literature", p. 44.

⁶² Clark, *The Ozidi Saga*, p. xi. Clark's typological scheme makes length hard to estimate. See also Okpewho, *Epic in Africa*, p. 267.

⁶³ Innes, *Sunjata*, pp. 260–323.

⁶⁴ See esp. R. Pageard, "Soundiata Keita et la tradition orale", *Présence africaine*, N.S. 36 (1961), 51–70; and P. Humblot, "Episodes de la légende de Soundiata", *Notes africaines*, 52 (1951), 111–13.

⁶⁵ Biebuyck, *The Mwindo Epic*, p. 19.

⁶⁶ Biebuyck, *Hero and Chief*.

Mwindo epics share a central hero, many characters, a general setting, and some episodes (which may be counted as variants). At the same time, however, each has its own focus and contains a large proportion of unique material. We have here, then, a cycle or complex, which is made up of four partially overlapping but narratively independent “epics”, which in turn consist of performance episodes. As for presentation, Biebuyck writes that “the entire epic cannot, of course, be performed in a single evening or a single day. A series of consecutive evening performances may be scheduled, but a simple performance may also be limited to one evening and restricted to a couple of episodes. The bard is largely free to select whichever episode he wants, depending somewhat on his mood, inspiration, and sometimes on local social circumstances.”⁶⁷ In other words, although both the audience and the narrator understood the Mwindo material to form a “whole”, it had not been performed as such before, but as parts only – parts, moreover, in no fixed sequence.

According to Ruth Finnegan, the same is true of the *Lianja* – and indeed of the African material in general, which is yet another reason to doubt the existence of true epic on that continent. She writes:

In its most fully published form it [the *Lianja*] runs to about 120 pages of print for both text and translation – the sort of scale which might qualify [as epic]–and covers the kinds of events we tend to associate with epic or heroic poetry: the birth and tribulations of the hero, his travels and leadership of his people, finally his death. But how far was this conceived of and narrated as a unity prior to its recording (and perhaps elaboration) in written form? It is not at all certain that the traditional pattern was not in fact a very loosely related bundle of separate episodes, told on separate occasions and not necessarily thought of as one single work of art (though recent and sophisticated narrators say that ideally it should be told at one sitting). By now, of course, its circulation as a composite written narrative among sophisticated audiences has, in a sense, established ‘The Tale of Lianja’ as a kind of (prose) epic in its own right, and this and similar forms in the Congo are well worth study – but it does not follow that we have discovered the existence of an oral epic tradition even in prose, much less in verse.

“All in all”, she concludes, “epic poetry does not seem to be a typical African form.”⁶⁸

In countering this objection, African scholars such as Okpewho and

⁶⁷ Daniel Biebuyck, “The Epic as a Genre in Congo Oral Literature”, in *African Folklore*, ed. Richard M. Dorson (Garden City, New York: Doubleday [Anchor], 1972), p. 263.

⁶⁸ Finnegan, *Oral Literature in Africa*, pp. 109–10. Africanists repeatedly stress that the inherent difficulties in transcribing and publishing longer African traditions – the longer the tradition, the greater the difficulties – mean that much of what is claimed to be epic is inaccessible to the researcher, and that even what has made it to the page may not represent the realities of the work in performance.

Biebuyck have developed what we might call an idea of “immanent” epic – the idea, that is, that there can exist a “whole” epic in the minds of performers and audiences alike even though it never be performed as such. The Mr. Rureke from whom Biebuyck solicited the long version of *Mwindo* may never have performed it consecutively before, from beginning to end, and he may even have been puzzled at the request; but – and for defenders of African epic this is the main point – he *could* do it. Just because the normal performance mode called for individual episodes in no particular sequence does not mean that the community had no sense of the whole. On the contrary, it was precisely because the community knew the whole so well that it could be performed by random part. The principle is well known to churchgoers, who may hear the story of the Last Supper related one Sunday and the story of the Sermon on the Mount the next, but who know full well how each story relates to the other and both to the larger life of Christ, though they may never have actually heard or read it consecutively from beginning to end. In some Western Indian traditions, the “immanent whole” is realized visually in the form of pictorial tapestries depicting the totality of episodes – though not in sequential order. The audience, during performance, can view the whole while listening to the part.⁶⁹

In fact, a comparison of Mr. Rureke’s performance of a “whole” with three other “whole” performances of the *Mwindo* shows that they draw on the same “core materials” and moreover “explicitly or implicitly follow a common spatial [and thematic] plan”, Biebuyck writes.⁷⁰

It is sometimes said that an epic text is without end, that it can be developed and expanded *ad infinitum*, and that the number of specific episodes is almost limitless. This is theoretically possible if one were able to get all the episodes and fragments and variations that are known to all the narrators in the society. I conclude, however, from my experience among the Nyanga and Lega that, in practice, there is a complete text in the mind of every knowledgeable individual narrator – a text that has a beginning and an end – which follows a basic structure and constitutes a coherent and well-rounded whole.⁷¹

He goes on to point out that Boelaert has exposed a similar “core plan” in the *Lianja* tradition,⁷² just as Jacobs has identified an “underlying pattern”

⁶⁹ Joseph C. Miller, Jr., “The Performance of Pābūgi’s Para”, in *Essays on Indian Cloth Painting and Its Function in Oral Tradition*, ed. Joseph C. Miller, Jr. and John D. Smith (forthcoming); and O. P. Joshi, *Painted Folklore and Folklore Painters of India* (Delhi: Concept, 1976).

⁷⁰ Biebuyck, “The African Heroic Epic”, p. 354; also his *Hero and Chief*, pp. 3–124.

⁷¹ Biebuyck, “The Epic as a Genre in Congo Oral Literature”, p. 266.

⁷² E. Boelaert, “Lianja: Het nationaal epos der Mongo”, *Verhandelingen K.V.H.U.* (1960), esp. p. 18. See also A. de Rop, “Lianja: L’épopée des Mongo”, *Académie royale des Sciences d’Outre-Mer (Brussels)*, N.S. 30 (1964), esp. p. 17.

in the essential episodes of the epics of Hamba, Mbole, Langa, etc.⁷³

Okpewho wonders whether even Greek epic would, in live performance, satisfy Finnegan's literate judgment of epic wholeness.⁷⁴ He cites three passages from the *Odyssey* that might be taken to suggest that in the performance of Homeric epic too the episode was primary and that episodes could be omitted or introduced out of sequence – randomly ordered, in effect – depending on the immediate situation and the disposition of the audience or patron. One is the request that the bard Phemios change to a more cheerful subject when Penelope begins to cry at the account of the Achaeans at Troy (I:325 ff.). Another is Odysseus's plea to the bard Demodokos that he change from his present subject to "sing the making of the wooden horse" (VII:492 ff.). The third is the request that Demodokos find a new topic when Odysseus begins to cry at the account of the Trojan experience (VIII:53 ff.). Okpewho adds that the "punctuation of Demodokos' performances by athletic contests and other activities must also have had some structural effects on a performance of that kind."⁷⁵ Finally, it may be noted that a non-sequential attitude also underlies the often-noted tendency of certain epics to allude to events that lie ahead, or even to present elements early in the story that can only be understood in light of parts that come later. The question arises whether the consecutive approach to narrative – the idea that one starts at the beginning and proceeds to the end – is not merely a literate habit of mind, and whether the need for sequence is not obviated in oral cultures by the fact that the traditions are finite and more or less collectively known.

What began as an essentially local debate about the classification of certain African traditions has thus developed into a general discussion about the very nature of oral epic. The first stage in the reaction to Finnegan's claim that the African materials do not qualify as true epics because they lack what might be called performance integrity was to develop the idea of immanent wholeness. The second stage has been to suggest that the African material is not exceptional but prototypical – to suggest, in other words, that even those works we normally classify as "true epics" had no natural oral existence as such. Robert Kellogg, drawing the analogy between the *Mwindo* and the *Kalevala*, states the case as follows:

⁷³ John Jacobs, "Het epos van Kudukese, de 'Culture Hero' van de Hamba (Kongo)", *Africa-Tervuren*, 9 (1963), esp. p. 36.

⁷⁴ Isidore Okpewho, "Does the Epic Exist in Africa?" esp. p. 173; see also his *The Epic in Africa*, p. 137.

⁷⁵ Okpewho, *The Epic in Africa*, p. 137. To the common argument that the "blind" allusions in Homeric epic presuppose an audience that already knows the story from beginning to end, Skaife Jensen replies by pointing out that "in other traditions there seems to be no need to tell the full story from one end to the other, at least not so long as the tradition still thrives . . . The need to sort out the stories and tell them in a tidy fashion would be felt by a literary person rather than an oral one" (*The Homeric Question and the Oral-Formulaic Theory*, pp. 33–34).

The performer of the Mwindo epic was baffled when he was asked to perform this work consecutively, starting at the beginning and going on, in order, to the end. It had never been performed that way, existing in performance only as episodes – longer one supposes than a single runo of *Kalevala* – but still only as episodes whose relationship to some never-performed “whole” had to be constructed by its audience. Clearly the necessity for sequence applies to some elements of single performances, but allusions of every sort to the whole never-performed epic are not only possible but necessary. Every performance of a traditional narrative takes place in a vast context of story, and must be understood so by the critic, to exactly the same extent that the opposite assumption must be made about “high” narrative art. I am left, therefore, with skepticism that a long narrative can exist in oral tradition as a single “work” separate from the tradition as a whole. At best it is an idea of an epic, but not one bound to the rules of long written narratives. The usual instructions to the performer would be “sing us the episode of such and such”, with its fit into the unperformed whole being a task for members of the audience, accomplished more or less satisfactorily depending on their knowledge of the whole tradition. With their twenty-four books, each called by a letter of the alphabet, the *Iliad* and the *Odyssey* are clearly bookish productions. While they afford us with the richest possible materials for speculating about the distinction between traditional narrative and high narrative they are far from being transcriptions of oral performances.⁷⁶

Just how viable the idea of performed parts and immanent wholes might be for epic in general I leave for others to consider.⁷⁷ My point here is that

⁷⁶ Kellogg, “Varieties of tradition in Medieval Narrative”, pp. 124–25. Certainly the *Kalevala* was pieced together out of a “vast context of story”, and in like wise Gjergj Fishta composed a coherent epic on the Albanian liberation from thirty separately-sung songs (see M. Lambert, *Gjergj Fishta und das albanische Heldenepos Lahuta e Malciš. Laute des Hochlandes. Eine Einführung in die albanische Sagenwelt* (Leipzig: Harrassowitz, 1949).

⁷⁷ I might note, however, that the enormous Turkic epic *Manas*, often cited as an example of the lengths to which orally-composed poetry can go, is suspected by A. T. Hatto of being an encyclopedic collection into which originally independent episodes are constantly being added by a process of cyclization. See his “Kirghiz. Mid-nineteenth Century”, in *Traditions of Heroic and Epic Poetry*, esp. p. 317; and also his “Plot and Character in Mid-Nineteenth-Century Kirghiz Epic” in Heissig, *Die mongolischen Epen*, pp. 95–112. The length of the received texts of the *Mahābhārata* and the *Ramāyāna* is also due, to a large extent, to an encyclopedic process. For a brief survey of their textual history, see Barend A. van Nooten, “The Sanscrit Epics”, in Oinas, *Heroic Epic and Saga*, pp. 49–75.

Worth remembering in this connection is the Johannes Th. Kakrides’ distinction between a “chronographic” composition (one consisting of several events taking place over a longer period of time) and a “dramatic” composition (one that, like the *Iliad*, “arranges its material around one single incident” and covers a shorter period of time); in his view, the chronographic is the natural and original form of the epic, while the dramatic is a sophisticated later development (*Homeric Researches*, Skrifter utgivna af kungliga humanistiska vetenskapssamfundet i Lund, 45 [Lund: Gleerup, 1949], esp. pp. 90–95). Skaftø Jensen considers Kakrides’ distinction in light of recent oral epic, especially African, and proposes just the opposite: that at least the epics known to her normally concentrate on a single event. “The hero’s achievements, or the events of a war, are not told in a chronographic sequence, attempting to include all relevant stories, but as dramatic episodes presupposing a general knowledge of the cycle in question” (*The Homeric Question and the Oral-Formulaic Theory*, p. 34). She stresses, however, the difficulties of

those relatively few traditions that may be counted as saga-like lead me to conclude that for prose, at least, the model seems to hold.

What seemed at the outset a simple enough question – does non-European oral literature show a long prose form? – turns out to have no short or simple answer. Both “prose” and “length” prove such variable and relative categories that the term “saga” (or “prose epic”) applies only in the most qualified sense. This is not to say that there are no patterns. On the contrary, there emerge even across cultural boundaries patterns so clear and widespread that we are obliged to ask whether, instead of dealing with local forms, we are not rather dealing with a universal set of constraints governing the generation and transmission of prose narrative in oral cultures. If this is so – and I repeat that my coverage is based on secondary readings and published translations of primary texts and is therefore necessarily incomplete – it has obvious implications for the consideration of the genesis of the Icelandic sagas.

4. The Icelandic Sagas: Prose

On one point, at least, the Icelandic saga is richly and closely paralleled in the far-flung tradition, and that is in its use of a mixed form. It is not just a question of the narrative lapsing into verse, but of characters expressing themselves in poetry in response to a stirring situation. The often-noted division of labor in the sagas between prose, which is epic in character, and verse, which is lyric in the sense that it typically does not advance the story but dilates an emotional moment, turns out to be a standard pattern in longer oral prose traditions throughout the world. So common and widespread is prosimetrum, and prosimetrum of just this sort, in longer prose forms that it comes very close to being a universal of oral literature – a fact worth keeping in mind in the ongoing discussion of the status of the mixed form in early European literature and, more particularly, the evolutionary relation of verse and prose in Norse letters.⁷⁸ It may also be noted in this

---

apprehending, in living tradition, unmediated epic “texts”. Certainly the Icelandic sagas qualify as chronographic in the extreme.

Finally, it should be remembered that when Avdo Međedović, Parry’s and Lord’s most accomplished Yugoslav singer, was asked to lengthen his songs, he did so by expanding the individual episode, *not* by combining episodes into a sequence (Albert B. Lord, *The Singer of Tales*, Harvard Studies in Comparative Literature, 24 [Cambridge: Harvard Univ. Press, 1960; rpt. New York: Atheneum, 1965], pp. 78–80, 105–09, 288).

⁷⁸ For recent contributions on the subject, see Hofmann, “Vers und Prosa” and “Sagaprosa als Partner von Skaldenstrophen”, *Mediaeval Scandinavia*, 11 (1978–79), 68–81; Klaus von See, “Skaldenstrophe und Sagaprosa. Ein Beitrag zum Problem der mündlichen Überlieferung in der altnordischen Literatur”, *Mediaeval Scandinavia*, 10 (1977), 58–82; and the same author’s “Mündliche Prosa und Skaldendichtung”, 82–91. Both of von See’s articles have been reprinted in his *Edda, Saga, Skaldendichtung*.

connection that every possible sort of developmental verse-prose combination can be observed in the Turkic materials: cases in which an original verse work has largely degenerated into prose (with the exception of key speeches, which retain their poetic form), cases in which an older prose narrative has been outfitted with verse passages of later (though still oral) manufacture, cases in which the verse is clearly the center of interest and the prose serves to frame and explain and hence “carry” the poems (rather like the *Begleitprosa* hypothesis), and cases (this in neighboring societies) in which the same matter can take the form either of verse or of prose.⁷⁹

Saga language, on the other hand, the prose itself, differs markedly from the rhythmic and ornamented language that characterizes the majority of the prose traditions surveyed here. At first glance it may seem ironic that the very feature of the sagas we regard as an oral characteristic, their plainness of style, turns out to be emphatically *uncharacteristic* of long prose traditions elsewhere. So fixed is the assumption that saga language is ultimately oral – it is after all the language of the folktale – that we may be inclined to dismiss the non-European material as inapposite on this point.⁸⁰ But if we assume that the patterns of the non-European traditions surveyed here represent a universal “law” of oral narration (and the absence of a demonstrably oral European analogue makes this a hard claim to dispute), then we may ask whether the sagas do not lack the linguistic stigmata of the oral long form precisely because they never existed as oral long forms – whether, that is, it is not the case that the sagas speak the language of the tale precisely because they *were* tales.

5. The Icelandic Sagas: Length

Let us now turn from the length of the performance to the length of the text. This again is a complicated matter, and we must begin by distinguishing works with “performance integrity” from works that are in some sense “contrived.” I include in the former category works known to have been “naturally” performed by one teller either in a single sitting or in discontinuous but consecutive segments from beginning to end, and in the latter category works that have either been recorded in pieces and assembled into wholes by collectors or, as in the *Mwindo* case, works that have been

⁷⁹ Chadwick and Zhirmunsky, pp. 55–57, 334–38, et passim. See also Bawden, “Mongol: The Contemporary Tradition”, esp. pp. 271–72.

⁸⁰ The most extended comparison of saga style with Norwegian folktale style remains Knut Liestøl's in *Upphavet til den isländske aettesaga* (Oslo: Aschehoug, 1929); Eng. tr. by A. G. Jayne, *The Origin of the Icelandic Family Sagas* (Oslo: Aschehoug, 1930; rpt. Westport, Conn.: Greenwood Press, 1974). See also Gun Widmark, “Om nordisk replikkonst i och utanför den isländska sagan”, *Scripta Islandica*, 17 (1966), 3–16.

recorded as wholes only in artificially induced performances. My survey leads me to conclude that works of the former sort seldom exceed a length of 20–40 pages, and that even the few exceptions (*Ozidi* and the story of Kichapi) fall short of full epic size. Epic length is achieved only by works in the second category.⁸¹

In short, a survey of the longest prose works oral tradition has to offer does not invalidate but, on the contrary, reinforces the commonplace that it is only poetry, with its mnemonic dimension, that can develop orally, and that if prose in fact ever exceeds the size and shape of the tale, which is arguable, it does so only rarely and under special circumstances – and in the majority of cases also only if and when it is so poeticized as to disqualify itself as “prose” in the usual sense. In non-European as well as European culture, then, the long prose form (if not the long form in general) appears to be in some sense a “literary” development, and once again, one cannot help wondering whether we are not here dealing with a fact of human memory and its differential capacity for prose and verse – the limited capacity of the performer to generate and the audience to follow narratives beyond a certain size and a certain degree of structural complexity. This is not to deny that individuals are capable of phenomenal feats of prose memory (I refer here to reports of people who have learned by heart the Bible, or all of Arthur Conan Doyle, or whatever), but to suggest that such idiosyncratic cases, whether they involve verse or prose, are irrelevant to the consideration of the normal workings of oral transmission in traditional cultures, where the issue is not brute but *creative* memory (the *Heike* is, again, a special case), and more to the point where “remembering” is the task of listeners, too – where, that is, memory is a communal matter and one on which the performance of traditional literature is predicated.⁸² Kellogg wondered whether full epics are not always contrived, verse as well as prose, and there is evidence in the wider tradition that this may be the case. But I would nevertheless maintain, on the basis of my own survey of oral traditions that poetry comes closer than prose, that prose in general falls shorter than verse, and that plain prose falls shortest of all.

The implication of these observations for saga studies is clear enough. Into the maximum size range of works with “performance integrity” (up to 80 pages) fall all of the Icelandic *þættir* and a number of sagas:⁸³ *Hænsa-Póris saga*, *Eiríks saga rauða*, *Grænlendinga saga*, *Gunnlaugs saga*, *Króka-Refs*

⁸¹ For want of sufficient information on performance practice I have had to exclude from consideration here those Mongol works listed in note 46.

⁸² A sensible consideration of “memory” and length with respect to Irish tradition may be found in Seán Ó Coileáin, “Oral or Literary? Some Strands of the Argument”, *Studia Hibernica*, 17–18 (1977–78), 8–35.

⁸³ Page figures for the sagas are from the noteless *Íslendingasagnaútgáfan* edition, ed. Guðni Jónsson (Reykjavík, 1957; rpt. 1968).

saga, *Hávarðar saga*, *Hallfreðar saga*, *Bandamanna saga* (both versions), *Valla-Ljóts saga*, *Porsteins saga hvíta*, *Vápnfirðinga saga*, *Hrafnkels saga*, *Droplaugarsona saga*, *Fljótsdæla saga*, *Flóamanna saga*, and *Kjalnesinga saga*. Several others exceed it somewhat (80–120 pages): *Bjarnar saga hitdælakappa*, *Víglundar saga*, *Gísla saga*, *Kormáks saga*, *Víga-Glums saga*, *Svarfdæla saga*, *Ljósvetninga saga*, *Reykáæla saga*. And eight sagas exceed it by a large margin (upwards of 120 pages): *Njáls saga* at 434 pages, *Egils saga* at 312, *Eyrbyggja saga* at 184, *Laxdæla saga* at 240, *Fóstbrœðra saga* at 158, *Grettis saga* at 295, *Vatnsdæla saga* at 127, and *Heiðarvíga saga* (in its reconstructed form) at 127. In other words, about half the Icelandic saga corpus exceeds the maximum length for works with “performance integrity” (in oral tradition) and falls, instead, into the size range of works designated as “contrived” by virtue of the fact that they existed in oral tradition only as parts, not wholes.⁸⁴ If we take as a measure not the maximum and unusual length of eighty pages but the rather more normal length of 20–40 pages, we find that all but a scant half-dozen of the sagas exceed it.

Assuming for the moment that this assessment of the limitations of oral prose is roughly correct, we have two choices: to posit the Icelandic case as an exception (to posit, that is, the Icelanders as uniquely gifted in the art of composing and remembering long narratives), or to give up the idea that full sagas ever existed at the oral stage. To accept the latter explanation is not necessarily to concede the saga-as-novel theory, however. For at the same time that the far-flung tradition undermines the idea of an orally transmitted whole saga, it testifies to the feasibility of an episodic model of development – to the feasibility, that is, of sagas having been composed of independently performed *þættir*. It is to this proposition that the remainder of this essay is devoted.

6. The Þáttir Theory of Saga Origins

The term *þáttir* bears the etymological meaning of ‘strand (in a rope)’ and is used in medieval texts to refer to a part of a longer narrative.⁸⁵ In the course of time, *þáttir* also came to be applied generically to Icelandic short stories of the type represented by *Auðunar þáttir* and *Brands þáttir*.⁸⁶ The *þáttir* theory

⁸⁴ It is worth noting that a much larger proportion of the *fornaldarsögur* fall into the length category of works with “performance integrity”.

⁸⁵ John Lindow, “Old Icelandic *þáttir*: Early Usage and Semantic History”, *Scripta Islandica*, 29 (1978), 3–44.

⁸⁶ Just how much force the word *þáttir* may have had in the medieval period as a generic indicator is not clear. See the discussion of this point in *Scandinavian Studies*, 47 (1975): Joseph Harris, “Genre in the Saga Literature” (pp. 427–36); Lars Lönnroth, “The Concept of Genre in Saga Literature” (pp. 419–26); and Theodore M. Andersson, “Splitting the Saga” (pp. 437–41).

of saga origins was first proposed by Theodor Möbius in 1852, and taken up after him by Rudolf Keyser, Johan Ernst Sars, and above all A.U. Bååth, whose classic study of composition in four sagas, brief and schematic though it is, set the terms for all future discussion.⁸⁷ Bååth's idea is that whole sagas were the products of individual authors who took shorter narratives and fitted them into a large, thematic design based on the workings of fate. The whole is therefore artificial and literary, while the parts – which Bååth conceived of as self-contained stories roughly the size and shape of the narratives we now designate as generic *þættir* – are traditional. This model of development clearly informs W. P. Ker's claims that "the original matter of the oral traditions of Iceland, out of which the written Sagas were formed, was naturally very much made up of separate anecdotes, loosely strung together by associations with a district or family", that "it is in the short story, the episodic chapter, that the art of Icelandic narrative first defines itself", and that "this is the original unity; it is here, in a limited, easily comprehensible subject-matter, that the lines are first clearly drawn."⁸⁸

It was Andreas Heusler who effectively dismantled the *þátrr* theory.⁸⁹ His six objections may be listed as follows. The first was that the famous anecdote about Þorsteinn sǫgufróði's recitation of Haraldr harðráði's *útferðarsaga* implies a long narrative, not a short one.⁹⁰ The second is that this anecdote and others like it (e.g., the "Huldar saga" episode and the description of the saga entertainment at the wedding of Reykjahólar in 1119) imply that *þættir* had already begun to aggregate into longer forms during the preliterate stage. The third is that many sagas (*Hrafnkels saga*, *Hænsa-Þóris saga*, *Hávarðar saga*, *Bandamanna saga*, and *Heiðarvíga saga*) simply cannot be subdivided into parts that would make independent narrative sense. The

---

The idea of saga origins suggested here leads me to the speculation that the word originally meant, simply, 'part' (i.e., 'weavable part') and acquired its generic sense rather late in the development.

⁸⁷ Theodor Möbius, *Über die ältere isländische Saga* (Leipzig: Giesecke and Devrient, 1852); Rudolf Keyser, *Efterladte skrifter, I: Nordmændenes videnskabelighed og literatur i middelalderen* (Christiania: Malling, 1866), esp. pp. 400–19; Johan Ernst Sars, *Udsigt over den norske historie* (Christiania: 1877–93); A. U. Bååth, *Studier öfver kompositionen i några isländska ättsagor* (Lund: Gleerup, 1885). A fuller account of the history of the *þátrr* theory can be found in Andersson, *The Problem of Icelandic Saga Origins: A Historical Survey*, Yale Germanic Studies, 1 (New Haven and London, 1964), pp. 61–64.

⁸⁸ Walter Paton Ker, *Epic and Romance: Essays on Medieval Literature*, 2nd ed. (London: Macmillan, 1908; rpt. New York: Dover, 1957), pp. 186 and 189.

⁸⁹ Andreas Heusler, "Die Anfänge der isländischen Saga" (section 2), rpt. in his *Kleine Schriften*, 2 vols., ed. Stefan Sonderegger (Berlin: de Gruyter, 1969), II, p. 441 (originally published in *Abhandlungen der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften*, phil.-hist. Kl. [1913], pp. 1–87).

⁹⁰ On this story, see also Heinrich M. Heinrichs, "Die Geschichte vom sagakundigen Isländer (Íslending þátrr sǫgufróða). Ein Beitrag zur Sagaforschung", in *Literaturwissenschaft und Geschichtsphilosophie. Festschrift für Wilhelm Emrich*, ed. Helmut Arntzen, Bernd Balzer, Karl Pestalozzi, and Rainer Wagner (Berlin, New York: de Gruyter, 1975), pp. 225–31.

fourth is that even in an obviously episodic work like *Grettis saga* there can be no question of the basic frame story itself having been assembled out of shorter pieces (a + b + c, etc.); rather, an integral frame story has been interspersed with non-integral matter (G + a + G + b + G + c + G, etc.). The fifth is that the *þáttir* theory of saga origins is too exclusive; the sagas also grew by incorporating written sources and by simple stylistic expansion. And the sixth is simply that the *þættir* we do discern in the extant sagas could just as well be attributed to copyists as to authors. W. H. Vogt tried to rescue the *þáttir* theory by distinguishing two layers in saga narrative (an oral one, which is anecdotal, concrete, and structurally naive; and a literary one, which is factual, indirectly interpretive, and structurally sophisticated), but to no avail.⁹¹ Anna Cornelia Kersbergen objected both to Bååth's divisions (in her view, oral stories would have had to be dramatically complete in themselves in order to hold an audience) and to his use of the word *þáttir*, which implies dependent status.⁹² By the 1940s, the so-called Icelandic school prevailed, and their view that the sagas were the fully literary products of medieval authors left little room for such fully-formed oral antecedents as *þættir*. As Theodore M. Andersson points out, the editors of *Íslensk fornrit* "avoid the technical term altogether, emphasizing the heterogeneous nature of the oral material by a rich use of synonyms" (*arfsagnir*, *munnmælasögur*, etc.). One can thus "trace a pattern of progressive atomization in the *þáttir* concept since Heusler, from the solid block to the undefined scrap."⁹³

That is the official story. In actual practice, however, both scholars and readers habitually approach the sagas in terms of parts. Ironically enough, this is true not least of those critics most dedicated to the proposition that the sagas are individually crafted literary wholes. The piece-by-piece basis on which the study of the sagas' written sources has been conducted bespeaks a view of genesis in compilation, a kind of *þáttir* theory at the literary level. Literary commentaries repeatedly acknowledge that it is the parts of the sagas, the episodes, that "live" as "manageable and shapely" stories, whereas whole sagas are variously described as "vague", "refractory", "difficult to remember", "impossible to summarize", "convoluted and unsurveyable", "digressive", "unintegrated", and so on. *Eyrbyggja saga* and *Ljósvetninga saga* in particular inspire such terms as "compilation", "patchwork", "loose assemblage of stories". Some scholars make the opposite case, of course, and essays seeking to demonstrate the inner coherence of this or that saga

⁹¹ W. H. Vogt, "Frásagnir der Landnámabók", *Zeitschrift für deutsches Altertum*, 58 (1920), 161–204.

⁹² Anna Cornelia Kersbergen, "Frásagnir in de Laxdæla Saga", *Neophilologus*, 19 (1934), esp. p. 54.

⁹³ Andersson, *The Problem of Icelandic Saga Origins*, pp. 63–64.

form a distinct subgenre of saga criticism – although the question may be asked what kind of unity it is that requires lengthy proof.⁹⁴

It is the traditionalists – those who maintain that the saga developed essentially at the oral stage before being given written form – who have brought the matter to a head. Their position is an awkward one, for it obliges them to espouse one of two equally unpopular hypotheses: a whole oral saga, or a literary saga composed of oral *þættir*. Only Andersson has openly opted for the whole-saga explanation, in part because of the underlying structural similarity of the family saga plots,⁹⁵ and in part because he finds the alternative so unpalatable. “In contemporary research one can no longer speak of the *þættir* as a saga base”, he writes. “They have proved on one hand to be too large and tough-cored to be absorbed by the saga, and on the other hand too slight to furnish an adequate point of departure.”⁹⁶ Those who have approached the sagas in terms of their narrative grammar, on the other hand, have tended in the other direction, though in most cases by implication rather than plain declaration.⁹⁷

In recent years, however, three scholars have broached the *þáttir* possibility directly. One is Wolfgang Lange, who among other things suggests that we take at face value the term ‘setja saman,’ used both of sagas and houses and therefore implying construction out of parts; the *þættir* (as parts) are thus older and oral, whereas the saga (as a whole construction) is younger and literary.⁹⁸ The second is Herbert S. Joseph, who speculates that the reason for the relative scarcity in the independent *þættir* literature of stories on Icelandic subjects is that they have already been assimilated in the Icelandic sagas.⁹⁹ The third is Lars Lönnroth, who has argued that while whole sagas probably did not circulate in oral form, *þættir* (and other smaller parts) did, and that when medieval authors eventually set about assembling oral and literary sources, they devised whole frames either by imitating foreign models or by expanding the basic *þáttir* plots (travel plot and feud plot) to saga size. The saga not only incorporates *þættir*, in other words, it is

⁹⁴ For a summary of the unity debate, see Chapter One (“Open Composition”) of my *The Medieval Saga*.

⁹⁵ This is the thesis of his *The Icelandic Family Saga: An Analytic Reading*, Harvard Studies in Comparative Literature, 28 (Cambridge: Harvard University Press, 1967), esp. pp. 308–09.

⁹⁶ Andersson, *The Problem of Icelandic Saga Origins*, p. 64.

⁹⁷ I have discussed the “grammatical” approach to saga narrative in “The Icelandic Family Sagas” in *Old Norse-Icelandic Literature: A Critical Survey*, ed. Carol J. Clover and John Lindow (Ithaca, New York: Cornell Univ. Press, forthcoming). See also Lars Lönnroth, “The Language of Tradition” (with bibliography) in his *Njáls Saga: A Critical Introduction* (Berkeley: Univ. of California Press, 1976).

⁹⁸ Wolfgang Lange, “Einige Bemerkungen zur altnordischen Novelle”, *Zeitschrift für deutsches Altertum*, 88 (1957–58), 150–59.

⁹⁹ Herbert S. Joseph, “The Þáttir and the Theory of Saga Origins”, *Arkiv för nordisk filologi*, 87 (1972), 89–96.

itself a *þáttir* writ large.¹⁰⁰ The *þáttir* theory may be officially dead, as Joseph says, but its ghost lingers on¹⁰¹ – and in a decidedly Bååthian shape. Despite talk of the traditional basis of the sagas' other narrative parts (scenes, episodes, etc.), the operative unit of the *þáttir* theory remains the “þáttir” proper, the dramatically complete short story. Only Lönnroth has tried to broaden the terms.

But there can be extrapolated from the far-flung tradition a somewhat different version of the *þáttir* theory – a version better suited, I believe, to the Icelandic case than the one saga scholars have devised, discussed, and (mostly) rejected. Briefly stated, it is that a whole saga existed at the preliterate stage not as a performed but as an immanent or potential entity, a collectively envisaged “whole” to which performed parts of *þættir* of various sizes and shapes were understood to belong, no matter what the sequence or the frequency of their presentation. I emphasize that I am here using the term *þáttir* not in its generic but in its etymological sense – to refer to any shorter bit of narrative (anecdotes, scenes, and episodes, as well as generic *þættir*) that a contemporary audience would have perceived as a “part”.

It can be hypothesized that oral traditions about particular events were first disseminated by those who knew them best by virtue of the fact that they (or their parents or grandparents) were directly or indirectly involved. Because the larger framework was already familiar to the community at large (or quickly became so), there was no need to tell the whole story or indeed “stories” at all; people could contribute “their” parts, which sufficed precisely because they were understood to be *parts*. This model allows us to imagine a scenario whereby, for example, one evening's storytelling might include, among other things, the part about Hrafnkell's torture, the next evening the part about Eyjólfur's misbegotten effort to bribe Auðr, and the third evening the part about Einar's ride on Freyfaxi. No matter that these anecdotes are not (in the form we know them) complete stories in their own right – not *þættir* in the Bååthian or generic sense – or that they come from what are preserved as two different sagas or that the two that come from the same saga (the first and third) were presented nonconsecutively. To the audience familiar with the larger framework, the chronological and causal relationship of these anecdotes to each other and to the wholes of which they were understood to be parts would be self-evident. (Nor are even these shorter narratives as devoid of entertainment value as detractors from the *þáttir* theory would have them be; uninitiated listeners, such as children and outsiders, could presumably enjoy them on their own terms.) The hypothetical situation at this stage resembles the one G. P. Lestrade noted among the

¹⁰⁰ Lönnroth, *Njáls Saga*, esp. pp. 102–03.

¹⁰¹ Joseph, “The Þáttir and the Theory of Saga Origins”, p. 96.

Bantu: "A comparatively large proportion of Bantu, men or women, old or young, are potential creators of literature, a still larger proportion are adapters or declaimers of it, and the literature produced and propagated soon becomes the common possession of the people as a whole." At the same time, however, "as the stock of such literature is too large for a single person to know it all by heart, people tend to specialize as to the type of literature they recite or as to their *répertoire* within the same type, or in a combination of these."¹⁰²

As time went on, we can further conjecture, the performance of such material increasingly became the business of fewer and more talented, though evidently not professional, narrators, whose more extensive repertory perhaps permitted them to go on at greater length. This, in any case, is the implication of those often-cited references to "saga entertainment" (though it is important to remember that none of them refers to Icelandic saga matter proper). Such a consolidation process was noted, in connection with Hungarian folk traditions, by István Lázár in 1896: "By paying attention one could follow how a saga gleaned here and there from the tale body was forming on the lips of the skillful storytellers; the recital of it would take several evenings."¹⁰³ As the artistic dimension waxed and the historical dimension waned – historical detail was probably no less volatile in preliterate Iceland than in other societies lacking written records¹⁰⁴ – and as narrators reworked their material, adding and subtracting as they saw fit, the shape of the immanent saga changed accordingly. Precisely because it had never been canonized in performance, the immanent whole was susceptible to adjustment; nor, presumably, did any two persons have exactly the same whole in mind.

It was, I suggest, only when literary authors set about assembling the variety of oral traditions and literary sources available to them that the immanent whole was fully realized. That this could not have happened at the oral stage may be argued on two grounds. The first is analogical. Most of the sagas exceed, many by a considerable extent, the normal and even the maximum length of coherent prose wholes (as defined earlier) in the wider oral tradition. The sagas' size associates them rather with the category of works designated as contrived by virtue of the fact that they existed in performance as randomly ordered episodes and were realized as wholes only at the editing table or in solicited and hence artificial performances. We

¹⁰² G. P. Lestrade, "Traditional Literature", pp. 297–99.

¹⁰³ As quoted by Linda Dégh, *Folktales and Society. Storytelling in a Hungarian Peasant Community*, tr. Emily M. Schossberger (Bloomington and London: Indiana Univ. Press, 1969), p. 83.

¹⁰⁴ For an illuminating discussion of how "history" can work in oral cultures, see Jack Goody and Ian Watt, "The Consequences of Literacy", in *Literacy in Traditional Societies*, ed. Jack Goody (Cambridge, England: Cambridge Univ. Press, 1968), pp. 27–68.

recall in this connection that saga prose shows none of the linguistic features characteristic of long forms in the larger oral tradition. The second argument is a literary-historical one. The composition of the preserved sagas, above all their use of digression and structural interlace, is not only exclusively literary, it is peculiarly medieval. The sagas we have are clearly the products of literary authors with medieval narrative tastes.¹⁰⁵ This dimension is not one that can easily be subtracted from the preserved sagas, for it inheres at some level in their structure. If whole sagas existed at the oral level – existed, that is, as works perceived as wholes and performed consecutively if not continuously from beginning to end – these ‘sagas’ would have had to be so different in form and composition (and possibly even language) from the works that survive that comparison is pointless.

On the other hand – and this is the critical point – the immanent whole that existed in the mind of every narrator, and of which each and every performed episode was understood to be a part, was not necessarily so limited. The discovery of Biebuyck and others (see notes 69–72 above) that immanent wholes in the African material are at one level prescribed (in that they require a minimal set of core episodes in a fixed order) but at another level variable (in that they can be greatly protracted and complicated by the incorporation of additional particulars from, and lateral excursions into, the “vast context of story”) is one, I believe, to which saga scholars interested in the problem of origins would do well to pay close attention. At eight hundred years’ remove we are not in a good position to recover the immanent saga, but the possibility presents itself that the six-part structure Anderson believes characterized the *oral* saga represents rather the minimal set of core episodes of the *immanent* saga, and that the medieval authors who realized the wholes did so (some more than others) in characteristically medieval terms: by amplifying (in some cases to the point of saturation) with other matter both oral and literary; by digressing; by interweaving plot lines; and by imposing at least the semblance of coherence through the deployment of forecasts and correspondences. At the same time, to judge from the way the preserved sagas encroach or decline to encroach on one another (“this matter is taken up in more detail in another saga”, “but this matter need not be related here, for it does not belong to this saga”), the immanent sagas may not have been entirely distinct from one another or from the tradition as a whole. Also to the literary author, we may guess, fell the decision of just where to draw the line. The ragged edges that remain bear witness to the “vast context of story” of which the *individual sagas themselves* were once understood to be, in the broad sense, *þættir*.

The paucity of hard evidence about the genesis of the sagas obliges us, like

¹⁰⁵ This is the thesis of my book *The Medieval Saga* (see esp. pp. 91–108, 135–47, and 184–204).

it or not, to operate in terms of theories. It will not do to strike, as some people seem inclined to do, a know-nothing stance (“because the problem of origins is so vexed, and the theories so problematic, this essay will simply ignore the issue”). Every critical statement about the sagas – every statement, that is, beyond the purely descriptive – implies a theory of origins, whether it is acknowledged or not. This is not to say that every essay must begin with a *credo*, but to point out that atheoretical claims are no less misguided for being convenient. Nor is the doctrine of the Icelandic school any the less theoretical for having dominated the scholarly landscape for forty years. The measure of a theory is what it explains, and the fictional hypothesis propounded by Sigurður Nordal and B. M. Ólsen won the acceptance it did exactly because it explained more about the sagas than did the theories of oral origins it displaced. But it does not explain everything, and some would say it does not explain even the most important things, such as why the sagas finally look so much alike, in their structure and their style, and how, distortion and fabrication notwithstanding, they manage to convey as much information as they do about the settlement period. As for the recent reaction against the fictional or inventionist hypothesis, suffice it to say that while the new traditionalists have scored a number of commonsense points, they have not yet put forth a coherent countertheory. One reason for this (as suggested earlier) is the prose problem, which alienates saga scholarship from the larger discussion of oral composition. Another is the fact that the two evolutionary models proposed thus far, the standard *þátttr* theory and the whole-saga hypothesis, besides flatly contradicting each other, finally raise more questions than they answer, which is to say that neither can match the explanatory power of the fictional hypothesis.

Let us now consider the explanatory power of the proposition that the sagas existed at the preliterate stage as both parts *and* wholes (the former performed and the latter immanent) within an even larger tale body, and that they were given their present shape by literary authors. This model of development presupposes, of course, a far more active oral tradition and a greater degree of cultural continuity and community involvement than present scholarship is inclined to allow. Even more unlikely to many will seem the assumption that the authors who gave the sagas their present form were themselves conversant with both the matter and the narrative rules of oral tradition – that, in other words, they were at once purveyors of oral art and practitioners of sophisticated literature.¹⁰⁶ Nor does the immanent saga

¹⁰⁶ This is not necessarily to say that the sagas are what Albert Lord called “oral autograph” texts, but rather to suggest, as Ó Coileáin said of the Irish case, that the writers of the early sagas were not separated from their sources by the same cultural divide that existed between such writers as Yeats and Synge and native Irish tradition. (See his “Oral or Literary?” p. 30.) The writings of the Icelandic school presume a considerable cultural divide.

hypothesis really shed any additional light on the abiding mystery of the historical sensibility of the early Icelanders (much discussed recently in connection with M. Steblin-Kamenskij's notion of 'syncretic truth') and the related question of why authors/narrators chose to insert events from their own or recent times. Finally, the immanent saga hypothesis in itself not only fails to clarify the question of just what form oral traditions might have taken, it clouds it even further – further, in any case, than the standard *pátr* theory, which held the component *þættir* to be roughly the size and shape of the independent *þættir*. In this respect, the version of the *pátr* theory based on the immanent saga idea is no more specific than the fictional hypothesis of the Icelandic school (although further study of the sagas' narrative grammar may clarify this).

On the other side of the ledger, a version of the *pátr* theory based on the existence of immanent wholes in the preliterate period unties a number of conceptual knots in the ongoing discussion of origins. Most importantly, it either accommodates or obviates all six of Heusler's counterarguments to a theory of composition out of parts. His most decisive, and widely shared, objections are the third (to the effect that many sagas cannot be subdivided into parts that make independent sense) and the fourth (to the effect that the biographical frame of a work like *Grettis saga* was necessarily conceived and hence transmitted as a whole). Both objections rest (as do those of Kersbergen and Andersson) on the Bååthian assumption that audiences were either ignorant or only vaguely aware of the larger tradition and that all stories had therefore to be sizeable and dramatically complete in themselves – roughly the length and shape of the independently preserved *þættir*. The positing of an immanent saga, however, allows us to relax our definition of the "part" in such a way as to admit manifestly "fragmentary" matter (though no less artfully narrated for that) as well as stories of the generic *pátr* type. If the performed part made "independent narrative sense", so much the better – perhaps talented narrators strove for this effect where possible – but there is no reason it *had* to do so. For the audience familiar with the larger context, even the most fragmentary reference made "sense", and by the same token, even the full-story *pátr* had a "sense" above and beyond its manifest one. Likewise the biographical episodes in *Grettis saga*: there is no reason to suppose that an audience familiar with the whole would balk at the performance of the part. Heusler's assumption that biographical episodes in particular cannot circulate independently of the larger life story is overwhelmingly contradicted by oral traditions all over the world. If anything, life stories appear to be *especially* susceptible to particularization, precisely because the location and function of the part in the larger chronology is so often self-evident. Far from being a poor candidate for a *pátr* analysis of this kind, the patently episodic *Grettis saga* is an excellent one. Equally organic,

and hence equally transmittable in pieces, is the feud plot.

From the point of view of the new traditionalism, the value of the immanent saga lies in its harmonization of the whole-saga and the standard *þáttr* hypotheses in such a way as to retain the advantages of both and the disadvantages of neither. It acknowledges the episodic quality of the sagas and validates our persistent sense that such episodes are indeed the “original unities” of Norse narrative art. It makes sense of the kind of variants that survive, just as it makes sense of the phenomenon of pendant *þættir*. It also accounts for the structural similarity of the sagas: here, it would seem, we are dealing with the immanent framework. At the same time, by recognizing that the step to actuality is necessarily a literary one, it explains why the composition of the sagas that have come down to us is so patently literary, especially if we suppose that saga authors, like other medieval authors, conceived as one of their main tasks the amplification and structural complication of their received material. It offers, in short, the most precise answer so far to the basic question of saga studies: where “oral” ends and “literary” begins (“hvar og hvernig mætast munnmæli og saga”, as Óskar Halldórsson put it):¹⁰⁷ at the level of composition.

The oral traditions from which the idea of immanent wholes is extrapolated are admittedly distant. On the other hand, the version of the *þáttr* theory that has dogged Icelandic studies for over a hundred years is entirely hypothetical. It is on grounds that a real example, no matter how remote, is better grist for a theory than a purely hypothetical construct that I propose this revision – though, needless to say, it too could be framed in purely theoretical terms, without reference to the wider tradition. The point is finally not how the proposition was arrived at, but what it explains. In either case, in a discussion as exclusively focused on literary-historical matters and as detached from actual texts as this one, there can be no question of conclusions but only of suggestions.

¹⁰⁷ Óskar Halldórsson, “‘Íslenski skólinn’ og Hrafnkelssaga”, *Tímarit Máls og menningar*, 39 (1978), p. 324.

G. A. PIEBENGA

Om Marialegenden «Fra hinum heilaga Thomase erkibiskupi»

Innledning

Thomas Becket, som levde fra 1118 til 1170 og var erkebiskop av Canterbury fra 1162 til sin død, er ikke bare kjent som historisk person, men også som helgen. Som helgen utrettet han mange mirakler, særlig i de første årene etter sin død. Mens han levde, hadde han imidlertid også selv opplevd mirakuløse begivenheter. Da var det jomfru Maria som gjorde undrene.

På latin er det overlevert tre marialegender med Thomas Becket som en av hovedpersonene. Bare en av dem er gjengitt på norrønt.¹ Til gjengjeld er den overlevert i flere håndskrifter. Av dette kan man nok trekke den konklusjonen at det har vært en populær historie.

I ett av håndskriftene der denne legenden er overlevert på norrønt, står den tittelen som også står i overskriften på denne artikkelen, nemlig «Fra hinum heilaga Thomase erkibiskupi». Titlene i de andre håndskriftene lyder «Jarteign», «Af Thoma erchibyskupi» og «Fra þui er vor fru sendi sancti Thomas clenodium». Titlene er altså ikke ens. Det er heller ikke tekstene. Forfatterne har gjengitt historien delvis med sine egne ord. De er likevel enige om at det var det følgende som skjedde:

Thomas bodde som student i Paris. En gang, det var like før fastetiden, avtalte studiekameratene hans at de skulle komme sammen og vise fram den fineste gjenstanden som venninnene deres hadde laget. Så kunne det bli klart hvem som hadde den dyktigste kjæresten. For Thomas ble dette vanskelig, for han hadde ikke noen annen venninne enn Maria. Så bad han henne om å gi ham en gave. Hun oppfylte ønsket hans, og da guttene kom sammen og Thomas ble bedt om å vise det han hadde fått, kunne han finne fram en liten eske. Den ble åpnet, og det kom til syne et bispeornat.

¹ I den ene av de to andre legendene (som begge er oppteget både av Caesarius av Heisterbach, Thomas av Cantimpré og av Jacobus de Voragine) fortelles det at undertøyet til Thomas gikk i stykker i den tiden han bodde i Frankrike som landflyktig. Da han prøvde å sy det i stand, satte Maria seg ved siden av ham, tok tøyet ut av hendene på ham og reparerte det. Den andre legenden forteller om en prest som bare kjente én messe utenat. Noen geistlige klaget på ham til biskop Thomas. Thomas forbød ham å fortsette med å lese messer. Presten bad til Maria, og hun gav beskjed til Thomas om at han straks måtte oppheve forbudet.

Studiekameratene til Thomas forstod at dette var et tegn på at det ventet ham en stor framtid.

Hovedmotivet i denne historien er at en mann (her Thomas) betrakter Maria som sin venninne. Dette motivet, som vanligvis betegnes Maria-brudgom, forekommer i flere legender. Også det motivet at Maria gir en gave til den mannen som hun elsker, og som elsker henne, er kjent. Det tredje hovedmotivet (guter inngår et veddemål om hvem som har fått den fineste gaven av kjæresten sin) er imidlertid ukjent, i hvert fall i marialegendene.

I denne artikkelen blir de forskjellige norrøne overleveringene av denne legenden beskrevet og sammenliknet med hverandre. Deretter blir det undersøkt i hvilket forhold de står til den latinske teksten som de må gå tilbake til, og hva det kan komme av at de på flere punkter avviker fra denne teksten.

De norrøne bearbeidelsene

Som sagt er ordlyden i de forskjellige norrøne overleveringene ikke lik. Vi kan skjelne mellom fire bearbeidelser. Tre av dem er overlevert i håndskrifter med marialegender (utgitt av C. R. Unger i *Mariu saga*, Christiania 1871) og én i håndskriftet *Tómasskinna*, som har signaturen GKS 1008 fol., skriver seg fra omkring 1400 og er utgitt av C. R. Unger i *Thomas saga Erkibyskups*, Christiania 1869, s. 209–504, og av Eiríkr Magnússon i *Thómas saga Erkibyskups, A life of archbishop Thomas Becket*, in Icelandic with English translation, notes and glossary, London 1875–83. De tre første betegner jeg i det følgende med M. 1, M. 2 og M. 3, den siste med T.

M. 1 er overlevert i håndskriftet Holm 11, 4°, som skriver seg fra begynnelsen av trettenhundretallet,² og i Holm 1, 4° fra begynnelsen av fjortenhundretallet. I Ungers utgave er legenden trykt etter det første håndskriftet, altså etter Holm 11, 4° (*Mariu saga*, s. 198–203). Varianter i håndskriftet Holm 1, 4° er meddelt i noter. Forskjellene mellom de to tekstene er små og ikke vesentlige for innholdet, med unntak kanskje av én. Denne gjelder beskrivelsen av innholdet i esken som Thomas hadde fått av jomfru Maria. I håndskriftet Holm 11, 4°, står det at det lå et bispeornat i den; Holm 1, 4°, forteller det samme, men tilføyer «med bagli ok audrum hlutum sem byskupi hæfir» (*Mariu saga*, s. 199, note 18).

I motsetning til de fleste marialegendene som står i *Mariu saga*, inneholder M. 1 ikke bare en beskrivelse av et mirakel, men i en slags innledning og i et

² Dateringen av håndskriftene er overtatt fra: Ole Widding, Hans Bekker-Nielsen, L. K. Shook: «The lives of the Saints in Old Norse Prose. A Handlist», in: *Mediaeval Studies*, Toronto, Canada, vol. XXV, 1963, s. 294–337.

etterord gir den også en oversikt over hovedpersonens (her Thomas Becket) liv. I Ungers utgave teller innledningen 19 linjer, beskrivelsen av miraklet 39 og etterordet 106. Det blir klart allerede av den tredje setningen i innledningen at forfatteren, eller kanskje heller avskriveren, hadde en tekst liggende foran seg da han skrev. Der sier han nemlig: «Pegar i qskublomi, sem fyrr var greint, setti signaðr Thomass gvðs moðvr Mariam sinn vakran verndarmann . . .» (*Mariú saga*, s. 198). I de to setningene som går forut for dette sitatet, er det imidlertid ikke fortalt noe om at Thomas hadde valgt Maria som sin vernehelgen, og ordene «sem fyrr var greint» passer altså ikke. Setningen viser ikke bare at forfatteren hadde en tekst foran seg, men også at han skrev den av uten å tenke etter.

For denne innledningen er det ikke funnet noe forbilde. Derimot er det overlevert ett håndskrift og to fragmenter av håndskrifter som inneholder passasjer som stemmer helt eller nesten helt overens med visse passasjer i etterordet. Håndskriftet er det ovenfor nevnte *Tómasskinna*. Siden dette skriver seg fra omkring 1400, kan det ikke selv ha tjent som forbilde for M. 1, som står i et håndskrift fra omkring 1325. Det må altså ha vært en eldre, forøvrig liknende tekst som sto til tjeneste for avskriveren. Den har imidlertid gått tapt. De to håndskriftfragmentene (Norsk riksarkiv 67 og AM 234 fol.) skriver seg begge fra begynnelsen av trettenhundretallet og er levninger av en eldre saga om Thomas Becket.

Når vi gjennomgår etterordet fra begynnelsen til slutt, viser det seg at: linje 6–9 (*Mariú saga*, s. 200), altså de tre første linjene i etterordet, så vidt vi vet, ikke har noe forbilde;

linje 9–24 (*Mariú saga*, s. 200) stemmer nesten ord for ord med en passasje som står i *Tómasskinna* (i Ungers utgave, s. 445, l. 33 – s. 446, l. 9);

linje 24–31 (*Mariú saga*, s. 200) og 1–2 (id., s. 201), så vidt vi vet, ikke har noe forbilde;

linje 3–7 (*Mariú saga*, s. 201) viser stor overensstemmelse med en passasje som står i *Tómasskinna* (i Ungers utgave, s. 446, l. 10–13);

linje 7–30 (*Mariú saga* s. 201) og 1–12 (id., s. 202), så vidt vi vet, ikke har noe forbilde;

linje 12–20 (*Mariú saga*, s. 202) viser stor overensstemmelse med *Tómasskinna* (i Ungers utgave, s. 302, l. 14–20). En del av den passasjen (*Mariú saga*, s. 202, l. 12–16) forekommer også i håndskriftet Norsk riksarkiv nr. 67 (i Ungers utgave, s. 528, l. 23–27);

linje 20–29 (*Mariú saga*, s. 202), så vidt vi vet, ikke har noe forbilde;

linje 29 (*Mariú saga*, s. 202) og 1–20 (id., s. 203) stemmer nesten ord for ord med en passasje i håndskriftet AM 234 fol. (i Ungers utgave, s. 534, l. 9–25).

Det ser ut til at forfatteren har lånt fra flere kilder og bundet de lånte passasjene sammen med egne tekster. Men det er også en annen mulighet,

nemlig at han bare hadde én tekst foran seg, at det altså eksisterte en versjon av en Thomas' saga på hans tid som inneholdt alle de passasjene han har lånt.³

Så lenge denne versjonen ikke fins, kan det ikke sies noe med sikkerhet. Så mye er imidlertid sikkert at kopisten ikke har brukt forbildene sine eller forbildet sitt med mye eleganse. Ikke bare har han, som nevnt ovenfor, skrevet av uten å tenke etter, men han har også flere gjentakelser i en forholdsvis kort tekst. Slik nevner han for eksempel Thomas' kjærlighet til Maria mer enn én gang, og han forteller to ganger at Thomas var «Kantvariensis erkibiskup ok allz Englandz primas ok postoligs søtis legatvs vm allt England» (*Mariu saga*, s. 200, l. 9–10; sml. s. 203, l. 12–13).

M. 2 er fragmentarisk overlevert i håndskriftet AM 233 a fol., som skriver seg fra trettenhundretallet, og fullstendig i papirhåndskriftet AM 634–635, 4°, fra syttenhundretallet. Dette siste håndskriftet går tilbake til en eldre membran. I *Mariu saga* er legenden trykt på s. 1160–61 etter det første håndskriftet, så langt som det går, og siden etter AM 634–635. Forskjellene i den delen av legenden som forekommer i begge håndskriftene, er ubetydelige.

M. 3 er overlevert i håndskriftet Holm 1, 8°, som skriver seg fra trettenhundretallet. Trykt står den i *Mariu saga* på side 1161–62.

T er overlevert i håndskriftet Tómasskinna, som skriver seg fra omkring 1400 og er utgitt av C. R. Unger i 1869 og av Eiríkr Magnússon i 1875–83 (se ovenfor). Det kapitlet som forteller om gaven som Thomas fikk fra Maria da han var student, er i Ungers utgave trykt på s. 300–301, og i Magnússons på s. 20–24 (bind 1). I det følgende blir det sitert etter den første utgaven, det vil si etter *Thomas saga Erkibiskups*, utgitt av C. R. Unger, Christiania 1869, s. 209–504, forkortet som *Thomas saga*.

I denne bearbeidelsen av legenden er hele Thomas saga Erkibiskups konteksten. Miraklet skjer i Thomas' ungdom, og derfor er det forståelig at det blir fortalt i begynnelsen av sagaen. I kapitlet som går foran, har forfatteren fortalt at Thomas var en dyktig elev, og at han reiste til Paris for å utdanne seg videre. «Til marks um at sæll Thomas hefir Parisklerkr uerit», slik fortsetter han, «stendr i hans þaruistar duol sua uordit miraculum» (*Thomas saga*, s. 300). Han innleder fortellingen med noen linjer om studentlivet i Paris, om rikdommen og gleden der, som blant annet ytret seg i at de fleste studentene hadde en kjæreste. I så måte var Thomas et unntak, for han hadde ikke noen venninne på jorden. Han tjente Maria og diktet

³ Hans Bekker-Nielsen skriver i artikkelen «Thómas saga erkibiskups» i *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder* at forfatteren til denne M. 1-teksten må ha kjent en form av en eldre saga om Thomas Becket, som representerer et mellomtrin mellom en oversettelse av et tapt latinsk Thomas-vita fra ca. 1173 av Robert av Cricklade og den sagaen som er overlevert i Tómasskinna.

lovprisninger til henne. Dette forklarer ifølge forfatteren at Maria var vennlig mot ham: «Fyrir þuilíkt ok aa(n)nat gott, er hann gerdi, feck hann . . . blidu uorrrar fru» (*Thomas saga*, s. 300). Så følger historien om gaven han fikk av henne. Den avslutter med en bemerkning om at kameratene hans blir stille, og at de innser at Thomas' vei ligger høyere enn veien til den som «leggiaz nidr i saur ok syndir þessa hins auma lifs» (*Thomas saga*, s. 301). Deretter går forfatteren over til et annet emne.

Når vi nå sammenlikner de fire bearbeidelsene av legenden med hverandre (og da setter vi altså eventuelle kontekster ut av betraktning), kan vi konkludere at de stort sett er like hva selve innholdet angår. Men når det gjelder ordlyden, er de nokså ulike. Dette henger delvis sammen med at lengden på beskrivelsen av miraklet er ulik. Lengst er den i *Thomas saga*: her fortelles historien i 56 linjer. Så følger M. 1 (i *Mariú saga* 39 linjer) og M. 2 og M. 3 (i *Mariú saga* hver 35 linjer). Størst overensstemmelse i ordlyden viser M. 2 og M. 3, noe som også Unger må ha vært klar over, for han har trykt begge tekstene under ett nummer (nemlig under nr. XVIII, den første på s. 1160–61, den andre på s. 1161–62), og ikke under to numre slik som han pleier å gjøre når det gjelder selvstendige redaksjoner.

En forskjell mellom T og M. 1 på den ene side og M. 2 og M. 3 på den annen er at de to første står i en kontekst, mens de to siste forteller miraklet og ikke mer. De som har skrevet M. 2 og M. 3, går tydelig ut fra at hovedpersonen er kjent. Den første setningen i M. 2 lyder: «Þann tima er Thomas Cantuariensis, er hiartaliga elskadi guds modur Mariam, var i skola i Paris, bar þat til . . .», og i M. 3: «Sva er lesit af hinum heilagha Tomase Kantarabyrgiss erkibiskupi, at þa er hann gekk til skola i Paris . . .»

En sammenlikning av de fire tekstene viser at de ikke forteller det samme om noen detaljer i historien. De nevner alle at den fant sted i Paris, men om tiden da dette var, sier M. 1 «Þridia dag hinn nōsta fyrir øskvdag», M. 2 «a moti øskudegi», M. 3 «firir oskuodinsdag» og T «nu lidr sua timum, at dregr fram at langafaustu». Gaven som de skal vise fram, blir i M. 1 antydnet med «klenodivm», i M. 2 med «þat fegrsta clenodium», i M. 3 med «clenodium» og i T med «þat klokazta smaping». I M. 1 står det at Thomas ligger foran alteret og ber Maria «með tarvm» om å gi ham «nøckut klenodium». Ifølge M. 2 gjør han dette «lilitatliga», ifølge M. 3 «hiartaligha», og i T sies det bare at han ber. Gaven han får, er ifølge M. 1 en «sniáhuitr kistill», ifølge T «kistill einn sniohuitr», ifølge M. 2 «einn budkr eigi smidadr med manna hōndum helldr af gudi», og ifølge M. 3 «luktr budkr af filsbeine medr himneskum hagleik giorr». Ifølge M. 1 ber Thomas vennene sine om å åpne den, ifølge M. 2 og M. 3 gjør han det selv, og i T blir det ikke klart hvem som gjør det, fordi handlingen der gjengis i passiv («er þa kistill aflokadr»). Delte meninger er det endelig også om det guttene tenker eller sier etter at de har sett innholdet i esken. Ifølge M. 1 forstår de at «þessi kistill var eigi iarðneskr

helldr til kominn af sealfri himinrikis cvria, at hann með sinvm farmi skyllde vera fyrirsogn okominna lvta». Ifølge M. 2 forstår de «at þessa aagætu gíof hefir honum gefit iungfru Maria, birtandi suo, huilika tign hann mvn fa sidar», og de viser ham større respekt enn før. Ifølge M. 3 sier de at Maria har gitt ham denne gaven for å peke på «ouordnum lutum». Og ifølge T forstår de «at kosningr er faallinn yfir þenna Thomam, ok at hans uegr liggir nockut herra en þeira maanna, er leggiáz nidr i saur ok syndir þessa hins auma lifs».

Disse forskjellene er imidlertid ikke vesentlige for innholdet. De som har skrevet de fire tekstene, har fulgt sitt forbilde på ulik måte. De har delvis brukt sine egne ord, utelatt noe eller føyd noe til. Man kan spørre seg hvorfor de har gjort det. Kanskje er årsaken at de bare hadde hørt historien og altså ikke hadde noen tekst foran seg, eller (og dette kunne gjelde for de som har skrevet M. 2 og M. 3, som viser en del likheter i teksten) at de nok hadde en tekst foran seg, men at de ikke hadde lyst til å kopiere, men heller laget en parafrase. Kanskje er det også andre årsaker. Hvordan det enn er, forandringene var ikke så store at kjernen i fortellingen ble endret. De fire bearbeidelsene som er overlevert, danner én versjon, og det er ikke tvil om at de direkte eller indirekte går tilbake til den samme norrøne grunnteksten.

Sammenlikning med den latinske grunnteksten

I boken sin *Thómas saga Erkibyskups* skriver Eiríkr Magnússon i bind I, s. 24, note 8 angående legenden om Thomas som fikk en gave av Maria: «To this tale . . . the known contemporary biographers have nothing corresponding.»

Og dette er riktig; historien forekommer ikke i de overleverte latinske biografiene om Thomas Becket.⁴ Første gang den forekommer, er i mirakelsamlingen *Libri octo miraculorum* som er skrevet av Caesarius av Heisterbach i årene 1225–27 og utgitt av A. Meister i *Römische Quartalschrift für christliche Alterthumskunde und für Kirchengeschichte*, Rom 1901. Caesarius ble født i Köln ca. 1180, altså i en tid da minnet om Thomas enda var levende. I sin andre, mest kjente mirakelsamling *Dialogus miraculorum* (1219–23, utgitt av J. Strange, Köln 1851) har han opptegnet de to andre marialegendene der Thomas Becket er en av hovedpersonene (se note 1). Dermed er han den eneste forfatteren som har skrevet ned alle tre legendene.

Legenden om den unge Thomas som fikk en gave av jomfru Maria, forekommer på latin foruten i *Libri octo miraculorum* i noen håndskrifter fra

⁴ Cf. *Materials for the History of Thomas Becket*, ed. by J. C. Robertson, Rolls Series LXVII, London 1875–85.

slutten av trettenhundretallet og fra fjortenhundretallet.⁵ Disse senere latinske tekstene viser ganske stor overensstemmelse med Caesarius-teksten. Det ser altså ut til at det bare eksisterte én latinsk versjon av denne legenden, nemlig den som går tilbake til Caesarius.

Siden den eldste overleverte gjengivelsen på norrønt står i et håndskrift fra omkring 1325, er det forståelig at vi må rette søkelyset mot Caesarius' tekst, når vi vil finne kilden for den norrøne versjonen. Det er forøvrig ikke urimelig å ta Caesarius' beskrivelse som utgangspunkt. Det er et kjent faktum at hans verker ble brukt i Norden. Dette er i seg selv forståelig, for han tilhørte cistercienserordenen (allerede som ung mann inntrådte han i et cistercienserkloster, som het Heisterbach), og det var den første ordenen som ble stiftet i Norge. I 1146 ble det første cistercienserklosteret innviet i Norge, og det var stort behov for eksempelsamlinger. Caesarius' bøker, som kom i den første halvdel av tolvhundretallet, og Jacobus de Voragine *Legenda aurea*, som kom i annen halvdel av samme århundret, hørte til de samlingene som tilfredsstilte dette behovet best. Via Norge og delvis på andre veier ble denne litteraturen også kjent på Island.

For bedre å kunne sammenlikne den norrøne versjonen med Caesarius-teksten, skal jeg gjengi denne, slik som den står i bok III, nr. 33, ed. Meister, s. 161–162, med fullstendig oversettelse:

De scholari, qui propter castitatem et servitium Mariae virginis est electus in episcopum, sequitur:

Sanctus Thomas Cantuariensis episcopus ab adolescentia sua castissimus, utpote qui beatae Mariae promiserat castitatem, cum esset cum sociis sicut lilium inter spinas quadam vice audivit scholares per socios suos saecularia inter se tractantes de suis specialibus clenodiis sibi ab amicis datis. Tandem in loco ad eos dixit: Nihil est, quod vos dicitis et iactatis. Ego habeo amicam unam, quae omnes praecellit amicas vestras, quae mihi tale clenodium dedit, cui numquam simile vidistis. Hoc totum spiritualiter intendebat sed ipsi ad suam mentem recipiebant. Supplices ergo sibi instantissime, ut ipsis clenodium suum ostenderet et, quia hoc facere noluit, jam sibi vim inferre volentes. Affugit ergo in ecclesiam et se [prostravit] orationem orans, ut sibi praesumptuosum verbum indulgeret beata Maria. Et ecce in visu beata Maria pulcherrima eidem apparuit consolans eum flentem et dixit: Ne timeas, quod excellentiam dictae amicae tuae te iactasti inter socios immo

⁵ Det ene håndskriftet bærer signaturen *Additional 18,929* og skriver seg fra omkring 1400 (se H. L. D. Ward: *Catalogue of Romances in the Department of Manuscripts in the British Museum*, vol. II, London 1893, s. 129, 656–661). Det andre håndskriftet, som heter *Chronicon* og skriver seg fra omkring 1430, er skrevet av Herman Cornerus; legenden om den unge Thomas som forekommer her, er trykt i *Materials for the History of Thomas Becket*, ed. by J. C. Robertson, vol. II, 1857, s. 297–298.

inter omnes homines. Hoc clenodium, quod nunc tibi dabo obtineas. De-
ditque ei pixidem parvulam valde et nimis pulchram. Reversus ad se laetus
illuc abire voluit, sed socii praefati eum videntes iterum pro ostensione
muneris insistebant. Tandem manu eius pixidem praedictam rapuerunt et
apperientes viderunt parvum de purpura in ea et extraxerunt. Et exsequeba-
tur pulcherrima casula mirabiliter benefacta. Verum hoc pervenit ad episco-
pum Cantuariensem et excersito ad se Thoma rei veritatem didicit. Unde
providit ei studio et expensis, praeordinans sibi in animo episcopatum et post
[se] eum successorem futurum, quod et postmodum sibi contigit, nam et
episcopatum suum post mortem eius obtinuit.

(Her følger historien om en student som ble valgt til biskop fordi han var
kysk og tjenestevillig overfor Maria.

Den hellige Thomas, biskop av Canterbury, var meget kysk i ungdommen,
for det hadde han lovet Maria. Blant studiekameratene sine var han som en
lilje blant torner. En gang hørte han noen av dem snakke om de fine gavene
som de hadde fått fra kjærestene sine. Etter å ha hørt på dem en stund, sa
han: «Hva er det for noe som dere står der og skryter av. Venninnene deres
kan ikke sammenliknes med den venninnen jeg har. Og en finere gave enn
den hun har gitt meg, har dere aldri sett.» Dette mente han helt åndelig, men
de tolket det slik at det dreide seg om en konkret gave. De bad ham derfor å
vise dem denne gaven. Da han ikke gjorde det, ville de tvinge ham med
makt. Han flyktet inn i kirken, la seg på knærne og bad Maria om å tilgi ham
hans ubetenksomme ord. Og se, den skjønne jomfru Maria viste seg for ham
i et syn, trøstet ham der han lå og gråt, og sa: «Vær ikke redd, fordi du har
skrytt av din venninne overfor vennene dine, for hun overgår alle. Behold
dette klenodiet som jeg gir deg nå.» Og hun ga ham en bitte liten og svært
vakker eske. Han kom til seg selv, var glad og ville gå hjem, men da de før
nevnte studiekameratene så ham, kom de bort til ham og insisterte igjen på
at han skulle vise dem den gaven han hadde fått. Til slutt tok de den nevnte
esken fra ham med makt. Da de åpnet den, så de et purpurfarget stoff ligge i
den. Dette tok de ut, og det kom til syne et forunderlig vakkert bispeornat.
Da denne historien kom biskopen av Canterbury for øre, innbød han Tho-
mas og spurte hvordan det hele hadde gått til. Da han hadde hørt sannheten,
lot biskopen Thomas studere på sin bekostning, og han bestemte i stillhet at
Thomas skulle bli etterfølgeren hans. Dette skjedde også, for Thomas
overtok stillingen hans etter hans død.)

Det er ikke vanskelig å se at den latinske teksten på flere punkter avviker fra
den norrøne versjonen. De mest vesentlige forskjellene er: 1) at det i
Caesarius' tekst ikke fortelles noe om hvor og når historien foregikk. Alle de
norrøne tekstene forteller at handlingen fant sted i Paris i fastetiden. 2) at

det i Caesarius-teksten ikke bare er kameratene, men også Thomas selv som står og skryter. I de norrøne tekstene sies det at han er stille og flau over at han ikke har noen ting å vise fram, og at han ber Maria gi ham noe. 3) at Thomas ifølge Caesarius-teksten får esken med bispeornatet mens han står foran alteret. I de norrøne tekstene står det at han får den om natten hjemme på hybelen sin. 4) at studiekameratene til Thomas ifølge Caesarius-teksten tar esken fra ham med makt og åpner den. De norrøne tekstene har her forskjellige framstillinger: ifølge M. 1 ber Thomas kameratene åpne den, ifølge M. 2 og M. 3 åpner han den selv, og i T er det ikke tydelig hvem som gjør det, fordi handlingen der gjengis i passiv. 5) at det i Caesarius-teksten ikke sies noe om hva studiekameratene til Thomas tenker eller sier etter at de har sett innholdet i esken. I alle de norrøne tekstene beskrives denne reaksjonen. 6) at denne historien ifølge Caesarius-teksten kom biskopen av Canterbury for øre. De norrøne tekstene nevner ingen ting om dette.

Ulikhetene er så store at man kunne være tilbøyelig til å tvile på at den norrøne versjonen går tilbake til Caesarius' tekst. Det er imidlertid én omstendighet som kan forklare flere av de nevnte forskjellene. Den er at legenden om den unge Thomas i Skandinavia den første gangen ikke ble fortalt for seg, men at den ble satt inn i en kontekst, nemlig i sagaen om Thomas Becket. Det er to fakta som gjør dette tydelig. Det første er at legenden står i håndskriftet Tómasskinna, som er en avskrift av et eldre håndskrift. Det andre er at den som har skrevet håndskriftet Holm 11, 4° (se under M. 1), må ha hatt et eksemplar av en saga om Thomas Becket liggende foran seg da han skrev legenden.⁶

Og dette faktumet at legenden ble satt inn i en kontekst, forklarer flere av forskjellene. Legendens plassering i det kapitlet som forteller om Thomas' studietid i Paris. Dermed ble handlingen også lagt dit. I håndskriftet Tómasskinna, som daterer seg fra omkring 1400, innledes fortellingen om den unge Thomas som fikk en gave av jomfru Maria, med setningen: «Ok til marks um at sæll Thomas hefir Parisklerkr uerit, stendr i hans þaruistar duol sua uordit miraculum» (*Thomas saga*, s. 300). Uten tvil har denne setningen også stått i den opprinnelige teksten. Navnet Paris blir jo nevnt i alle de overleverte norrøne legendetekstene. Derimot blir det ikke nevnt i noen av de overleverte tekstene på andre folkespråk og på latin, og man får derfor anta at den islandske forfatteren på egen hånd har brakt dette navnet inn i teksten.

Det faktumet at historien ble satt inn i en kontekst, er også årsaken til at Caesarius' bemerkning om at den kom biskopen av Canterbury for øre, og at han lot Thomas studere på sin bekostning, ikke er med. I sagaen foregår historien på et tidspunkt da Thomas er student. Dessuten bor han langt

⁶ Se også note 3.

borte fra Canterbury, så en opplysning om at biskopen innbød ham til seg, hadde vært ulogisk.

Men alle forskyvningene i innholdet kan ikke tilskrives det at historien ble tilpasset konteksten. At den islandske eller norske forfatteren lot denne historien foregå i fastetiden, mens det i forbildet ikke ble nevnt noen tid, har ingen forbindelse med det at den ble satt inn i en kontekst. Han gjorde det nok fordi det virket mer naturlig at et veddemål ble inngått på denne tiden enn i resten av året. Dessuten gav det ham muligheten til å framheve at Thomas skilte seg ut fra de andre studentene også i en tid da alle skeiet ut. Og at denne forfatteren skriver at Thomas ble stille da han hørte kameratene skryte (Caesarius forteller at Thomas også selv begynte å bli høylytt), skyldes kanskje at det faktisk var en mer naturlig reaksjon. Studenten kunne jo skjønne at de andre kom til å be ham om å vise hva han hadde fått, hvis han snakket om en gave.

Alle disse forklaringene blir enda mer forståelige når en går ut fra at forfatteren ikke hadde Caesarius' tekst liggende foran seg, men at han en eller annen gang hadde lest den, eller at han bare hadde hørt historien. Dette er ikke en urimelig tanke. Det er nemlig ikke en eneste setning i de overleverte norrøne tekstene som svarer bokstavelig til en setning i Caesarius' tekst. Dette ville uten tvil ha vært tilfellet om forfatteren hadde hatt Caesarius-teksten foran seg. Hvis forfatteren derimot ikke disponerte over teksten, men en gang hadde lest eller hørt den, så var det logisk at han gjengav den slik som han husket den og slik som det passet best i konteksten.

Jeg kommer til konklusjonen at legenden om den unge Thomas som fikk en gave av jomfru Maria, i Skandinavia har blitt kjent via Caesarius' tekst. Islendingen⁷ som gjengav den for første gang på norrønt, gjorde det innenfor rammen av en saga om Thomas Becket. Det er forståelig at teksten ble forandret på noen punkter da den fikk plass i en kontekst, og enda mer når man vet at forfattere i middelalderen vanligvis ikke hadde dårlig samvittighet når de forandret på sine forbilder. Eller når man går ut fra at forfatteren ikke hadde teksten liggende foran seg, men at han skrev etter hukommelsen. Det er også forståelig at legenden om den unge Thomas ble tatt opp i en saga om ham. Allerede i begynnelsen av biografien om ham ble det dermed gjort klart at det ventet ham en stor framtid.

⁷ Se *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder* under «Thómas saga erkibiskups», der det står at alle de norrøne beretningene, unntatt den eldste, med sikkerhet er islandske. I den eldste saga om Thomas Becket står ikke legenden om den unge Thomas og Maria.

BARBRO SÖDERBERG

Formelgods och Eddakronologi

1. Inledning

Vid tidfästning av fornisländsk litteratur har ett av de vanligaste och dessutom som tillförlitligaste betraktade hjälpmedlen varit att fastställa dels verbala lån från tidigare, med större säkerhet daterade källor, dels citat i senare, med större säkerhet daterade texter. Det första fallet ger i princip en *terminus post quem* medan det senare ger en *terminus ante quem*. Metoden har utsträckts till försök att fastställa en relativ kronologi mellan texter vars tidfästning i sin helhet är osäker. I allmänhet har man då baserat den relativa kronologin på samband med en med större säkerhet daterbar text från någon punkt på tidskalan.

När det gäller eddadikterna har stilistiska och verbala överensstämmelser med skaldediktningen, som ju kan tidfästas med ett tämligen stort mått av säkerhet, använts som hjälpmedel vid dateringen, och även om resultaten av jämförelserna mellan edda- och skaldedikt har givit mindre än väntat i det här avseendet, så utgör enligt Jón Helgason "sammenligningen med skjalde-digtningen [...] den mest frugtbare af de framgångsmåder, vi endnu har, til datering af eddadigtene" (1953:94). Den här bedömningen delas av redaktörerna för Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid (KL), som givit stor spridning åt dateringsresultat, grundade på verbala jämförelser mellan edda- och skaldedikt (se t.ex. s.v. *Eddadiktning*, *Havamal*, *Helgediktning* och *Lokasenna*).

Men hur ser då de undersökningar ut som ligger under presentationerna i Kulturhistoriskt lexikon? Hur har den språkligt komparativa metoden tillämpats? Belysande exempel finner vi i Finnur Jónssons artikel om *Eddadigtenes samling* i ANF från 1926. Nedan anför jag tre exempel som inleder artikeln (1926:216) jämte några invändningar som faller sig naturliga i sammanhanget.

Av de verbala överensstämmelserna mellan Völuspá 57 och Arnórr Jarla-skalds nedan citerade halvstrof drar Jónsson utan någon ytterligare argumentation slutsatsen att eddadikten varit känd av skalden.

Björt verðr sól at svartri (sortna Flat¹),
søkkkr fold í mar (lög Flat¹) dökkvan,
brestr erfiði Austra
[allr glymr sjár á fjöllum].

En invändning som omedelbart inställer sig men inte bemöts av Jónsson är frågan: varför kan man inte lika gärna anta att Völuspás upphovsman inspirerats av Arnórr?

I Sverresagan använder enligt Jónsson kung Sverre en variant av Fáfñismál 6:4-6 om sig själv. Följande halvstrof ur Fáfñismál skulle alltså citeras där:

Fár er hvatr
er "hrǫðaz" tekr
ef i barnæsku er blauðr

Varför är inte ett lika, eller mer antagligt förhållande att både Fáfñismál och Sverrisagan har replierat på en versifierad sentens? Vad är det som motiverar slutsatsen att vi har att göra med ett citat från just Fáfñismál?

Mindre säker på sin sak är Jónsson när han i det tredje fallet hävdar att Hávamál 84:4-6 skulle citeras i Fóstbrœðrasaga. I det fallet kunde man till Jónssons egen invändning, som baseras på sagans upplysning att strofen skulle ha diktats om lösaktiga kvinnor, foga ytterligare en: vad säger att sagans upphovsman skulle ha känt till någon Hávamál? Också här kan ju sambandet mellan eddadikten och sagans dikt baseras på en aforistisk, sentensartad kortdikt som i sin ursprungliga form varit helt fristående och inte ingått i "vår" Hávamál.

Mina ovan relaterade invändningar är egentligen självklara och har säkerligen också framförts om inte apropå just Finnur Jónssons artikel så dock i andra liknande sammanhang, varför det ter sig så mycket egendomligare att Jónsson av de här tre beläggen anser sig kunna dra en utomordentligt stark slutsats:

Alle disse 3 [. . .] viser da kendskab til (3 forskellige) eddadigte i 11. og 12. årh. både i Norge og på Island (ibid. 217).

Jag känner mig inte övertygad om sanningen i den slutsatsen, åtminstone inte på grundval av Jónssons framställning. Som jag ser det berättigar sammanställningarna inte till något annat antagande än att det faktiskt föreligger ett samband mellan de tre textparen. Hur det sambandet ser ut och vilken text som föregår den andra är ingalunda klart i och med att man har konstaterat att det föreligger verbala överensstämmelser, inte ens om de som i det här fallet rör hela strofer. Och så menar antagligen inte heller Jónsson. Det är bara det att för att lösa det verkliga problemet, nämligen kronologifrågan, tycks han falla tillbaka på i andra förhållanden grundade antaganden om det som skulle bevisas (i det här fallet alltså att en viss text föregår en annan och utgör modell för den senare), och i den mån sådana antaganden låter sig kontrolleras, är det långt ifrån säkert att dessa alls är särskilt välgrundade.

Jónssonexemplet belyser enligt min mening behovet av en principiell

diskussion av vad man kan kräva av en språkligt komparativ dateringsmetod som i första hand tar fasta på överensstämmelser i ord och uttryck. I det följande skall jag ta upp en sådan diskussion med utgångspunkt i några konkreta exempel. Jag startar emellertid då inte i Jónssons artikel med sina lösryckta exempel utan utgår i stället från några försök att med hjälp av verbal komparation tidfästa en eddadikt, nämligen Lokasenna. (Till sådana försök räknar jag då också undersökningar med syfte att fastställa Lokasennas litterära referensram, i den mån dessa inbegriper en relativ tidfästning av dikten.) De här försöken är antagligen varken bättre eller sämre än många av dem som gäller andra fornisländska texter. Jag föreställer mig därför att en granskning av det här enskilda fallet kan ha ett visst principiellt värde. De frågor jag ställer mig i det följande är framför allt: Hur långt är det möjligt att komma med en verbalt komparativ metod utan att tillgripa andra, på inre och yttre kriterier grundade argument? Vilka krav måste ställas på metoden? Vilka kompletteringar måste eventuellt till inom ramen för den? – Innan jag övergår till att diskutera dessa frågor i anslutning till dateringarna av Lokasenna skall jag bara klargöra några utgångspunkter för min uppgift.

Formelgods och skapande

I bl.a. *Den dubbla scenen* (1978:32 ff.) hävdar Lars Lönnroth, med utgångspunkt i Parrys och Lords teorier, att den skapande poetiska utvecklingen gått från improvisation i germansk tid till muntlig tradering i fixerad form under vikingatid. I det förra fallet skulle dikterna byggas upp för det aktuella tillfället på grundval av ett fast formelförråd, så att formler kombineras till formelsystem, som i sin tur bildar motivsegment, vilka kombineras till episoder och senare handlingsmotiv.¹ I det senare fallet – och det gäller eddadikterna – möter vi inte ursprungligen improviserade dikter utan sådana som skapats vid ett visst tillfälle för att sedan utsättas för den muntliga traderingens förvanskningar. En nyare poetisk form med regelbunden vers, jämna strofer, korta rader, färre formler och en mer koncentrerad diktion möjliggör traderingen.

Lönnroths hypotes kräver en viss nyansering.² De två diktyperna står inte alltid i skarp motsättning till varandra vid sin tillblivelse, ty i själva verket används ju en rad färdiga uttryck i varje formuleringssituation. Som moderna frekvensundersökningar med oväntad tydlighet visat är språket i hög grad uppbyggt på fixa formler och stereotypa fraser av både litterär och vardaglig typ (för att inte tala om de olika fackspråkens standardfraser), vilka i mer

¹ Mot bakgrund av nyare psykolingvistisk forskning förefaller emellertid snarare det omvända förhållandet kunna gälla; man startar i handlingsmotiv och går sedan vägen mot ytans formler.

² För en kritik, se Harris *Eddic poetry*.

eller mindre reflekterad form traderas inom språkgemenskapen. När den enskilde tillgriper en färdig fras kan det ibland ske medvetet, ibland omedvetet. I vissa fall hämtas frasen ur en bestämd källa, i andra hand är det språkligt allmångods som kommer till användning. Med det här triviala påpekandet vill jag bara understryka att också enskilt skapande alltid innehåller mer eller mindre stereotypa element, och med detta kommer jag in på mitt egentliga tema.

När man vill datera ett litterärt verk med hjälp av ett annat så måste man alltså räkna med att stereotyper spelar en stor roll, även när vi har att göra med författande i mer modern mening. Det är inte bara amatören som rimmor på *smärta* och *hjärta*; sådana klichéer kan också ingå som element i konstdiktningen och detta utan att vi har att göra med lån eller allusioner i egentlig mening.

Nu är hela den fornisländska litteraturen genomsyrad av fixa element. Detta gäller inte bara eddadiktningen utan också skaldediktningen. Formler som *sveinn inn hvíti* möter vi inte bara i Lokasenna utan också i Björns dikter i Bjarnar saga hitdælakappa. Strofinledningar som *þat er válitit þótt* möter vi både i Lokasenna och i improvisationerna från gästabudet på Reykajahólar. Ett uttryck som *vamma vanr* finner vi såväl i Hávamál som i Egils lausavisur.

Eddadikterna emellan vandrar uppenbarligen ett omfattande formelgods (se vidare nedan), och även mellan de olika skaldedikterna strövar ord och uttryck. När Snorre fick i uppdrag att på stående fot improvisera på ett aktuellt tema tillgrep han, som de Vries visat (1967:83), en rad vändningar som återfinns i annan skaldepoesi, vilket väsentligen bör ha underlättat improvisationen. I just det här fallet kan det naturligtvis mycket väl vara så att Snorre i egentlig mening lånat element från av honom kända dikter, men det kan inte uteslutas att improvisationer av det här slaget utgått från klichéer, vars ursprung varit helt okänt för improvisatören.

Formelgods och memorering

Också mellan skaldedikt och eddadikt kan motiv och formler ha vandrat och det i båda riktningarna, men sannolikheten för en vandring från eddadikt till skaldedikt bör ha varit mindre än tvärtom. För det talar följande skäl. Skaldedikten är hårt bunden till meter, strof och språk, och den har dessutom en förhållandevis sluten originell karaktär i sin ofliósträvan. Eddadikten å andra sidan är betydligt mindre hårt bunden till meter, strof och språk, och den har dessutom en betydligt öppnare och allmännare karaktär med ett stort inslag av formelgods. När dikter av de här två typerna traderas muntligt så måste förhållandena bli ganska olikartade. För att spetsa till det litet kan man säga att en skaldedikt antingen sitter i minnet eller glöms helt,

och därför är mindre förvanskingsbar.³ En ändring skulle inte sällan göra den obegriplig. När det gäller eddadikten däremot, så gör dess lösligare form den mer utsatt för förvanskning samtidigt som stereotypin kan sätta in som ett reparativt element. Dessa skilda förhållanden gör det betydligt troligare att en skaldedikt påverkar en eddadikt än tvärtom.⁴ Det är ett allmänt antagande som vi nedan skall granska med utgångspunkt i några exempel.

Formelgods och verbalt komparativ dateringsmetod

När man med hjälp av en verbalt komparativ metod vill försöka åstadkomma en kronologisk ordning, så står man alltså inför det förhållandet att det är svårt att veta om överensstämmelser mellan dikter beror på rena tillfälligheter eller på utnyttjande av allmänt spritt formelgods eller på faktiska direkta eller indirekta lån från en eller flera bestämda texter. Fallgroparna är här många och frågor som de följande inställer sig osökt. Hur stora måste de verbala likheterna vara för att vi skall ha rätt att förutsätta ett samband utöver rena tillfälligheter eller bruk av allmänt spritt formelgods? Och, finns det typer av olikheter som styrker antaganden om påverkan? I det följande tar jag upp några faktorer som måste beaktas i samband med alla verbala dateringsförsök.

Ordens och frasernas spridning varierar avsevärt. Även om vi inte har några frekvensordböcker till hjälp för fornisländskans vidkommande och källsituationen är sådan att man kan misstänka att frekvens- och spridningsundersökningar kan ge grova blottor, i synnerhet när det gäller vardagligt ordagods, så vet vi erfarenhetsmässigt – och för eddans del också genom konkordanserna – att vissa ord och fraser är mycket lågfrekventa; i vissa fall är de till och med exklusiva för två eddadikter. Sådana exklusiva verbala överensstämmelser bör i princip tillmätas ett större bevisvärde för (påverkans)samband än de mer allmänt spridda, vilka man kan misstänka utgör just allmänna språkliga eller poetiska stereotyper.

Vilket värde skall man tillmäta omfånget i en verbal likhet? Är det någon skillnad mellan enskilda ord, hela fraser och makrosyntagmer, för att inte tala om halvstrofer eller strofer i sin helhet? I det här fallet är det väl rimligt att utgå från att det större omfånget bör tillmätas ett större bevisvärde än ett mindre omfång. Sannolikheten för att hela, identiskt formulerade strofer skulle uppstå oberoende av varandra är ju oerhört mycket mindre än att lösryckta, identiska ord skulle komma till oberoende användning. Samti-

³ Jfr dock Helgason 1953:107 f. Där ges ett exempel på hur traditionen förvanskat en skaldedikt.

⁴ Att skaldedikt pastischerar eddadikt är en annan sak – och att med pastischen övertas också verbala element visar Noreen (1915:17 f.) apropå lióða- och málahátttridikterna Eiríksmál och Hákonarmál från 900-talets mitt och senare hälft.

digt måste man dock hålla i minnet att också hela strofer i princip kan tillhöra ett allmänt spritt poetiskt formelgods (jfr t.ex. folkvisans omkväden) och därmed ha föga värde som bevis för ett påverkanssamband.

Vilket värde skall man tillmäta semantiskt tunga och/eller stilistiskt markerade ord och fraser i jämförelse med semantiskt lättviktiga och stilistiskt neutrala? Rimligt att anta är att semantiskt tunga och poetiskt markerade ord och fraser som *gamban* och *unz riúfaz regin* lättare blir föremål för medvetet nyttjande och därmed också för alluderande och citerande användning, än stilistiskt mer neutralt syntaktiskt kitt som *sem hér inni er* och *þú kunnir aldregi*, vilka tillhör en mer undanskymd del av den språkliga och litterära fraseologin (vilket i och för sig inte utesluter att de kan bli föremål för (o)medvetna lån). Därmed skulle semantiskt tunga och/eller stilistiskt markerade element kunna accepteras som i någon mån tyngre bevis för medvetna samband än stilistiskt och/eller semantiskt lättviktigt ordagods (självfallet bör emellertid också sådant tillmätas åtminstone additivt värde).

Hur skall man bedöma antalet, eller snarare andelen verbala överensstämmelser som en indikator på samband? Spontant vill man väl svara att ju fler överensstämmelser, desto sannolikare ett samband. Så enkelt kan man emellertid knappast komma undan. Dels måste som vi sett olika typer av överensstämmelser tillmätas särskilda värden, dels måste beaktas att texterna i allmänhet är alltför korta för att tillåta grova kategoriseringar och därmed statistiskt säkerställd mätning. Vidare måste andelen överensstämmelser vägas mot oöverensstämmelserna, speciellt gäller detta när likheter av t.ex. formell och betydelsemässig art paras med olikheter av t.ex. referentiell och funktionell typ inom ramen för samma verbala enhet (se vidare om detta nedan).

Verbala överensstämmelser karakteriseras i första hand av formell och betydelsemässig likhet eller identitet. Ibland används emellertid i texterna olika uttryck för samma sak, t.ex. *sverð* och *mæki*. I sådana fall kan en motivistisk överensstämmelse föreligga. Termen står för betydelsemässig och referentiell likhet eller identitet. Den används alltså närmast i enlighet med textlingvistiskt språkbruk, även när det talas om *över-* och *underordnade motiv* (se nedan). Att motivistiska överensstämmelser på grund av sin överlappning med verbala ständigt dras in i komparationen utan att detta alltid görs klart kommer att framgå av det följande. För min del tror jag också att hänsyn måste tas till sådana, men då under klar insikt om skillnaderna, för enbart motivistisk likhet bör faktiskt, liksom enbart verbal, tillmätas lägre bevisvärde än en kombination av båda typerna. – Självfallet måste också när det gäller motivistiska överensstämmelser sådana faktorer som spridning, omfång (jfr t.ex. kort hållna referenser till en person eller en miljö eller en händelse med mer utbyggda skildringar av ett skeende), stilistisk markering (jfr t.ex. attribut som folkvisans sobelskinn) och seman-

tisk tyngd (jfr t.ex. huvud- och bimotoiv) få spela in vid bedömningen av motivistiska överensstämmelsers bevisvärde för samband. Liksom de verbala överensstämmelserna kan de motivistiska inrangeras under begrepp som *stereotyper* och *formelgods*, i den mån de kan sägas tillhöra det litterära och språkliga allmängodset.

Med detta har jag gått igenom de kategorier som i första hand måste observeras vid fastställandet av verbala överensstämmelser mellan två dikter. I avsnitt 3 återkommer jag med två andra faktorer som också bör få spela in. – Vid bedömningen av de olika kategorierna måste samspelet mellan dem sättas i centrum; överensstämmelserna är ju i allmänhet ej större än att man måste utnyttja varje kvalitativ möjlighet vid analysen. Ingen enskild kategori torde ensam kunna utgöra underlag för en sambands- och påverkansanalys.

I det följande tar jag först under rubriken *Skaldedikt och eddadikt* till kritisk granskning upp några exempel på hur skaldedikt nyttjats för att tidfästa eddadikt. Syftet är här att undersöka vilka krav man måste ställa på den verbalt komparativa metoden för att den skall kunna tillmätas något bevisvärde. I avsnittet *Eddadikt och eddadikt* genomför jag sedan med utgångspunkt i en serie tidigare påvisade verbala överensstämmelser en prövning av (tids)relationerna mellan Lokasenna och sex andra eddadikter. Prövningen utgör ett försök att föra den verbalt komparativa metoden vidare, och syftet är att belysa frågan om och under vilka omständigheter vi är berättigade att på grund av verbala överensstämmelser sluta oss till kronologiska förhållanden. Kärnfrågan blir då: hur skall vi, när vi möter överensstämmelser, kunna avgöra om det rör sig om allmänt gängse formler eller lån från en bestämd källa?

2. Skaldedikt och eddadikt

Det senaste och grundligaste dateringsförslag som jag sett för Lokasennas del är Magnus Olsens 1960. Eftersom dennes tidfästning av dikten i hög grad baseras på en tidigare datering av Hárbarðslióð tar jag först upp behandlingen av den dikten.

När det gäller Hárbarðslióð använder Olsen en rad skaldedikter för att få fram en terminus ante quem. Detta innebär att han måste anta att skalderna känt till Hárbarðslióð och medvetet eller omedvetet vittjat denna dikt på formuleringar och motiv.

På Hárbarðslióð återför Olsen för det första ett vispar där Torvald Veile står för den ena visan och Ulf Uggason för den andra. Visparet har daterats till år 999, före vilket år Hárbarðslióð alltså skulle ha tillkommit. Jag återger nedan Ulfs visa i enlighet med Jónsson (1967:138 f.).

Getka ek svmz¹⁾ þott sendi
 sann élboði tanna
 hvarfs við hleypi skarfi
 harbarðs véa²⁾ fiarðar³⁾
 þo at ra faka rëkim
 rong erv mál agangi
 se ek firi minv meini
 mínligt flvgv at ginna.

1) även *svndz* m.fl. varianter

2) även *veel*, *veil* m.fl. varianter

3) även *fiandar*

Enligt Olsen (1960:I:70) syftar Ulfs ord, *sunds ... Hárbarðs véa fjarðar* (ovan återgivna som *svmz ... harbarðs véa fiarðar*) på situationen i Hárbarðslióð, medan vi i Torvalds visa återfinner det motiv med *argar geitr* som i Hárbarðslióð skulle antydast i formeln *Hárbarðr inn ragi* (Olsen 1960:I:68 f.). Jag menar nu att Olsens förslag knappast låter sig verifieras eller ens göras sannolikt om man ser litet närmare på förhållandena. För det första är själva läsningen av Ulfs visa inte helt säkerställd, vilket bl.a. framgår av Jónssons ovan anförda varianter. Men om vi nu accepterar Olsens läsning, så är det ändå långt ifrån givet att formuleringen tar sin utgångspunkt i just Hárbarðslióð. Den kan lika gärna återgå på en myt eller historia som bildar utgångspunkt också för Hárbarðslióð (jfr t.ex. namnet *Hárbarðr* i en ramsa i Grímnismál 49).⁵ Inte heller utgör getmotivet i Torvalds visa något stöd i det här sammanhanget. Det Olsenska sambandet baseras nämligen helt på det faktum att adjektivet *ragr* (= *argr*) kan användas om getter.

Olsen menar också att strof 14 i Einar Skálaglams Vellekla (daterad till år 986) har lånat motiv och formuleringar från Hárbarðslióð. På den här punkten går han till och med så långt att han hävdar att det lånet är den enda säkra hållpunkten för en exakt datering av Hárbarðslióð. Velleklas lån från Hárbarðslióð styrks med fem gemensamma ord, låneriktningen med att dessa fördelas över tre strofer i Hárbarðslióð medan de i Vellekla samman-

⁵ När det gäller mytologiska motiv tillkommer ju också det faktum att sådana, efter vad vi med säkerhet vet, först dyker upp i skaldedikten, där de ibland är grundade i bildframställningar. Med säkerhet kan vi alltså bara utgå från att skaldedikten faktiskt tycks vara först med denna sorts motiv, vilket alltså återigen snarast talar för att Hárbarðslióð bör vara mottagaren, om vi över huvud taget kan tala om påverkan i den aktuella situationen. En invändning mot tanken att skaldedikt kunnat inspirera eddadikt till mytologiska framställningar brukar vara att man i kristen tid knappast skulle ha tagit upp hednisk mytologi. Den invändningen väger emellertid mycket lätt mot det faktum att man i det kristna samhället under mycket långa perioder faktiskt diktat vidare på hedniska, antika motiv av mytologisk art. Argumentet kan bara användas för en kort period direkt efter kristnandet när det faktiskt var farligt att öppet ägna sig åt hedna motiv. Den perioden varade emellertid inte särskilt länge i Norden. Redan på 1000-talet travesterade man i norska improvisationer den hedniska mytologin (jfr de Vries 1964:272).

När det gäller Hárbarðslióð tillkommer dessutom ytterligare ett argument mot Olsens tes att skalderna vittjat den dikten. Hárbarðslióð är ju som bekant avfattad på en slags allittererande prosa, interfolierad med bruten lióðahátt. Att memorera den dikten kan inte ha varit alldeles lätt – och det är kanske också anledningen till att den inte citeras i några fornisländska texter, inte heller i de ovan nämnda skaldernas produktion.

förs i en strof inom ramen för en fras (ibid. 84 f.). Jag återger nedan både de aktuella orden och Vellekla 14.

Hárbarðslióð	Vellekla	Vellekla 14
16 Fjølvarr	14 grandvarr	Sjau fylkjum kom silkis
17 <i>snúnuðu</i>	<i>snúnaðr</i>	(snúnaðr vas þat) brúna
18 <i>síma</i>	silkis <i>síma</i>	geymir grundar síma
<i>grund</i>	<i>grundar</i>	grandvarr und sik (landi).
<i>sjau</i>	<i>sjau</i> (fylkjum)	

Det bredare utförandet i Hárbarðslióð är alltså – liksom i det förra fallet – argumentet för att den dikten skulle vara långgivande. Men håller detta? Det kunde ju faktiskt lika väl förhålla sig så att Hárbarðslióðs upphovsman i Einars fras funnit ett motiv som han sedan utvecklat. Men räcker över huvud taget den verbala likheten här ens som ett sambandskriterium? Knappast. Utöver den verbala likheten bör vi kräva en motivistisk för att ett samband skall te sig troligt. Och någon sådan likhet finns inte så vitt jag kan se. I Hárbarðslióð behandlas i stroferna 16–18 Hárbarðs besök med Fjølvarr på Allgrön, Tors fråga hur deras kvinnor behandlade dem (*snúnuðu*) och Hárbarðs skrytsamma svar som också innehåller uppgiften att kvinnorna *ór sandi síma undo* (tvinnade trådar av sand) och *ór dali díúpom grund um grófo* (ur djupa dalar grävde slät mark) samt att han själv lyckades lägga sju av dem (*siau*). Hur hänger det här absurda motivet ihop med Velleklas *Grandvarr geymir brúna grundar silkis síma kom sjau fylkjum und sik; þat vas snúnaðr landi*, i Jónsons översättning *Den retskafne silkebåndprydede hövding underlagde sig syv fylker; det var en lykke for landet* (1912:119)?

Som andra låntagare till Hárbarðslióð räknar Olsen (1960:I:84 ff.) dessutom Egil (Arinbjarnarkviða 22, jfr Hrbl 8 f.), Torbjörn Hornklove (Haraldskvæði 9) och Steinunn (visan om Tångbrands skepp), men här är grunderna än svagare och Olsen menar inte heller att sambandet är helt säkerställt, varför jag lämnar argumenten därhän.

Lokasenna skall enligt Olsen föregå Hárbarðslióð i tiden. Ett skäl för detta antagande skulle vara att Hárbarðslióð 26 och 30 vore påverkade av Lokasenna 60 (ibid. 40). Denna hypotes, som bl.a. baseras på exklusiva verbala överensstämmelser (bruket av ordet *hnúka* och eventuellt singularen *einheri*) förefaller mycket rimlig (se vidare avsnitt 3), och den kan som Clover visat 1979 byggas ut ytterligare till ett antagande att hela Lokasennas slutparti, fr.o.m. Tors ankomst, utgjort en inspirationskälla för Hárbarðslióð i sin helhet. – Parentetiskt kan nämnas att Olsen menar att det är troligt att de båda dikterna har samma upphovsman (ibid. 86).

När Olsen hävdar att Lokasenna och Hárbarðslióð båda influerats av Pióðólfs Haustlong (ibid. 45 och 86) befinner han sig emellertid enligt min

mening på ytterst osäker mark. Argumentationen (ibid. 38 ff., spec. 43 ff.) byggs här på en luftig och föga övertygande jämförelse mellan Hárbarðslióð 9, 26 och 30 samt Haustlong 14 och 19 (eftersom Lokasenna 60 skulle ligga bakom Hárbarðslióð 26 och 30 så gäller argumenten indirekt även denna dikt). I likhet med de tidigare exemplen vilar jämförelsen också här på osäkra läsningar och lösryckta namn varför jag inte går in på en kritik som tillför diskussionen föga nytt. Ett för Olsen avgörande argument för att Haustlong skulle vara långivaren är emellertid att diktens strof 19 är den enda i den aktuella balken som har inrim (mestadels dessutom helrim) varför den enligt Olsen bör ha bitit sig särskilt väl fast i minnet. Så är säkert fallet, men därför följer inte automatiskt att en sammankoppling mellan Haustlong och Hárbarðslióð är given. En prövning kräver i alla händelser att man då också funderar över relationen till den förkomna fornyrðislagdikt som Olsen antar kan vara en gemensam källa för Hárbarðslióð och Haustlong (och även Snorreddan⁶, se Olsen 1960:I:15 f.). Men hur det än kan förhålla sig på den punkten, så får Olsens hypotes knappast några kontroversiella effekter för dateringen av Lokasenna och Hárbarðslióð. Haustlong, vilken härrör från Harald hårfages tid, får ju bara fungera som en terminus post quem.

I uppsatsen om Lokasenna (1960:II:53) modifierar Olsen sin tidigare ståndpunkt något och framhäver att inga säkra hållpunkter finns för en datering av Lokasenna. Många eddadikter kan gå före Lokasenna i tiden. Till dessa hör då Hávamál, Vafþrúðnismál, Fáfnismál, Brot, Grímnismál och Sigdrífumál (se vidare nedan om detta). Skírnismál skulle inta en särställning (vars art Olsen dock inte yttrar sig om) och endast Hárbarðslióð ger en möjlig terminus ante quem.

Som en terminus post quem anför Olsen här, förutom Haustlong, också en visa av norskan Hildir Hrólfsdóttir Nefju från omkring år 900 (ibid. 51). Denna återges i Jónsson (1967:31) på följande sätt:

Hafnit nefio nafna	illt er við ulf at ylfaz
nu rekið gand or landi	YGs valbrikar slíkan
horscan hálða barma	muna við hilmis hiarðir
hvi bellit því stillir	hógr ef hann ren til scógar.

Här skulle Lokasennas upphovsman ha lånat både motiv och formuleringar till strof 58 (Helgason 1952):

⁶ När det gäller Hárbarðslióðs förhållande till Snorreddan menar Olsen att det är klart att Snorre känt till Hárbarðslióð 13 men oklart om Hárbarðslióðs skildring av Hrunnir-episoden påverkat Skáldskaparmál 17 (ibid. 16). På den senare punkten menar han att det troligaste är att både Snorre och Hárbarðslióðs upphovsman nyttjat samma källa, antagligen en poetisk, i fornyrðislag (ibid. 15), som eventuellt i andra avseenden (namnet *Meila* t.ex.) varit källa också för Þjóðólfs Haustlong (ibid. 16).

hví þrasir þú svá Þórr
 en þá þorir þú ekki
 er þú skalt við úlfinn vega

Med hjälp av en invecklad utredning av bruket av ordet *þrasa* och dess konnektioner med *bella* 'skada' i gotiskan (*þrasa-balpei*) närmar Olsen formuleringarna till varandra och finner så att just sammankopplingen med ulvmotivet på ett avgörande sätt styrker antagandet av ett lån. Jag kan naturligtvis inte hålla med om detta. Bortsett från det ytterst avlägsna sambandet i formuleringen (om man inte tar fasta på frågeformuleringen som ju verkligen inte är något speciellt för någotdera verket), så möter vi här inte alls samma ulvmotiv och det minskar onekligen värdet av parallellen. Hos Hildir är det ju fråga om att med utgångspunkt i ett ordspråk utveckla ett tema, medan Loke hela tiden refererar till en alldeles bestämd mytologisk episod.

Sammanfattningsvis kan konstateras att Olsen hävdar att flera 900-talskalder vittjat Hárbarðslióð på motiv och formuleringar och att det därför är möjligt att datera Hárbarðslióð till slutet av 900-talet.

Svagheten i Olsens argumentation ligger som vi sett bl.a. i att han inte alltid gör någon starkare åtskillnad mellan stoffet–motivet och texten–formuleringarna. Gemensamt stoff har i den källsituationen vi rör oss med i princip betydligt mindre bevisvärde för samband än gemensamma formuleringar. Till stoffet hör definitivt också namn. Sådana är ju så hårt bundna till motiv att de ensamma knappast säger något om ett samband mellan texter. Ser vi till Olsens analys av sambandet mellan Hárbarðslióð och Torvalds och Ulfs vispar, så finner vi att de verbala överensstämmelserna är av så allmän art att de helt saknar bevisvärde. De mer specifika överensstämmelserna rör i stället ett m o t i v där det gemensamma elementet i stort sett kan reduceras till en miljö (sundet) och en figur (namnet *Hárbarðr*). I denna allmänna form kan motivet ha varit i svang också utanför de aktuella edda- och skaldedikterna varför dessa inte behöver stå i något som helst samband med varandra. Än mindre kan man naturligtvis i ett sådant sakläge yttra sig om någon slags påverkansriktning som Olsen gör.

Ser vi till Olsens analys av sambandet mellan Hárbarðslióð och Vellekla, så finner vi att överensstämmelserna bara rör lösryckta ord av tämligen allmän art, men inte motivet. Inte heller här räcker överensstämmelserna till för att hävda ett samband, än mindre då påverkan. Enstaka, allmänt spridda ord, lösryckta ur sitt betydelse- och syftningssammanhang kan knappast tillmätas något som helst bevisvärde.

Vid dateringen av Lokasenna använder Olsen skaldedikt för att skapa en terminus post quem. Här försöker han göra troligt att Lokasenna utnyttjat en skaldedikt som källa. Men inte heller här lyckas han i sitt uppsåt,

eftersom han inte kan visa att vi har att göra med sådana verbala och/eller motivistiska överensstämmelser att vi kan anta ett samband mellan dikterna, än mindre påverkan i någon riktning.

Men – om vi funne både formella och motivistiska överensstämmelser av sådan art att vi med rätta kunde anta ett samband mellan två verk, så kan vi på grundval av enbart sådana överensstämmelser inte dra någon slutsats om arten av sambandet, och därmed inte heller om den relativa kronologin. För sådana slutsatser krävs, som jag skall visa i nästa avsnitt, också andra kriterier.

3. Eddadikt och eddadikt

Likheterna mellan Lokasenna och andra eddadikter observerades tidigt. Redan Bergmann pekar på paralleller mellan Lokasenna å ena sidan och Hárbarðslióð och Skírnismál å den andra. Han bedömer därvid Lokasenna som låntagare till de andra dikterna (1838:316). Senare drar Hirschfeld (1889) fram också andra paralleller och hävdar att Hávamál varit bekant för Lokasennas diktare (och Hárbarðslióðs). 1892 driver så Nieder tesen att kärleksäventyren i de två s.k. Odensexemplen i Hávamál skulle ligga bakom motiven i Hárbarðslióð respektive Skírnismál och att Lokasennas författare för vidare linjen från Skírnismál i travesterande riktning. Noreen å sin sida föreslår (1915:6), mot bakgrund av en rikhaltig samling exempel på verbala överensstämmelser, att författaren till Lokasenna känt till också andra eddadikter än de ovan nämnda, nämligen Vafþrúðnismál, Grímnismál, Fáfnismál, Sigdrífumál, Völuspá, Prymskviða och kanske också Reginsmál. Noreens åsikt har fått stor genomslagskraft (jfr t.ex. Schröder 1952, Olsen 1960, de Vries 1964 och KL).⁷

Som Noreen själv påpekat (ibid. 11) kan dock överensstämmelserna vara helt oberoende av varandra, eller bero på gemensamma källor eller på att diktaren tillgripit gängse poetiskt allmångods. Noreens huvudintryck är emellertid att Lokasenna är ”en dikt som till medveten konstprincip upphöjt reminiscensen, dels i form av oförändrade citat, dels i form av kontamination, dels i form av travesterande förändringar” (ibid. 5).⁸

⁷ Jfr dock Boer (1922:101) som i stort sett återför diskussionen till det begynnande 1800-talets ståndpunkt då han hävdar att Lokasenna skulle ha lånat från Skírnismál medan – och här skiljer han sig alltså från Bergmann 1838 – likheterna med Hárbarðslióð skulle bero på interpolationer där, eller på samma sak som de övriga överensstämmelserna, nämligen att författaren till Lokasenna utnyttjat ett formelförråd. Boers betonande av formelinslaget går väl samman med vad exv. Phillpotts hävdar (1920:98) då hon tänker sig att replikhakning med stående formler skulle utgöra en hjälp vid muntlig improvisation. Lokasenna ger dock, som jag visar i uppsatsen *Lokasenna – egenheter och ålder*, föga stöd för denna hypotes (jfr även Noreen 1915:25 som betonar att Lokasenna knappast kan ha någon lång muntlig tradition bakom sig).

⁸ En jämförelse med Svipdagsmál (Fiqlsvinnsmál jämte Grógaldr) leder också Noreen till

I det följande skall jag jämföra Lokasenna med de eddadikter som att döma av Noreens formelförteckning (1915) visar de flesta verbala överensstämmelserna med just Lokasenna, nämligen Skírnismál (19 överensstämmelser), Hávamál (13), Vafþrúðnismál, Grímnismál och Fáfnismál (8 vardera). Dessutom tar jag än en gång upp Hárbarðslióð till jämförelse, trots att denna dikt enligt Noreens förteckning inte visar mer än 4 överensstämmelser med Lokasenna. Skälet är att Hárbarðslióð bl.a. till genre och komposition ligger Lokasenna nära, ja så nära att Magnus Olsen som vi sett hävdad att de båda dikterna kan ha haft samma upphovsman (1960:I:86).

Jag utgår alltså från de av Noreen redovisade formlerna men kompletterar dessutom dessa med gemensamma motiv, där alltså motivet men ej nödvändigtvis formuleringen är gemensamt, samtidigt som jag beaktar den ordning, i vilken formler och motiv införs i dikterna, och den funktion de gemensamma elementen har. Det specifika syftet med granskningen är att försöka bedöma i vad mån Lokasenna lånat formuleringar och motiv från andra eddadikter. Ett mer principiellt syfte är att urskilja några verbala faktorer som allmänt kan ligga till grund för en inomtextuell kronologisering.

De sex ovan nämnda eddadikterna binds samman i grupper om fler än två av de gemensamma element som redovisas i tabell 1, där gemensamma formuleringar är kursiverade. Citat ur och hänvisningar till dikterna gäller Helgasons utgåva.

Ser vi nu först till det gemensamma förrådet av formler och motiv, så ser vi att de flesta av dessa är bundna till några överordnade motiv, nämligen ett entrémotiv (hall, dryck, eld, sittplats), ett dialogmotiv (*veiztu, segþu*), ett kampmotiv (huvudförlust, *bróðurbani*, kamp med ulv) och ett mytologiskt motiv (*sigtíva synir, ása sonom* etc.). Uppenbarligen har de överordnade motiven i stor utsträckning kunnat byggas upp på grundval av en repertoar av stående formler och underordnade motiv som gemensamt kunnat fylla ut det schema som huvudmotivet krävde (jfr Lönnroth 1978 ovan). Sådana allmänt spridda enheter kan därför inte, åtminstone ensamma, tillmätas något större värde vid bedömningen av den inbördes relationen mellan enskilda dikter.

Viktigare är då de motiv och/eller formuleringar som uteslutande, men eventuellt i samspel med det gemensamma formel- och motivförrådet, förekommer i bara två dikter (jfr t.ex. Hallberg 1962). – I det följande skall vi framför allt se närmare på just dessa specialdistribuerade motiv och formule-

---

frågan om inte Svípdagsmál och Lokasenna kan ha haft samma författare (ibid. 22); båda dikterna kunde då tolkas som eddiska stilövningar (ibid. 23). Jfr även Krageruds analys av Fiqlsvinnsmál som ett epigoniskt verk (1981:37 ff.) och Bugge (1888:4) som menar att Lokasenna och Skírnismál kan ha haft samma upphovsman och Olsen (1960:I:86) som anser att samma förhållande kan gälla Lokasenna och Hárbarðslióð.

ringar, de exklusiva överensstämmelserna. I tabellerna 2–7 markeras de med asterisk, medan de andra, mer allmänt spridda elementen lämnas omarkerade.

Om man gör ett grovt överslag över de asteriskförsedda, exklusiva elementen (utan hänsyn till den olika vikt som omfång, semantisk tyngd och stilistisk markering skapar), så kan noteras att rangordningen för överensstämmelserna med Lokasenna blir en helt annan än den som Noreens odiskriminerande formellista resulterar i.

Formelöverensstämmelser enligt Noreen	Exklusiva formuleringar och motiv
Skírnismál (19)	Hárbarðslióð (13)
Hávamál (13)	Skírnismál (12)
Vafþrúðnismál (8)	Hávamál (11)
Grímnismál (8)	Vafþrúðnismál (7)
Fáfnismál (8)	Grímnismál (4)
Hárbarðslióð (4)	Fáfnismál (4)

Skírnismál och Hávamál ligger fortfarande högt i den senare listan, men rangordningen börjar likna den mer intuitiva som ligger till grund för Bergmanns och Hirschfelds tidiga sambandsbedömningar och Olsens och Bugges mer specifika teser att Hárbarðslióð respektive Skírnismál skulle ha haft samma upphovsman som Lokasenna (se vidare nedan).

I det följande skall jag behandla de olika eddadikterna i grupper om två, varvid jag börjar från ”slutet” med Grímnismál och Fáfnismál (där jag bedömer en påverkan på Lokasenna som minst sannolik) för att fortsätta med Skírnismál och Hárbarðslióð (där ett samband förefaller klart säkertställt medan frågan om påverkan får en särställning eftersom möjligheten av en gemensam författare enligt min mening inte helt kan uteslutas) och till sist behandlar jag Hávamál och Vafþrúðnismál (som båda enligt min bedömning måste betraktas som långgivare till Lokasenna).

Grímnismál och Fáfnismál

En första grupp bland de aktuella eddadikterna bildar alltså Grímnismál och Fáfnismál. Överensstämmelserna mellan dessa två dikter och Lokasenna är som framgår av tabellerna 2 och 3 förhållandevis ytliga. Formeluppsättningen är i de här två fallen till största delen gemensam med andra eddadikter. Själva ordningen mellan formler och motiv avspeglar inga särskiljande kompositionella likheter och inte heller tycks funktionerna hos det gemensamma godset göra det.

Inte heller de formuleringar som exklusivt förbinder dikterna med Lokasenna säger egentligen mycket. När det gäller Fáfnismál,⁹ som visar de

⁹ För en analys av det mytoidaktiska inslaget i Fáfnismál som en traditionell konstform, se Kragerud 1981.

flesta verbala överensstämmelserna med Lokasenna, så rör dessa alla ett kampmotiv som, i den mån vi inte kan räkna med en gemensam källa, lika gärna, åtminstone teoretiskt sett, kan förklaras som lån från Lokasenna. Skulle vi i det här fallet ha att göra med påverkan i någon riktning, så går alltså riktningen, och därmed kronologin, inte att fastställa utifrån enbart de formella och motivistiska överensstämmelserna. Dessa framstår här som tämligen tillfälliga och i alla händelser klart otillräckliga för det syftet.

Ser vi så till *Grímnismál* är läget något annorlunda, även om de exklusiva verbala överensstämmelserna här är färre och de som finns av olika skäl har föga bevisvärde. Formeln *Qlr ertu* i *Grímnismál* 51 är visserligen exklusiv för Lokasenna och *Grímnismál* men gör å andra sidan ett alltför vardagligt intryck för att kunna tillmätas något större bevisvärde i det här sammanhanget (frånvaron av ytterligare fornisländska belägg förefaller närmast bero på källsituationen). De formelartade hänsyftningarna på Ägirs gästabad i strof 45, vilka för övrigt har betraktats som interpolationer i *Grímnismál*,¹⁰ behöver, liksom referenserna till Frejgestalten i strof 43, inte stå för något som helst samband med Lokasenna. Här finner vi bara en bland flera hänsyftningar på ett gille hos Ägir och på guden Frej (jfr t.ex. Snorre-*eddan*).

Intressantare blir dock även de här textpassagerna om vi sätter dem i samband med några andra överensstämmelser mellan Lokasenna och *Grímnismál*. Som framgår av tabell 2 förekommer i *Grímnismál* 13, vilken strof också förekommer i Snorre-*eddan*, ett porträtt av Heimdal där han framställs som en vän av gott mjöd. I Lokasenna 47 får Heimdal, som alltså inte spottar i glaset, bli den som varnar Loke för rusets faror och där får han dessutom använda formeln *Qlr ertu*, som i *Grímnismál* 51 yttras av Oden till hans fiende Geirröd. Här förefaller det fullt möjligt att vi i Lokasenna faktiskt har att göra med en parodierande allusion på *Grímnismál*s Heimdalsbild. Just porträttet i den dikten ger ju Lokasennabilden en fylligare och mer ironisk karaktär. Men möjligt är faktiskt också att den effekten kunnat uppstå mot en allmän mytologisk kunskapsfond där den här Heimdalsbilden ingått.

På motsvarande sätt förefaller, om vi skall tro Olsen (1960:II:41 f.), det adjektiv *hróðugr* som Byggvir använder om sig själv i Lokasenna 45 och Odensnamnet *Hropt* kunna utgöra en travesterande anspelning på *Grímnismál*, där *Hropt* används om Oden i strof 8 och *hróðigr* om densamma i strof 19 – speciellt om man tar hänsyn till köksparallellen i de två dikterna. I *Grímnismál* 18 berättas att Andrimner kokar Särimner till föda åt einherjarna, *en þat fáir vitol<við> hvat einheriar alaz*. I Lokasenna 45 skryter Byggvir om hur han brygger öl åt *Hroptz megir*. Det är möjligt att vi här möter en allusion, men till skillnad från det förra fallet tillför allusionen inte

¹⁰ För en elegant tolkning av *Grímnismál* 45 i förhållande till dikten i övrigt, se dock Kragerud 1981:46.

Lokasenna mycket utöver den travesterande effekt som det även i andra sammanhang nyttjade Odens- och fursteadjektivet *hróðugr* får när det i Lokasenna används om en tjänare av honom själv.

Ser vi till Grímnismál 4 och Lokasenna 41 möter vi inte bara en gemensam formulering, den allmänt spridda formeln *unz riúfaz regin*, utan faktiskt två. Den senare konstitueras av två varianter på frasen *sé ek liggia*, i båda fallen med framförställt objekt. I Grímnismál är de två fraserna fördelade över hela strofen medan de i Lokasenna koncentrerats till första halvstrofen. I Grímnismál inleder strofen den Odensmonolog som utmynnar i konstaterandet att Geirröds liv nu är förbi. I Lokasenna inleder Frej strof 41 med en variant på Odensformuleringen i Grímnismál för att i andra halvstrofen konstatera att om Loke nu inte håller mun så kommer han snabbt att finna sig lika bunden som ulven. Om man så vill, kan man fatta Frejs replik som ett parodiskt koncentrat av huvudbudskapet i Grímnismåls Odensmonolog, men en sådan läsning förefaller åtminstone mig en aning konstruerad.

När det gäller Grímnismál är det möjligt att vi har att göra med allusioner från Lokasenna till Grímnismál, men att bevisa detta går knappast eftersom en läsning av Grímnismál som hypotext till Lokasenna knappast tillför den dikten några nya värden. Här ger varken formellt-motivistiska likheter eller funktionella olikheter (som bl. a. kan konstitueras av att allvarlig beskrivning förvandlas till ironisk anspelning) utgångspunkter för en fördjupad tolkning av Lokasenna eller dess budskap. Det vi på grundval av dagens källsituation kan fatta som allusioner till Grímnismál kan lika gärna utgöra referenser till en allmän mytologisk kunskapsfond eller formuleringar hämtade från en allmänpoetisk eller vardaglig pool. – Se dock vidare under Vafþrúðnismál nedan.

Skírnismál och Hárbarðslióð

På ett helt annat sätt förhåller det sig med Skírnismál och Hárbarðslióð. Redan tabellerna 4 och 5 ger en föraning om detta.

Liksom de båda tidigare dikterna delar även Skírnismál med Lokasenna ett formelgods av mer allmän karaktär. Hit hör naturligtvis fraser som *ása ok álfa*, men också motivistiska överensstämmelser som broderbanemotivet. Utöver det allmänna formelgodset går, åtminstone som enskilt motiv, heller inte den alluderande förvrängningen av Skírnismåls friarmotiv som man tyckt sig iaktta i Lokasenna 42, för, även om den strofen kan innehålla en allusion behöver den inte göra det. Lokasenna kan här lika gärna antas repliera på mytologiskt allmångods, och detsamma gäller Frejporträttet i Lokasenna 37. De här överensstämmelserna kan emellertid också ses i ljuset av en rad mycket speciella överensstämmelser mellan Skírnismál och Lokasenna.

Till de drag som skapar ett intryck av att relationen mellan Skírnismál och Lokasenna baseras på helt andra förhållanden än tillgripande av poetiskt allmängods och gemensam mytologisk kunskap hör då vissa överensstämmande drag i kompositionen, som yttrar sig i att samma motiv (eller formulering) presenteras i en likartad position och med en likartad funktion. Till sådana element hör t.ex. den likartade ramen med hallmiljön och entrésituationen, till yttermera visso i båda fallen förstärkt med en dubbel "portvakt" (jfr funktionerna hos herden och trälinnan i Skírnismál med Eldirs och Brages i Lokasenna), de likartade drivkrafterna för skeendet, vrede och vänskap, och det likartade slutet med sitt snabba stämningsslag, förmedlat i anaforiskt-parallella strofer.

Också när det gäller formuleringarna finns några mycket påfallande och exklusiva överensstämmelser mellan de båda dikterna. Ser vi först till den berömda halvstrofen *Heill ver þú nú [. . .] ok tak við hrímkálki fullom forns miðar* (Skm 37, Ls 53), så finner vi att praktiskt taget hela halvstrofen är identisk och inte nog med det, den är dessutom infogad i ett likartat sammanhang, nämligen som en kvinnas eftergift åt en påträngande figur, och dessutom fungerar den, som Olsen påpekat (1960:III:47), i båda dikterna som en vändpunkt i det dramatiska skeendet.

På ett liknande sätt förhåller det sig också med Skírnismál 9 och Lokasenna 12. I den förra dikten ger Frej Skírnir *mar* och *sverð* med löftet att båda skall tjäna honom väl om han bär sig förnuftigt åt. I Lokasenna lovar Brage Loke *mar ok mæki* om han bara inte låter sin ilska mot Brage gå ut över gudarna. Också de här två strofernas uppbyggnad och funktion ligger alltså varandra mycket nära.

Andra likartade exempel erbjuder två hotformuleringar, nämligen variationerna på *reiðr er þér* i Skírnismál 33 och Lokasenna 31, (*hqfud hoggva ek mun þér*) *hálsi af* i Skírnismál 23 och Lokasenna 57 samt frasen *líf um lagit* i Skírnismál 13 och Lokasenna 48. Till dessa formuleringar kan också fogas några påfallande ord, nämligen *hland* i Skírnismál 35 och *hlandtrog* i Lokasenna 34, förleden *gamban-* som Lokasenna och Skírnismál har gemensam också med Hárbarðslióð (Skm 32 ff., Ls 8 och Hrbl 20) samt den exklusiva syntaktiska konstruktion som vi möter i Skírnismál 25 och Lokasenna 42.

Påfallande när det gäller relationen mellan Skírnismál och Lokasenna är förutom den relativt stora mängden av exklusiva stilistiska och motivistiska överensstämmelser också likheterna i dessas position och funktion, dvs. deras roll i kompositionen. Här är det långt ifrån orimligt att anta ett samband som går utöver bruket av gemensamt formelgods eller lån av enskildheter. Just det faktum att överensstämmelserna här i flera fall ger likheter på så många plan (form, betydelse, referens, position och funktion) gör det emellertid också svårt att bedöma den relativa kronologin mellan de båda dikterna. Ingen av dem vinner något i enskildheter på likheterna.

Däremot vinner naturligtvis texterna i sin helhet på dem. Genom det allusiva nätverket och de gemensamma referenserna kommer de båda dikterna att framträda i relief mot varandra. Men den kontrastverkan går inte i en riktning, båda dikterna vinner på kontrasten och därmed kan förlagefrågan – om det nu är fråga om en sådan – inte belysas enbart utifrån de överensstämmelser som vi här rör oss med.

På ett likartat sätt förhåller det sig med Hárbarðslióð. Som bl.a. Martínez-Pizarro betonat (1976) är dess genremässiga likheter med Lokasenna påfallande. Med tanke på just detta måste emellertid antalet gemensamma formuleringar betraktas som förhållandevis litet. En anledning till det här förhållandet är att Hárbarðslióð till stor del saknar det poetiska allmängods som karakteriserar de mytologiska eddadikterna i gemen. Just det draget gör emellertid också att de relativt fåtaliga formella och de däremot relativt många motivistiska exklusiva överensstämmelserna blir mer i ögonfallande. Till dessa kan föras ord som refererar till den trätegenre där båda dikterna hör hemma, Hárbarðslióðs *kanginyrði* och Lokasennas *sáryrði*. Till samma ordgrupp kan också föras Hárbarðslióðs *in hnæfiligo orð* i strof 43, vilket uttryck används om en företeelse i Hárbarðslióð 42 som också kan relateras till Lokasenna. Jag återger nedan Hárbarðslióð 42 i original och i Collinders översättning.

Bæta skal þér þat þá
munda baugi
sem iafnendr unno
þeir er okr vilja sætta

Bot skall jag sända dig
– jag siktar med ringen –
som skiljomännen vunno,
som vilja förlika oss

I Hárbarðslióðs formulering, liksom i Lokasennas, möter vi ordet *baugr* 'ring' använt i sin juridiska kontext, *bæta baugi*, där det har en mer allmän innebörd 'gods'. Men i Hárbarðslióð har ordet dessutom försetts med attributet *munda*, vilket tillsammans med den ursprungliga betydelsen 'ring' hos *baugr*, i en tolkning, kan läsas som en hånfull anal vits (jfr Collinders översättning).¹¹ På ett vitsande sätt nyttjas *baugr*-motivet också i Lokasenna, där Brage erbjuder Loke bot med orden *bæta þér svá baugi Bragi* (str. 12) och till svar får en rad sårande tillmälen som tar sin utgångspunkt i en omtolkning av *baugr* till *armbaugr* 'armband', här att fatta som en hänsyftning på kvinnlighet. – Anknytning till trätegenren har också det gemensamma, exklusiva bruket av nedsättande benämningar med adjektivet *ragr*, liksom tillbakavisandet av påståenden som lögner (Hrbl 49 och Ls 14) och avslutningen förbannelse.

¹¹ Den här pippingska tolkningen är omstridd. Olsen menar (1960:I:51) att *munda baugi* syftar på något slags handbojor. För vår del spelar emellertid tolkningen av just det här uttrycket mindre roll; det räcker med att Tor i följande strof indignerat framhäver att strof 42 innehåller *hnæfilig orð*.

Båda dikterna är farsartade mytologiska trätor men till detta kommer att Lokes och Tors kamp i slutet av Lokasenna i så hög grad påminner om den inre kompositionen i Hárbarðslióð att man kan fråga sig om inte den kortare tvekampen i Lokasenna kunnat utgöra en inspirationskälla för Hárbarðslióð (Clover 1979). Också beröringspunkterna i det mytologiska stoffet är påfallande. I båda dikterna återfinns vi de också från Snorre och Þíódolf bekanta motiven med dråpen på Hrungrir (Hrbl 14 och 15, Ls 61 och 63) och Piazir (Hrbl 19, Ls 50–51; jfr Olsen 1960:I:23 ff.),¹² och här finner vi dessutom motivet med Tor i handsken (Hrbl 26, Ls 60, jfr Gylfaginning kap. 45) och uppgiften om Sivs älskare (Hrbl 48, Ls 54, jfr Skáldskaparmál kap. 35). Till detta kommer så att tre för Hárbarðslióð exklusiva mytologiska episoder till sin struktur påminner om Lokasennas halvsanningar, nämligen förläggandet av en del av Odens/Hárbarðs äventyr till en ö (Hrbl 16, Ls 24), anspelningarna på Odens/Hárbarðs orättvisa (Hrbl 25, Ls 22–23) och slutligen skildringen av Odens/Hárbarðs kärleksäventyr (Hrbl 30, Ls 20), där i båda fallen adjektivet *hvítr* intar en framträdande plats i beskrivningen av kärlekspartnerna (*ena línhvíto* respektive *sveinn inn hvíti*).

Överensstämmelserna mellan Lokasenna och Hárbarðslióð är alltså betydande. Liksom när det gäller Skírnismál omfattar de både form, betydelse, referens och funktion, däremot ej position, ty ordningen skiljer sig i hög grad åt. Liksom när det gäller Skírnismál är det också påfallande att ingen speciell passage vinner på jämförelsen även om de båda dikterna i sin helhet kan komma att profileras mot varandra genom det allusiva nätverket.

För Lokasennas relation till Hárbarðslióð gäller alltså samma sak som relationen till Skírnismál: sambanden ter sig betydligt starkare än de som råder mellan Lokasenna å ena sidan och Grímnismál och Fáfnismál å den andra, eftersom de här innefattar också kompositionella likheter. I Skírnismáls fall gäller dessa underordnade motiv och formuleringar varför själva positionen tillkommer som en indikator på samband; i Hárbarðslióðs fall däremot spelar positionen för underordnade motiv och formuleringar en mindre roll som sambandsindikator eftersom också huvudmotivet, själva ordstriden, är gemensamt.

Hur man skall tolka sambandet är dock osäkert. Eftersom ingen av dikterna i enskildheter men båda dikterna i sin helhet vinner på jämförelsen blir det svårt att förutsätta att den ena utgör en hypotext till den andra. Tanken på en gemensam författare kan därför inte utan vidare förkastas, i synnerhet som varken överensstämmelser eller oöverensstämmelser talar emot ett sådant antagande.

¹² Det är däremot osäkert om Olsen (1960:I:38) har rätt när han antar att båda dikterna använder en singular *einheri*; Olsens bedömning baseras på en ytterst osäker läsning av Hárbarðslióð.

Hávamál och Vafþrúðnismál

Hávamáls och Vafþrúðnismáls förhållande till Lokasenna är betydligt entydigare än de tidigare behandlade relationerna.

Trots den stora skillnaden mellan en aforistisk visdomsdikt som Hávamál och Lokasenna, t.ex. skillnaden mellan monolog och dialog samt frånvaron av mytologiskt stoff i stora delar av Hávamál, så förefaller det ofrånkomligt att se den dikten som en av utgångspunkterna för Lokasenna. Här finner vi inte bara flera gemensamma eller likartade formuleringar och motiv utan också att dessa i Lokasenna är omformade eller utnyttjade så att de framträder som parodiska anspelningar. Hávamál fungerar otvetydigt som klangbotten för ett förvrängt eko i Lokasenna.

Uppenbart är att Hávamál får tjänstgöra som den norm mot vilken gudarnas beteende avtecknar sig. I den mån avskräckande exempel anförs så ansluter sig både Loke och gudarna själva närmast automatiskt till deras krets, eller så utmålas gudarna av Loke som pendanger till dessa. I den mån regler för god etikett och etik anförs däremot, så bryter både Loke och gudarna fullständigt mot dessa, vilket inte hindrar dem från att hypokritiskt använda reglerna som tillhyggen mot varandra.

Låt oss följa de motivistiska parallellerna en bit på vägen från dikternas början (jfr tabell 6). Den varning för att ovänner kan sitta på salens bänkar som utfärdas i Hávamál 1 respekterar visserligen Loke (Ls 1), men när han väl fått besked om att gudarna inte är hans vänner nonchalerar han helt varningen. Det påbud om gästfrihet och sittrum som uttrycks i Hávamál 2 iakttas inte alls av gudarna (jfr Ls 7). Det behov av eld och vett och den varning för skryt som i Hávamál formuleras i stroferna 3, 5 och 6 tas i Lokasenna upp i form av en mötande person med det vitsiga namnet Eldir och dennes och senare Odens varningar för övertramp (Ls 1–5, 10), vilka omedelbart åsidosätts genom Lokes ovisa skryt (Ls 3, 5 osv.). Gästens behov av vatten, behandlat i Hávamál 4, parodierar Loke genom sitt krav på mjöd (Ls 6), och när han tilltalar gudarna med ordet *þrungin* (Ls 7) så utgör detta möjligen en anspelning på gudarnas överkonsumtion av öl, vars vådor Hávamál påtalar i stroferna 11 och 12. Förebråelsen för överkonsumtion och därmed ett brott mot Hávamálsetiken, kastas senare av gudarna tillbaka igen på Loke (Ls 47).

I Hávamál 16 möter vi en sentens som får direkta verbala paralleller i Lokasenna 13 och 15:

Ósniallr maðr
hyggz muno ey lifa
ef hann við víg varaz

I Lokasenna framställer Loke Brage som en levande illustration till den

tesen, när han anklagar Brage med orden *þú ert við víg varastr* (Ls 13) och i strof 15 fortsätter *sniallr ertu í sessi*, där anknytningen till Hávamál markeras av den ironiska omvändningen av ordet *ósniallr*. Loke framträder här också som just den illasinnat hånleende figur vilken utmålas i Hávamál 22 och om vilken den dikten faller omdömet *hann er[a] vamma vanr*, en fras som Loke sedan utnyttjar mot Freja i strof 30.

I Hávamál 27 finner vi sedan den sentens som Loke utgår från i sitt mellanhavande med Eldir (Ls 5):

Hávamál	Lokasenna
Engi þat veit at hann ekki kann nema hann mæli til mart	Auðigr verða mun ek í andsvorum ef þú mælir til mart

I Lokasenna förvandlar Loke ett snusförnuftigt konstaterande till ett arrogant implicit argument för att Eldir inte skall inlåta sig i träta med honom. Klokt förvandlas till hot.

Nästan parallellt i de båda dikterna dyker så motivet med hemliga ting upp. I Hávamál 28 understryks svårigheten i att hålla saker och ting fördolda, och i Lokasenna 25 varnas Loke första gången för att avslöja saker som bör förbli hemligheter. Hela Lokasenna framstår därmed som en förtjust skandalös bekräftelse på den i Hávamál redovisade erfarenheten.

I nästa jämförelsestation (Hm 29 och Ls 31) finner vi återigen ett Hávamálkonstaterande nyttjat som tillhygge i trätan. Den här gången vänder Freja det mot Loke.

Hávamál	Lokasenna
Hraðmælt tunga nema halendr eigi opt sér ógott um gelr	Flá er þér tunga hygg ek at þér fremr my[ni] ógott um gala

Frejas hot ankyter till Hávamál också i det att formuleringen här fungerar som en bekräftelse på sanningen i Hávamáls sentens; det fortsatta förloppet i Lokasenna illustrerar ju just hur den kvicka tungan bringar Loke på fall.

Den tematiska anknytningen mellan de båda dikterna finner vi också i Hávamál 31:

Fróðr þikkiz sá er flóttu tekr gestr at gest hæðinn Veita gǫrla sá er um verði glissir þótt hann með grǫmom glami	Klok tycker han sig om han tager till flykten den som hånar och hädar sin medgäst; grinvargen på gillet begriper väl ej om hans glam möter grymt allvar. (Collinder 1972)
--	--

På det här viset kan man, som framgår av tabell 6, fortsätta dikterna igenom,¹³ även om parallellerna i ordningen inte alltid blir fullt så likartade i fortsättningen. I stället skall jag emellertid nu ta upp några punkter där överensstämmelserna har en litet annorlunda karaktär än de tidigare.

I Lokasenna 17 beskriver Loke Idun som *trþvegin* just i samband med en rättsskandal, vilket kan jämföras med Hávamál 61 där man rekommenderas att fara till tings mått, välklädd och just tvättad. Men Idun har inte tvättat sig för tingsfärd utan för att slå armarna om halsen på sin brors baneman. Också andra allusioner får en grymt parodierande funktion. I Hávamál 62 liknas den ensamme och försiktige mannen bland andra människor vid en örn som vid havets strand *snapir ok gnafir*, i Collinders översättning *spejar och spanar*. I Lokasenna 44 varieras uttrycket till *snapvíst snapir* och får syfta på Byggvir, utmålad som ett slags efterhängset kacklande fjäderfä.

På samma förgrovande, travesterande sätt an knyter Lokasenna 20 *sveinn inn hvíti er þér sigli gaf ok þú lagðir lær yfir* till Hávamál 108 *ef ek Gunnlaðar ne nytak ennar góðo kono þeirar er lggðomk arm yfir*. I Hávamál prisar Oden sin älskarinna med en försiktig omskrivning, i Lokasenna hänar Loke i en snarlik men naturalistisk formulering Gefion för att hon haft Oden som älskare. – Och så till sist ytterligare ett exempel. I Lokasenna 32 får vi veta vad den trollkunniga Freja gör med gudarna, kanske en illustration till vad som händer när man bryter mot Hávamál 113 där det varnas för att gå till sängs med en trollkunnig kvinna, för då kan det hända att det går som i Hávamál 114:

Hón svá görir
at þú gáir eigi
þings ne þjóðans máls
mat þú villat
né mannzkis gaman
ferr þú sorgafullr at sofa

Hon kan vålla att du varken bryr dig
om tinget eller konungens tal;
du vill ej ha mat eller mänskors gamman,
sorgefylld går du att sova.
(Collinder 1972)

Myntade på eller anknytande till Hávamáls formuleringar kan också några enskilda nedsättande ord och uttryck vara. När Oden och Loke i Lokasenna 23–24 beskyller varandra för *ergi* med den sammanfattande frasen *args aðal* så anknyter de kanske till Hávamál 103 där uttrycket *ósnotrs aðal* används om den som intet har att säga. Och när Loke i Lokasenna 41 blir skälld för att vara en *bqlvasmiðr* och hotad med bundenhet om han inte tiger, så förefaller själva ordvalet anknyta till Hávamál 126 där lyssnaren tillråds att

¹³ Värt att notera är dock att det Hávamálparti som handlar om runformler, magi och trolldom (se Helgason 1955:XVI f.; stroforna 111, 138–145) ej alls berörs av Lokasenna liksom avsnittet om Billings mö (stroforna 96–102). – Iakttagelser av den här typen kan möjligen användas som argument i diskussionen om Hávamáls uppkomst.

akta sig för att vara *skósmiðr* eller *skeptismiðr* åt någon annan än sig själv, för om resultatet inte lyckas *þá er þér bqls beðit*.

När det gäller den i båda dikterna tämligen utförligt skildrade entrésituationen, så kan man konstatera att i båda dikterna de underordnade motiven kommer i ungefär samma ordning: fienderna på salens bänkar, behovet av dryck, sambandet mellan öl och vett etc. Som framgår av tabellen kommer motiven med vett, skryt, mångordighet, hån och osämja i båda dikterna i början, medan vi i båda kring mitten finner motiven med måtta, brodermord och renlighet, och i den senare hälften slutligen motiven med lögn, fängslande och kroppslig skada. I båda dikterna dyker inledningsvis eldsmotivet upp i en undanskymd ställning för att i slutet blossa upp i lågor. Båda dikterna avslutas dessutom, liksom *Skírnismál*, med parallellistisk-anaforiska slutstrofer.

Det parodierande draget i *Lokasenna* når en kulmen med allusionerna på *Hávamál* slutparti. Som Magnus Olsen visat (1960:II:52) måste nämligen *Lokasenna* 64 fattas som en allusion på *Hávamál* 164. Jag återger nedan båda dessa strofer jämte *Lokasenna* 65.

Hávamál

Nú ero Háva mál kveðin
Háva hqullo í
allþqrf ýta sonom
óþqrf iqtna sonom
Heill sá er kvað
Heill sá er kann
Nióti sá er nam
Heilir þeirs hlýddo

Lokasenna

Kvað ek fyr ásom
Kvað ek fyr ása sonom
þaz mik hvatti hugr
en fyr þér einom
mun ek út ganga
þvíat ek veit at þú vegr

Ql gqrdir þú Ægir
en þú aldri munt
síðan sumbl um gqra
eiga þín qll
er hér inni er
leiki yfir logi
ok brenni þér á baki

Olsen tolkar allusionens innebörd som ett Lokeskt utrop: "Se, det er mitt *Hávamál*, kvedet i *Ægir*'s hall, til forderv for ása-sønnene." Så kan man naturligtvis tolka allusionen, i synnerhet om man läser *Hávamál* 164 och *Lokasenna* 64 som en slags växelsång. I den förra strofen riktar sig då asahövdingen Oden till människor och jättar och framhäver att det tidigare sagda är ägnat människorna till välsignelse och jättarna till ofärd. I den senare strofen vänder sig Loke, jättekvinnans son, till Tor, representanten för gudar och gudars söner. Med anaforen *Kvað ek fyr ásom Kvað ek fyr ása sonom* anknuter han då till Odens välsignelseformulering (i *Hávamál* väl snarast riktad till Oden själv), därmed tillskansande sig själv samma status

som Oden. I följande strof, med sin mot gudaskaran riktade förbannelse, möter vi så Lokes pendang till Odens ofärdsönskan för jättarnas del.

Lokasenna 65 kan dessutom tolkas som en förtäckt utmaning mot Odens skryt i Hávamál 152:

Pat kann ek it siaunda
 ef ek sé hávan loga
 sal um sessmögom
 brennat svá heitt
 at ek hánom biargigak
 þann kann ek galdr at gala

Motsättningen mellan Odens höga hall i Hávamál och Ägirs djupa i Lokasenna återspeglar emellertid också en annan perspektivväxling. Talaren i den höga hallen, den förtäckte guden, framträder som en värnadsvärd exponent för gudomlig visdom, medan huvudtalaren i Ägirs hall demonstrerar att de höga gudarna inte är de rätta att skriva visdomsregler eftersom de själva bryter mot varje tänkbar regel för levnadsvett. Om Oden i Hávamáls slutstrof understryker vikten av diktens samhällsbevarande budskap, så markerar Loke i sennans näst sista strof snarast att hans insats skall tolkas som ett legitimt uppror mot hycklande gudamakt. – Med sin avslöjande udd mot antropocentriskt framställda hednagudar lockar alltså Lokasennas upphovsman till konklusioner av lika allmän och generaliserande art som Hávamáls regler och råd.

Också den till formen mytoidaktiska *Vafþrúðnismál*, så skickligt analyserad av Kragerud (1981:32–35), bör ha utgjort en inspirationskälla för Lokasenna, liksom för *Alvíssmál* (se Moberg 1975:319).

Ser vi till *Vafþrúðnismál* och tabell 7 så finner vi visserligen att formelgodset i mycket måste betraktas som poetiskt allmängods, vilket alltså säger ganska litet om ett eventuellt samband, så t.ex. fraser som *unz riúfaz regin* (även Grm, Sd och Fi) och *ása sonom* (även Grm, Skm och Alv).

Intressantare är då de övergripande överensstämmelserna med Lokasenna, förutom det mytologiska stoffet, *lióðaháttren* och dialogen (som Vm har gemensam också med bl.a. Skm och Fm), också hallmiljön (som Vm har gemensam med bl.a. Grm och Skm) och tävlingsmotivet, där i båda fallen gudasidan vinner kampen fast på mycket olika sätt, samt sammankopplingen av nederlags- och undergångsmotiven med det avslöjande av hemligheter som spelar rollen av vehikel. Här, liksom i Lokasenna, utgör inte meddelandet av mytologiskt stoff huvudtemat; liksom i Lokasenna samspelar det med det dramatiska skeendet, och utvecklingen av ramens konflikt utgör huvudmotivet. Också den dramatiska kompositionen visar nära beröringspunkter. I båda fallen förekommer en inledande ram i själva dikten. Där anges syftet i en separat dialog på annan plats än den där tävlingen utspelas. Däremot

saknar båda dikterna en inom diktens ram avgränsad avslutning av den typ som vi möter i Skírnismál, där ju slutet utspelas på annan plats än själva huvudhandlingen. Även kompositionen av själva ordstriden visar beröringspunkter. Liksom Lokasenna 6–10 utspelas Vafþrúðnismál 11–18 á gólfi medan kombattanerna i båda dikterna sedan tar plats í sessi saman. Det senare partiet delas i båda fallen i två. I den första delen har Loke respektive Vafþrúðnir övertaget (Ls 11–52, Vm 20–43) för att i senare hälften förlora detta till Tor (Siv) respektive Oden.

Påfallande är att det gemensamma formelgodset, oavsett dess exklusivitetensgrad, följer i stort sett samma ordning i båda dikterna, även om vi i Lokasenna får vissa omvändningar i förhållande till Vafþrúðnismál, dikterade av skillnaden mellan de båda dikterna. I Vafþrúðnismáls inledningsstrof talas om syftet med Odens besök hos jätten på följande sätt, varvid bl.a. uttrycket *fornir stafir* används, vilket i Lokasenna varieras med en serie nybildningar (str. 10 ff.: *meinstafir*, *lastastafir* etc.; jfr även Grm 12: *feiknstafir*):

Forvitni mikla
kveð ek mér á fornom stöfom
við þann inn alsvinna iqtun

Det är alltså lusten att komma åt gammal och hemlig kunskap som driver Oden på hans färd. Så inte i Lokasenna, där lusten att med lastande, onda och fula ord avslöja gamla skandaler är en av drivkrafterna. Inom en likartad ram, där forna hemligheter står i centrum, ansätts alltså två helt motsatta teman, att skaffa sig själv tillgång till hemligheter respektive att sprida sådana till andras lystna öron.

När så Oden givit sig den ödesdigra tävlingen i våld, får han av Vafþrúðnir beskedet att *út þú ne komir órom hqllom frá nema þú inn snotrari sér* (Vm 7), ett exklusivt formulerat hot som har sin enda motsvarighet i Lokasenna 27: *út þú ne kvæmir frá ása sonom ok væri þá at þér [v]reiðom vegit*. Men i Vafþrúðnismál har det här hotet en reell karaktär till skillnad från Lokasenna, där det ingår i ett hypotetiskt resonemang; Friggs hot framstår med andra ord som parodiskt tomt.

Redan i nästa strof (Vm 8) finner vi så en ny exklusiv formulering, *nú emk af gqngo kominn þyrstr til þinna sala*, som återklingar i Lokasenna 6, *þyrstr ek kom þessar hallar til Loptr um langan veg*. I båda fallen fortsätter de nykomna gästerna med att begära värdfolkets tjänster, men när Oden i Vafþrúðnismál artigt antyder sitt behov av dryck, så kräver, som vi redan sett, Loke i stället att man skall ge honom att dricka av det berömda mjödet.

Efter detta kommer naturligtvis sittplatsmotivet upp på traditionellt manér. När Oden kommer bjuder Vafþrúðnir honom praktiskt taget omedelbart att slå sig ner (str. 9), men i Lokasenna får Loke själv tigga om plats och

blir avvisad (str. 7–8). I båda dikterna hälsar de anländande värden eller värdfolket med en upprepande *heill*-formulering. Oden hälsar redan innan plats anvisats (Vm 9) medan Loke gör det först när han fått plats (Ls 11), och då med en följdformulering som markerar oartigheten i den sena hälsningen. – Intressant nog får också välkomstceremonin i båda dikterna en senare uppföljning. I Vafþrúðnismál 19 bjuder jätten Oden att dela säte med sig och i Lokasenna 53 välkomnar Siv sent om sider gästen. I båda fallen fungerar också stroforna som vändpunkter i förloppet. – Men vi återgår till ordningen. I Vafþrúðnismál 10, i början av samtalet med jätten, uttalar Oden en sentens som i sin skenbara anspråkslöshet syftar till att dölja Odens identitet. Som synes utgör den en variation på temat i Hávamál 27:

Óauðigr maðr
er til auðigs kømr
mæli þarft eða þegi
ofrmælgj mikil
hygg ek at illa geti
hveim er við kaldrifaðan kømr

Till innehåll och placering påminner denna strof om Lokasenna 4 där Eldir varnar Loke för att ge sig på gudarna med *hrópi ok rógi* eftersom de kan komma att ge värre igen, men till formen liknar den Lokes parodiska skryt i strof 5: *auðigr verða mun ek í ansvarom ef þú mælr til mart.*

I förbigående kan nämnas att i Vafþrúðnismál sedan införs ett hästmotiv på praktiskt taget samma plats (str. 11–12) som ett annat hästmotiv i Lokasenna (str. 12). Därefter följer i Vafþrúðnismál 19 ett döds- och huvudförlustmotiv med en ytterst hotfull innebörd, vilket när det återkommer i Lokasenna 14, ingår som ett tomt hot i en hypotetisk konstruktion. Ett intryck av ren parodi på Vafþrúðnismál gör också Byggvirs användning av följande konstruktion i strof 45: *Byggvir ek heiti en mik bráðan kveða.* I Vafþrúðnismál används frasen *Segðu þat it [. . .] allz þik svinnan kveða* som ett återkommande element i Vafþrúðnirs till Oden riktade gåtor (str. 24, 30, 32, 36). Byggvirfiguren i Lokasenna (jfr bl.a. om *hróðugr* ovan) utgör nu ett medel att parodiera bl.a. just Oden, och det här parodierande draget förstärks av allusionen till Vafþrúðnismál. Där förekommer konstruktionen bara i de lärda visdomsgåtorna. I Lokasenna förekommer den i det enda parti i dikten som innehåller en gåta, nämligen Byggvirepisoden. Men gåtan där kräver ingen visdom för att besvaras. Här rör det sig om en folklig gåtvariant, använd i nedsättande syfte.

I den allvarliga gåtans form introduceras i Vafþrúðnismál 32 ett barnmotiv som har en erotisk association, men knappast något annat, gemensamt med Lokasenna 16, där motivet fungerar som en språngbräda mellan en stereotyp fras och den akt där faktiska barn kommer till. I Vafþrúðnismál 38–39 finner

vi så motivet med Njord som gisslan, vilket i Lokasenna 34 ges en parodisk vinkling genom anknytningen till Njords olycksöde som potta. Därefter följer i båda dikterna motivet med de två gudabröderna (Vm 51 och Ls 26) vilket Lokasenna, karakteristiskt nog, sätter in i en ram av amorös skandal. Och så till slut införs i båda dikterna motivet med Odens död genom Fenrisulven (Vm 53 och Ls 58). Där Vafþrúðnismál målar ut en bild av Vidars tappra hämnd för Odens död tar Lokasenna i stället upp Tors feghet som en orsak till allfaderns frånfälle. (Motivet kombineras i båda fallen med beteckningen *vitnir* om vargen; Vm 53 och Ls 39.)

Både den likartade formel- och motivordningen i båda dikterna och Lokasennas sätt att utnyttja de gemensamma formlerna för en parodierande lek med dem styrker enligt min mening hypotesen att Vafþrúðnismál bör ha utgjort en utgångspunkt för Lokasenna. Till detta kommer det faktum att själva ordstriden i båda dikterna, liksom i Hárbarðslióð, utgör huvudmotivet samtidigt som detta ges en längd som överstiger åtminstone ordstriderna i de övriga tidiga eddadikterna – de andra långa ordduellerna i eddan, Alvíssmál och Fiqlsvinnsmál, betraktas ju allmänt som sena (se t.ex. Helgason 1953:33 och 89 ff.). Något utanför ämnet kan också noteras att både Vafþrúðnismál och Lokasenna är relativt fast formellt uppbyggda; stroforna är förhållandevis regelbundna och de repeterande formuleringarna skapar en tät referensbindning.

Skillnaderna mellan de båda dikterna måste emellertid också sammanfattningsvis understrykas. Där tonen i Vafþrúðnismál är torr eller högtidlig är den i Lokasenna frivol och parodierande. Där Vafþrúðnismál behandlar höga hemligheter avslöjar Lokasenna skandalartade förhållanden. Om Vafþrúðnismál anknyter till folkliga föreställningar om gudars och andras hemliga språk för höga ting, så är Lokasenna ömsom rakt på sak, ömsom full av krokiga insinuationer. Där Vafþrúðnismál på äldre maner återger en hemlig dialog mellan två, flyger splittret av Lokes avslöjanden fritt över en hel gästaskara. Tydligast kommer kanske ändå Lokasennas parodierande anknytning till Vafþrúðnismál fram i Byggvirepisoden, vilken framträder som en folklig parodi på den lärda mytologiska gåtdikten. – Själva genreanknytningen yttrar sig också i de tämligen ytliga likheterna med en monologisk visdomsdikt som Grímnismál, utnyttjandet av dunkla ord med en speciell innebörd som (*Hrodrs*)*vitnir* och variationerna på *-stafir*, vilka anspelar på föreställningar om gudars och andras hemliga språk.¹⁴

Noreen hävdar alltså (1915:25) med Niedner (1892:289) att Lokasenna är en travesti.¹⁵ Så vill också jag till stora delar uppfatta Lokasenna, även om

¹⁴ Jfr Güntert (1921:131 och 155 ff.). – Jfr även Lindblad (1980:158 och 162), där likheterna mellan Vafþrúðnismál och Grímnismál när det gäller Codex regius' skrivskick redovisas.

¹⁵ Den här genrebeskrivningen måste emellertid framför allt gälla själva dikten Lokasenna. På prosan passar den inte lika bra, om man inte vill beskriva Lokasenna som en studie i eddastil (jfr Noreen 1915:23).

travestin (med sin stiltransponering) snarare gäller sennagenren än de av Noreen berörda eddadikterna, i förhållande till vilka Lokasenna snarare förtjänar beteckningen *parodi*.¹⁶

Som framgått av min tidigare genomgång ställer jag mig emellertid tveksam till teorin att Lokasenna skulle stå i direkt låneskuld till så många eddadikter som tidigare hävdats. Både när det gäller Grímnismál och Fáfnismál känner jag mig osäker på om man över huvud taget kan räkna med direkt påverkan. Grímnismál utgör visserligen en mytologisk lärdomsdikt liksom Vafþrúðnismál, men å andra sidan har den en monologisk form och en föga dramatisk struktur som fjärrmar den från Lokasenna. Fáfnismál i sin tur visar om möjligt färre överensstämmelser med Lokasenna, både tematiskt och motivistiskt, vilket gör det berättigat att också för denna dikts del sätta frågan om påverkan under luppen. En sak är i alla händelser klar; överensstämmelserna mellan Lokasenna och de båda dikterna kan inte utan vidare tolkas som allusioner, för Lokasenna vinner ingenting på jämförelsen med Fáfnismál och mycket litet på jämförelsen med Grímnismál. Återklangerna i formuleringarna kan dessutom förklaras på annat sätt.

När det gäller Skírnismál och Hárbarðslióð å andra sidan förefaller det inte orimligt att anta ett genetiskt samband med Lokasenna. Frågan är bara hur detta egentligen kan ha sett ut. Dikterna ger knappast några ledtrådar på denna punkt. Här kan emellertid vissa av överensstämmelserna tolkas som allusioner fast vinsten förefaller obetydlig för de enskilda textpassagens del, i vilken riktning man än antar att allusionerna går. Troligare är därför att de snarare tjänat till att sätta dikterna i sin helhet i relation till varandra, för gör man så framträder en verkningsfull kontrast mellan den romantiska, gåtfullt magiska Skírnismáls intima människoskildring, passionerade dramatik och elegiska slutton och den parodiskt-patetiska Lokasennas lekfulla utfall mot en bornerad och utlevad gudakrets, vars enda hopp om befrielse från en pinsam och farlig situation ligger i att den föga sofistikerade kraftkarlen Tors hammare skall få sista ordet, samt den vardagligt-burleska Hárbarðslióð med sin i dubbel mening prosaiska inriktning, där vägstrykar- och färjkarlsmiljön färgar av sig i triviala frågor om kost och kläder och där en redan vacklande vers ibland bryter samman i ren prosa. Om det finns ett samband mellan Skírnismál och Lokasenna förefaller Bugges tes (1888/89:4) att de båda dikterna skulle ha samma författare fortfarande vara värd en prövning,¹⁷ liksom Olsens att Lokasenna och Hárbarðslióð skulle återgå på

¹⁶ För definitioner, se Genette.

¹⁷ För ett sådant samband talar kanske också en del av rimförhållandena i de här dikterna. Både Lokasenna och Skírnismál utnyttjar t.ex. i ca 15 % av de teoretiskt möjliga fallen två allitterationssystem medan t.ex. Vafþrúðnismál bara nyttjar denna allitterationstyp i ca 10 % av fallen. Likaså faller Lokasenna och Skírnismál båda inom en tätgrupp när det gäller användningen av halvstrofsrim medan de övriga tre dikterna kommer på efterkälken i detta hänseende.

en och samma upphovsman.¹⁸ Därmed har vi närmast oss Vigfussons tanke att alla tre dikterna återgår på en och samma person, om inte en de västliga öarnas Aristofanes (Vigfusson 1883:LXVII), så kanske dock en isländsk Lucianos.

Av de genomgångna verken förefaller alltså endast Hávamál och Vafþrúðnismál kunna räknas som säkra utgångspunkter för Lokasennas parodi. Här kan det knappast vara tal om utnyttjande av allmänt formelgods, gemensamma källor eller författarsamband. Här bör vi ha att göra med en medveten anknytning grundad på ett parodierande syfte. Med detta är också den relativa kronologin mellan Lokasenna och dessa båda dikter given: Hávamál och Vafþrúðnismál måste båda gå före Lokasenna i tiden.

4. Avslutande synpunkter

Om vi även nu bortser från det självklara förhållandet att eddadikt kan dateras med andra medel än de här diskuterade och att man därvid kan sluta från absolut till relativ kronologi, så vill jag sammanfattningsvis bara anföra några slutsatser av den tidigare redovisade undersökningen.

Som jag hoppas har granskningen visat att man varken kan gå mekaniskt fram eller alltför fantasifullt supplerande när det gäller att dra slutsatser om tidsrelationen mellan olika texter med hjälp av verbala och motivistiska överensstämmelser. För att vi skall kunna anta ett lån och därmed ge grunden för en relativ eller absolut kronologi så måste vissa krav vara uppfyllda.

Verbala och motivistiska överensstämmelser som kan vara litterära klichéer (i både muntlig och skriftlig tradition) räcker inte som grund för en kronologisering, ty sådant gods flyter mellan genrer och tider just som motivistiska och verbala klichéer. För att kunna utnyttja sådana element för en datering krävs åtminstone ett grepp om när klichéen utbildats och det tillåter knappast den aktuella källsituationen för eddadiktningens del.

Inte heller mycket speciella verbala, motivistiska och kompositionella överensstämmelser duger ensamma för kronologiska slutsatser om två dikter i de fall där effekten är *symmetrisk*, dvs. då båda diktverken i sin helhet vinner på en komparation. Däremot kan mycket speciella överensstämmelser, i det fallet också stödda av allmänt spridda klichéer, säga något om kronologin, när bara ett av verken genom överensstämmelserna får plusvärdet bara i relation till det andra verket. Relationen bör med andra ord vara *osymmetrisk* och innebära ett semantiskt tillskott till det senare verket.

¹⁸ Jfr Olsen (1960:I:80 ff.) om versen i Hárbarðsljóð. – Noteras kan också att Lindblad (1980:158 och 162) redovisar vissa samband i Codex regius' skrivskick när det gäller Skírnismál och Hárbarðsljóð medan sådana samband inte finns mellan dessa båda dikter och Lokasenna.

Följande principer kan alltså vara värda att tänka på när man ger sig i kast med den verbalt komparativa metoden för tidfästning av fornisländska texter.

1. Enbart verbala eller motivistiska överensstämmelser räcker ej för att fastställa ett samband mellan två texter.

2. Verbala och motivistiska överensstämmelser däremot kan räcka för att fastställa ett samband mellan två texter. De säger däremot ensamma inget om arten av sambandet. – I den mån det rör sig om mer allmänt spridda språkliga fraser och litterära klichéer, så kan de dessutom bara nyttjas för tidfästning i sådana fall där man har ett säkert grepp om när stereotypen utbildats, och så är inte förhållandet för fornisländskans del.

3. Verbala och motivistiska överensstämmelser måste innefatta positionella och/eller funktionella likheter för att man skall kunna hävda att sambandet beror på påverkan mellan texter. De räcker emellertid inte ens då för att visa att relationerna är direkta eller i vilken riktning som en påverkan går.

4. Verbala och motivistiska överensstämmelser innefattande positionella och funktionella likheter duger som tidfästningsmedel, bara om någon faktor i tolkningen av ett parti av text 2 är så beroende av (ett parti i) text 1 att full föreståelse av text 2 inte är möjlig utan att text 1 betraktas som hypotext till text 2.

Självfallet kan man utvidga – och faktiskt har man också i flera fall utvidgat – en språkligt komparativ analys till att omfatta t.ex. syntaktiska, stilistiska och verstekniska element liksom mer övergripande enheter som synvinkel, idéinnehåll osv. Att jag här prövat räckvidden hos en enklare modell har två orsaker, nämligen hänsyn till den vetenskapliga ekonomin och till det faktum att det är en ännu enklare modell som fortfarande i stor utsträckning bildar grunden för vår uppfattning om tidsrelationerna mellan olika fornisländska diktverk.¹⁹

¹⁹ Till sist ett tack till Lennart Hellspång, Hans Strand och Sven Benson för givande synpunkter.

Tabeller

Teckenförklaring till tabellerna 1–7:

Versaler = motiv
 Kursiv = formulering
 Parentes = partiell överens-
 stämmelse

Plustecken = tillägg till Norens
 formelsamling
 Asterisk = exklusivt element
 Lodrätt streck = ingår ej i jämförelse

Tabell 1. Översikt över allmänna överensstämmelser

	Ls	Skm	Hm	Vm	Grm	Fm	Hrbl	Övriga
Lióðaháttur	x	x	x	x	x	(x)	(x)	
Dialog	x	x	–	x	–	x	x	
Mytologiskt stoff	x	x	(x)	x	x	–	x	
Parallellistisk strof i slutet	x	x	x	–	–	–	(x)	
HALLMILJÖ	x	x	x	x	x	–	–	
DRYCK	x	x	x	–	–	–	–	
ELD	x	–	x	–	x	x	–	
SITTPLATS	x	–	x	x	–	–	(x)	
HUVUDFÖRLUST	x	x	–	x	–	x	(x)	Rm
KAMP MED ULVEN	x	–	–	x	x	–	x	Vsp
HÅST (<i>marr</i>)	x	x	–	x	x	x	(x)	
<i>unz rúsfaz regin</i>	x	–	–	x	x	–	–	Sd, Fi
<i>sigtíva synir</i>	x	–	–	–	x	x	–	
<i>ása sonom</i>	x	x	–	x	x	–	–	Alv
<i>ása ok álfa</i>	x	x	x	–	–	–	–	
<i>vqrðr goða</i>	x	x	–	–	x	–	–	
<i>bqlvasmiðr</i>	x	–	(x)	–	–	x	–	
<i>bróðurbani</i>	x	x	x+	–	–	–	–	
<i>baugr+</i>	x	x	x	–	–	x	x	
<i>gamban-</i>	x	x	–	–	–	–	x	
<i>hrímkaldr</i>	x	–	–	x	–	x	–	
<i>-an miaðar</i>	x	x	x	–	(x)	–	–	
<i>-a gqrðom í</i>	x	x	x	–	–	x	–	
<i>í árdaga</i>	x	x	–	x	x	–	–	Vsp, Rm, Hdl
<i>heill</i>	x	x	x+	x+	x+	–	–	Sd
<i>segðu</i>	x	x	–	x	–	x+	–	Rm
<i>veiztu</i>	x	–	x	–	–	x	–	
<i>ristu</i>	x	x	–	–	–	–	–	Akv
<i>inn skal (ganga)</i>	x	x	–	–	x	–	–	
<i>[v]reiðr vega</i>	x	–	–	–	–	x	–	Sd
<i>fyr nágrinðr neðan</i>	x	x	–	–	–	–	–	Fi
<i>feti framarr</i>	x	x	x	–	–	–	–	
<i>-stafir+</i>	x	–	–	x	x	–	–	
<i>-vitnir+ (om ulv)</i>	x	–	–	x	x	–	–	

Tabell 2. Överensstämmelser mellan Grímnismál och Lokasenna

	Grm	Ls	Övriga
HALLMILJÖ	x	x	Skm, Hm, Vm
ELD	1–2	1, 65	Hm, Fm
(heill)	3	11, 53	Skm, Hm, Vm, Sd
objekt + sé. . . . liggja	4	41	
unz riúfaz regin	4	41	Vm, Sd, Fi
í árdaga	5 ff.	9 ff.	Vm, Skm, Rm, Hdl, Vsp
-stafir	12	10 ff.	Vm
*HEIMDALL OCH DRYCK	13	47	
vqrðr goða	13	48	Skm
HÄST	17	12–13	Skm, Vm, Fm, Hrbl
hróðigr (Hroptr)	19 (8, 18)	45	Vegt
KAMP MED ULVEN	23 ff.	58	Vm, Hrbl, Vsp
-vitnir	39	39	Vm
MJÖD	39	6	Skm, Hm
ása sonom	42	3 ff.	Vm, Skm, Alv
FREJ	43	37	
sigtíva synir	45	1–2	Fm
skal inn (ganga)	45	3	Skm
*Ægis (hallir)	45	3 ff.	
*ÁGIRS GILLE	45	x	
*qlr ertu	51	47	

Tabell 3. Överensstämmelser mellan Fáfnismál och Lokasenna

	Fm	Ls	Övriga
veiztu	3	4 ff.	Hm
HÄST	15	12–13	Skm, Vm, Grm, Hrbl
*fiqrvi. . . fara	5	57	
*hugr mik hvatti	6 (26)	64 (15)	
[v]reiðr vega	7 ff.	15 ff.	Sd
baugr	9 ff.	12–13	Skm, Hm, Hrbl
segðu	12 ff.	1	Vm, Skm, Rm
sigtíva synir	24	1–2	Grm
*slævr. . . sigr	30	22–23	(Hrbl)
*bqlvasmiðr	33	41	(Hm)
HUVUDFÖRLUST	34 ff.	14, 57	Skm, Vm, Hrbl
hrímkaldr (om jätte)	38	49–50	Vm
ELD	42	1, 65	Hm, Grm

Tabell 4. Överensstämmelser mellan Skírnismál och Lokasenna

	Skm	Ls	Övriga
*VREDE SS BAKGRUND	1-2, 5	2	
<i>ristu</i>	1	10	Akv
<i>segðu</i>	3, 11	1	Vm, Fm, Rm
SAL OCH HALLMILJÖ	3, 14	1 ff.	Hm, Vm, Grm
<i>í árdaga</i>	5 ff.	9 ff.	Vm, Grm, Hdl, Rm, Vsp
*VÄNSKAP SS MOTIV	5	9	
*ARM	6	17	
<i>ása ok álfa</i>	7	2 ff.	Hm
*DUBBEL PORTVAKT	11-12, 15	1-5, 8	
<i>*líf of lagit</i>	13	48	
<i>inn...ganga</i>	16	3	Grm
MJÖD	16, 37	6, 53	Hm, (Grm)
<i>*mærr</i> (om mjöd)	16	6	
<i>bróðurbani</i>	16	17	Hm, Vm, Alv
<i>ása sonom</i>	17	3 ff.	Vm, Grm, Alv
<i>baugr</i>	21-22	12-13	Hm, Hrbl, Fm
<i>*mar ok mæki</i>	8-9, 23	12-13	
HÄST	8-9, 23	12-13	Hrbl, Vm, Fm, Grm
HUVUDFÖRLUST	23	14, 57	Hrbl, Vm, Fm
<i>*af hálsi</i>	23	57	
<i>*syntaktisk kstr</i>	25	42	
<i>vqrðr goða</i>	28	48	Grm
<i>*[v]reiðr er...</i>	33	31	
<i>gamban-</i>	32 ff.	8	Hrbl
<i>-a gqrðom í</i>	6, 30	37	Hm, Vm
<i>*hland</i>	35	34	
<i>fyr nágrindr neðan</i>	35	63	Fi
<i>heill</i>	37	11, 53	Vm, Hm, Grm, Sd
<i>*heill...hrimkálki</i>	37	53	
<i>feti framarr</i>	40	1	Hm
parallellistisk strof i slutet	42	64-65	Hm, (Hrbl)

Tabell 5. Överensstämmelser mellan Hárbarðsljóð och Lokasenna

	Hrbl	Ls	Övriga
SITTPLATS	3, 7	7	Hm
HÄST	8	12–13	Vm, Skm, Grm, Fm
*-yrði	13	5 ff.	
*HRUNGNIRS DÖD	14	61	
(HUVUDFÖRLUST)	15	14, 57	Skm, Vm, Fm
*Ö-BESÖK	16	24	
*TJATSES DÖD	19	50–51	
<i>gamban-</i>	20	8	Skm
*ODENS ORÄTTVISA	25	22–23	
*HANDSKEPISODEN	26	60	
* <i>ragr</i>	27, 51	33, jfr 57	
*ÖSTERLED	29–30	59	
* <i>einheri</i>	(30–32)	60	
* <i>ena linhvító</i>	30	20: <i>sveinn inn hvíti</i>	
<i>baugr</i>	42	12–13	Hm, Skm, Fm
KAMP MED ULVEN	47	58	Vm, Grm, Vsp
*SIVS ÄLSKARE	48	54	
*LÖGN	49	14	
parallellistisk strof i slutet	56	64–65	Hm, Skm
*FÖRBANNELSE I SLUTET	60	65	

Tabell 6. Överensstämmelser mellan Hávamál och Lokasenna

	Hm	Ls	Övriga
Hávamál I (1–95: levnadsregler; jfr Helgasson 1955:XVI)			
*FIENDER PÅ BÄNKEN	1	2	
SITTPLATS	2	7	Vm, (Hrbl)
(BEHOV AV) ELD	3	1, 65	Grm, Fm
(BEHOV AV) VATTEN	4	6: mjöd	
(BEHOV AV) VETT	5	4: varning	
(EJ BEHOV AV) SKRYT	6	10: varning	
*ÖL OCH VETT	11–12	7: <i>þrungin goð</i>	
DEN FEGES FLYKT	16	13: Brage	
* <i>ósniallr. . . við víg varaz</i>	16	13: <i>við víg varastr</i> (jfr nedan: Hm 131)	
		15: <i>sniallr ertu í sessi</i>	
ONDSINT HÄNLER	22	13: Lokes första hån	
* <i>vamma vanr</i>	22	30: <i>vamma vant</i>	
OVIS TROR ATT OKÄND = VÄN	24–25	jfr motiv	
OVIS TROR ATT HAN VET	26	jfr motiv	
* <i>nema mæli til mart</i>	27	5: <i>ef þú mælir til mart</i>	

Tabell 6. Forts.

	Hm	Ls	Övriga
OMÖJLIGT ATT DÖLJA SAKER	28	25: varning för att avslöja	
<i>*tunga...ógott um gelr</i>	29	31: <i>tunga...ógott um gala</i>	
HÅN MOT GÄST ALLVARLIGT	31	jfr motiv	
VARNING FÖR OSÄMJA	32	16: Iduns varning	
<i>feti...framarr</i>	38	1: <i>feti framarr</i>	Skm
SVEK LÖNAS MED LÖGN	42	jfr motiv	
<i>veiztu</i>	44	4 ff.	Fm
EN MAN KÄNNES PÅ SITT TAL	57	jfr motiv	
OCH BRAND LEDER TILL BRAND	57	jfr motiv i början och slutet	
TVÅTTAD TILL TINGS	61	17: <i>ítrþvegna (+ bróðurbani)</i>	
<i>*snapir ok gnapir</i>	62	44: <i>snápvíst snapir</i>	
EN VINNER EJ PÅ ALLA	64	jfr motiv i slutet	
<i>*í hófi hafa</i>	64	36: <i>haf þú á hófi þik</i>	
<i>bróðurbani</i>	89	17: <i>bróðurbani</i>	Skm
MÖS KÄRLEK	92	20: jfr motiv	
Hávamál II (96–102: Billings mö) – inga överensstämmelser här			
Hávamál III (103–110: Gunnlög)			
<i>*ósnotrs aðal</i>	103	23–24: <i>args aðal</i>	
<i>ins dýra miaðar</i>	105	6: <i>mæran...miaðar</i>	Skm, (Grm)
<i>iqtna gqrðom ór</i>	108	37: <i>ása gqrðom í</i>	Skm, Vm
<i>*lqgðomk arm yfir</i>	108	20: <i>lagðir lær yfir</i>	
<i>háva hqlló í</i>	109	3 ff.: <i>Ægirs hallir í</i>	
<i>bqndom</i>	109	39: <i>bqndom</i>	
<i>sumbl</i> OCH SVEK	110	8: <i>gambansumbl</i>	
Hávamál IV (112–137: Loddfáfnismál)			
TROLLKUNNIG KVINNA I FAMN	113	32	(Sd)
LOCKA ANNANS HUSTRU	115	jfr motiv	
FARLIG HEMLIGHET	117	25	
KVINNAS FARLIGA TUNGA	118	31: jfr motiv	
<i>skósmiðr/skeptismiðr/kveðu þat bqlvi at</i>	126–127	41: <i>bqlvasmiðr</i>	
<i>ver þú við ql varastr</i>	11–14, 131	18, 47: jfr motiv	
HÅNA EJ GÄST	132	8: jfr motiv	
<i>gest þú ne geyia</i>	135	32: jfr rimteknik	
<i>baugr</i>	136	12	Hrbl, Skm, Fm
<i>þér læs hvers á liðu</i>	136	61: <i>brotnar beina</i>	
Hávamál V (138–145: Oden i trädet; om runor och trolldom) – inga överensstämmelser här			

Tabell 6. Forts.

	Hm	Ls	Övriga
Hávamál VI (146–163: Odens skryt över vad han kan; översikt över troltsånger)			
<i>*af hqndom hapt</i>	149	37: <i>hqptom</i>	
<i>hávan loga</i>	152	65: <i>leiki yfir logi</i>	
<i>ása ok álfa</i>	159	2 ff.	
Hávamál VI (164)			
parallellistisk strof i slutet	164	64–65	Skm, (Hrbl)
<i>heill</i>	164	11, 53	Skm, Vm, Sd, Grm

Tabell 7. Överensstämmelser mellan Vafprúðnismál och Lokasenna

	Vm	Ls	Övriga
HALLMILJÖ	x	x	Skm, Grm
<i>*Komposition: inl och avsl</i>	x	x	
AVSLÖJANDE AV HEMLIGHETER	x	x	
TÄVLAN	x	x	Hrbl
<i>*NEDERLAG = UNDERGÅNG</i>	x	x	
<i>-stafir</i>	1	10 ff.: <i>lastastafir</i> 28: <i>meinstafir</i> 29: <i>leidstafir</i>	Grm
<i>heill</i>	4, 6	11, 53	Skm, Hm, Grm, Sd
<i>*út þú ne komir</i>	7	27: <i>út þú ne kvæmir</i>	
<i>*þyrstr til</i>	8	6: <i>þyrstr ek kom... til</i>	
SITTPLATS	9, 19	7–8	Hm, (Hrbl)
<i>mæli þarft eða þegi</i>	10	5	jfr Hm m.fl.
<i>segðu</i>	11 ff.	1	Fm, Skm, Rm
HÄST	11 ff.	12–13	Skm, (Hrbl), Grm, Fm
HUVUDFÖRLUST	19	14, 57	Skm, Fm, Hrbl
<i>hrimkaldr</i> (om jätte)	21	49–50	Fm
<i>*þik ... -an kveða</i>	24 ff.	45	
<i>í árdaga</i>	55	9 ff.	Skm, Vsp, Grm, Rm, Hd
<i>*BARN</i>	32	16	
<i>ása sonom</i>	38	3 ff.	Skm, Grm, Alv
NJORD SS GISSLAN	38–39	34–35	
<i>*PARGUDAR</i>	51	26	
<i>unz riúfaz regin</i>	52	41	Grm, Sd, Fi
KAMP MED ULVEN	53	58	Grm, Hrbl, Vsp
<i>-vitnir</i>	53	39	Grm

Litteratur

- Bergmann, F. G. 1838: Poèmes islandais. Paris.
- Boer, R. C. 1922: Die Edda. I-II. 'S-Gravenhage.
- Bugge, S. 1888: Iduns Æbler. (ANF. 5.)
- Clover, C. J. 1979: Hárbarðslíð as Generic Farce. (Scandinavian Studies. 51:1.)
- Collinder, B. 1972: Den poetiska eddan. 3 omarb. uppl. Stockholm.
- Genette, G. 1982: Palimpsestes. Littérature au second degré. Paris.
- Güntert, H. 1921: Von der Sprache der Götter und Geister. Halle.
- Hallberg, P. 1962: Snorri Sturluson och Egils saga Skallagrímssonar. (Studia Islandica. 20.)
- Harris, J. -: Eddic poetry as Oral Poetry = korrektur till manus, avsett för publicering i The Poetic Edda, samlingsvolym i serien The Manitoba Icelandic Series (University of Manitoba Press).
- Helgason, J. 1952: Eddadigte. II. Gudedigte. III. Heltedigte. Köpenhamn – Oslo – Stockholm.
- 1953: Norges og Islands digtning. (Nordisk kultur. VIII:B Litteraturhistorie.)
- 1955: Eddadigte. I. Völuspá Hávamál. 2 uppl. Köpenhamn – Oslo – Stockholm.
- Hirschfeld, M. 1889: Untersuchungen zur Lokasenna. Berlin.
- Jónsson, F. 1912: Den norsk-islandske skjaldedigtning. BI. Köpenhamn – Kristiania.
- 1926: Eddadigtenes samling. (ANF. 42.)
- 1967: Den norsk-islandske skjaldedigtning. AI. Köpenhamn.
- KL 1956–1978: = Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. 1–22. Malmö.
- Kragerud, A. 1981: De mytologiske spørsmål i Fávnesmål. (ANF. 96.)
- Lindblad, G. 1980: Poetiska Eddans förhistoria och skrivskicket i Codex regius. (ANF. 95.)
- Lönnroth, L. 1978: Den dubbla scenen. Från eddan till abba. Stockholm.
- Martínez-Pizarro, J. 1976: Studies on the Function and Context of the *Senna* in Early Germanic Narrative. Harvard University.
- Niedner, F. 1892: Bemerkungen zu den Eddaliedern. (Zeitschrift für deutsches Alterthum und deutsche Literatur. 36.)
- Noreen, E. 1915: Några anteckningar om ljóðaháttur och i detta versmått avfattade dikter. Uppsala.
- Olsen, M. 1960: Edda- og skaldekvad. I-II. (Avhandlingar utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse 1960. No. 1 och No. 3.)
- Phillipotts, B. S. 1920: The elder edda and ancient Scandinavian drama. Cambridge.
- Schröder, F. R. 1952: Das Symposion der Lokasenna. (ANF. 67.)
- Söderberg, B. [1984]: Lokasenna – egenheter och ålder. (Väntas utkomma 1987.)
- Vigfusson, C. & Powell, F. Y. 1883: Corpus Poeticum Boreale. I-II. Oxford.
- de Vries, J. 1964–1967: Altnordische Literaturgeschichte. I-II. Berlin.

ROLF HELLER

Zu den Aufgaben des Übersetzers

Jeder Übersetzer weiß, daß wortgetreue Übertragung eines vor ihm liegenden fremdsprachigen Textes in die eigene Sprache seine wesentlichste, keineswegs aber einzige Aufgabe ist. Er muß eine der heutigen Zeit angemessene sprachliche Form finden, die die im Text geschilderten Begebenheiten seinem Leserpublikum verständlich macht, auch wenn diese Begebenheiten in eine fremde Umwelt eingebettet sind. Je größer der zeitliche und räumliche Abstand des literarischen Geschehens zu unseren Tagen ist, desto schwieriger ist die Aufgabe für den Übersetzer. Will er sie zufriedenstellend lösen, muß er sich in der materiellen und in der geistigen Kultur der Zeit, aus der das zu übersetzende Werk hervorgegangen ist, auskennen und in der Lage sein, das Geschehen gedanklich nachzuvollziehen. Erst dies gibt ihm die Möglichkeit, mit heutigen sprachlichen Mitteln die gleiche oder wenigstens eine ähnliche Wirkung zu erzielen wie der Verfasser des Originalwerkes. Auf dem Wege dahin lauern mancherlei Gefahren. Eine Gefahr, die zuweilen unterschätzt wird, besteht darin, daß der heutige Leser mit bestimmten Bezeichnungen aus dem Bereich der materiellen Kultur andere Vorstellungen verbindet, als im Textzusammenhang brauchbar sind. Obwohl in diesen Fällen das einzelne Wort richtig übersetzt ist, kann sich im Ganzen ein unbeabsichtigter Nebeneffekt ergeben, beispielsweise eine Verschiebung ins Komische.

Eine andere Gefahr besteht darin, daß der Übersetzer unter mehreren Bedeutungen eines Wortes oder einer Wendung eine für den gegebenen Fall ungeeignete wählt. Dem isoliert betrachteten Satz ist das nicht anzumerken, der Zusammenhang aber macht den Fehlgriff deutlich. Daß die Wiedergabe des fremden Textes in sich stimmig sein muß, gehört zu den anerkannten Forderungen an den Übersetzer. Dennoch sind Verstöße gegen diese Grundregel gar nicht so selten.

Einige Beispiele aus jüngeren Übersetzungen von Isländersagas sollen Art und Entstehung von Unstimmigkeiten im Text beleuchten.

In einer Übersetzung der Egils saga Skalla-Grímssonar heißt es im Bericht über die Ausgrabung der Gebeine Egils (Kap. 86):

„... eine Zeit später, als eine Kirche in Mosfell gebaut wurde und die Kirche in

Hrisbru . . . abgebrochen wurde, grub man auch den Kirchhof auf, und unter der Altarstelle fand man Menschengewebe; sie waren viel größer als die Gebeine anderer Männer. Man glaubt deshalb nach der Erzählung alter Leute zu wissen, daß dies wohl Egils Gebeine gewesen sind. Damals war dort Skapti Thorarinson Pfarrer, ein kluger Mann; er hob Egils Schädel auf und *setzte ihn im Friedhof bei*. Der Kopf war unglaublich groß, und noch unwahrscheinlicher schien das, wie schwer er war; der Schädel war außen ganz wellig wie eine Harfenmuschel. Dann wollte Skapti die Dicke des Schädels ausprobieren; er nahm eine ziemlich große Handaxt und schwang sie mit einer Hand so kräftig er konnte und schlug mit dem Axtrücken auf den Schädel und wollte ihn zerbrechen, aber wo die Axt darauftraf, wurde der Schädel weiß, aber er bekam keine Delle und sprang auch nicht . . . Egils Gebeine wurden im äußeren Teil des Kirchhofs von Mosfell bestattet."¹

Die Beschreibung erweckt den Eindruck, daß von einem Ereignis erzählt wird, das den Leuten Gesprächsstoff geliefert hat. Die natürliche, zu erwartende Abfolge der Geschehnisse wird jedoch gestört durch die Angabe über die Beisetzung des Schädels im Friedhof. Wie soll man sich erklären, daß erst *danach* von dem Versuch des Priesters erzählt wird, den Schädel zu zertrümmern. Es ist unwahrscheinlich, daß der Sagaverfasser diese Sätze als Rückblende in den Handlungsablauf eingeschoben hat. Nicht zu übersehen ist auch, daß von der Bestattung der Gebeine im letzten Satz des Abschnitts die Rede ist. Das alles läßt die Angabe über die Beisetzung des Schädels fragwürdig erscheinen. In der Saga lautet diese Stelle: "hann tók upp hausinn Egils ok setti á kirkjugarðinn".²

Auffällig ist, daß das Wort "kirkjugarðr" auf engem Raum dreimal auftritt: Es ist verwendet beim Umgraben des Kirchhofs ("þá var þar grafinn kirkjugarðr"), an der oben zitierten Stelle und bei der Bestattung der Gebeine ("Bein Egils vǫru lögð niðr í útanverðum kirkjugarði at Mosfelli"). Außer Frage steht, daß es im ersten und im dritten Beispiel "Kirchplatz" oder "Friedhof" bedeutet. Damit ist jedoch trotz der Nachbarschaft der Stellen im Text nicht gesagt, daß man auch im verbleibenden Fall bei "-garðr" von der Bedeutung "Platz, eingezäunte Stelle" auszugehen hat. Es liegt nahe, an die Bedeutung "Umwallung, Einfriedung" zu denken: Der Priester hat den gefundenen Schädel nicht im Friedhof beigesetzt (wenigstens vorläufig nicht); er hat ihn auf die "Umwallung des Kirchplatzes" gelegt, um ihn genau betrachten und untersuchen zu können.³ Schon die

¹ Die Saga von Egil. Aus dem Altisländischen herausgegeben und übersetzt von Kurt Schier, Köln (1978), S. 264.

² Zitiert nach der Ausgabe von Sigurður Nordal, in: Íslenzk fornrit II, Reykjavík 1933.

³ Übereinstimmend mit dieser Auffassung lautet die Stelle in der englischen Übersetzung von Hermann Pálsson und Edwards (1976): "He picked up Egil's skull and placed it on the fence of the churchyard", während bei den beiden anderen Angaben das Wort "graveyard" benutzt ist.

Präposition "á" läßt sich so am besten verstehen – man würde sonst eher "í" erwarten –, vor allem aber ergibt sich erst mit dieser Übersetzung ein logischer Zusammenhang, ein folgerichtiger Ablauf des Geschehens.⁴

In Kap. 1 der Grettis saga Ásmundarsonar wird von den Wikingfahrten Önunds und seiner Gefährten erzählt. Dabei kommt es zum Kampf mit einem König Kjarval. Der Bericht darüber lautet in einer neueren deutschsprachigen Übersetzung folgendermaßen:

„... sie hatten fünf Schiffe und alle gut ausgerüstet. Sie plünderten auf den Sudreyjar (Anm.: Hebriden), und als sie zu den Barreyjar (Anm.: südliche Hebriden) kamen, herrschte dort der König, der Kjarval hieß; er hatte auch fünf Schiffe. Sie griffen ihn an, und es gab einen harten Kampf; Önunds Männer waren sehr tapfer. Viele fielen auf beiden Seiten, doch es endete so, daß der König mit einem Schiff floh; da nahmen Önund und seine Leute die Schiffe und viel Besitz an sich und blieben den Winter über dort.“⁵

Die Schilderung einer für Wikinger typischen Auseinandersetzung zu Schiff wird durch die Bemerkung über die Herrschaft Kjarvals unglücklich unterbrochen. Der Angriff auf Kjarval findet doch offensichtlich sofort statt, nachdem Önund und seine Leute die Inseln erreicht haben, das heißt, wir dürfen davon ausgehen, daß es sich in der Barreyjar-Episode um die fortlaufende Darstellung eines einzigen Ereignisses handelt. Wäre in jener auffälligen Bemerkung allgemein von der Herrschaft Kjarvals die Rede, könnte man in den folgenden Worten über die fünf Schiffe kaum etwas anderes sehen als eine Angabe über die Stärke der gesamten Flotte des Königs. Dafür ist die Zahl jedoch zu gering. Das wird besonders deutlich dadurch, daß die Saga in Kap. 3 (und in Kap. 5) Kjarval als "Írakonungr" bezeichnet. Es handelt sich um jenen Kjarval, der in mehreren isländischen Quellen als König in Südirland genannt wird und in etlichen Genealogien als Ahnherr bedeutender Isländer erscheint. Er hat wohl zu keiner Zeit die Herrschaft über die Barreyjar in Händen gehabt. Gegen die Übersetzung: "herrschte dort der König" sprechen somit nicht allein erzähltechnische Gründe, sondern auch historische Gegebenheiten.

Niedner dagegen (Thule, Bd. 3) hatte sich auch von dem wiederholten "kirkjugarðr" leiten lassen und übersetzt: "Er nahm Egils Hirnschale und bestattete sie auf dem Kirchhofe".

⁴ Ein Einwand ist wohl auch berechtigt bei dem Satz: "Damals war dort Skapti Thorarinsson Pfarrer, ein kluger Mann", als Wiedergabe der Worte: "Þar var þá Skapti prestur Þórarinnsson, vitr maðr". Es geht darin kaum um die Angabe, daß Skapti dort das Pfarramt versah (was man aus den deutschen Worten herauslesen muß), sondern es wird festgestellt, daß bei dem Umgraben des Kirchhofs der Priester Skapti anwesend war. Gestützt wird diese Ansicht durch eine ganz ähnliche, in diesem Fall aber eindeutige Angabe in der Eyrbyggja saga (Kap. 65) beim Bericht über die Umbettung der Gebeine Snorris: "Þá var þar við stöð Guðný Þóðvarsdóttir".

⁵ Die Saga von Grettir. Aus dem Altisländischen übersetzt und kommentiert von Hubert Seelow, Köln (1974), S. 11.

Die entscheidende Stelle heißt in der Saga: "ok er þeir kómu í Barreyjar, var þar fyrir konungr sá, er Kjarvalr hét; hann hafði ok fimm skip."⁶ Der Übersetzer hat darin ein Beispiel für den verbalen Ausdruck "vera fyrir e-u" in der Bedeutung "einer Sache vorstehen; Anführer sein bei etwas" gesehen und ist so zu seiner Übertragung gekommen. Den Worten der Saga liegt aber zweifellos eine auch aus anderen Sagas bekannte Wendung zugrunde, die verallgemeinert folgendes Aussehen hat: "þar var þá fyrir X.". Sie ist im Deutschen wiederzugeben mit: "dort (wo sie hinkamen) war X. schon anwesend, trafen sie X. an, stießen sie auf X.". Setzt man diese Bedeutung in die Szene ein, werden alle Einwände gegen die Darstellung gegenstandslos: Als Önund und seine Leute bei ihren Raubzügen in die Nähe der Barreyjar kommen, stoßen sie auf König Kjarval, der sich (aus ungenannten Gründen) mit einigen Schiffen dort aufhält.⁷ Zufällig ist er mit derselben Anzahl von Schiffen unterwegs wie Önund – "hann hafði ok fimm skip" –, hat also keine überlegene Streitmacht, so daß die Wikinger nicht zögern, ihn anzugreifen. Der Sagaabschnitt ist die in sich geschlossene, in schnellem Tempo ablaufende Erzählung von einem Wikingerkampf.

In der Kormáks saga (Kap. 15) wird von der Entführung eines Mädchens berichtet und von den Folgen dieser Tat. Nachdem sich der Vater des Mädchens mit der Bitte um Hilfe gegen den Entführer Thorarin an Holmgang-Bersi gewendet und dessen Zusage erhalten hat, reitet Bersi zum Gehöft Thorarins. Außerhalb des Gehöfts trifft er das Mädchen, Steinvör, und fordert sie auf, sich bereitzuhalten, mit ihm zu gehen. Dann wendet er sich zur Tür des Hauses, in dem die Männer am Feuer sitzen. Vor der Tür wird er vom herauslaufenden Thorarin angefallen, versetzt ihm aber einen tödlichen Hieb.

In der jüngsten deutschsprachigen Übersetzung heißt es dann weiter:

*"Darauf läuft Bersi zurück, nimmt Steinvör aufs Knie, seine Speere, die Steinvör solange gehalten hatte, in die Hand, reitet in einen Wald dort, und an einer versteckten Stelle ließ er dann das Pferd und Steinvör zurück . . ."*⁸

Ehe sich Bersi des Ansturms von Thorarin erwehren mußte, hatte er an die Tür geklopft und mit einem heraustretenden Mann gesprochen. Die ganze

⁶ Zitiert nach der Ausgabe von Guðni Jónsson, in: Íslenzk fornrit VII, Reykjavík 1936.

⁷ Herrmann (Thule, Bd. 5) ist von den gleichen Überlegungen ausgegangen und übersetzte: "... und als sie nach den Barr-Inseln kamen, trafen sie einen König namens Kjarval, der auch fünf Schiffe hatte". Auch Fox und Hermann Pálsson vertreten diese Auffassung in ihrer englischen Übersetzung (1974): "... when they came to the Barra Isles they met a certain King Kjarval, who also had five ships". Demgegenüber war Hight (erste Ausg. 1914) auf dem falschen Weg mit der Formulierung: "They plundered the Hebrides, reaching the Barra Isles, where there ruled a king named Kjarval, who also hade five ships."

⁸ Skaldensagas. Aus dem Altisländischen übertragen, eingeleitet und erläutert von Franz Seewald, Frankfurt am Main (1981), S. 90.

Szene vermittelt den Eindruck, daß Bersi in der Vorstellung des Sagaverfassers nach Erreichen des Hofplatzes vom Pferd gestiegen ist, ohne daß dies ausdrücklich gesagt wird. (Es wäre wohl eher eine Erklärung zu erwarten, wenn Bersi vom Pferderücken aus an die Tür geklopft hätte und so auch dem Angriff Thorarins begegnet wäre.) Unter diesen Umständen scheint die Übersetzung: "Darauf läuft Bersi zurück" keinen Anstoß zu erregen. Was aber bedeuten dann die anschließenden Worte: "nimmt Steinvör aufs Knie"? Wie soll man sich den Vorgang vorstellen, wenn man nicht davon ausgehen will, es sei etwas ungesagt geblieben? Das Nebeneinander dieser beiden Sätze stellt die Übertragung dieser Sagaszene in Frage. Im Original finden wir folgenden Wortlaut: "Eptir þetta hleypr Bersi á bak ok setr Steinvöru í kné sér ok tekr spjót sín, er Steinvör hafði varðveitt, ríðr í skóg nökkurn . . ."⁹ Die Antwort auf die aufgeworfenen Fragen ist leicht zu finden. "hlaupa á bak" bedeutet nicht "zurücklaufen", sondern "auf den Pferderücken, also aufs Pferd, springen". Damit steht auch die Szene lebendig vor uns: Bersi springt aufs Pferd und nimmt Steinvör vor sich auf die Knie, und er reitet mit ihr davon.¹⁰

Zu den beeindruckendsten Szenenfolgen der *Gísla saga Súrssonar* gehört die Tötung Thorgrims durch Gisli. Nachts schleicht sich Gisli in das Gehöft seines Schwagers, das er einst selbst gebaut hat, und durchbohrt ihn im Bett mit dem Speiß. Unerkannt entkommt Gisli in der Dunkelheit. Die genaue Kenntnis des Gehöftinneren war offensichtlich der beste Helfer bei der Tat. Die Saga berichtet mit vielen Einzelheiten, wie Gisli vorgegangen ist; dennoch kann man sich nur schwer ein klares Bild von der Lage der Räume und vor allem der Türen machen, und einige Fragen bleiben unbeantwortet. Eine ganz ähnliche Szene kennt man aus der *Droplaugarsona saga*, und die Berührungen beider Berichte sind so auffällig, daß von Beeinflussung der einen Saga durch die andere gesprochen werden darf. Da die *Droplaugarsona saga* in manchen Punkten eine einleuchtendere Schilderung des Geschehens gibt, sind die meisten Forscher der Ansicht, sie habe das Vorbild für die *Gísla saga* abgegeben, deren Verfasser bei der Bearbeitung der Motive nicht durchweg eine glückliche Hand gehabt habe. Das Problem dieser Motivübernahme soll hier jedoch nicht erneut aufgegriffen werden. Ich möchte vielmehr am Bericht der Saga über Gislis Vorgehen (Kap. 16) deutlich machen, daß der Übersetzer besonders vorsichtig zu Werke gehen muß, wenn der zu übersetzende Text nicht auf Anhieb verständlich ist. Gerade dann sollte er über das gewöhnliche Maß hinaus darauf achten, daß er dem Leser ein in sich stimmiges Bild von dem Geschehen bietet.

⁹ Zitiert nach der Ausgabe von Einar Ól. Sveinsson, in: *Íslenzk fornrit VIII*, Reykjavík 1939.

¹⁰ Niedner (Thule, Bd. 9) hatte dasselbe Bild vor Augen, als er übersetzte: "Dann sprang er auf den Rücken des Pferdes, setzte Steinvör vor sich aufs Knie und . . ."

Ehe Gisli die Tat ausführt, knüpft er im Stall die Schwänze der dort zu beiden Seiten stehenden Kühe zusammen, zweifellos um es anderen zu erschweren, durch den Stall nach draußen zu gelangen. Dem dient auch das Verschließen der Stalltür von außen. Diese Mühe bleibt ohne Wirkung, da später von einer Verfolgung durch den Stall nicht die Rede ist. Das Ganze wirkt dadurch wie ein blindes Motiv. Im Gegensatz dazu spielt dieselbe List in der Droplaugarsona saga eine Rolle im Plan der nächtlichen Eindringlinge.

In der Gísla saga steht gleich am Anfang der Szene eine kurze Angabe über eine Besonderheit des Kuhstalls, die für das Verständnis der Vorgänge wesentlich ist: "Par var innangengt í fjós".¹¹

Betrachten wir diesen Satz im Rahmen der neuesten Übersetzung der Saga:

"... denn er hatte den Hof dort selbst errichtet. *Der Stall war von der Hofseite her zugänglich.* Dahin geht er. Es standen dort dreißig Kühe auf beiden Seiten. Er knüpft nun dem Vieh die Schwänze zusammen und verschließt den Stall, und zwar so, daß man ihn nicht aufschließen konnte, wenn man von der Hofseite her kam."¹²

Zweimal ist hier von der "Hofseite" die Rede, und beide Male wird nicht recht deutlich, was damit gemeint ist. Nach heutigem Sprachgebrauch müßte es etwa soviel heißen wie "von außen, von den anderen Gebäuden des Gehöftes her", wobei das Stallgebäude vom eigentlichen Gehöft mit den Wohngebäuden abgehoben sein müßte. Um zu entscheiden, ob diese Übersetzung zutreffend ist, muß der ganze Abschnitt im Originaltext geprüft werden:

"Par var innangengt í fjós. Pangat gengr hann. Par stóðu þrír tigur kúa hvárum megin; hann knýtir saman halana á nautunum ok lýkr aprt fjósinu ok býr svá um, at eigi má upp lúka, þó at innan sé til komit."

Der letzte Satz weist durch das Adverb "innan" darauf hin, daß Gisli nach dem Zusammenknüpfen der Schwänze den Stall verläßt und die Tür von außen verschließt, so daß ein von innen Herankommender sie nicht öffnen kann. Nur wenn mit einem durch den Stall in Richtung auf dessen Außentür Laufenden gerechnet wird, bekommt das Verknüpfen der Schwänze einen Sinn. Wo aber könnte ein solcher Mann herkommen? Die Antwort gibt das Wort "innangengt". Es bedeutet, daß man vom Wohnraum einen direkten Zugang (wohl durch einen kurzen Durchlaß) zum Stall hatte, daß man nicht ins Freie zu treten brauchte, wenn man aus dem Aufenthaltsraum in den

¹¹ Zitiert nach der Ausgabe von Björn K. Þórólfsson, in: Íslenzk fornrit VI, Reykjavík 1943. Der Satz steht nur in der Hs. AM 556a, 4to.

¹² Die Saga von Gisli Sursson. Aus dem Altisländischen übertragen und erläutert von Franz B. Seewald, Stuttgart (1976), S. 60.

Stall wollte. In diesen konnte man also (mindestens) auf zwei Wegen gelangen: "von innen" her und von draußen durch die Außentür.

Daß diese Deutung der Angabe "innangengt í fjós" richtig ist, beweist indirekt die Droplaugarsona saga, die eine offensichtlich gleiche Gehöftanlage mit den Worten: "af fjósi gekk forskáli inn í mannhús" umschreibt.¹³ Da beobachten die im Stall versteckten Eindringlinge sogar durch den Gang hindurch, was im großen Aufenthaltsraum vor sich geht; da gelingt es dann nach dem Totschlag auch, die Leute des Hofes durch eine List glauben zu machen, der Täter sei nach dem Stall zu entweichen und müsse dahin verfolgt werden, so daß die Vorkehrungen mit den Kuhschwänzen ihren Zweck erfüllen.

Ganz klar ergibt sich die Bedeutung von "innangengt" aus einer Stelle in der Valla-Ljóts saga: Thorgrim möchte, daß niemand seinen Hof verläßt und anderen davon berichtet, wer bei ihm zu Gast ist. "Þorgrimur byr vm hurdina, ok bad anguann mann fyrre hurdum vpp ad luka enn hann villdi . . . Sigmundur leytadi ey ad, enn þeir suafu fast. Innann geingt var j fiósid, og suo kiemst hann j burt."¹⁴ Sigmund konnte also vom Schlafraum in den Stall gelangen, und dessen Tür war nicht verschlossen.

Es wäre immerhin möglich, daß der Übersetzer der Gísla saga mit den Worten "von der Hofseite her zugänglich" einen Sachverhalt wiedergeben wollte, wie er vom Sagatext gefordert wird, wahrscheinlich ist das aber nicht wegen des Begriffes "Hofseite", und man würde von da kaum auf die richtige Deutung verfallen. Die Annahme liegt näher, daß er dasselbe ausdrücken wollte, was ein Vorgänger in die Worte gefaßt hat: "Vom Hofplatz aus konnte man in den Kuhstall kommen."¹⁵ Beide Übersetzungen geben damit kein zutreffendes Bild von der Anlage des Hofes und erschweren es dem Leser, Gíslis Überlegungen nachzuvollziehen und ihm bei der Ausführung der Tat in Gedanken zu folgen.¹⁶

¹³ Zitiert nach der Ausgabe von Jón Jóhannesson, in: Íslenzk fornrit XI, Reykjavík 1950.

¹⁴ Zitiert nach der Ausgabe von Jónas Kristjánsson, in: Samfund til udg. af gammel nord. litt., LXIII, København 1952.

¹⁵ Ranke, Thule, Bd. 8. – Hermann Pálssons und Magnús Magnússons Übersetzung ins Englische trifft demgegenüber den Kern der Sagaangabe: "there was a way into the house through the byre" (zitiert nach BONIS 1973: Hermann Pálsson, Death in Autumn, S. 17).

¹⁶ Man hat allgemein von einem Widerspruch zu früheren Angaben gesprochen, wenn es nach dem Totschlag heißt: "Gíslir snýr í brott skyndiliga til fjóssins, gengr þar út, sem hann hafði ætlat", weil er dabei nicht nur auf die durch ihn selbst von außen verschlossene Tür stoßen, sondern zuvor auch durch die zusammengeknüpften Kuhschwänze behindert werden mußte. Es ist nicht zu leugnen, daß die Stelle unklar ist; vielleicht läßt sich der Widerspruch aber aufheben, wenn man "til fjóssins" nicht mit "zum Kuhstall", sondern mit "in Richtung Stall" (Seewald), "towards the byre" (Hermann Pálsson/Magnús Magnússon) übersetzt. Gíslir hätte durch das Geräusch des Laufens in Richtung Stall mögliche Verfolger dahin gelenkt, könnte selbst aber durch eine weitere, bis dahin nicht genannte Seitentür entweichen sein. Die unscharfe Angabe "gengr þar út, sem hann hafði ætlat" ließe Raum für eine solche Vorstellung auf seiten des Sagerfassers.

Die in den vier Textstücken besprochenen Fehlübersetzungen wiegen nicht schwer; sie beeinträchtigen zumindest den guten Gesamteindruck der jeweiligen Übersetzung nicht. Gleichwohl ist für Übersetzer von Bedeutung, was diesen vier Stellen gemeinsam ist: Der aufmerksame Leser kann, ohne den Originaltext vor sich zu haben bzw. dessen Sprache zu beherrschen, erkennen, daß der Text unsicher ist. Dem Leser fallen Unstimmigkeiten, ja sogar Widersprüche in der Darstellung auf, die es ihm verwehren, das Geschehen gedanklich nachzuvollziehen, oder er stößt sich an einer Unterbrechung des Erzählflusses und empfindet die dafür verantwortliche Bemerkung als Fremdkörper. Die leichte Erkennbarkeit derartiger Unsicherheiten bedeutet zugleich, daß sie ohne übertriebene Mühe vermeidbar sind. Jedem Übersetzer ist deshalb zu raten, daß er ungeachtet möglichen Zeitdruckes das Manuskript seiner Übertragung noch einmal ohne Originaltext im Zusammenhang durchliest, ehe er es aus der Hand gibt. Er sollte sein erster kritischer Leser sein und sich selbst keine Unklarheit in der Darstellung zugestehen. Das Leserpublikum wird es ihm danken.

MICHAEL P. BARNES

Reflexivisation in Faroese

A preliminary survey*

0. Since the publication of Noam Chomsky's *Lectures on Government and Binding* (Chomsky 1981), there has been a great deal of interest in the rules governing the use of reflexives in Scandinavian, as in other languages. Icelandic, which allows non-clause-bounded reflexivisation, has been a particular favourite, and many articles have been published detailing the relevant data and assessing its significance for theories of government and binding (the most important are listed in the bibliography). Work has also been done on Danish (Vikner 1984), Norwegian (Hellan 1982, 1983), and Swedish (Hellberg 1983, Holmberg 1983) – Hellan 1982, 1983 and Hellberg 1983 from a different theoretical base – but, for whatever reason, Faroese has hitherto been ignored. That has, by and large, been the fate of this small outpost of the Scandinavian-speaking world, and my article therefore has a twofold aim: to chart one of the many unexplored areas of Faroese syntax for students of the Scandinavian languages, and to throw some new, and I hope interesting data into the discussion on reflexivisation in Scandinavian. I am not a generative grammarian, nor do I assume that all who read this article will necessarily be conversant with the (sometimes arcane) terminology used by adherents of that grammatical theory. I therefore propose, as far as possible, to use generally accepted terms, even at the risk of a lack of explicitness.

1.1 The only attempt to describe reflexivisation in Faroese of which I am aware is that in Lockwood 1955. (Little or nothing is to be found in Dahl 1908, Krenn 1940, Henriksen 1983.) There we learn that (as in other Scandinavian languages) “the third person has a special reflexive form which is independent of the gender and number of the subject”, but “the use of the reflexive does not always avoid ambiguity, for instance the sentence: *hann bað hana vaska sær* would most likely be primarily considered to mean ‘he asked her to wash him’; still the sentence could mean ‘he asked her to wash

* Part of the research for this article was supported by a grant from the British Academy, to whom I should like to record my gratitude.

herself' though in practice the ambiguity would probably be avoided by adding 'self': *hann bað hana vaska sær sjálvari*" (p. 117). There is also mention of a "general rule", which is not in fact given, but which by inference can be seen to be: "the reflexive refers to the subject". The special reflexive form of the third person possessive pronoun is briefly discussed and the rule formulated that: "The reflexive form can only stand in a subordinate part of the sentence: *Brynhild biður faðir sín byggja sær sal* Brynhild asks her father to build her a hall" (p. 117). There then follows a page of examples illustrating reflexive use, which the reader is asked to "consider".

Lockwood's account is unsatisfactory for a number of reasons. First, the statements made are imprecise and are therefore of little help to the learner or the linguist who wishes to construct well-formed sentences in Faroese which incorporate reflexive forms; what appear to be key concepts, namely "reference to the subject" and "subordinate part of the sentence", lack a clear definition. Second, the role of *sjálvur* 'self' is not explained, so we do not know how we avoid ambiguity by adding it to Lockwood's example. Third, data seem to be wrong in a number of cases. Thus, if "subordinate part of the sentence" means, as I think, a position after NP1 and VP, (1) – if the rule is meant to apply to the non-possessive reflexive – and certainly (2) are clear counter-examples.

- (1) *Sær dámar væl musikk*
'REFLEXIVE (hereafter REFL) (dative) likes well music (accusative)'
- (2) *Martin sigur, at bók sín fæst enn í handlunum*
'Martin says that book REFL POSSESSIVE (hereafter POSS) can be got still in the shops'.

Furthermore, the information given on p. 118 about the co-indexing of *sín* 'REFL POSS' and *hansara* 'his' is challenged by many native speakers. According to them,

- (3) *Hann bað hann taka húgvu sína og fara*
'He asked him to take cap REFL POSS and go'

is to be interpreted as

- (4) *Hann_i bað hann_j taka húgvu sína_i og fara*

and not as

- (5) **Hann_i bað hann_j taka húgvu sína_i og fara*

in spite of Lockwood's recommendation to the contrary. Fourth, a majority of the examples given cannot be handled by the suggested rules. Thus, it is not clear why, for example,

- (6) *Gunnvør visti, at tey hildu lítið um seg*
'Gunnvør knew that they thought little of REFL'

should mean “Gunnvør knew that they had a poor opinion of her” (p. 118), rather than ‘Gunnvør knew that they had a poor opinion of themselves’, since all that has been suggested is that the reflexive *seg* refers to the subject. It is legitimate to wonder whether there is any ambiguity in this sentence which could be resolved by the addition of the appropriate form of *sjálvur*, as in

- (7) Hann bað hana vaska sær
 ‘He asked her to wash REFL’

quoted above, but that possibility is not explored.

It will be clear from this brief account that Lockwood’s presentation is really little more than a collection of examples from which the reader must devise his own rules as best he can. Even at that level it fails, because so many essential data are missing.

1.2 A coherent account of reflexivisation in Faroese must try to provide answers to three questions: what are reflexives, what form do they take, and what determines their occurrence in any particular utterance? Following recent work on binding theory, I shall class reflexives in Faroese as *anaphors*, which I take to be NPs that cannot have independent reference; that is, they must always take their reference from something else in a sentence or longer piece of language. That something else will be termed the *antecedent* (since its existence is a prerequisite for the occurrence of the reflexive), with which a reflexive will be considered to be *co-indexed* (coreferential). Pronouns such as *hann* ‘he’, *hon* ‘she’ etc. can often be used anaphorically too, but unlike reflexives they can also have independent reference, as in

- (8) Jógvan heldur, at hon er vøkur
 ‘Jógvan thinks that she is beautiful’

where *hon* may for example have deictic function. For this reason, and because of their different behaviour with regard to co-indexing, what are traditionally called “personal pronouns” must be distinguished from anaphors, and they will therefore here, as in binding theory, be designated *pronominals*.

Reflexive anaphors are only distinguished from pronominals in Faroese in the third person singular and plural. The non-possessive forms are *seg* (acc.), *sín* (gen.) and *sær* (dat.), which do not vary according to the gender or number of the antecedent. The forms of the possessive are not affected by the antecedent either, but it inflects like an adjective and obeys the same rules of grammatical concord. The paradigm is as follows (the genitive has very restricted use in Faroese):

(9)	singular			plural		
nom.	sín	sín	sítt	sínir	sínar	síni
acc.	sín	sína	sítt	sínar	sínar	síni
gen.	(síns)	–	(síns)	(sína)	(sína)	(sína)
dat.	sínum	sín(ar)i	sínum	sínum	sínum	sínum

The question what determines the occurrence of reflexive anaphors in Faroese is the major one of those posed above, and it is with an attempt to answer it that the remainder of this article will be concerned.

2.1 I will first examine the occurrence of reflexive anaphors in simplex sentences. (Reference to their behaviour in more complex sentences will be made where necessary, but this is dealt with in detail in Sections 3 and 4.) Discussion will concentrate on the non-possessive anaphor since in most respects the possessive behaves in identical fashion, but attention will be drawn to such differences as do exist, and, where otherwise necessary, examples containing the possessive will be given. (One trivial distinction between the behaviour of the possessive and non-possessive may be mentioned at the outset: because of influence from Danish, *sín* – in whatever form – may be replaced by the pronominal *teirra* ‘their’ when it is co-indexed with a plural NP. Nothing similar affects *seg*.)

The basic pattern in simplex sentences is as follows:

- (10) Hann_i vaskaði sær_i
   honum_o
   Sverra_o
 ‘He washed REFL
   him
   Sverri’.

The indexing given here must apply if the sentences are to be grammatical (“o” indicates that there is no coreference with anything inside the example). If we change the indexing, as in

- (11) Hann_i vaskaði *sær_o
   *honum_i
   *Sverra_i

we end up with three ungrammatical sentences. In a simplex sentence with just two NPs, the reflexive anaphor must therefore be coreferential with the subject, while a pronominal or name must not. The subject in Faroese can be defined (loosely) as the NP in the nominative case, or, where two nominatives occur, or none, the leftmost NP in unmarked word-order. I am assuming for the purposes of this definition that Faroese has non-nominative subjects, and in a separate article I shall be setting out the reasons for such

an assumption. For the present I would merely note that one of the important subject properties listed by Keenan 1976 is the ability to control reflexives, illustrated by the dative *Kjartani* in (12), and draw attention to the arguments in favour of non-nominative subjects in Icelandic advanced by Höskuldur Práinsson 1979 (462-76) and Maling 1980 (186-8). The indexing rules illustrated in (10) and (11) can thus equally well be applied in

- (12) *Kjartani*_i *dámar bert seg sjálvan*_i
           *hann*_o
           *Sverra*_o
 ‘*Kjartan* (dat.) likes only REFL self (acc.)
   him (acc.)
   Sverri (acc.)’

which produces three grammatical sentences, while the reversal of the indexing in

- (13) *Kjartani*_i *dámar bert *seg sjálvan*_o
           **hann*_i
           **Sverra*_i

results in ungrammaticality in each case.

2.2 It will be noticed that the anaphor in (12) has the complex form *seg sjálvan*. In fact it is almost impossible to find an acceptable example in which a non-nominative subject is co-indexed with a simple *seg*. The reasons for this have to do with the distribution of the simple and complex reflexive in Faroese, which will now be briefly considered.

2.2.1 There are a number of cases where the simple reflexive in Faroese is inappropriate (unless it is heavily stressed, when it becomes the equivalent of the complex reflexive). Eg.

- (14) *Kjartan*_i *skrivaði eitt bræv til sín sjálvs*_i
                                   **sín*_i
 ‘*Kjartan* wrote a letter to REFL self
                                   REFL’

- (15) *Jógvan*_i *bardi seg sjálvan*_i
                                   **seg*_i
 ‘*Jógvan* hit REFL self
                                   REFL’

- (16) *Jógvan*_i *er stoltur av sær sjálvum*_i
                                   **sær*_i
 ‘*Jógvan* is proud of REFL self
                                   REFL’

(the last sentence may be grammatical with the simple reflexive if there is

stress on *av*, but the meaning is then different: 'he is proud by nature'. Moreover, as suggested by Lockwood (1955, 117, cf. above),

- (17) Hann_i vaskaði sær sjálvum_i
 'He washed REFL self'

is no less grammatical than (10). One might be tempted to conclude from these data that the reflexive anaphor in Faroese is really *seg sjálvan*, which in certain circumstances may be abbreviated to *seg*. That that is not the case is shown by sentences such as

- (18) Kjartan_i skundaði sær_i
   *sær sjálvum_i
 'Kjartan hurried REFL
 REFL self'.

We thus seem to have three distinct patterns, one in which the complex reflexive is obligatory, a second in which it is optional and a third in which it is excluded. That is undoubtedly the system in most other Scandinavian languages too, although as far as I know it is only in relation to Danish that the question has been extensively discussed – by Risager 1973, Thrane 1983 and Vikner 1984. The former two adopt a pragmatic, the last a syntactic approach. Vikner's analysis, which is based on the type of VP involved, assumes that there are three kinds of construction: non-reflexive, reflexive and optionally reflexive. Non-reflexive are those which allow any NP as direct object or prepositional complement, reflexive those which allow a reflexive but no other NP as direct object or prepositional complement, and optionally reflexive those which behave like both the previous categories. If this analysis were applied to Faroese, the following sentences would illustrate the different kinds of construction: non-reflexive (14–16); reflexive (18); optionally reflexive (10 and 17). The question is whether the analysis can be extended to Faroese. The examples Vikner provides fall neatly into one of the three categories, and the optionally reflexive constructions, which, problematically, are characterised by the same feature as the non-reflexives – allowing any NP as direct object or prepositional complement – are independently justified on phonetic grounds. The Faroese data are much more bewildering.

Some informants, but by no means all, recognise in Faroese a phonetic distinction similar to the one noted by Vikner in Danish, which as far as I can see is the only feature which could provide independent motivation for an optionally reflexive category. (Word-order patterns in Swedish, which have recently prompted the suggestion (Holmberg 1983) that in that language the simple reflexive *sig* – both in reflexive and optionally reflexive constructions – behaves as an enclitic, are fundamentally different from those in Faroese,

and it is therefore unlikely that this kind of analysis could provide the independent motivation we are looking for.) What it boils down to is this: *seg* and *sær* can have at least two phonetic realisations, unstressed [sə], [sar], and somewhat stressed [se(:)], [sēār]. (The same is true of *sín*, but since the genitive form hardly ever occurs in reflexive constructions as defined by Vikner, this fact has no significance for the argument.) According to some, it is unlikely that the former will occur in non-reflexive constructions, so in a context where [sə], [sar] and [se(:)], [sēār] can be minimally contrasted, the possibility of a realisation [sə], [sar] will demonstrate the occurrence of a reflexive construction. Thus, both readings of

- (19) Mikkjal_i bað Pætur_j raka sær_{ij}
 'Mikkjal asked Pætur to shave SELF'

are grammatical, but if *sær* is realised as [sar], it can only, if this view is correct, be co-indexed with *Pætur* (on reflexives in infinitive clauses, see Section 3 below). The occurrence of the weakly stressed variant of the anaphor therefore makes it clear that we are dealing with the reflexive construction *raka sær*, whereas the *sær* which is coreferential with *Mikkjal* is merely one of the many possible NPs that can be the direct object of *raka* (indeed, the pronominal, *honum*, in this position and with the same reference would also be grammatical, though less usual). If it were possible to substantiate this view, Lockwood's worries about the potential ambiguity of (7) could, in part at least, be assuaged. However, some informants deny vehemently that the distribution of the stressed and unstressed variants of *seg* and *sær* follows the suggested pattern, and careful study of natural Faroese speech has so far failed to convince me one way or the other. Possibly there is a dialectal difference, as there seems to be in Danish; many speakers of *rigsdansk* claim not to recognise the similar weak-stress rule Vikner postulates for that variety of Scandinavian. This is clearly a matter that deserves further investigation, but in the light of the uncertainty surrounding the Faroese data, I will not pursue it here.

2.2.2 Since independent motivation for an optionally reflexive category in Faroese may be hard to find, it is worth considering whether there is justification for analysing the non-reflexive and reflexive variants of those verbs which permit both constructions as distinct lexical items, thus obviating the need for the optional category. Superficially, this is an attractive notion. We have *vaska sær*, *raka sær*, *lata seg í*, *pynta seg*, *ansa sær* etc. corresponding to the English intransitives 'wash, shave, get dressed, dress up, take care', and *vaska*, *raka*, *lata í*, *pynta*, *ansa* etc. which have as their English equivalents the transitives 'wash, shave, dress, decorate, notice/look after'. As soon as we begin to dig a little deeper, however, we strike problems.

What is being suggested is the following: there is a major division in Faroese into two classes of verb, non-reflexive and reflexive, which we recognise from the occurrence of the simple or the complex reflexive anaphor. The fact that some verbs allow both is an indication that we are dealing not with a single verb, but with two masquerading as one. For this analysis to be plausible, we would need to show that Faroese differs little from the kind of Danish discussed by Vikner 1984, i.e., that it has two quite distinct open classes, non-reflexive and reflexive, and a small closed class, the members of which can behave like those in either of the major ones. In fact, however, the distribution of the simple and the complex reflexive in Faroese does not conform to this neat pattern.

Unlike the Danish discussed by Vikner, Faroese seems to have a large number of verbs that participate both in non-reflexive and reflexive constructions. I do not know how big the class is, but I can usually add to my list every time I hear or read a text of any length in Faroese. In fact, there is no reason to suppose that such verbs form a closed class at all, and there is thus no limit to their number. Of course, weight of numbers does not in itself constitute an argument against analysing non-reflexive and reflexive variants as distinct lexical items, but it may be thought unsatisfactory to extend an analysis that was intended to deal with what superficially appeared to be a small, homogeneous group of counter-examples to what has turned out to be an amorphous collection that could well form a larger class than either the reflexives or the non-reflexives.

2.2.3 There are many additional problems, affecting either the “optionally reflexive” or the “distinct lexical item” analyses, or, more often, both. First, a number of verbs which allow any NP as direct object or prepositional complement and which also participate in reflexive constructions are seldom, or never, followed by the complex reflexive. Thus we have *seta eitt* ‘set something’, *leggja eitt* ‘lay something’, *tveita eitt* ‘throw something’, and *seta seg* ‘set REFL’ (i.e., ‘sit down’), *leggja seg* ‘lay REFL’ (i.e., ‘go to bed’), *tveita seg* ‘throw REFL’, but *seta seg sjálvan, **leggja seg sjálvan*, ?*tveita seg sjálvan*. This is a minor difficulty and seems to have to do with the semantics of the verbs concerned, but it detracts somewhat from the value of the complex vs. simple reflexive distinction as a criterion for determining whether or not a construction is non-reflexive or reflexive.

2.2.4 A second, and much greater problem is caused by the indirect object. If we take (14), where the simple reflexive seems to be inadmissible, and rephrase it so that the Preposition Phrase becomes an indirect object, we get

- (20) Hann_i skrivaði sær_i eitt bræv
sær sjálvum_i

'He wrote REFL a letter'
REFL self

that is to say, the "non-reflexive" construction becomes "optionally reflexive". It seems, in fact, as though the simple vs. complex reflexive distinction is largely neutralised in indirect object position in Faroese. Vikner (1984, 71-2) claims, with some hesitation, that indirect objects in Danish will fit into his non-reflexive, reflexive and optionally reflexive analysis, and gives examples. His non-reflexive *give sig selv en gave* becomes in Faroese, however,

(21) Hann_i gav sær_i eina gávu
sær sjálvum_i
'He gave REFL a present'.
REFL self

Not all informants were happy with the simple reflexive here, and it should possibly be preceded by a ?, but substitution of *keypti* 'bought' for *gav* rendered it totally acceptable. (It is perhaps worth mentioning in this connection that most Danes I have spoken to who will not accept

(22) *Han_i købte en øl til sig_i

are happy with either version of

(23) Han_i købte sig_i en øl.
sig selv_i

It is possibly examples of this type which lead Vikner to describe indirect objects as "a more problematic field".)

2.2.5 A third difficulty arises in the case of accusative and infinitive constructions. Most informants declared

(24) ??Hann_i hoyrði seg_i
'He heard REFL'

to be ungrammatical and wanted

(25) Hann_i hoyrði seg sjálvan_i
'He heard REFL self'

instead. When a Preposition Phrase such as *í útvarpinum* 'on the radio' was added, acceptability improved a little, but the majority still did not like it and demanded the inclusion of *sjálvan*. However, the two versions of

(26) Hann_i hoyrði seg_i svara spurninginum
seg sjálvan_i
'He heard REFL answer the question'
REFL self

commanded equal acceptance. The anaphor in (26) can be analysed as the object of *hoyra* or as the subject of the infinitive clause, but if we adopt the former position, we must nevertheless allow for it to appear as the subject at some level of derivation. It is possibly this factor which promotes the acceptability of the simple reflexive in accusative and infinitives, irrespective of whether or not the finite verb concerned participates in reflexive constructions (see 2.2.8 below).

2.2.6 A complex reflexive may also give way to a simple one where the anaphor is connected to another NP by *og* 'and', cf.

(27) Pætur_i fortaldi Mikkjali um seg sjálvan_i

*seg_i

'Pætur told Mikkjal about REFL self

REFL'

(28) Pætur_i fortaldi Mikkjali um seg sjálvan_i; og mammuna (tá ið tey fóru at keypa jólagávur)

seg_i

'Pætur told Mikkjal about REFL self and the (i.e., his) mother (when they

REFL

went to buy Christmas presents)'.
'

(The material in brackets is not essential for the acceptability of (28), but informants prefer the longer version, presumably because it introduces a plausible context for the first part of the sentence.)

2.2.7 In view of the high degree of interchangeability between the complex and the simple reflexive anaphor in Faroese, it is not surprising to find that some informants will accept the simple form in examples where the majority reject it. Thus, not all are averse to the following (without heavy stress on *seg*)

(29) Pætur_i fortaldi Mikkjali um seg_i
'Pætur told Mikkjal about REFL'

(30) Jógvan_i bardi seg_i
'Jógvan hit REFL'

(31) Kjartan_i skrivaði eitt bræv til sín_i
'Kjartan wrote a letter to REFL'.

Among the comments made by those who accept such examples are the general claim that they are "colloquial", and more specific constraints, such as that to be grammatical (30) must be followed by an instrumental phrase, or that (31), while acceptable with the simple genitive anaphor, *sín*, would be inadmissible if this were replaced by the accusative, unless in the form of the complex *seg sjálvan*. Possibly, we are dealing here with dialectal differ-

prepositional complement, eg., *dáma* ‘like’, *skriva til* ‘write to’, *berja* ‘hit’ (cf. 12, 14, 15), or verbs where such coreferentiality is common, but the context requires that contrast with other NPs be emphasised, eg., *vaska* ‘wash’ (cf. 17), *lata í* ‘dress’, *ansa* ‘look after’. None of this, of course, explains the ungrammaticality of **seta seg sjálvan* ‘set REFL self’ or the doubtful grammaticality of *?tveita seg sjálvan* ‘throw REFL self’ (cf. 2.2.3), and it may be that such verbs, which do not appear to be very numerous, would be best marked individually in the lexicon as exceptions. In the case of verbs like *seta* ‘set’ and *leggja* ‘lay’, there can be very few, if any, contexts in which there is a possibility of contrast between any NP and a reflexive, and perhaps these at least are after all best divided into distinct lexical items: *seta* vs. *seta seg*, *leggja* vs. *leggja seg* etc. The need to disambiguate makes itself felt wherever there is more than one potential antecedent for a reflexive, typically in infinitive clauses such as (7), discussed by Lockwood (1955, 117). Since the complex reflexive almost without exception is coreferential with the subject of its clause, the addition of *sjálvari* to (7) would provide an unambiguous sign that the anaphor was coreferential with *hana*. In the case of (6), use of the complex reflexive would serve not so much to disambiguate as to change the meaning since the phrase *halda lítið um* ‘think little of’ normally requires the complex form. The fact that it is the simple form which occurs means, because of the rule that complex reflexives are coreferential with the subject of their clause, that *seg* must be co-indexed with *Gunnvør* (see further Sections 3.2 and 4.4). It should be stressed that although the inflection of *sjálvur* for gender and number would also disambiguate an example like (7), such inflection is nevertheless redundant for this purpose. Thus, if we change *hana* ‘her’ to *hann* ‘him’, thereby making both potential antecedents masculine singular, it is only the *use* of the complex reflexive, not its form, which makes clear the coreference.

The occurrences of the simple reflexive exemplified in 2.2.4–6 could also fit into this pragmatic analysis – without thereby conflicting with the tentative historical (or dialectal) explanation offered in 2.2.7. In the case of (20), I would stress the difference of emphasis, if not of meaning, that arises from the use of the indirect object rather than the Preposition Phrase of (14). The indirect object is typically the beneficiary, and in pragmatic terms, I suggest, it is not unexpected that the agent and the beneficiary may be coreferential; that is surely why an often optional and usually redundant simple reflexive occurs in the indirect object position after so many verbs in Faroese, eg., *ætla sær* ‘intend’, *ogna sær* ‘gain possession of’, *eiga sær* ‘own’, *fara sær* ‘go’ etc., where in each case the agent, for good measure, is presented as the beneficiary. Indeed, a number of Faroese verbs corresponding to Vikner’s (1984) “optionally reflexive” category could be analysed in this way, cf. *vaska sær (um hendurnar)* ‘wash for REFL (over the hands)’ (i.e., ‘wash

one's hands') vs. *vaska bilin* 'wash the car (accusative)'.

Concerning the examples in 2.2.5, we might reason as follows. The direct object of *hoyra* will only exceptionally be coreferential with the subject, so we get (24) and (25). However, since the anaphor in (26) in one way or other functions as the subject of the infinitive *svara* (either directly, or because PRO, the empty pronominal subject of *svara* is co-indexed with it), both the complex and simple reflexive may occur – depending on the need for contrast – just as in the corresponding tensed clauses

(34) Hann svaraði spurninginum sjálvur
'He answered the question self'

(35) Hann svaraði spurninginum
'He answered the question'.

(*Hann sjálvur* . . . is impossible in (34), since these two words form a phrase with lexical meaning: 'the minister', 'the man in charge', 'the person under discussion'.)

In (28) in 2.2.6, the inclusion of a second NP connected to *seg* by *og* 'and' means that the object of *fortaldi* 'told' is no longer an unexpected anaphor, but a co-ordinate plural phrase. Since one element of that phrase, *mammuna* 'the mother', is in no way unusual or unexpected, the use of contrastive *sjálvur* is rendered unnecessary, though it remains optional.

2.3 The discussion has so far been restricted to subject controlled reflexives. As Maling (1982b), Hellan (1982, 1983) and others have shown, Scandinavian languages also allow reflexives to have object antecedents within simple sentences, and Faroese is no exception to this.

2.3.1 Much the same constraints seem to apply in Faroese as in other Scandinavian languages on the type of object that may serve as antecedent. Various more or less explicit proposals have been made about how these constraints might be formulated (see, eg., the papers by Maling and Hellan cited above and, for some criticism of Maling, Eiríkur Rögnvaldsson undated), but to provide anything similar for Faroese would require lengthy analysis and involve terminology unfamiliar to many. I therefore propose in this plain man's guide to try and state the constraints in terms of a basic if inexplicit concept which I think underlies the more formal analyses: potential subjecthood. For irrespective of whether our analysis involves predication, truncated clauses, small clauses or something else, and whatever the supposed or actual processes involved, what we are all trying to say, I suspect, is that for an object to control a reflexive, the native speaker must normally at some point in the derivation of his or her sentence conceive of that object as subject. Underlying this conception may be a transformational

‘The psychologist made them proud of REFL
REFL self
them
them self’

(*ernar av sær_j* is possible in the sense of ‘proud sort of people’)

- (43) *Ákærurnar frá næmingunum_i; gjørdu lærarnar_j misnøgðar við *seg*
seg sjálvar_j
teir_{i/o}
*teir sjálvar
‘The complaints from the pupils made the teachers dissatisfied with REFL
REFL self
them
them self’

- (44) *Eg_i lyfti barninum_j upp úr song síni_j*
hennara_{??j/o}
‘I lifted the child up from bed REFL POSS
her’

- (45) *Vit_i hittu Jógvan_j heima hjá sær_j*
sær sjálvum_j
honum_{j/o}
honum sjálvum_{??j/o}
‘We met Jógvan at home at REFL (i.e., at REFL’s home)
REFL self
him
him self’

(concerning the restrictions on the use of *honum sjálvum*, cf. the note following (34–5) above)

- (46) *Vit_i sóu Jógvan_j við nýggju súkklu síni_j*
hansara_{j/o}
‘We saw Jógvan with new bike REFL POSS
his’
- (47) *Vit_i sóu hann_j, eins og ein av hundum sínum_j, glepsa eftir gentuni*
hansara_{??j/o}
‘We saw him, like one of dogs REFL POSS, snap at the girl’.
his

The extent to which the object controlled reflexives in sentences like (42–7) are obligatory seems to vary. All informants I have consulted agree that pronominals in (42–3) would be ungrammatical if the intended coreference were *teir* and *lærarnar* – clearly because of their strong potential subjecthood. Nor have I found any native speaker of Faroese who expressed anything but the strongest reservations about the co-indexing of *barninum* in

(44) with a pronominal (on the grounds that *hennara*, where there is no specific context, will almost certainly be taken to be coreferential with an NP outside the clause). Some, however, felt that the co-indexing in the following sentence was acceptable

- (48) Eg_i legði drongin_j undir liðina á systur síni_j
hansara_{j/o}
 'I laid the boy by the side of sister REFL POSS
his'.

The only syntactic difference I can see between (44) and (48) is that in the latter we have a complex preposition consisting of preposition + noun + preposition, whereas the same position in the former is occupied by adverb + preposition. It may be, however, that the very complexity of the preposition in (48), which introduces an additional noun, obscures the subject-object relation between *drongin* and *systur* and thereby militates somewhat against the co-indexing of *drongin* with the possessive anaphor. Nothing like this affects either (45) or (46), but the choice which seems to exist between anaphor and pronominal nevertheless doubtless has much to do with whether any subject-VP relation is felt to hold between object and the lower part of the clause. This will depend at least in part on context – in (45), for example, on whether 'we' or Jógvan are at Jógvan's house to start off with. In (46) much hangs on whether *við* is given its full possessive sense, or is a rather more empty connective which could be replaced by *og* 'and'. (47) is a clearer case; the comparative construction is easily expanded into a full clause – *eins og hann var ein av hundum sínum* 'as though he were one of dogs REFL POSS', and that is clearly what underlies the marked preference for *sínum*.

2.3.3 Some ambiguity results from the fact that reflexives in sentences like (42–7) may optionally be co-indexed with the subject, if it is third person. As can be seen, the problem is avoided in (42) and (43) because the VPs concerned, *vera errin av* 'be proud of', *vera misnøgdur við* 'be dissatisfied with', normally require the complex reflexive if the coreference is with their subject. Additionally, the co-indexing of *seg* and *næmingunum* in (43) is inadmissible because *næmingunum* is not the subject of *gjørði*. The rephrasing of (44–7) indicates the difficulties.

- (49) Guðrun_i lyfti barninum_j upp úr song síni_{i/j}
 'Guðrun lifted the child up from bed REFL POSS'
 (50) Kjartan_i hitti Jógvan_j heima hjá sær_{i/j}
 'Kjartan met Jógvan at home at REFL (i.e., at REFL's home)'
 (51) Martin_i sá Jógvan_j við nýggju súkklu síni_{i/j}
 'Martin saw Jógvan with new bike REFL POSS'

- (52) Martin_i sá hann_j, eins og ein av hundum sínum_{i/j}, glepsa eftir gentuni
 ‘Martin saw him, like one of dogs REFL POSS, snap at the girl’.

Use of the corresponding pronominals, *hennara* ‘her’ (49), *honum* ‘him’ (50), *hansara* ‘his’ (51–2) does nothing to relieve the potential ambiguity since they may all be (some only just) indexed i/j too (see 44–7). One might of course argue that if my speculations about the optionality of subject-VP relations in such sentences are correct, there ought to be no ambiguity at all, rather four distinct interpretations, as illustrated by (53–6)

- (53) Martin_i sá Jógvan_j við nýggju súkklu síni_i (connective *við*, *Jógvan* is object)
 (54) Martin_i sá Jógvan_j við nýggju súkklu síni_j (possessive *við*, *Jógvan* is “possessor”)
 (55) Martin_i sá Jógvan_j við nýggju súkklu hansara_i (possessive *við*, *Jógvan* is “possessor”)
 (56) Martin_i sá Jógvan_j við nýggju súkklu hansara_j (connective *við*, *Jógvan* is object).

Though I believe that such distinctions are relevant to the formation of sentences like (53–6), the interpretation of the co-indexing by listeners or readers depends, I suspect, more on guesses about the speaker’s or writer’s intentions, whether these be based on the immediate context or on general presuppositions about what he or she is likely to say. As far as the decoding of such sentences goes at least, there seems thus to be a degree of overlap between anaphor and pronominal.

2.3.4 That is an important factor to remember when we consider that there are sentences where the relation between object and what follows cannot easily be analysed as that holding between subject and VP which nevertheless admit – if only marginally – object controlled reflexives. Not surprisingly, the most widely acceptable are those where a rephrasing that turns object into subject readily suggests itself, for example sentences containing verbs of giving, sending, handing (over to) etc., where the recipient becomes the possessor of whatever changes hands. At the other end of the scale, sentences with instrumental phrases (the instrument being controlled by the subject) showed very low acceptability for co-indexing between reflexive and object, while in those cases where NP2 was part of a Preposition Phrase, co-indexing between this and a reflexive was unacceptable to all. The following examples may be given

- (57) Eg_i rætti Kjartani_j klæðini hjá sær_j
 ‘I handed Kjartan the clothes at REFL (i.e., REFL’s clothes)’
 (58) Eg_i havi sagt dóttur_j míni sína_j egnu søgu
 ‘I have told daughter my REFL POSS own history’

- (59) Eg_i bardi ta lítlu gentuna_j við dukku síni_j;
 'I hit the little girl with doll REFL POSS'
 (60) Eg_i tosaði við Jógvan_j um vandamál síni_j;
 'I talked to Jógvan about difficulties REFL POSS'.

The co-indexing in (57) may gain support from fixed expressions like *gjalda hvørjum sítt* 'pay each REFL POSS' (i.e., 'pay every man his due'), or from sentences such as

- (61) Vit_i sendu bygdarráðnum_j pengar sínar_j;
 'We sent the village council money REFL POSS'

where morphological considerations (the rareness of the genitive and therefore the awkwardness of *tess* 'its') favour the use of the reflexive. Similarly, a fixed expression like *nevna við sínum rætta navni* 'name with REFL POSS proper name' (i.e., 'call a spade a spade') might cause some to look with more favour on (58) than they otherwise would. Although the type of sentence is thus clearly of importance in determining the acceptability of these marginal examples of object controlled reflexivisation, the type of object seems immaterial. Thus, I have not been able to find any evidence of a preference for or greater acceptability of object controlled reflexivisation where the object is a pronoun, as has been reported for Icelandic (see Eiríkur Rögnvaldsson undated, 12–13), although another of the Icelandic findings was paralleled in Faroese. If an object is made heavy and postponed, some informants will accept a reflexive where they would otherwise reject it. Thus,

- (62) Eg_i bardi við dukku síni_j ta býttu gentuna_j, sum altíð flenti at mær
 'I hit with doll REFL POSS the stupid girl who always laughed at me'

commands greater acceptance than (59), although most thought the sentence clumsy. The reflexive seems to be accepted here for the same reason as proposed by Eiríkur Rögnvaldsson: in Faroese as in Icelandic personal pronouns can only marginally precede the NPs to which they refer.

2.3.5 It should be stressed that sentences of the kind discussed in 2.3.4 are uncommon in written Faroese and, as far as I can judge, in the spoken language. For the most part the data in that Section therefore represent the perception strategy of informants faced with what to them are unusual sentences, or the possibility of interpreting familiar sentences in an unusual way. Since, as we have already seen, there is some overlap between reflexive anaphor and pronominal in Faroese, it would not be surprising if uncertainty or confusion sometimes clouded speakers' judgements. The degree to which they can differ in their interpretation of reflexives and pronominals will have become clear from what has been said in this article so far, but what also

needs to be emphasised is the way in which the judgements of one and the same speaker can change from day to day. Many are aware of the problem, and one has put it to me quite bluntly: “This has been very difficult to answer; maybe I shall have a different opinion tomorrow.” The uncertainty reflected here affects many kinds of example, but is particularly noticeable with sentences of the type illustrated in 2.3.4. I will give two examples of what can happen.

I show an informant

- (63) Jógvan rætti Kjartani klæðini hjá sær
 ‘Jógvan handed Kjartan the clothes at REFL (i.e., REFL’s clothes)’

and ask about the possibilities of coreference. The informant tells me that the reflexive *sær* is obviously coreferential with the subject, *Jógvan*. Then I give him or her (57), and after some humming and hawing he or she tells me that the reflexive in that sentence could probably be coreferential with the object, *Kjartani*. Then I return to (63), and the informant agrees that the reflexive has two possible antecedents, subject or object, although the former is preferable. The perception strategy here seems to be: (63) is immediately acceptable because the common pattern – co-indexing between reflexive and subject – presents itself as the obvious interpretation. (57), with its first-person subject, looks ungrammatical to begin with, but there is a third-person object, *Kjartani*, so the reflexive must be co-indexed with that – reflexive anaphor and pronominal are, after all, sometimes interchangeable. But if this co-indexing is possible in (57), it must also be possible in (63). The process can also work the other way round. Having accepted (63) because it has a clear grammatical shape and ready interpretation, and rejected (57) because it has neither, the informant then ponders whether (63) might not have two interpretations, and this ultimately leads him or her to concede that (57) could, after all, be interpretable and therefore semi-acceptable. It is not clear to me at the moment how theories or rules about the distribution of pronominals and reflexive anaphors in Faroese can be built on these kinds of data.

There is another factor that may be of importance in assessing the examples in 2.3.4: the conflict in much of Faroese, already alluded to in 2.2.7, between Danish-inspired rules and the Old Norse tradition. Old Norse, as far as can be judged, allowed object controlled reflexivisation freely (cf. Nygaard 1905, 339). The acceptability or marginal acceptability of some of the Faroese examples we have been discussing may therefore in part be a relic of this earlier practice, which has gradually been superseded by a younger system – though it should be remembered that Danish itself allows object controlled reflexivisation in a number of cases, especially in sentence-types equivalent to those discussed in 2.3.2 (cf. Diderichsen 1957, 56).

there is no problem, since, as already stated, object controlled reflexivisation does not penetrate into infinitive clauses, eg.

- (73) Jógvan_i lovaði Kjartan_j PRO_i at raka sær_{i/ʔ}_j
 'Jogvan promised Kjartan to shave REFL'.

Verbs that only permit the simple reflexive also provide constructions free of ambiguity, since such reflexives may only be co-indexed with the subject of the clause or clause-equivalent in which they stand, eg.

- (74) Jógvan_i bað Kjartan_j PRO_j skunda sær_j
 'Jógvan asked Kjartan to hurry REFL'

and an interesting example from a Faroese text (Jakobsen 1898–1901, 103) where the infinitive clause contains two reflexives, one co-indexed with the subject of the sentence and one with PRO

- (75) Ein óvitadrong_j ... bað hann_i PRO_j koma og PRO_j seta seg_j ímidlun
 beinini á sær_i
 'A boy ... he asked to come and seat REFL between the legs on REFL
 (i.e., REFL's legs)'.

It is where sentence subject and PRO each have a different referent and the verb permits a complex reflexive that uncertainty may arise, eg.

- (76) Jógvan_i bað Kjartan_j PRO_j raka sær_{i/ij}
 'Jógvan asked Kjartan to shave REFL'.

In practice, of course, ambiguity is normally avoided. This is achieved in a number of ways. Most often, the immediate context or general presuppositions about what is likely suffice to make the intended coreference clear. Where this is not sufficient, or where it is desired to emphasise the intended coreference, various devices may be employed. Insertion of the verbs *koma* 'come' and *fara* 'go', for example, can make all the difference, cf.

- (77) Hon_i bað hann_j PRO_j koma og PRO_j klippra sær_i
 'She asked him to come and cut REFL (i.e., cut REFL's hair)'
 (78) Hon_i bað hann_j PRO_j fara og PRO_j klippra sær_j
 'She asked him to go and cut REFL'.

In addition to this, there is a tendency, in the absence of any indications to the contrary, to interpret the reflexive in constructions like (76) as coreferential with the subject of the sentence. This is presumably because that is the intended coreference in the vast majority of cases where such constructions are used by native speakers (according to my observations). I quote a few typical examples.

- (79) Hon_i biður Gud_j PRO_j vera hjá sær_i
 'She asks God to be with REFL'

- (80) Hann_i sær mann_j PRO_j stevna beint á seg_i og heldur hann_j PRO_j vilja finna seg_i
 'He sees a man come straight towards REFL and thinks him to want to meet REFL (i.e., thinks he wants to meet REFL)'
- (81) Hvørja ferð kendi hann_i ein mjúkan kropp_j PRO_j koma tætt inn at sær_i
 'Each time he felt a soft body come close up against REFL'
- (82) Hann_i bað neytakonurnar_j PRO_j mjólka kúgv sínari_j
 'He asked the milkmaids to milk cow REFL POSS'.

In view of this, it is odd that most native speakers accept (4) as an interpretation of (3) and reject (5). Observation of the tendency I have been outlining is presumably what led Lockwood to take the opposite view and declare (5) good and (4) unacceptable. If we look at the sentence as a whole, however, we will see that, unlike (82), it contains a second infinitive, the empty pronominal subject of which is co-indexed with that of the first. This gives PRO a much more dominant role in the latter part of the sentence, and it seems to be that which promotes the interpretation of *sína* as coreferential with the subject of the infinitive. Support for this hypothesis comes from informants' reaction to the more basic

- (83) Hann bað hann taka húgvu sína
 'He asked him to take cap REFL POSS'

which is deemed ambiguous by almost all, and to a slightly altered and expanded version of (82)

- (84) Hann bað gentuna mjólka kúgv sínari og fara heim aftur
 'He asked the girl to milk cow REFL POSS and go home again'

where most favoured co-indexing between the reflexive and *gentuna*.

The disambiguating role of the complex reflexive, which may only be coreferential with the subject of the clause in which it stands, has already been stressed in 2.2.8. Irrespective of whether a given VP requires or only permits a complex reflexive, that reflexive must be simplified if it is co-indexed with an NP outside the clause. That is why (7), as noted by Lockwood (1955, 117), can be disambiguated by the addition of *sjálvari*. The ambiguity arises because *vaska* permits rather than requires a complex reflexive. With verbs that require the complex form there is normally no ambiguity, any more than in the case of those which require a simple reflexive. Thus

- (85) Pætur_i bað Kjartan_j PRO_j skriva eitt bræv til sín_i
 'Pætur asked Kjartan to write a letter to REFL'

can normally only have the co-indexing given, since *skriva eitt bræv til* 'write a letter to' would require a complex reflexive if the intended coreference

'Jógvan says that Guðrun knows that Kjartan wants that Mortan visits
REFL
him
her'

and asked about the co-indexing possibilities, the Faroese I have talked to tend to react in three different ways: they declare it unacceptable, laugh, or defer comment while they go in search of alcoholic stimulus. However, in the case of something more manageable like

- (89) Jógvan segði, at Mortan hevði verið glaður, um Guðrun hevði kyst seg
'Jógvan said that Mortan would have been happy if Guðrun had kissed
REFL'

it was possible to get a response, albeit a conflicting one. A few wanted to co-index *seg* and *Guðrun* (though I suspect that the complex reflexive *seg sjálva* would be required under that interpretation), some thought *Jógvan* the only candidate, while the majority were happy with both *Jógvan* and *Mortan*. (89) is a constructed example. The following represents genuine usage (Jakobsen 1898–1901, 94)

- (90) Men huldumaðurin; . . . sigir við hann; , at skomm skuldi hann; hava firi muddin, ið hann; hevði fingið Símun; , sum; nú var ivirmaður sín;
'But the hulduman (supernatural being) says to him that shame should he have (i.e., a curse on him) for the knife which he had given Símun who now was master REFL POSS'.

The co-indexing given is that intended by the writer, but many (though not all) agreed that *sín* could equally well be coreferential with *hann*. It is perhaps worth remembering in such cases what has already been said in Section 2 about the degree of overlap between anaphor and pronominal and the possibilities of confusion. The experience of Faroese informants trying to make sense of these sentences must be similar to that of English speakers faced with a string of negatives as in

- (91) This is a film not a few people should fail to miss.

The problem of the English speaker can be resolved by removing some or most of the negatives, and it seems worth investigating whether anything similar can be achieved for the Faroese informant through the removal of one or more of the potential antecedents for the reflexive. Let us try the following rephrasings of (89)

- (92) ?Jógvan; segði, at tú; hevði verið glaður, um Guðrun; hevði kyst seg;
'Jógvan said that you would have been happy if Guðrun had kissed REFL'
(93) ?Tú; segði, at Mortan; hevði verið glaður, um Guðrun; hevði kyst seg;
'You said that Mortan would have been happy if Guðrun had kissed REFL'

- (94) *Jógvan_i segði, at tú_j hevði verið glaður, um eg_k hevði kyst seg_i
 ‘Jógvan said that you would have been happy if I had kissed REFL’
- (95) *Tú_i segði, at Mortan_j hevði verið glaður, um eg_k hevði kyst seg_j
 ‘You said that Mortan would have been happy if I had kissed REFL’.

As can be seen, (92) and (93) were considered (just about) acceptable by some, but (94) and (95) were not. It seems that for NCBR of this type to work, there must be a third person subject close at hand to establish a link with the higher third person subject with whom coreference is intended. I use the vague phrase “close at hand” advisedly. In Faroese equivalents of Icelandic sentences that have been used to demonstrate that NCBR only goes down into adverbial clauses if coreference is with the matrix subject, we find this

- (96) Jógvan_i sigur, at Kjartan_j lesur ongar bøkur, uttan kona sín_i tosar um tær fyrst
 ‘Jógvan says that Kjartan reads no books unless wife REFL POSS talks about them first’
- (97) Jógvan_i sigur, at Kjartan_j lesur ongar bøkur, uttan kona hansara_{i/j} tosar um tær fyrst
 ‘Jógvan says that Kjartan reads no books unless wife his talks about them first’

which agrees more or less with the Icelandic data. But now consider

- (98) ?Jógvan_i sigur, at eg_j lesi ongar bøkur, uttan kona sín_i tosar um tær fyrst
 ‘Jógvan says that I read no books unless wife REFL POSS talks about them first’
- (99) Jógvan_i sigur, at eg_j lesi ongar bøkur, uttan kona hansara_i tosar um tær fyrst
 ‘Jógvan says that I read no books unless wife his talks about them first’

where the replacement of a third by a first person subject in the second clause has considerably reduced the acceptability of NCBR. Given that the pronominal *hansara* may be co-indexed with *Jógvan* in both (97) and (99), but the reflexive *sín*, in the view of many informants, only when there is a third person subject in the second clause, one wonders whether the nature of the clause in which the reflexive appears is as significant a factor in Faroese as it is said to be in Icelandic – indeed, if it is of any significance at all.

Superficially, it may appear that the uncertainty about co-indexing in cases of NCBR with several potential antecedents works in a different direction from the uncertainty arising in the case of some simplex sentences. It seems at least possible, for example, that informants accept a sentence like (57) because of the existence of one like (63), whereas (92-9) appear conversely to show the value of replacing third person NPs by a first or second person pronoun in elucidating coreference conditions; in other words, confusion in simplex sentences *spreads* from third to first or second person, while in

complex sentences confusion in the third person is *dispersed* by reference to the first or second. This overlooks a fundamental difference between clause-bounded and non-clause-bounded reflexivisation. Since clause-bounded reflexivisation is obligatory, a reflexive within a (context-free) simplex sentence will tend to latch on to whatever third person NP is available. NCBR, on the other hand, is optional, so where nothing immediately suggests itself as coreferential with a reflexive, the sentence – or the reflexive – is rejected out of hand and the possibilities of finding a suitable antecedent in a higher clause are ignored.

It is also worth noting that even where only two clauses are involved, a shift from third to first or second person can cause speakers to change their judgements about acceptability. Thus, one of Lockwood's examples (1955, 118)

- (100) Kollfirðingurin_i lovaði honum_j sín_i besta seyð, um hann_j vildi hjálpa sær_i
 'The man from Kollafjørður promised him REFL POSS best sheep if he would help REFL'

becomes virtually unacceptable if *honum* and *hann* are changed to *mær* 'me' and *eg* 'I':

- (101) ??Kollfirðingurin_i lovaði mær_j sín_i besta seyð, um eg_j vildi hjálpa sær_i
 'The man from Kollafjørður promised me REFL POSS best sheep if I would help REFL'

4.3 NCBR in Faroese is almost exclusively found in the complements of verbs corresponding to English 'say, believe, want, learn (information), feel, intend'. All the examples so far discussed are of this type and in most the matrix verb is *siga* 'say' – as it so often is when NCBR occurs in natural Faroese. It does not appear to matter much what kind of clause is embedded under the matrix verb. We find, for example, *at*-clauses as in (2) (6), adverbial clauses as in (89) (96), and relative clauses as in (90) – all equally susceptible to NCBR. Nor is it necessary that the matrix verb appear as such. It can take the form of a noun inside a subjective genitive NP (which, as we saw in 2.4, behave like clauses) or – more common in Faroese – an equivalent Preposition Phrase, eg.

- (102) Vón hennara_i var, at sær_i fór at dáma tann nýggja prestin
 'Hope her was that REFL was going to like the new minister'
 (103) Áskoðanin hjá Jógvani_i er, at sær_i manglar vísdóm
 'The view of Jógvan is that REFL lacks wisdom'.

A number of informants suggested or demanded that the reflexive in these sentences be replaced by a pronominal, but the majority were happy with them.

It is hard to find examples of NCBR outside of complements of the verb

types listed above, or to construct examples that speakers will accept. All of the following, illustrating NCBR in adverbial or relative clauses, were dismissed out of hand.

- (104) *Jógvan_i fór út, aftaná at Guðrun_j hevði tosað við seg_i
 ‘Jogvan went out after Guðrun had talked to REFL’
- (105) *Kjartan_i bardi gentuna_j, sum_i helt seg_i fyri spott
 ‘Kjartan hit the girl who held REFL up to ridicule’
- (106) *Mortan_i hevði givið henni_j nógvar pengar, um hon_j kundi lært seg_i týskt
 ‘Mortan would have given her much money if she could have taught REFL German’.

But the next two were found marginally acceptable

- (107) ?Jógvan_i hevði verið glaður, um Guðrun_j hevði vaskað sær_i
 ‘Jógvan would have been happy if Guðrun had washed REFL’
- (108) ?Mortan_i hevur ikki funnið nakað arbeiði enn, sum sær_i dámar
 ‘Mortan has not found any work yet which REFL likes’

and in a Faroese text I have found the following example of a reflexive in a relative clause

- (109) Hann_i kann gera við meg, hvat sær_i lystir
 ‘He can do with me what REFL likes’.

The reason for the (marginal) acceptability of (107) is probably semantic: *hevði verið glaður um* ‘would have been happy if’ is not far removed in meaning from *vildi at* ‘wanted that’. The feature that seems to mark out (108) and (109) is the absence of any other subject intervening between matrix subject and reflexive. Since both *dáma* ‘like’ and *lysta* ‘like, want’ have dative subjects, the reflexive (which has no nominative form) can appear in subject position in the lower clause, where it is quite naturally indexed with the only possible antecedent.

4.4 The existence in Faroese of non-nominative subjects and of nominative forms of the possessive reflexive means that NCBR can sometimes be a useful tool for disambiguating potentially ambiguous sentences. In

- (110) Kjartan helt fyri, at honum dámdi ikki musikk
 ‘Kjartan held forth (i.e., claimed) that him liked not music’

honum may be coreferential with *Kjartan*, although most likely it will be taken as having an antecedent outside the sentence. If we substitute the reflexive *sær* for *honum*, however, this ambiguity is removed. Conversely, ambiguity will be introduced in (2) if *sín* is replaced by *hansara*.

But NCBR can also lead to ambiguity, under more or less the same conditions as in infinitive clauses (see 3.2). Thus, the reflexives in

- (111) Guðrun skilti, at Martin hevði skrivað eitt bræv til sín
 ‘Guðrun understood that Martin had written a letter to REFL’
 (112) Jógvan syrgdi fyri, at øll skundaðu sær
 ‘Jógvan made sure that everyone hurried REFL’

can only have one antecedent, *Guðrun* in (111) and *øll* in (112). But in

- (113) Jógvan sigur, at Kjartan hevur rakað sær
 ‘Jógvan says that Kjartan has shaved REFL’

sær can be co-indexed with either *Jógvan* or *Kjartan*. The ways in which this ambiguity is resolved do not differ materially from those discussed in Section 3.2 (save that there is no distinct tendency, as far as I can observe, to interpret the reflexive as coreferential with the matrix subject in the absence of indications to the contrary). Thus,

- (114) Jógvan_i sigur, at Kjartan_j rakaði sær sjálvum_{i/*j};
 ‘Jógvan says that Kjartan shaved REFL self’
 (115) Jógvan_i sigur, at Kjartan_j fór og rakaði sær_{i/*j};
 ‘Jógvan says that Kjartan went and shaved REFL’
 (116) ‘Jógvan_i sigur, at Kjartan_j kom og rakaði sær_{i/*j};
 ‘Jógvan says that Kjartan came and shaved REFL’

either by employing the complex reflexive, which can only be coreferential with the subject of its own clause, or by using the verbs *fara* ‘go’ and *koma* ‘come’ as pointers, are all free of ambiguity.

4.5 As indicated at the outset, much has been written about and made of NCBR in Icelandic. Underlying all of the elegant rules, solutions and models that have been proposed to account for the data have been two basic assumptions: 1) the domain of Icelandic NCBR is syntactic; 2) the fact that non-clause-bounded reflexives are found almost exclusively in subjunctive clauses means that subjunctive in some sense “governs” NCBR and is a prerequisite for its occurrence (see now, however, Halldór Á. Sigurðsson 1984). The Faroese data, representing usage in a language closely related to Icelandic, suggest that both these assumptions are false. First, the governing category in which reflexives are bound in Faroese (and in Icelandic) is broader than the individual sentence, so either we have to reckon with the deletion of superordinate sentences of the kind *I tell you that . . . , he said that . . . ,* or, more plausibly, we must agree that the domain of NCBR is not, after all, syntactic. Second, although Faroese and Icelandic NCBR differs only minimally, there is no morphologically marked subjunctive mood in Faroese (one or two isolated relics apart).

The examples in the foregoing discussion will have made clear that NCBR in Faroese is very much, though not exclusively, an indirect speech phenom-

enon. As long as the indirect speech continues, NCBR is grammatical, no matter how many sentences occur between the verb which introduces the indirect speech (if any) and the reflexive(s). (1), for example, is preceded by $6\frac{1}{2}$ lines of reported speech contained in two graphic sentences (consisting of some 4–5 syntactic sentences) and beginning with *tosar hon við síni harmarødd um* ‘she talks with her complaining voice about’ (i.e., ‘speaks in plaintive tones about’, cf. Joensen 1977, 26). Or there is this (Joensen 1977, 132-3).

- (117) Eitt kvøldið, hann hevði havt kenning, var komið fram úr honum, at hann var harmur um at hava borið seg so at móti Elin Mariu. – Lagnan hevði kanska borið tað so í band, og hann vildi ikki leypa frá sínari ábyrgd, tá ið hann var komin soleiðis fyri við Sigrid. Hon hevði meiri krav upp á seg, enn hin.

‘One evening [when] he was drunk, it had emerged from him (i.e., from what he said) that he was sorry to have behaved like that towards Elin Maria. Fate had perhaps determined the course of events, and he did not want to run away from his responsibilities now he was in that position with Sigrid (i.e., had made her pregnant). She had a greater claim on REFL than the other (woman).’

In both (1) and (117) the reflexive anaphor could be replaced by a pronominal, but its use so far from the introductory verb of saying helps to emphasise, much as use of the subjunctive in Icelandic or German, that we are still dealing with indirect speech – that what we are being given are words spoken by a certain character, not comments by the author.

This leads naturally into the final question I want to consider. What is the nature of non-clause-bounded reflexivisation in Faroese? It seems to be entirely optional, but are there any demonstrable criteria governing the choice between anaphor and pronominal? To try and provide a proper answer to this question would be beyond the scope of the present article, but a line of enquiry may be suggested.

The correlation between NCBR and subjunctive in Icelandic, though, as I believe, a superficial phenomenon, can hardly be fortuitous. It is likely, therefore, that factors which underlie the use of the subjunctive also underlie NCBR. We have already seen that both are used in indirect speech, and this perhaps provides a clue. In indirect speech there is a change of speaker from the one who explains that something was said (speaker 1) to the one who says it (speaker 2). Control of the utterance passes from speaker 1 to speaker 2, and what is said then represents the point of view of the latter until the indirect speech ends. If speaker 2’s words were reproduced directly, we would get first person pronouns each time he referred to himself. As Kristján Árnason has suggested (1981, 164), the pronoun *I* is anaphoric in the sense that it is used by a speaker to refer to himself, and his identity is

established in the conversation or discourse from the moment of his first utterance. In indirect speech, therefore, it is not unexpected that where the possibility exists, first person pronouns are replaced by anaphors rather than pronominals, which often refer to someone or something outside the sentence. The reflexive, like the subjunctive, then, seems to have the semantic function of indicating a change in viewpoint – from the original speaker to another – and it is able to fulfil this function because, being an anaphor, it is understood as the equivalent of *I* in direct speech and can therefore more unambiguously denote speaker 2 than a pronominal.

Clearly, there is a lot more to be said about the factors underlying NCBR in Faroese than this, but I believe it provides at least a hint of what is going on. Given the Faroese data (and the Icelandic that are now beginning to emerge), it certainly seems a more helpful line of enquiry than the syntactic approaches that previously have dominated the discussion. In keeping with this tentative explanation, we find that a Faroese author like Martin Joensen – one who, as has been said, “tries to plumb the depths of his characters’ souls” – uses NCBR a great deal, while Heðin Brú, whom no one would accuse of attempting profound psychological portrayals, seems almost a stranger to the phenomenon. But now we are entering the realms of speculation. It is time to call a halt.

Bibliography

- Anderson, Stephen R. 1982. “Types of dependency in anaphors: Icelandic (and other) reflexives”, paper read at the GLOW meeting, Paris, March 24, 1982.
- Chomsky, Noam. 1981. *Lectures on government and binding*.
- Dahl, J. 1908. *Føroysk mállæra til skúlabrúks*.
- Diderichsen, Paul. 1957. *Elementær dansk grammatik* (2nd ed.).
- Eiríkur Rögnvaldsson. Undated. “Some comments on reflexivisation in Icelandic”, unpublished paper, University of Iceland.
- Everaert, Martin. [1984]. “Icelandic long reflexivisation and tense connectedness”, *[Trondheim] Working papers in Scandinavian syntax* 12.
- Halldór Á. Sigurðsson. 1984. “Often forgotten facts about Icelandic reflexives and the theory of binding”, abstract for Workshop on Comparative Germanic Syntax, Trondheim, July 6–7, 1984.
- Hellan, Lars. 1982. “Semantic and functional government of reflexives in Norwegian”, *Papers from the Sixth Scandinavian Conference of Linguistics, June 19–21, 1981*, 60–74.
- Hellan, Lars. 1983. “Anaphora in Norwegian and theory of binding”, *[Trondheim] Working papers in Scandinavian syntax* 5.
- Hellberg, Staffan. 1983. “Satsens subjekt och textens”, *Färsk forsk* 4 (Institutionen för nordiska språk, Göteborgs universitet).
- Henriksen, Jeffrei. 1983. *Orðalagslæra* (3rd draft, private, cyclostyled publication).

- Holmberg, Anders. 1983. "Om reflexiva och andra enklitiska pronomina", *Svenskans beskrivning* 14, 30–8.
- Höskuldur Þráinsson. 1979. *On Complementation in Icelandic*.
- Höskuldur Þráinsson. 1976. "Reflexives and subjunctives in Icelandic", *Papers from the Sixth Meeting of the North Eastern Linguistic Society 31 October – 2 November 1975* (Montreal working papers in linguistics 6), 225–39.
- Jakobsen, Jakob. 1898–1901. *Færøske folkesagn og æventyr*.
- Joensen, Martin. 1977. *Útrák*.
- Keenan, Edward L. 1976. "Towards a universal definition of 'subject'", *Subject and topic* (ed. Charles N. Li), 303–33.
- Krenn, Ernst. 1940. *Föroyische Sprachlehre* (Germanische Bibliothek, 1. Abt. 1. Reihe, Bd. 22).
- Kristján Árnason. 1981. "Um merkingu viðtengingarháttar í íslensku", *Afmælikveðja til Halldórs Halldórssonar 13. júlí 1981*, 154–72.
- Lockwood, W. B. 1955. *An introduction to modern Faroese*.
- Maling, Joan. 1980. "Inversion in embedded clauses in modern Icelandic", *Íslenskt mál og almenn málfræði* 2, 175–93.
- Maling, Joan. 1982a. "Non-clause-bounded reflexives in Icelandic", *Papers from the Sixth Scandinavian Conference of Linguistics, June 19–21, 1981*, 90–106.
- Maling, Joan. 1982b. "Clause-bounded reflexives in modern Icelandic", paper presented at the Trondheim Workshop on Scandinavian Syntax, June 3, 1982.
- Nygaard, M. 1905. *Norrøn syntax*.
- Risager, Karen. 1973. "Hvor kommer 'selv' fra?", unpublished paper, University of Copenhagen.
- Thrane, Torben. 1983. "On some assumptions and principles of contrastive grammar illustrated from the area of reflexivity in Danish and English", *Papers and studies in contrastive linguistics* 17, 5–15.
- Vikner, Sten. 1984. "Anaphors in Danish as compared to English seen from the point of view of the government-binding theory", dissertation submitted to the University of London as part of the degree of M.A. in Linguistics.

ALAN CROZIER

The Germanic root **dreug-* ‘to follow, accompany’

A semantic reconstruction

The Gothic strong verb *driugan* is usually interpreted as ‘to wage war’, a rather different meaning from that of the Old English (OE) cognate *drēogan* ‘to do; to endure’ and the Old West Norse (OWN) weak verb *drýgja* ‘to do’. The reconciliation of these meanings is problematic. Johannisson (1943:19) takes the Gothic usage to be a specialization of the more general sense ‘to do’ seen in OE and OWN, but the usual approach, typified by Neckel (1914:191), has been to take the Gothic meaning as the primary one, generalized in the other languages, but with a military sense retained in such uses as OE *gewin*, *ellen*, *dryhtscipe drēogan* and OWN *dáð*, *þrek*, *þrlqg drýgja*. A study of the verbs in their contexts, however, shows the problem to be illusory.¹ A reinterpretation of Gothic *driugan* allows it to be reconciled with its Germanic (Gmc) cognates, and this reinterpretation has consequences for the semantic reconstruction of other derivatives of the root. We may begin by attempting to reconstruct the meaning of the Gmc verb on the basis of the OE and OWN evidence.

OE *drēogan* has a wide range of uses which necessitate a variety of modern translations, depending on the object with which it is collocated. For example, *sīð drēogan* means ‘to make one’s way’ and *dæghwīla drēogan* is ‘to spend one’s days’. Other nouns with which *drēogan* occurs (in their object forms), and the translations which it demands, are: *dēda* ‘to do deeds’; *mān* ‘to commit sin’; *sacu* ‘to carry on strife’; *wæpna gewin* ‘to wage armed conflict’; *ellen* ‘to display courage’; *willan* ‘to carry out someone’s will’; *bibod* ‘to follow a commandment’; *gesceaft* ‘to fulfil one’s destiny’; *wrace* ‘to endure torment’; *dēað* ‘to suffer death’; *symbolwynne* ‘to enjoy the pleasure of a feast’.

Drēogan occurs with the perfective prefixes *ge-* (occasionally) and *ā-* (frequently). *Ādrēogan* takes a range of objects similar to the simplex verb: *gōd weorc* ‘to do good works’; *gyltas* ‘to commit sins’; *lufan* ‘to display love’; *willan* ‘to satisfy one’s desire’; *lif* ‘to live one’s life’; *yrmdē* ‘to endure misery’; *dēað* ‘to endure death’ (used only of Christ).

¹ This article is based on my Ph. D. thesis (Crozier 1980), where the evidence is studied in detail, with full references to the attested examples of these verbs and other derivatives of this Gmc root.

Most of these uses can be described as (semantically) either active or passive; *drēogan* in fact glosses both Latin *agere* and *pati*. The active senses mean 'to perform (actions)' or 'to display (qualities)', while the passive uses are either negative 'to endure' or (very rarely) positive 'to enjoy'. All these uses occur throughout the OE period, and survive into Middle English (ME) *drien*. No modern English verb has this range of meaning, but OE *lāstan*, *efnan* and *ārāfnan* can also mean both 'to do' and 'to endure', and *ādrēogan* can be compared with Latin *perferre*, both 'to bring to an end, carry out' and 'to bear, endure to the end', and German *durchmachen* 'to finish, accomplish' and 'to experience, suffer'.

Both *drēogan* and *ādrēogan* can in addition occur intransitively; *ādrēogan* shows both active and passive senses, 'to act, behave' and 'to endure, last out', while intransitive *drēogan* is only active, meaning both 'to behave' and 'to work, be active'.²

It is easy for a verb to combine active and passive senses if it is used in those "ambiguous contexts where a particular word may be taken in two different senses while the meaning of the utterance as a whole remains unaffected" (Ullmann 1962:195). Such contexts in which *drēogan* occurs are:

a) Fate, destiny. A meaning can easily shade from 'fulfil one's destiny' to 'endure one's fate'. In *HomFrII* 7 *gesceap drēogeð* means 'fulfils its destiny'. When, however, fate is envisaged as one's harsh lot, then the verb can mean 'to suffer, endure', as in *JDayI* 29: *ā tō ealdre orleg drēogeð*.

b) Duty. Doing someone's will can develop connotations of enduring someone's will. The passive overtones of *Guth* 386, *sē þe in þrōwingum þēodnes willan | dæghwām drēogeð*, are confirmed by line 1066, *tō geþolianne þēodnes willan*. Similarly, the ascetic ritual (*drohtnung*) of a hermit is as much to be 'endured' as 'performed' (*LSNeot* 130, 31). Any discharge of duty, service or orders can, if considered a harsh necessity, be envisaged as a passive experience.

c) Work. The concept of work is one which frequently develops into or out of ideas of torment and suffering. Gothic *winnan* 'to suffer' corresponds to ON *vinna* 'to work'; ON *verk* 'work' is related to *verkr* 'pain'; French *travail* derives from Latin *trepalium* 'instrument of torture'. OE *drēogan* is used of *bisgo* 'labour', *geswinc* 'toil', and very commonly of *earfeðe* 'hardship', related to Gothic *arbaiþs* 'work' (*Guth* 1335).

² Modern English *drudge* 'a toiler; to perform servile tasks', Scottish *drugg* (*SND*), not attested before the sixteenth century, might derive from an OE **drycgea*, related to this sense of *drēogan*. *SND* compares the Norwegian verb *drugga* 'to move or work laboriously'.

d) Heroic exploits, warfare. The heroic ideal which demanded that warriors 'perform' mighty feats also expected them to 'endure' severe hardships. Thus the description of the hero's swimming exploits in *Beowulf* (422, 2360) uses *drēogan* in both these senses. This is a context where an active can shade into a passive sense, and it is a context which belongs naturally with other Gmc ideas of duty and destiny.

Another characteristic of *drēogan* is that it lends itself to use of prolonged actions, of time which is spent: *hēo ðā sārīg þā twelf mōnað ādrēah* (*ÆCHom* I, 566, 10); of protracted suffering which is endured: *hē ā sceal yrmðe ādrēogan in worlða world* (*LSVP* 11); and in an active sense of actions which are carried on over a period of time. It has not been recognised that the verb in Alfredian prose can sometimes be translated 'to keep up, continue':

Alex 20, 6

þas ðing we þus drugon þ[æt] we swa wið þam wýrmum fuhtan & wunnan huru twa tide þære nihte.

Or 182, 4

Þa Romane hamweard foran, þa noldan hie don þone triumphan beforan hiora consulum ... 7 hie þæt sibþan fela geare an missenlicum sigum dreogende wæron. (Cf. *Or* 32, 18; 90, 18; 134, 7; 140, 27.)

GD 244, 16

ic onfand on med sylfum swa mycele strengþe þæt ic mihte adreogan þæt fæsten oþ oðerne dæg, gif ic wolde. (Latin *transferre*; cf. *LibSc* 50, 13.)

This interpretation can be applied to a hitherto obscure passage of *Exodus* (49–53):

Swa þæs fæsten dreah   fela missera,
ealdwerige,   Egypta folc,
þæs þe hie wideferð   wýrnan þohton
Moyses magum,   gif hie metod lete,
on langne lust   leofes siðes.

Fæsten drēah has been interpreted as the captivity which the Egyptians were to suffer in hell for their treatment of the Israelites (Irving 1953:70). If, however, instead of looking into the future, the poet is here using *fæsten* to denote the bondage of the Israelites and the verb *drēogan* in an active sense (Bright 1912:14), then a translation such as "The accursed Egyptians had prolonged that captivity for many years" would make good sense.

A cognate strong verb occurs in a few early East Norse texts. It is probably a preterite of this which appears on the runic stone of *Fagerlöt*: *han trauh*

orustu 'he waged war'. Otherwise the strong verb is found only in the laws of *Sjælland* (113, 8) and *Skåne* (I, 88), where *drýghæ logh* means 'to fulfil the legal requirements' in order to win a particular case. The verb is obsolescent in these texts; later manuscripts show a large number of variant readings, with *drýghæ* replaced by verbs like *fuldkomme*.

Corresponding in meaning to *drýghæ*, OWN shows a weak verb *drýgja* where a strong *drjúga would be expected. It is possible that the original strong verb in OWN had an Indo-European (IE) *-jo-* suffix in the present forms. Such variation exists within Gmc: beside Old High German (OHG) *fliohan* 'to flee' we find OWN *flýja*, which has become a weak verb. Variation also exists within Norse: cf. OWN *vaxa* with Old Swedish weak *væxa*. It is also possible, however, that OWN *drjúga fell together with the weak factitive verb *drýgja*, from the adjective *drjúgr* which we shall examine below.

OWN *drýgja* is so frequently used of sin and crime that it is defined by Cleasby and Vigfusson (1957) as 'to commit, perpetrate', and it is this bad sense which survives into modern Icelandic. The OWN verb occurs with such objects as *líkams losta* 'carnal lust', *munúð* 'lust', *saurlífí* 'impure life', *heiðinn sið* 'paganism', *stuld* 'theft'. This unfavourable sense appears to be a relatively late development, not found in any of the skalds or the Eddic poems. There are also enough examples of *drýgja* in neutral and even favourable contexts to show that the verb itself is neutral. *Drýgja dirfð* means 'to be guilty of impudence' in *DipNor* II, 5, 17, but it means 'to show courage' in *KMagnús* 451, 17. Other collocations are with *stórvirki* 'to perform a mighty deed', *dáð* 'to perform a feat; to display valour or virtue', *herað* 'to go raiding' or 'to be guilty of rapine', *hlýðni* 'to show obedience'. *Drýgja* also occurs with *vili*, showing the uses seen for OE *willan* (*ā*)*drēogan*: *drýgja hans vilja* means 'to do his will', while *drýgja sinn vilja* is 'to satisfy one's desire'.

The passive sense 'to endure' which is so common in OE is also attested in OWN: *drýgja vás* 'to endure fatigue' occurs in *PjóðA* 4, 8 (cf. *þola vás* in *Sigv* 3, 1). As in OE there are ambiguous contexts: *drýgja erfiði* can be both active 'to take pains, to bother (to do something)' (*NGLE* I, 48) and passive 'to endure torment' (*Grm* 35), 'to toil' (*VP* 491, 15; cf. the noun *erfiðdrýgi* as a translation of *labor*, *VP* 600, 6). In the context of fate *drýgja* means 'to fulfil', used of *mannliga náttúru* in *KonSkugg* 170, 2, and of *þrlög* 'fate' in *Vkv* 1, applied to the swan-maidens who fly to the south and return nine years later 'in order to fulfil their destiny', namely transformation and marriage to a human (not 'to wage war', as Neckel (1914:191) suggests).

OE *drēogan* and OWN *drýgja* share the active meaning 'to do' and the passive sense 'to endure'. They also share identical collocations of verb and object, showing both active and passive senses: OE *drēogan* takes *earfeðe*,

orleg and willa, while OWN *drýgja* takes *erfiði*, *þrlqg* and *vili*. Of the three OWN idioms, both *drýgja erfiði* and *drýgja þrlqg* are rare. That they are found mainly in early texts suggests that they are likely to be residual examples of a usage possible in Gmc. If we were to reconstruct the meaning of Gmc *dreugan solely on the basis of the OE and OWN evidence, we could safely posit a double sense 'to do' and 'to endure', used especially in contexts of duty and destiny. We must, however, reconcile with this the single attested use of the cognate Gothic *driugan*:

1 Tim i, 18

þo anabusn anafilha þus, barnilo Teimaupaiu, bi þaim faura faursniwandan ana buk praufetjam, ei driugais in þaim þata godo drauhtiwitþ.

Wulfila here translates στρατεύεσθαι by *driugan*, but elsewhere (2 Cor x, 3) he uses *drauhtinon*; this is an intransitive verb meaning 'to serve as a soldier', and if it takes an object it is an indirect, personal one (*frauþin* in 2 Tim ii, 4). Because *driugan* translates the same Greek verb, lexicographers have been content to gloss it as 'zu Felde ziehen, Kriegsdienste tun'. Yet these are intransitive expressions which are incapable of taking a direct object such as *drauhtiwitþ* 'warfare'. Because Gothic, unlike Greek, did not have an intransitive verb capable of taking a cognate accusative,³ it looks as if Wulfila was forced to modify the 'war warfare' of the original to 'wage warfare'. In other words, Gothic *driugan* need not mean anything more than 'to do, carry on', like its OE and OWN cognates. Looking yet more closely at the Gothic context, one may doubt that *drauhtiwitþ* is a literal equivalent of στρατεία, which is elsewhere translated *drauhtinassus* (2 Cor x, 4). *Drauhtiwitþ* is a compound of *witþ* 'law' and means something like 'the law of military service'. In view of the pacifist nature of Wulfila's Christianity it is likely that he is seeking here as elsewhere to tone down the warlike wording of the original (Green 1965:279–85); we may therefore translate his *ei driugais þata godo drauhtiwitþ* as 'that you might fulfil the good law of military service', the reference being to the metaphorical *militia Christi*. The collocation of *driugan* with *-witþ* is thus comparable to the use of the Gmc cognates in contexts of law and duty.

It was noted by Wood (1907:271–72) that the Gothic verb need not mean anything more than 'to perform, carry out', but he failed to draw from this any significant consequences for the interpretation of the Gmc root as a whole. Wood's insight was ignored by Neckel (1914), who outlined what may be called the military theory of the root, a theory on which the more recent studies of Green (1965) and Lindow (1976) rely. Neckel took Gothic *driugan* as a literal translation of στρατεύεσθαι, and related to this the meanings of

³ Wulfila did not have this problem in 1 Tim vi, 12, where he was able to say *haifstei þo godon haifst* 'fight the good fight'.

OWN *drótt* 'Herrengefolge', *drjúgr* 'tüchtig' and *draugr* 'Krieger'. Now if the military meaning of the original verb is questioned, then the supposed military connotations of these deverbal derivatives must be explained. A new theory of the semantic reconstruction of the root is called for. This can be based instead on the idea of companionship which will be seen in some of the derivatives: not only OWN *drótt* 'a king's comitatus' but also OE *drēam*, interpreted as 'Schar' by Kluge (1883:70), and Old Church Slavonic (OCS) *drugū* 'friend'. If we assume that these go back to a verbal root meaning 'to accompany, follow', then all the derivatives of the root can be plausibly explained.

This theory depends on an unattested, prehistoric semantic change which might at first seem improbable. There are, however, parallels for the development from 'follow' to 'do': Latin *exsequi* means not only 'to follow, accompany, pursue' but also 'to carry out, execute'; Gothic *laistjan* 'to follow' (originally 'to track', from *laists* 'footstep, trace') is cognate with OHG *leisten* 'efficere, reddere' and OE *læstan* 'to follow, accompany, attend; to carry out, discharge; to endure, continue, last'. The change from 'follow' to 'execute' can happen when the verb refers to the following of a course of action dictated by one's duty, destiny, oaths and promises; 'to follow orders' is 'to carry out orders'. Thus Latin *exsequi* is used of *imperium, mandatum, votum*. OHG *leisten* is used of *eid* 'oath' and *intheiz* 'promise'. Old Saxon (OS) *lëstian* of *ambahtskepi* 'service', *gibod* 'command', *giskapu* 'destiny' and *willio* 'will'. OE *læstan* is used of *ǣ* 'law', *ambiht* 'service', *āþ* 'oath' and *bebod* 'command'. Contexts of duty allow the meaning 'to follow' to shade into 'to carry out', and we have seen that OE *drēogan* and OWN *drýgja* occurred in just such contexts, where the development of a passive sense 'to endure' beside the active 'to carry out' is also an easy step. Semantic parallels and textual evidence therefore combine to support the hypothesis that Gmc *dreugan (or the IE root **dhreugh-*) could have meant 'to follow'. This postulated meaning can now be applied to the other derivatives of the root.

The adjective *dreugaz is formed directly on the verbal root in the same way as Gothic *siuks* from *siukan* (Meid 1967:61). It is reflected in OWN *drjúgr*, ME *drīe* and Frisian *drêg*, all of which can mean 'lasting (a long time)'. The semantic development from a postulated sense 'following' to the attested 'lasting' is paralleled once again by OE *læstan*, originally 'to follow', the modern verb *last*. Within the **dreug-* root the idea of 'last, endure, continue' has been clearly seen in OE *drēogan*. Another semantic parallel is Irish *lean*, meaning both 'follow' and 'continue, last, endure'.

Neckel's claim (1914:191) that the original meaning of OWN *drjúgr* is 'tüchtig', with a secondary development to 'reichlich', is an argument in his military theory which is not supported by the textual evidence. The second-

dary meanings are 'substantial, considerable, great;⁴ conceited, self-important'; the primary sense which permeates the adjective (with its derivatives and its modern reflexes) is 'lasting'. *Drjúgr* is applied to actions which take a long time, such as journeys, as in the compound *drjúggenginn*, or storytelling: *jafndrjúg verði sagan ok jólin* (*Þorstein* 336, 2). The idea of lasting is clearly seen in expressions like *verða dögum drjúgari en* 'to outlive' (*DipNor* VIII, 305, 12) and in the common idiom *verða einhverjum drjúgari* 'to outdo, get the better of, defeat someone'. By contrast *ódrjúgr* means 'giving up quickly' (*Sverr* 58, 14). The idiom *þat drjúgara* means 'that which prevails', hence 'outcome' (*Sverr* 164, 23). *Drjúgr* is used of long-winded talk in *KonSkugg* 127, 1, in *drjúgmæltr* 'prolix' (*Leifar* 69, 13) and in the idiom *þeim varð drjúgtalat* or *hjaldrjúgt*. *Drjúgr* is very commonly applied to food which goes a long way: *þa se driugare fæzla en aðr* (*KonSkugg* 129, 9); *ecci verðr mer iafn-drivg-deillt sem sviðin* (*Sturlung* I, 200, 11). In this context the adjective can take on the meanings 'plentiful, substantial'. Finally, *drjúgr* is used of constant or abundant *gæfa* 'luck' (*ÓlafTr* 11, 21), and *-drjúgr* can be compounded with *gipta*, *hamingja*, *happ*, *heill*, *hlutr* to yield adjectives meaning 'lucky'.

The meaning 'taking a long time' (of travel or work) and 'going a long way' (of food) is found not only in the modern Icelandic *drjúgur*, Faeroese *drúgvur*, Danish *drøj*, Swedish *dryg*, but also in Lappish (Nielsen 1932–61: *riwzâs*; Friis 1887: *rivgas*), where it must have been borrowed very early from Norse. This meaning is also seen clearly in the OWN derivatives. The factitive verb *drýgja*, derived like *mýkja* from *mjúkr*, means 'to eke out' food or drink (*VP* 398, 13) or 'to protract' (*Arngr* 446, 2). *Drýgindi*, a neuter plural abstract noun, is applied to Christ's miracle of the loaves and fishes, the classic example of food being made to go further (*IHom* 121, 22).⁵

Outside the Scandinavian languages we find (East) Frisian *drêg* 'streck-sam, austrägig, ausgiebig, lange ausreichend u. vorhaltend, viel enthaltend u. ausliefernd (besonders an Nahrungsstoff), verschlagsam etc.' (ten Doornkaat Koolman 1879–84). This is used of tedious work, long journeys (*dî wêï ês hêllis drîch*) and, above all, of food (*börre ês drîzer as smâr*) (Jensen 1927: *drîeh*). The verb *drêgen* means 'lange vorhalten u. ausreichen, im Verbrauch sich lange hinziehen u. ausdehnen' (ten Doornkaat Koolman 1879–84). This verb appears in both strong and weak forms. It might be in origin the Frisian cognate of the strong Gothic *driugan*, OE *drēogan*, but it is more likely to be

⁴ Similar senses for Lithuanian *drūtas* 'dick, fest, stark' have suggested to some scholars a connection with OWN *drjúgr* (e. g. Pokorny 1959–69:255), but this is better derived from the root IE **deru-* 'to be firm' (Fraenkel 1962–65:s.v.), and thus related to Gothic *triu*, *triggws*, *trausti*.

⁵ Swedish *dröja* 'to take a long time, be late' invites comparison and could be related if it derives from Gmc *draugian (Hellquist 1948:s.v.), in the same way as *döpa* is related to *djup*. Equally possible, however, is derivation from *drogian, related to *draga* as *föra* is to *fara*.

a weak verb formed on the adjective *drêg*, the strong forms arising by contamination with the homonymic strong verb *drêgen* 'to deceive'.

ME *drîe* (like its modern dialectal descendants) means 'long, lasting, protracted, slow, tedious, persistent, distant, large' (*MED: dri(e) 2; SND: dreich; EDD: dree*). The derivative ME *dright* means 'duration', whence ME *drighting* 'delaying' and the modern dialectal *drite* 'drawl'. The substantive ME *drîe* means both 'duration' (*al the dri of the dai*) and 'distance' (*fer on dri*).

Evidence from Scandinavian, Frisian and English clearly allows the reconstruction of the meaning 'lasting' for Gmc *dreugaz. The only problem is the OE reflex of the adjective, which, together with its derivatives, fails to show the meanings which appear in the ME developments of the words. The OE words are rarely attested, but their meaning is clear. *Gedrēog* translates *congruus, competens, mitis*, while the adverb *gedrēohlice* is the equivalent of *caute, discrete, pacifice*, and the verb *gedrēohlācan* means 'to set in order'. Corresponding to ME *dright* is OE *gedrīhð* 'soberness, gravity'. Corresponding to the ME substantive *drîe* is OE *gedrēog*, which glosses *gravitas*. The underlying senses are 'suitable, seemly, proper, well-behaved', senses which may derive from the intransitive sense of *drēogan* 'to behave'; intrinsically neutral words from the semantic field of behaviour and manners tend to develop connotations of proper behaviour and good manners (Johannisson 1943:21), and connotations of duty have been seen to be important for *drēogan*.⁶

The only hint in OE of the uses which are so commonly attested in ME is Ælfric's use of the substantive *gedrēog* in his account of the two birds which brought Saint Cuthbert *swīnes rysl, his scōn tō gedrēoge* (*ÆCHom* II, 144, 29) which probably means that the pig-fat was intended to prolong the life of the shoe-leather.

Gmc *druhtuz is a deverbal nomen actionis formed on the zero grade of the root by means of the IE *-tu-* suffix (Meid 1967:157). It is reflected only in OE *droht*, a word which also belongs to the sphere of behaviour. *Droht* is attested only once, in *Guth* 1162, where the poetic variation with *wīse* shows that it means something like 'way of life, condition, state'. Derivatives of *droht* are frequently attested, all showing this same basic meaning.

The verb *drohtian, drohtnian* renders *degere* and (*con*)*versari* 'to live (one's life)', whence senses such as 'to associate (with); to dwell, tarry (*morari*); to behave (*se exhibere*)'. From this verb comes the early abstract *drohtoð, drohtnoð* with the following range of meanings: 'condition', often

⁶ OHG *urtrūht(i)* 'sobrius' is sometimes connected with OE *gedrēog* (e.g. de Vries 1962:s.v. *drjúgr*), but it is better derived from *trinchan*, thus meaning 'wer nicht getrunken hat' (Kluge 1884:194).

'harsh condition, plight' (*Beo* 756); 'abode', whence 'safe abode, refuge' (*Gen* 1818); 'way of life' (*GD* 199, 16). The later abstract *drohtung*, *drohtnung* also means 'way of life, behaviour'. *Drohtnian* and *drohtnung* are abundantly attested because they were chosen as the vernacular equivalents of Latin *conversari* and *conversatio*, especially in their frequent reference to a monastic or ascetic way of life. Adoption of the *droht* derivatives into the terminology of monasticism may have caused their extinction in other contexts; no derivative of *droht* survives into ME.

Gmc *druhtiz is generally accepted to be a name for a chieftain's warrior retinue, the institution which Tacitus (*Germania* 13) terms the *comitatus*. The word is derived from the zero grade of the root by means of the IE *-ti-* suffix (Meid 1967:153). From the sense 'to follow, accompany' of the verb comes the meaning of *druhtiz: 'company', not as an abstract nomen actionis but as the concrete collective nomen agentis denoting 'a group of companions, suite of retainers' which is reflected in OE (*gedryht*, Old Frisian (OF) *dreht*, OHG *truht*, ON *drótt*).

OE therefore has the *-tu-* derivative *droht* beside the *-ti-* derivative *dryht*, in the same way as *cost* exists beside *cyst*. Benveniste (1948:112) sums up the difference in semantic function between the two suffixes thus: *-tu-* denotes subjective action (internal disposition, personal aptitude), while *-ti-* denotes objective action (external and concrete reality). Latin *auctus* is 'growth' as subjectively experienced by the grower, while *auctio* is growth imposed from outside, hence 'auction' (Benveniste 1948:97). Greek βρωτός means 'eating' envisaged as a subjective disposition, while βρώσις is 'food' in an objective and material sense (Benveniste 1948:67). The analysis of abstracts in Homer shows that those in *-ti-* often govern a noun in the genitive, and in these cases the abstract + genitive is based on an underlying verb + object construction: ἀνάβλησις κακοῦ 'the retardation of the evil' can be analysed as 'to delay the evil'. If abstracts in *-tu-* occur with a determinant in the genitive, they can only be analysed as subject + verb: τὸ ἐπιητύς 'someone's kindness' means 'someone sympathizes' (Benveniste 1948:81). This distinction can be applied to OE *dryht* and *droht*. *His gedryht* has an underlying verb + object construction 'those who follow him' (the objective concrete sense is usually reinforced by the collective prefix *ge-*), whereas *his droht* is derived from subject + verb, 'that which he follows', i.e., 'his way of life'.

The reflexes of Gmc *druhtiz have the following range of meaning:

a) Evidence from all the West Germanic (WGmc) languages shows that *druhtiz denoted 'a company of kinsmen and friends of the bridegroom', whose duty it was to go to the home of the bride, ask for her on behalf of the groom, escort her safely back home, and help to celebrate the wedding feast.

Frankish *drucht* (*Pactus* xiii, 14) and OF *drecht* (*Fivel* xv, 4) are attested in the context of the dangerous journey home with the bride, as is the Lango-bardic derivative *trocting* 'a member of the bridal escort' (*Ahistulf* 15). OS *druhtingos* (*Hel* 2061) and OHG *truhtinga* (*Notker* I, 842, 20) denote the members of this company in the context of wedding feasts, and the latter word also glosses *proci* 'suitors'. The leader of the company, who presided over the feast, was called OHG *truhtigomo*, OE *dryhtguma*, *dryhtman*, *dryhtealdor*, all of which gloss *paranymphus* 'best man'. OE *drihte ealdor* in addition renders the *architriclinus* 'master of ceremonies' at the wedding in *Cana*. *Paranymphus* is also glossed by OE *dryhtwēmend*, in which the verb *wēman* probably means 'to announce', the compound thus meaning 'herald of the bridal escort', like the OE *brýðboda*, OHG *brûtiboto* which also glosses *paranymphus*.

b) A 'comitatus' attending a king or chieftain, acting as his bodyguard in war and his court in peace. The word is attested in this sense in OWN and OE. Snorri says that *drótt* is an old word for *hirðsveit* (*SnYng* c. 17), and he equates the compound *inndrótt* 'household company' with *hirðmenn* and *húskarlar* (*SnE* 162, 15). The compounds *hjqdrótt* and *hjálmdrótt* vary *hilmis fylgja* (*GörII* 15). OE *gedryht* clearly has this sense (*Beo* 662: *Hröþgār . . . mid his hæleþa gedryht*), which survives into ME (*Brut* 92: *þes duc mid his drihte*). The word is used in religious contexts (*Christ* 941: *ælmihtig mid his engla gedryht*), as a typical example of the poetic metaphor of the mead-hall and the comitatus used as a framework for Christian mythology (the subject treated by Lee 1972). Compounds include *magodryht* and *sibbege-dryht*, which stress the ties of kinship binding the retainers to their leader, and *hýgedryht* 'household retinue'.

The members of the comitatus are called OE *dryhtgesīðas*, *dryhtweras*, *dryhtguman*, OWN *dróttmegir*. The latter two terms are also extended to mean 'men, mankind' in general (cf. *Beo* 1231 and *Akv* 2 with *Vain* 22 and *Vm* 11); Gmc words for 'warrior' typically lose their heroic connotations to become simply 'man', especially in poetry.

The lord of the comitatus was called Gmc *druhtinaz, derived from *druhtiz by means of the IE *-no-* suffix, which denotes leadership of a social body (Meid 1967: 109–10). The word is attested in all the Gmc languages except Gothic (OE *dryhten*, OF *drochten*, OS *drohtin*, OHG *truhtin*, OWN *dróttinn*) and was borrowed by Finnish from early Gmc as *ruhtinas* 'prince'. This Gmc word was adopted as the usual term for the Christian *dominus*, at the same time as the ethical vocabulary of the comitatus was adopted and adapted for the expression of Christian ideals (Green 1965: *truhtin*). OWN alone shows a range of derivatives of *dróttinn*: *dróttna* 'to govern', *dróttnan* 'rule' and *dróttning* 'queen'.

OHG *truhtsâzzo* glosses *discophorus* and *dapifer*, and Middle High German (MHG) *truhsæze* can refer to a 'dish-bearer' at a wedding feast or to the king's 'steward'. From Middle Low German (MLG) *drotsête*, *drossete*, *droste*, the title of this royal official spread over most of Northern Europe, borrowed into Medieval Latin as *drossatus*, OF *drusta*, Middle Dutch (MDu) *drossaert*, OWN *dróttseti*. It probably denoted originally the man responsible for seating the *druhtiz, which in this compound can mean both 'bridal escort' and 'king's comitatus'.

Tactitus says that the comitatus was a source of *dignitas* and *decus* for a chieftain (*Germania* 13). Since it constituted his court and later tended to develop into a territorial nobility, we find compounds and derivatives expressing the idea of courtliness and nobility. This is the likely sense of OE *dryht* in such compounds as *dryhtmāðm* and *dryhtgestrēon* 'courtly treasure'. OWN *dróttkvætt* is the name of the foremost skaldic measure for encomiastic poetry recited before the lord in the presence of his court. Both OE *dryhtlic* and OWN *dróttlátr* mean 'courtly, noble', and OE *dryhtscipe* is 'lordship, nobility, honour, courage', a wider and more abstract concept than the cognate OS *druhtskepi* 'rule'. OE *indryhten* 'noble' and *indryhtu* 'nobility' probably derive from an unattested *indryht corresponding to OWN *indrótt*.⁷

c) 'A (relatively small) company.' According to Snorri, a *drótt* was larger than a *flokkr* but much smaller than a *herr*, and consisted of twenty men (*SnE* 188, 8). Frankish *drucht* is the vernacular equivalent of *contubernium* 'a company of men sharing the same tent', usually fewer than ten (*Du Cange* 1883–87). *Drucht* (*Pactus* xlii, 3; xliii, 3) occurs in the legal terms *druchtelimici* (meaning uncertain) and *druchteclidio*, which is probably a corruption of *druchteslidio 'Bandentotschlag' (van Helten 1900:446–47), corresponding roughly to OE *hlōðsliht* 'murder by a gang', where *hlōð* is defined as 'a gang of 7–35 men' (*LawIne* 13, 1). OE *gedryht* and OHG, MHG *truht* are also used of small companies of men, in both military and non-military senses.

d) The former meaning is extended to denote a much larger 'host'. In the military sense 'army' this is found in OE and in OWN (*m̄qrg drótt*). It is probable that Gothic *drauhts meant the same as *στρατιά* 'army', and that Wulfila created from this *drauhtinon* and *drauhtinassus* as translations of

⁷ Johannisson (1943) claims a relationship between OE *indryhtu* and OWN *íþrótt* 'art, accomplishment, feat', both supposedly derived from a verb *in-dreugan. The senses, however, do not agree very well, and *íþrótt* admits of a different etymology, from *ið* 'activity' and *þrótt 'strength', whence the underlying sense 'skill'. See my paper (1986) for a more detailed treatment of this problem.

στρατεύεσθαι 'to perform military service' and στρατεία 'warfare'. He renders στρατιώτης 'soldier' by *gadrauhts*, probably 'a member of the same army'. The non-military sense 'multitude' is attested as the meaning of OE (*ge*)*dryht* (*Exo* 79, 304) and the compounds OE *folcdryht*, OWN *fólkdrótt* and OE *dryhtfolc*, OS *druhtfolk*. The meaning 'nation' is also found for OE *gedryht* (*Dan* 22) and OWN *drótt* (*Merl* I, 57).

e) With the loss of the collective sense of 'host, nation', the meaning becomes 'people, mankind' in general. This sense is found for OE plural *dryhte* and the expression *dryhta bearn*, while in OWN it is found for both the singular *drótt* (*Vm* 24) and the plural *dróttir* (*Hsv* 86).

To sum up, the basic sense of *druhtiz can be taken to be 'group of companions'. On the one hand this is specialized in technical senses, for the bridal escort (*amici sponsi*) and for the king's comitatus. Compare other words for 'companion' which become institutional terminology: Alexander's ἑταῖροι, Latin *comes*, Old Irish *céle* (equivalent to Latin *cliens*: Mac Neill 1921:109–10), OE *gesīð* and *genēat*. On the other hand the sense develops from 'group of companions' to 'company, troop, host' and finally 'people'.

A nomen agentis formed on the *o*-grade of the root by means of the *-o-* suffix (Meid 1967:59) is the IE *dhrughos which is reflected outside Gmc in Lithuanian *draūgas* 'friend, comrade', Latvian *drāugs* 'friend', OCS *drugū* 'companion, friend'. Lithuanian derivatives of this word are *draugè* '(together) with' and *draugystè* 'friendship, company'. Latvian has *drāudze* 'company, crowd, multitude'. OCS *drugū* is used in the expression *drugū druga* 'each other' (like Irish *a chéile*, literally 'his companion'). Derivatives like *družba* and *družko* occur in many Slavonic languages, denoting the friends of the bridegroom who have a role similar to that of the WGmc *druhtiz (Piprek 1914). Another derivative is OCS *družina*, which renders ἑταῖροι, συστρατιῶται, *amicorum contio*, *caterva fidelium* (Kurz 1966–: дружина). Russian *družina* developed into a technical term for a medieval prince's bodyguard which, like the Gmc comitatus, constituted his court and from which he chose his officials (Eck 1933:185–93).

Formally identical with OCS *drugū* is OWN *draugr*; unfortunately, we cannot say what this means, since it occurs only in the artificial diction of skaldic poetry, where it is used as a generic for 'man' in kennings. Examples are *ørlygis draugr* 'war-draugr' (*Rdr* 8) and *draugr flatvallar bauga* 'shield-draugr' (*Hróm* 2). Later Icelanders interpreted *draugr* as a type of tree (*SnEW* 105, 13); if this is an error it is understandable, since trees are common generics in man-kennings. However, since there is no satisfactory etymology for *draugr* as a tree-name, it is perhaps best to connect it with the root under examination here, although not in the way proposed by Neckel

(1914:191), who defined it as one “*der Kriegshandwerk betreibt oder durchmacht*”.⁸ If it is related, then it is a *nomen agentis* of ancient derivation, meaning ‘companion’, perhaps in the technical sense of a member of a *comitatus* (Lindow 1976:91), but the absence of examples of the normal use of the word makes interpretation of this petrified kenning purely hypothetical.

An adjective identical in form to the foregoing, IE **dhrōghos*, is reflected only in OCS *drugŭ* ‘other, second’. Compare the sense of Latin *secundus* from *sequi* ‘to follow’.

The substantive Gmc **draumaz* (< **draugmaz*) is a deverbal abstract formed on the *o*-grade of the root by means of the IE *-mo-* suffix (Meid 1967:124–25). It is reflected in OS *drôm* ‘joy’ and OE *drēam* ‘joy, music’. These senses may seem hard to reconcile with the other reflexes of Gmc **dreug-*, and indeed few scholars have attempted to link OE *drēam*, OS *drôm* to this root. Instead, the OE senses ‘music’ and ‘noise’ have suggested derivation from a root IE **dhereu-*, with cognates in Greek *θόρυβος*, *θρῦλος*, *θροῦς*, all of which mean ‘noise’ of some sort (Pokorny 1959–69:255). OE *drēam* means exclusively ‘music’ by the eleventh century, but this usage is hardly attested at all in OE poetry. Admittedly, *drēam* has acoustic connotations as early as *Beowulf* (88: *drēam gehyrde | hlūdne in healle*), but *seledrēam* is also used with the verb *gesēon* ‘to see’ (*Beo* 2252), just as OS *drôm* is collocated with *gisehen* (*Hel* 3576). Moreover, OS *drôm* has no acoustic connotations at all. A semantic reconstruction should proceed from what the two words have in common, not from a late development in just one of the languages.

What OE *drēam* and OS *drôm* have in common is their usual translation as ‘joy’. This sense can be related to the other derivatives of the **dreug-* root if it can be shown that it is the joy which derives from companionship and society. There is indeed evidence in OE and OS poetry to show that this is the case, since *drēam* and *drôm* are consistently presented as the converse of loneliness, exile and outlawry. The ascetic Guthlac scorns the carnal pleasures of this earthly life, forsaking *monna drēam* ‘human society’ for life among the wild beasts in his solitary mountain abode (*Guth* 195, 330, 740). Similarly, when Christ returns from his lone sojourn in the wilderness he is seeking again *erlo gemang . . . endi manno drôm* (*Hel* 1126). Cain is exiled for the murder of his brother and forced to live in the wilderness, having fled *mandrēam* (*Beo* 1264). Grendel, Cain’s descendant, is an outcast from

⁸ Neckel wrongly connects *ørlygis draugr* with *drýgja ørlög*, interpreted as ‘to wage war’. For a more detailed refutation of his argument see Crozier (1980:242–46, 313–19).

society, *drēama lēas* and *drēamum bedæled*, and is aggrieved that he is forced to hear the *drēam* in the king's hall from his dark lair in the marshes (*Beo* 850, 721, 88). The exiled Nebuchadnezzar forgets *mandrēam*, living *drēamlēas* in the desert among the wild animals (*Dan* 570, 557). By contrast, those who remain in society enjoy *drēam*, the revelry and drinking and music of the mead-hall (*meododrēam*, *glēodrēam*, *seledrēam*). This use of OE *drēam* is transposed with the other imagery of the mead-hall to God's heaven in Christian poetry. Lucifer and his fallen angels are banished from heaven, *drēamum bedælde*, for their attempt to seize *þæs drēames gewald* (*Sat* 68, 173), and sent to the *drēamlēas hūs* of hell (*Christ* 1627, *Gen* 40). By contrast, the blessed in heaven are *drēamhæbbende* (*Gen* 81), enjoying *sindrēam*, *swegldrēam*, *heofondrēam*. It is this heavenly *drēam* for which the righteous willingly give up the transitory *drēam* of this world (*Guth* 3), denoted by OE *gumdrēam*, *worulddrēam*, OS *liudio drôm*, *manno drôm*.

These uses strongly suggest that the joy to which *drēam* and *drôm* refer is originally the joy of 'company, society'. The abstract idea of 'company' occasionally becomes a concrete collective 'company' of people. Kluge proposed for *drēam* the meaning 'Schar' (1883:70), and this would explain an early prose usage (*VercHom* 2, 54) referring to *hellwarena drēam*. In this context the translation 'joy' would be impious, but the phrase could mean 'band of hell-dwellers', which invites comparison with the *liudio drôm* of *Hel* 3389, also referring to people in hell. These, however, are the only negative contexts in which the words are attested.⁹ Otherwise the idea of 'company' implies 'a happy company'. Ostheeren (1959:73–74) plausibly sees the sense 'fröhliche Gefolgschaft' in *Beo* 497, 2016 and in *And* 874: *drēam wæs on hyhte* has appeared pleonastic to some editors, but could mean 'the company was in exultation'.

'Happy company' therefore develops into 'joy', not as a subjective emotion but as the "objektiv wahrnehmbare Gebärden der Freude" (Ostheeren 1959:78). It is a feature of both the lord's mead-hall on earth and God's hall in heaven, where rejoicing and praise of the lord's generosity allow the development of the meaning 'music' for OE *drēam* (but not OS *drôm*). Other words for 'joy' show a similar development: OE *myrgð* 'mirth' can mean 'music', and *gamen* and *glīw* (now *game* and *glee*) take on musical connotations, especially in the compounds *gomenwudu*, *glīgbeam* 'harp'. Thus 'music' becomes the predominant meaning of late OE *drēam*: Latin *musica* is rendered as *drēamcræft*, and *drēam* glosses or translates *iubilatio*, *psalmodia*, *laus*, *harmonia*, *concentus*, *canor*, *melodia*, *modus*, *sonus*, *organum*, *dulcedo*.

⁹ Another possible example is MLG *drôm* in the phrase cited by Lasch and Borchling (1928–: s.v.), *des düvels drôm*.

From Gmc *draumaz is derived a verb *draumjan, whence OS *drōmean*, used like *drōm* in the context of the wedding feast at Cana (cf. *Hel* 2054 with 2009). OE *drýman* in poetry likewise means ‘to rejoice’, but later develops a musical sense, being used to render *iubilare*, *psallere*, *modulari*, *modificare*, *personare*.

An adjective *ga-draumiz is reflected only in OE *gedrýme*, which renders *canorus*, *consonus*, *melodus*, *sonorus*. It occurs twice in the poetry, with the meaning ‘joyful’, although it is possible that the *drihta gedrýmost* of *Exo* 79 means ‘most harmonious of hosts’, with a sense derived from ‘company, companionship, togetherness’; the harmony and unity of the Israelites is stressed throughout the poem (*Exo* 214, 305).

Gmc *g a - d r a u g a m could be the source of an OE poetic word which has the manuscript forms *gedreag* and *gedræg*. These spellings, each of which occurs three times, are almost certainly variants of a single word. If the correct form were *gedræg*, related to the verb *dragan*, the spelling *gedreag* would be hard to account for by normal phonological rules. If, however, the correct form is *gedrēag*, related to *drēogan*, then the spelling *gedræg* represents *gedrēæg*, a form showing Anglian smoothing of a diphthong before a velar (Campbell 1959: §222). *Gedrēag* is therefore likely to be derived from the root of *drēogan* in the same way as *geprēat* ‘oppression’ from *prēotan* ‘to vex’ and *gesmēah* ‘intrigue’ from *smūgan* ‘to creep’ (Seebold 1970:523, 440).

Pokorny (1959–69:255) assigns the meaning ‘Schar’ to *gedrēag*, linking it both phonologically and semantically with *gedryht*. Indeed, the word looks like a collective noun; in five of the six examples it is collocated with a noun in the genitive plural. The *dēofla gedræg* of *Beo* 756 could refer to the ‘crowd of devils’ who live in the mere (cf. *Beo* 1425–30, 1509–12); and *gedrēag* could be taken as a variation on *hlōð* ‘crowd’ in:

And 43

	Pær wæs cirm micel
geond Mermedonia,	manfulra hloð,
fordenera gedræg,	sybpan deofles þegnas
geascodon	æðelinges sið.

Bammesberger (1974), however, has argued against this interpretation, pointing out that variation with *wōp* ‘lamentation’ in two instances (*And* 1555, *Christ* 999) suggests that the variation in *And* 43 is not with *hlōð* but with *cirm* ‘uproar’. He therefore posits the meaning ‘Getöse, Getümmel, Tumult’, which seems appropriate for a word which occurs in negative contexts of noise, tumult and lamentation.

It is conceivable that both these definitions are correct. *Gedrēag* could go back to a word meaning ‘company’ which (unlike *drēam*) becomes special-

ized in a bad sense, taking on the negative connotations of ‘crowd’ with the concomitant noise and turbulence (itself from Latin *turba* ‘crowd’). The word could then develop an abstract sense ‘(mental) commotion, turmoil’ (*sinsorgna gedrēag* varying *brēostceare* in *Wife* 45) beside the concrete collective ‘turbulent crowd’. The reverse type of development occurs in OE *duguð* ‘power, excellence, etc.’, which can take on the concrete sense ‘troop of noble, seasoned warriors’; OHG *trōst* yields Medieval Latin *trustis*, developing from an abstract ‘edelig overenskomst mellom en høvding og hans håndgangne menn’ to the concrete Frankish institution ‘høvdingens følge, hans svorne menn’ (Marstrander 1945:334).

IE *dhrunghos is a derivative with a nasal infix, reflected only in the Celtic languages: Irish *drong* ‘company, troop, multitude, race, men’, Old Breton *drogn* ‘coetus’ and Gaulish *drungos* ‘troop’, a term which was spread by the Celts over a large part of Europe. It was borrowed into late Latin *drungus*, Byzantine Greek *δροῦγγος*, whence a derivative *δρογγάριος* ‘χιλίαρχος’ was borrowed as OCS *dragari* ‘qui drungo seu turmae militari praeest’ (Schrader and Nehring 1917–29:I, 469–70; Pokorny 1959–69:1093).

On the basis of the above evidence it is possible to posit a root IE **dhreugh-/dthrough-/dhru(n)gh-*, with reflexes attested in the four contiguous language groups of Celtic, Germanic, Baltic and Slavonic. To assign this root the meaning ‘to follow, accompany’ accounts economically for the meanings of the derivatives, which are either obvious (‘company, companion’) or else are plausible developments, paralleled in other roots and explicable from the contexts in which the words are used (‘to follow’ > ‘to carry out, endure’; ‘companionship’ > ‘joy’; ‘company’ > ‘crowd’ > ‘tumult’). The meaning ‘to follow’ still allows IE **dhreugh-* to be seen as an extension of the root **dher-*, defined by Seebold (1970:167–68) as “‘halten, beobachten’ (Sitte, Religion)”.

IE **dhreugh-* ‘to follow’ is to be distinguished from a homonymic **dhreugh-* ‘to deceive’ (Pokorny 1959–69:276), reflected in Sanskrit *drógha-* ‘Verrat’, Avestan *družaiti* ‘betrügt’, *draoga-* ‘lügenrisch’, Middle Irish *aur-ddrach* ‘Gespenst’. The Gmc reflexes of this root cause homonymic clashes with **dhreugh-* ‘to follow’. OHG *triogan*, OS *driogan* means ‘to deceive’, whence OHG *troum*, OS *drôm*, OWN *draumr* ‘dream’. The Scandinavian word influenced ME *drēme*, which lost the meaning ‘music’ and became today’s *dream* (Jespersen 1948: §71). A possible OE reflex of this is seen in *wōddrēam*, *wōden drēam* (Schlutter 1907:25), which renders Latin *furor* and *rabies*. *Drēam* here may mean ‘delusion’, whence *wōden drēam* ‘demonic possession, fury, insanity’. Another Gmc reflex of the ‘deceive’ root is OWN *draugr* ‘ghost’; homonymic clash with this may have led to the loss of *draugr*

? 'companion'. The accompanying table summarizes the reflexes of both these IE roots in the early Gmc languages. These two Gmc roots should in turn be distinguished from a third root *draug-/drūg- 'dry', with reflexes in the WGmc languages: MDu *drôghe*, OHG *trucchan*, OE *dryge*, all meaning 'dry', and probably also OE *drēahnian* 'to drain'.

*dreugan 'to follow, accompany'

Goth	<i>driugan</i>	} 'to fulfil'
OEN	<i>dryghæ</i>	
OWN	<i>drygja</i>	} 'to do, endure'
OE	<i>drēogan</i>	

*dreugan 'to deceive'

OF	<i>-driaga</i>	} 'to deceive'
OS	<i>-driogan</i>	
OHG	<i>triogan</i>	

*dreugaz 'following'

OWN	<i>drjúgr</i>	} 'lasting'
ME	<i>drie</i>	
Fris	<i>drêg</i>	
OE	<i>gedrēog</i>	'fitting'

*dreugōn 'deceiver'

OHG *triugo* 'fictor'

*dreugǎrjaz 'deceiver'

OS	<i>driogeri</i>	} 'deceiver, hypocrite'
OHG	<i>triugâri</i>	

*draugaz 'follower'

OWN *draugr* ? 'companion'

*draugaz 'deceiver'

OWN *draugr* 'ghost'

*draugam 'company'

OE *gedrēag* 'crowd, tumult'

*draugmaz 'companionship'

OE *drēam* 'joy, music'

OS *drôm* 'joy'

*draugmaz 'delusion'

OWN	<i>draumr</i>	} 'dream'
OS	<i>drôm</i>	
OHG	<i>troum</i>	

OF *drâm* 'dream, sleep'

OE (*wōden*) *drēam* 'delusion'

*druhtiz 'those who follow, comitatus'

Goth	<i>drauhti-</i>	'army'	
OWN	<i>drótt</i>	} 'comitatus, troop,	
OE	<i>dryht</i>		host, people'
OF	<i>drecht</i>	} 'bridegroom's	
Frank	<i>druht</i>		} companions, troop'
OS	<i>druht-</i>		
OHG	<i>truht</i>		
Lang	<i>troct-</i>		

*druhtuz 'that which is followed, way of life'

OE *droht* 'way of life'

*drugam 'delusion'

Fris	<i>drog</i>	} 'delusion, apparition'
OS	<i>gidrog</i>	
OHG	<i>gitrog</i>	

*drugipō 'delusion'

OHG *trugida* 'dolus'

cf. with other suffixes OHG

trugheit, truginissa, trugilihho, truginôn, etc.

*drugi- 'deceptive'

OS *drugi-thing* 'deception'

OHG *trugiding, trugibilidi, trugetievel, etc.*

References

- Bammesberger, Alfred. 1974. Altenglisch *gedræg* und *gedreag*. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 88, 139–46.
- Benveniste, Emile. 1948. *Noms d'agent et noms d'action en indo-européen*. Paris: Adrien-Maisonneuve.
- Bright, James W. 1912. On the Anglo-Saxon Poem *Exodus*. *Modern Language Notes* 27, 13–19.
- Campbell, A. 1959. *Old English Grammar*. Oxford: Clarendon Press.
- Cleasby, Richard and Vigfusson, Gudbrand. 1957. *An Icelandic-English Dictionary*. 2nd ed. with a supplement by Sir William A. Craigie. Oxford: Clarendon Press.
- Crozier, John Alan. 1980. *Old English dryht and its Germanic Cognates: A Semantic Study*. Diss. Cambridge.
- 1986. Old West Norse *íþrótt* and Old English *indryhtu*. *Studia Neophilologica*.
- 1987. *Ørlygis draugr* and *ørloq drýgja*. *Arkiv för nordisk filologi*.
- ten Doornkaat Koolman, J. 1879–84. *Wörterbuch der ostfriesischen Sprache*. 3 vols. Norden: Herm. Braams.
- Du Cange, Charles du Fresne. 1883–87. *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis*. 10 vols. Reprint, Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1954.
- Eck, Alexandre. 1933. *Le moyen âge russe*. Paris: Maison du livre étranger.
- EDD. Joseph Wright, ed. *The English Dialect Dictionary*. 6 vols. 1898–1905. Reprint, Oxford: Oxford Univ. Press, 1970.
- Fraenkel, Ernst. 1962–65. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. 2 vols. Heidelberg and Göttingen: Carl Winter Universitätsverlag and Vandenhoeck & Ruprecht.
- Friis, Jens Andreas. 1887. *Ordbog over det Lappiske Sprog*. Christiania: Jacob Dybwad.
- Green, D. H. 1965. *The Carolingian Lord: Semantic Studies in Four Old High German Words, Balder, Fro, Truhtin, Herro*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Hellquist, Elof. 1948. *Svensk etymologisk ordbok*. 3rd ed. 2 vols. Lund: C. W. K. Gleerup.

- van Helten, W. L. 1900. Zu den malbergischen Glossen und den salfränkischen Formeln und Lehnwörtern in der Lex Salica. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 25, 225–542.
- Irving, Edward Burroughs, Jr. 1953. *The Old English Exodus*. Yale Studies in English 122. New Haven: Yale Univ. Press.
- Jensen, P. 1927. *Wörterbuch der nordfriesischen Sprache der Wiedingharde*. Neumünster: Karl Wachholtz.
- Jespersen, Otto. 1948. *Growth and Structure of the English Language*. 9th ed. Oxford: Blackwell.
- Johannisson, Ture. 1943. *Idrott. Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning* 5, 13–49.
- Kluge, F. 1883. Zur altgermanischen Sprachgeschichte. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 26, 68–103.
- 1884. Sprachhistorische Miscellen 9. Etymologieen. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 9, 193–94.
- Kurz, Josef, ed. 1958–. *Slovník jazyka staroslověnského*. Prague: Československá Akademie Ved., Slovanský Ústav.
- Lasch, Agathe and Borchling, Conrad. 1928–. *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch*. Neumünster: Karl Wachholtz.
- Lee, Alvin A. 1972. *The Guest-Hall of Eden*. New Haven: Yale Univ. Press.
- Lindow, John. 1976. *Comitatus, Individual and Honor: Studies in North Germanic Institutional Vocabulary*. University of California Publications in Linguistics 83. Berkeley: Univ. of California Press.
- Mac Neill, Eoin. 1921. *Celtic Ireland*. Dublin: Martin Lester.
- Marstrand, Carl J. S. 1945. Sygnatrausti. *Norsk tidsskrift for sprogvidenskap* 13, 319–43.
- MED. Hans Kurath and Sherman M. Kuhn, eds. *Middle English Dictionary*. Ann Arbor: Univ. of Michigan Press, 1954–.
- Meid, Wolfgang. 1967. *Germanische Sprachwissenschaft III. Wortbildungslehre*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Neckel, Gustav. 1914. Altnordisch *draugr* in Mannkenningar. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 39, 189–200.
- Nielsen, Konrad. 1932–61. *Lappisk ordbok*. 5 vols. Oslo: H. Aschehoug.
- Ostheeren, Klaus. 1959. *Studien zum Begriff der "Freude" und seinen Ausdrucksmitteln in altenglischen Texten (Poesie, Alfred, Ælfric)*. Diss. Berlin.
- Piprek, Johannes. 1914. *Slawische Brautwerbungs- und Hochzeitsgebräuche. Zeitschrift für österreichische Volkskunde*, Ergänzungsheft 12. Stuttgart: Strecker & Schröder.
- Pokorny, Julius. 1959–69. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. 2 vols. Berne and Munich: Francke.
- Schlutter, Otto B. 1907. Zum Wortschatz der *Regius* und *Eadwine Psalters*. *Englische Studien* 38, 1–27.
- Schrader, Otto and Nehring, A. 1917–29. *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde*. 2nd ed. 2 vols. Berlin and Leipzig: Walter de Gruyter.
- Seebold, Elmar. 1970. *Vergleichendes und etymologisches Wörterbuch der germanischen starken Verben*. *Janua Linguarum, Series Practica* 85. The Hague: Mouton.
- SND. William Grant and David Murison, eds. *The Scottish National Dictionary*. 10

- vols. Edinburgh: Scottish National Dictionary Association, 1931–76.
- Ullman, Stephen. 1962. *Semantics: An Introduction to the Science of Meaning*. Oxford: Blackwell.
- de Vries, Jan. 1962. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. 2nd ed. Leiden: E. J. Brill.
- Wood, Francis A. 1907. Studies in Germanic Strong Verbs. *Modern Philology* 5, 265–90.

Primary texts

- ÆCHom.* B. Thorpe. *The Sermones Catholici or Homilies of Ælfric*. 2 vols. London: Ælfric Society, 1844–46.
- Ahistulf.* *Ahistulfi Leges*. Franz Beyerle. *Leges Langobardum 643–866*. 2nd ed. Germanenrechte Neue Folge, Westgermanisches Recht. Witzzenhausen: Deutsch-rechtlicher Instituts-Verlag, 1962. Pp. 194–204.
- Akv.* *Atlakviða. Edda*, pp. 240–47.
- Alex.* *Alexander's Letter to Aristotle*. Stanley Rypins. *Three Old English Prose Texts*. Early English Text Society, Original Series 161. London: Oxford Univ. Press, 1924. Pp. 1–50.
- And.* *Andreas*. *ASPR* 2, 3–51.
- Arngr.* Arngrímr Brandsson, *Guðmundar saga Arasonar*. Guðni Jónsson. *Byskupa sögur*. 3 vols. Reykjavík: Íslendingasagnaútgáfan, 1953. Vol. 3, 147–475.
- ASPR.* George Philip Krapp and Elliott van Kirk Dobbie. *The Anglo-Saxon Poetic Records*. 6 vols. New York: Columbia Univ. Press, 1931–53.
- Beo.* *Beowulf*. *ASPR* 4, 3–98.
- Brut.* Sir Frederic Madden. *Lazamons Brut or Chronicle of Britain*. 3 vols. London: Society of Antiquaries, 1847.
- Christ.* *ASPR* 3, 3–49.
- Dan.* *Daniel*. *ASPR* 1, 111–32.
- DipNor.* Chr. C. A. Lange, Carl R. Unger et al. *Diplomatarium Norvegicum*. 20 vols. Christiania: P. T. Malling, 1849–1915.
- Edda.* Gustav Neckel and Hans Kuhn. *Edda: Die Lieder des Codex Regius nebst verwandten Denkmälern I. Text*. 4th ed. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag: 1962.
- Exo.* *Exodus*. *ASPR* 1, 90–107.
- Fagerlöt.* Erik Brate and Elias Wessén. *Sveriges runinskrifter III. Södermanlands runinskrifter*. 2 vols. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, 1924–36. No. 126. (See also *Tillägg*.)
- Fivel.* B. Sjölin. *Die "Fivelgoer" Handschrift*. Oudfriese Taal- en Rechtsbronnen 12. The Hague: Martinus Nijhoff, 1970.
- GD.* Hans Hecht. *Bischofs Wærferth von Worcester Übersetzung der Dialoge Gregors des Grossen*. Bibliothek der angelsächsischen Prosa 5. 1900–7. Reprint, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1965.
- GörII.* *Guðrúnarkviða qnnur. Edda*, pp. 224–31.
- Gen.* *Genesis*. *ASPR* 1, 3–87.

- Germania*. M. Winterbottom and R. M. Ogilvie. *Cornelii Taciti Opera Minora*. Oxford: Clarendon Press, 1975. Pp. 35–62.
- Grm. Grímnismál. Edda*, pp. 56–68.
- Guth. Guthlac. ASPR* 3, 49–88.
- Hel*. Otto Behagel, *Heliand und Genesis*. 6th ed. Altdeutsche Textbibliothek 4. Halle: Max Niemeyer, 1948.
- HomFrII. Homiletic Fragment II. ASPR* 3, 224.
- Hróm*. Hrómundr halti. *NISD* I, 53.
- Hsv. Hugsvinnsmál. NISD* II, 96–110.
- IHom*. Theodor Wisén, *Homiliu-bók*. Lund: C. W. K. Gleerup, 1872.
- JDayI. Judgment Day I. ASPR* 3, 212–15.
- KMagnús*. C. R. Unger. *Karlagnus saga ok kappa hans*. Christiania: H. J. Jensen, 1860.
- KonSkugg*. Finnur Jónsson. *Konungs skuggsjá: Speculum Regale*. Copenhagen: Gyl-dendal, 1920.
- LawIne*. F. Liebermann. *Die Gesetze der Angelsachsen I. Text und Übersetzung*. Halle: Max Niemeyer, 1903. Pp. 88–123.
- Leifar*. Þorvaldur Bjarnarson. *Leifar fornra kristinna fræða íslenzkra*. Copenhagen: Hagerup, 1878.
- LibSc*. E. W. Rhodes. *Defensor's Liber Scintillarum*. Early English Text Society, Original Series 93. London: N. Trübner, 1889.
- LSNeot. Of Seinte Neote*. Rubie D–N. Warner. *Early English Homilies from the Twelfth Century Ms Vespasian D. XIV*. Early English Text Society, Original Series 152. London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., 1917. Pp. 129–34.
- LSVP. De Vitis Patrum*. Bruno Assmann. *Angelsächsische Homilien und Heiligen-leben*. Bibliothek der angelsächsischen Prosa 3. 1889. Reprint, Darmstadt: Wissen-schaftliche Buchgesellschaft, 1964. Pp. 171–85.
- Merl*. Gunnlaugr Leifsson, *Merlínússpá. NISD* II, 6–28.
- NGLE. Heiðsævisþing Church Law*. R. Keyser and P. A. Munch. *Norges gamle Love indtil 1387*. 5 vols. Christiania: Chr. Grøndal, 1846–95. Vol. 1, 373–406.
- NISD*. Ernst A. Kock. *Den norsk-isländska skaldediktningen*. 2 vols. Lund: C. W. K. Gleerup, 1946–49.
- Notker*. Paul Piper. *Die Schriften Notkers und seiner Schule*. 3 vols. Germanischer Bücherschatz 8–10. Freiburg: Akademische Verlagsbuchhandlung von J. C. B. Mohr, 1882–83.
- ÓlafTr*. Finnur Jónsson. *Saga Óláfs Tryggvasonar af Oddr Snorrason munk*. Copen-hagen: G. E. C. Gad, 1932.
- Or*. Henry Sweet. *King Alfred's Orosius*. Early English Text Society, Original Series 79. London: N. Trübner, 1883.
- Pactus*. K. A. Eckhardt. *Die Gesetze des Merowingerreiches 481–714 I. Pactus Legis Salicae: Recensiones Merovingicae*. 2nd ed. Germanenrechte Neue Folge, West-germanisches Recht. Göttingen: Musterschmidt, 1955.
- Rdr*. Bragi inn gamli, *Ragnarsdrápa. NISD* I, 1–3.
- Sat. Christ and Satan. ASPR* 1, 135–58.
- Sigv*. Sigvatr Þórðarson. *NISD* I, 111–31.
- Sjælland*. Erik Kroman. *Danmarks gamle landskabslove VII. Valdermars sjællandske*

- lov. Copenhagen: Gyldendal, 1942.
- Skåne*. C. J. Schlyter. *Samling af Sweriges gamla lagar IX. Skåne-lagen*. Lund: Berlingska Boktryckeriet, 1859.
- SnE*. Finnur Jónsson. *Edda Snorra Sturlusonar*. Copenhagen: Gyldendal, 1931.
- SnEW*. Finnur Jónsson. *Edda Snorra Sturlusonar: Codex Wormianus*. Copenhagen: Gyldendal, 1924.
- SnYng*. *Ynglinga saga*. Bjarni Aðalbjarnarson. *Heimskringla I. Íslenzk fornrit 26*. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1941. Pp. 9–83.
- Sturlung*. *Sturlunga saga efter membranen Króksfjarðarbók, udg. af det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab*. Copenhagen: Gyldendal, 1906–11.
- Sverr*. Gustav Indrebø. *Sverris saga etter Cod. AM 327, 4º*. Christiania: Den Norske Historiske Kildeskiftkommission, 1920.
- Vain*. *Vainglory*. *ASPR* 3, 147–49.
- VercHom*. Max Förster. *Die Vercelli-Homilien*. Bibliothek der angelsächsischen Prosa 12. Hamburg: Henri Grand, 1932.
- Vkv*. *Vqlundarkviða*. *Edda*, pp. 116–23.
- Vm*. *Vafþrúðnismál*. *Edda*, pp. 45–55.
- VP*. *Vitae Patrum*. C. R. Unger. *Heilagra manna søgur*. 2 vols. Christiania: B. M. Bentzen, 1877. Vol. 2, 335–671.
- Wife*. *The Wife's Lament*. *ASPR* 3, 210–11.
- Wulfila*. Wilhelm Streitberg. *Die gotische Bibel*. 5th ed. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1965.
- ÞjóðA*. Þjóðolfr Arnórsson. *NISD I*, 168–77.
- Þorstein*. *Þorsteins þáttur sögufróða*. Jón Jóhannesson. *Austfirðinga sögur*. Íslenzk fornrit 11. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1950. Pp. 333–36.

EINAR HAUGEN

Negative Reinforcement

Some Thoughts on Saying “No” in Scandinavian

It is the peculiar and perpetual error of the human intellect to be more moved and excited by affirmatives than by negatives; whereas it ought properly to hold itself indifferently disposed towards both alike. Indeed, in the establishment of any true axiom, the negative instance is the more forcible of the two.

Francis Bacon, *Novum Organum* (1620)¹

An article on negation could maliciously be described as a new “Much Ado about Nothing”. But as Sir Francis Bacon put it in the above quotation from 1620, “in the establishment of any true axiom, the negative instance is the more forcible.” A more modern view is perhaps expressed in the title of a popular paperback on psychology that caught my eye: *When I Say No, I Feel Guilty*.² The topic has often enough been discussed by linguists, as we shall see, but not for the Scandinavian languages, and not from a wide-ranging, comprehensive point of view. In spite of misgivings about the enormity of the topic, I shall try to say “something about nothing”. In my first section (A) I shall propose some general theses about negation, and in my second (B) I shall take up more specifically certain problems of negative reinforcement in the Nordic languages.

A

Negation is so pervasive a part of our lives that we rarely stop to think of it as anything special. It is surely a human universal, and as such must find expression in every language. Yet it is not a compliment if a person is described as having a “negative” character; it suggests an overly critical, main verbs that express on opinion, the negative may even migrate into

¹ Francis Bacon, *Works*, ed. by J. Spedding, R. L. Ellis, D. D. Heath. Vol. 8, p. 80 (Book 1, axiom 46). Boston, 1863.

² Manuel J. Smith, *When I Say No, I Feel Guilty*. New York, 1975 (Bantam Books).

unfriendly, and uncooperative personality. One reason for this is no doubt that negation is the marked category, the deviation from an affirmative norm. Every negative presupposes an affirmation against which it must be seen and evaluated.

The study of linguistic negation has a long tradition, going back for Germanic at least to the *Deutsche Grammatik* by Jacob Grimm of 1819–1837.³ Renewed interest has been spurred in recent years by the development of generative grammar, especially since the appearance of an essay by Edward Klima (1964).⁴ The generative grammarians have rediscovered Jespersen's masterly volume of 1917, in which he surveyed the whole range of negation in English, with comparative remarks on other languages, especially those he knew best, from his own Danish to French, German, and the classical languages.⁵ Anyone who reads his monograph cannot help but realize that negation is not just a syntactic, or even a linguistic category. At least in our Germanic languages there is no single form class or structure that invariably signals negation, and when they do, it quickly appears that negation is not a single, invariant concept. There are many ways of expressing negation and there are many kinds of negation to express. The relation of negative form and content is one of *many-to-many*, and it extends beyond language into the lives of its speakers.

Since I cannot exhaust the topic, I shall merely enumerate six fields of linguistic research in which negation can and should be studied. I am sure that there are many more, and that these can be further subdivided, but they cover the major traditional fields. They will be (1) *sociolinguistics*, (2) *semantics*, (3) *syntax*, (4) *morphology*, (5) *lexicon*, and (6) *phonology*. For each I shall simply set up a thesis and explain it very briefly, as background for my more special topic.

Thesis 1. In *sociolinguistics* – the study of language in society, with which I here include pragmatics – the interest that negation offers is its function as *social regulator*. On the one hand it makes the individual aware of the social norms he or she is expected to meet, while on the other it enables one to reject them if one so desires.

³ Jacob Grimm, *Deutsche Grammatik* (4 vols., 1819–37). Here cited from reprint ed. by Wilhelm Scherer (vol. 2: Berlin, 1878) and by G. Roethe und E. Schröder (vol. 3: Gütersloh, 1890). Chap. 9 in vol. 3 deals with negation.

⁴ Edward S. Klima, "Negation in English". In *The Structure of Language*, ed. by Jerry A. Fodor and Jerrold J. Katz (New York, 1966), 246–323. Originally written in 1959, according to fn. 1, p. 246.

⁵ Otto Jespersen, *Negation in English and Other Languages*. Copenhagen, 1917 (*Det Kgl. Danske Vid. Selskab, Hist.-fil. Med.* I, 5). [Reprinted in *Selected Writings of Otto Jespersen* (London, Tokyo), 3–151]. As well, of course, the briefer account given in his *The Philosophy of Grammar* (New York, 1924), ch. 24.

From the parents' first "no, no" to the repeated "thou shalt not" of the Decalogue the negative has been used to tell the individual when he or she was deviating from accepted norms. But the child also learns very quickly to say "no" in stages that range from simple rejection to more complex denial, as students of child language have demonstrated.⁶ When an infant turns its head away from its mother's breast, that is probably its first negative. Each society has paralinguistic signals of denial and rejection, from shaking one's head to pushing away with one's arms. The freedom to say "no" is one of our most significant privileges, and one's failure to use it adequately condemns one to being called a "yes-man".

There are clearly variations in usage as between classes, sexes, and ethnic groups, which remain to be investigated. Polite usage often demands that requests be formed as negative questions; in Faroese one asks for help by saying, "Ikki hevði tú viljað hjalpt mær?"⁷ 'You would not have wished to help me?' Women and diplomats are singled out for their deviant usage of "yes" and "no" in this familiar quip: "When a diplomat says 'yes' he means perhaps; when he says 'perhaps' he means no; when he says 'no', he is no diplomat. When a lady says 'no' she means perhaps; when she says 'perhaps' she means yes; when she says 'yes' she is no lady."⁸ This mildly sexist humor implies aggression by men and defense by women, in situations where aggression is the norm, viz. love and diplomacy.

It is not surprising that negation has played a major role in philosophy and religion, the great regulators of society. In Goethe's *Faust* he puts these words in Mephisto's mouth, "Ich bin der Geist der stets verneint!"⁹ His negation is associated with "alles was ihr Sünde, Zerstörung, kurz das Böse nennt." The philosopher Hegel based his concept of thesis and antithesis in history on negation.¹⁰ The concept that there are sins of omission as well as of commission goes at least as far back as Wycliffe's sermons of 1380 in English, and probably much farther, though I cannot find it in the Bible.¹¹ In Ibsen's play *Peer Gynt* (1867) the title character is faced in the fifth act with a register of sins that consists of the good things he has *not* done. In the end he cries, "But surely you cannot book me for the negative!"¹² In China the

⁶ See in bibliography: Klima and Bellugi 1966, Menyuk 1969, McNeill and McNeill 1968, Ito 1978.

⁷ M. A. Jacobsen and Chr. Matras, *Føroysk-donsk orðabók*. 2. ed. by Matras. Tórshavn, 1961.

⁸ Anonymous, from H. L. Mencken, *A New Dictionary of Quotations* (New York, 1942), s. v. *diplomat, lady*.

⁹ J. W. Goethe, *Faust*, line 1338.

¹⁰ On the role of negation in Hegel's philosophy see e.g. *The Encyclopædia Britannica: Macropædia*, vol. 8, p. 963 (Chicago etc., 1974).

¹¹ *New English Dictionary* (OED), s. v. *omission*.

¹² Henrik Ibsen, *Peer Gynt* (1867), Act V: "Keltringestreger! Tør I skrive / mig tilbogs det negative?"

Taoist concepts of Yin as the negative and Yang as the positive poles of life constitute together the whole of the universe.¹³

Thesis 2. The *semantics* of negation varies from flat rejection to a purely gradient denial; it may be no more than a mild protest or even agreement, as when we affirm a negatively formed statement or question. In logic $\sim P$ denies P absolutely: *tertium non datur*. But in natural language this logic does not hold, as Jespersen pointed out (1924:322). Between the positive and negative poles of most terms there is a “questionable” area, one of possibility, which creates a “tripartition”. I should suggest that it is more like a *gradient* than a third possibility, a *scalar* gradient versus the *absolute*. Here $\sim P$ simply means a point on a given scale or parameter that falls below an expected standard. So a food may be *not sweet* without being *sour*, a person *not tall* without being *short*, and *not old* without being *young*. The literature on negation often distinguishes between these as being *contrary* negations, not *contradictory*.¹⁴ I prefer the term *gradient* versus *absolute*, since the standard terms (contrary/contradictory) are so similar as to be confusing. Any point on this gradient may also be evaluated, as in *inhuman* or German *Unding* ‘nuisance’, Scandinavian *uår/oår* ‘bad year, crop failure’. Under this we may also include what Svennung calls the augmentative or “steigernde” negative, as in German *Unmenge* ‘multitude’, Old Norse *ógrynni* the same.¹⁵

In a thoughtful essay from 1952 Hansjakob Seiler has described the negative element as a “Delimitierung zweier konträrer Aussagen”.¹⁶ Negation is therefore not a zero, but a link between two semantic domains. It depends on where we establish our norm: minus degrees are quite different on a Celsius and a Fahrenheit thermometer.

This relativity of negation makes it meaningful not only to modify or reinforce it, but also to negate it. Reinforcement is needed to bring out more clearly to those who are inclined to disregard it that a statement deviates from the normal or expected. It is a kind of double marking. Stop lights use red to mark the negation of crossing a street; but in America it has been found useful to add the words “don’t walk” to reinforce the negation

¹³ Talmy Givón, “Negation in Language: Pragmatics, Function, Ontology”. In *Syntax and Semantics*, vol. 9: *Pragmatics*, ed. by Peter Cole (Academic Press, 1978), 69–112: quotation from p. 109n.

¹⁴ On the distinction of contrary and contradictory see Karl Zimmer, *Affixal Negation in English and Other Languages: An Investigation of Restricted Productivity*. Supplement to *Word*, vol. 20 (1964), p. 21; Jespersen, 1917, p. 144; Erland Rosell, *Prefixet o- i nordiska språk: En betydelshistorisk studie. I: Fornnordiska*. Uppsala, 1942. (*Upps. Univ. Årsskrift* 1942, 7), 12. The term *scalar* is used by Horn (1972).

¹⁵ Josef Svennung, *Untersuchungen zu Palladius und zur lateinischen Fach- und Volkssprache*. Uppsala, 1935, 574–80.

¹⁶ Hansjakob Seiler, *Sprache und Sprachen*. Munich, 1977 (*Structura* 11), 9.

verbally.¹⁷ We shall consider the negation of negation, or “double negation”, again under syntax. But it is important to note here that the meaning of a second negative within the same phrase or clause is not necessarily the same as in logic or algebra. Prescriptive grammarians of modern English condemn double negation as substandard, which is no doubt correct; but to do so on logical grounds is wrong. In algebra two negatives make a positive only if they are multiplied ($-6 \times -6 = +36$); but if they are added, they become more negative than ever ($-6 + -6 = -12$). Repeated negatives may be either *additive* and therefore reinforcing, or they may be *multiplicative* and neutralize one another. Labov has called the former “negative concord” and shown that in American folk speech it is optional and therefore reinforcing. But in some varieties of Black English the rule is obligatory and so requires further reinforcement by being carried on into a following clause. A quadruple negation occurs in the sentence, “It ain’t no cat can’t get in no coop”. This is Black English for “There is no cat that can get into any coop”, but it is misunderstood by non-black speakers to mean “There is no cat that cannot get into any coop.”¹⁸

Thesis 3. In *syntax* negation is a potential feature of any sentence and is usually marked in some overt way as early as possible. This is ultimately a matter of topicalization, since the hearer needs to be alerted early on as to whether the statement is going to be affirmative or negative.¹⁹ The usual (unmarked) position is immediately preceding the verb (“negative attraction”), but as we shall see, it may be placed on a preceding subject, especially if the subject is an indefinite pronoun (“negative incorporation”). Instead of saying “anyone can’t sit here”, it is necessary in standard English to say “no one (i.e. not anyone) can sit here”.²⁰ In complex sentences with

¹⁷ The choice of “don’t walk” rather than e.g. “don’t stop” suggests that the expected reaction is that pedestrians will continue walking rather than stopping at the crossing. “Walk” was no doubt chosen to discourage running across, but the negative command “Don’t walk” can (and was so interpreted by a facetious friend) mean “run”.

¹⁸ William Labov, “Negative Attraction and Negative Concord in English Grammar”. *Language* 48.773–818 (1972a). Part of his argument is repeated in his *Sociolinguistic Patterns* (1972b), p. 234 ff. The comparison of the two types of negation to multiplication and addition is also made by Zimmer 1964: 9n.

¹⁹ Labov, 1972b, p. 196: “The listener is led down the path and then perceives that the intention of the speaker led in an entirely different direction.” López García (1976) has pointed out topicalization as the key to the early placement of negation (p. 340). Hyltenstam (1978a and b) has found that learners of Swedish tend to place NEG before the element they modify, regardless of their native language. See also Dahl (1977) on the placing of negation in universal grammar.

²⁰ Klima (1964:267) analyzes *never* as NEG plus *ever*, (274) *no one* as NEG plus *anyone* and describes the process as NEG-incorporation. Lehmann (1972:265) has a rule (16) for negative incorporation: “In negative sentences indefinites must belong to the *enig* rather than the *sum* class . . . The negative must be placed before such indefinites.”

main verbs that express an opinion, the negative may even migrate into the main clause (“negative raising”) in English as well as Scandinavian. “I don’t think I have ever tasted it”, Danish “Jeg tror aldrig at jeg har smagt det.”²¹

It has long been customary to distinguish *sentence* negation from *word* negation. Generative linguists have concentrated on the former, which lends itself much more easily to the setting up of general rules. The Danish grammarian Mikkelsen saw negation as a unified phenomenon as long ago as 1911.²² Current grammarians reflect the same view by assuming an abstract feature labeled NEG attached to the front of the sentence as its first node. The distinction between sentence negation and word negation then becomes a matter of the *scope* of this feature, which may be a difficult problem. Since Klima’s 1964 article a whole literature has sprung up around the problem.²³ An application of the method to Danish by Paul Over starts with the assumption of a unified sentence NEG, but ends by finding a list of at least six exceptions, which have to be assigned to “special” negation, either to express contrast, understatement (litotes), or lexicalization. While he seems to find this discouraging, it is in full agreement with the view I am here presenting: that negation is a part of every level of linguistic analysis.²⁴

Thesis 4. In the *morphology* negation is chiefly expressed by affixation. There are languages which have regular morphological ways of expressing sentence negation, such as Finnish with its inflected negative verb or Turkish with its negational formative suffix.²⁵ Scandinavian has similar tendencies, but these have vanished in the modern languages, as we shall see. The chief persistent affix is not inflectional, but the prefix *ú-/ó-* from Germanic **un-*. There are other prefixes in Germanic, some of them borrowed, that carry

²¹ On NEG-raising in Danish see examples in Aage Hansen 1967, vol. 1, p. 81: *jeg haaber ikke jeg kommer til ulejlighed* ‘I hope not I come inconveniently’, i.e. ‘I hope I’m not coming inconveniently’.

²² Mikkelsen (1911). He regarded *ingen* as consisting of a negative plus *nogen*, so that *ingen* = *ikke nogen*, *intet* (or *ingenting*) = *ikke noget*. Seiler (1952:8) also contended that negation is basically attached to the verb.

²³ Among the essays stimulated by and/or critical of Klima are Kraak 1966, Jackendoff 1969, 1971, 1972, Stickel 1970, Bald 1971, Vater 1973, Erik Hansen 1975, and Lasnik 1976. It is not of interest for the present study to consider all the possible interpretations of these writers. See the critical analysis in Bhatia 1975:120–39.

²⁴ See Over (1977), pp. 56–88. An interesting example is *Moren smilede til ingen i særdeleshed* ‘The mother smiled to no one in particular’. (83) Just as in English this could have been *Moren smilede ikke til nogen i særdeleshed* ‘The mother did not smile to any one in particular’. In either case the negative does not apply to the verb, for the meaning is clearly that she did smile, but that the smile was not directed at any particular person. The difference is subtly stylistic, but in either case the negative covers the whole phrase *til nogen i særdeleshed* and is therefore placed either with the verb or incorporated in the indefinite pronoun, depending on the precise intention of the author.

²⁵ In a review of Seiler 1977 Löfstedt (*Language* 54.1002, 1978) erroneously faults Seiler for failing to mention the negative verb of Finnish; it is mentioned on page 13.

various degrees of negation, as in English *absent*, *discord*, German *verraten* 'betray', Scandinavian *van-* in *vantró* 'unbelieving', as well as suffixes like *-less* in *hopeless*. We shall not consider these here, but concentrate on the most frequent and productive prefix, *un-*.

The difference in *scope* between the "free" sentence negative and the "bound" negative prefix makes it possible, not only to use each one by itself, but also to combine them in one sentence. The expressions "this is impossible" and "this is not possible" are close in meaning, but "he is impossible" does not have a counterpart *"he is not possible." Because it is a separate word, the lexicalized negative can not only depart from its origins by developing entirely new meanings, but can also be negated: "He is not impossible." Here "impossible" has become positive in a syntactic sense, although it is semantically negative. This is shown by the use of confirmatory tag questions in English: While we would ask, "This is not possible, is it?", we would make the tag negative with "impossible": "This is impossible, isn't it?" The expected answer to the first would be "no", to the second "yes", with exactly the same meaning.²⁶ Since the compound is syntactically positive, it becomes the psychological ground against which a sentence negation provides a new figure, the *litotes*. To say "it is not impossible" modifies the negative by reversing the field; depending on context, it may mean a weaker possibility or (ironically) a much stronger one.²⁷ What started as a negative, has become a positive thing in itself.

It has often been pointed out that the negative prefix is more commonly applied to favorable than to unfavorable qualities in the base.²⁸ But as

²⁶ The term *scope* appears to be due to Klima, who notes the difference in tag questions (270) and sees the difference between the free negator and bound one as a difference between sentence and constituent negation (307). He speaks of "negative absorption" when NEG migrates into prefixes like *un-* (292ff.). He notes that it is correct to say that "she isn't happy, and neither is he", but not that "she is unhappy, and neither is he". However, he fails to note that it would be correct to say that "she is unhappy, and so is he", which means the same as his first sentence. For the meaning it makes little difference whether one says "not happy" or "unhappy", but the formal distinction of "neither" and "so" as resumptives depends on whether the statement has a free or bound negative. The bound is treated as if it were affirmative, a positive quality.

²⁷ The concept of "reversing the field", i.e. changing the role of ground and figure, is effectively presented by Givón (1978). In *Language* 49.545 (1973) Bolinger quotes from Zimmer (1971:14) a useful comment that is relevant here: "The necessary condition [for nominal compounds] is that they be 'appropriately classificatory' for the speaker – i.e., represent a slice of reality and not a passing event. So by using them we can represent a happening as a thing." In the same way "bound" negation gives a denial a positive functional value. Rauch (1979) makes a similar observation about German (especially East German) compounds in *nur-*, which are pejorative and partially negative (e.g. *Nurfachleute*, *Nurjournalist*, about equal to English 'mere') (254). Jespersen (1917:42–55) discusses at length the relation between what he calls "nexal" and "special" negation and shows how they interpenetrate one another.

²⁸ Grimm pointed out that adjectives with *un-* were often euphemisms: "*Unschön, unlieb, unklug* etc. umgehen die härte des ausdrucks von *hässlich, verhasst, thöricht*" (*Deutsche Grammatik* 2.771, ed. of 1878). A corresponding ON expression is *ólét* 'unlight' for 'pregnant'.

Zimmer has demonstrated in a 1964 monograph, this applies only in a very limited degree to English.²⁹ We have *unwell*, but not *unsick, although the latter does occur in Old Norse. But we also have *unselfish* and a fair number of similar negations of unfavorable qualities, as well as a great number of neutral ones. As with all affixation, the rules are complex and often unpredictable.

Thesis 5. In the *lexicon* every language contains terms that describe contrasts along a single parameter, usually as its opposite ends, often known as *antonyms*. In these cases one may question, as Jespersen did, which is the positive and which the negative, since there is no formal marking of the words themselves: *succeed* is naturally felt as positive, *fail* as negative, but logically one can turn it around and say that *not to fail* is to *succeed*.³⁰ Givón, however, has shown that here logic does not agree with natural language. Even without formal marking, one end of such a paradigm is always felt to be “up”. He traces the fact to the ease of perceptibility, which in turn leads to the earlier learning of the positive member: *big* is easier to see than *little*, *fat* than *thin*, *light* than *dark*; *loud* is easier to hear than *quiet*; *hot* is easier to feel than *cold*, etc. Whatever the reason, it is generally true that such parameters are named by the positive quality: we speak of degrees of *success*, not of *failure*; of *heat* rather than *cold*; and we ask how “fast” did he run, not how “slow”. As usual, the positive is the norm, the negative the counter-norm.³¹

Thesis 6. In *phonology* negatives tend to be unstressed and join neighboring words as clitics, unless they are given special emphasis. Jespersen suggested this as a possible reason for the tendency of negatives to disappear and merge with other words, as well as the need for having them constantly reinforced.³² In my American English it is often hard to distinguish an emphatic *can* from *can't*, since we use the same vowel, and the final *t* is easily lost before following consonants: in rapid speech *he cán do it* sounds exactly like *he can't do it* (in British RP English, of course, the vowels are different: [æ] vs. [a]). The same trend is active in Scandinavian, as we shall see. But at least in the modern languages the fact that most negatives are disyllabic has

²⁹ For a discussion of the problem see Frisk 1947:107-08. Zimmer 1964 analyzes the “limited productivity” of even so common a prefix as *un-* in terms of a “recognition morphology” which is fundamentally different from that of syntactic rules. Previous acquaintance enables the listener to assign an interpretation to a novel compound even if he would not himself have created such a word. See Zimmer 18–26. For Old Norse Rosell (1942) has considered the problem in some detail.

³⁰ Jespersen 1917:43.

³¹ Givón 1978:104–05.

³² Jespersen 1917:4.

made it possible to have clearly distinct forms under emphasis, as in Norwegian *han kan'ke gjøre det* vs. *han kan ikke gjøre det* 'he can't' vs. 'he can not' (do it). Jespersen also suggested that the common use of nasals for negative morphemes might be due to the nasal grunts of children when they wrinkle up their noses, but this speculation needs further research for its confirmation.³³

B

In the six standard languages of Germanic origin in modern Scandinavia it is apparent that certain differences have arisen to distinguish the use and form of negative morphemes from those of other Germanic languages. (1) As one can see from the accompanying Table 1, the negatives do not contain initial *n-*, except for the interjection *nei* 'no'. As the English glosses show (and the corresponding German as well, except for *kein*), *n-* is here normal in Germanic as well as in most other Indo-European languages. Only the "implicit" negatives have *n-*, the indefinite pronouns (which also form the corresponding adverbs, e.g. Norw *noengang* 'ever', *noensteds* 'anywhere', *noenlunde* 'somehow').³⁴ (2) Sentence negatives do not precede the verb, except in subordinate clauses, but follow it: *han kommer ikke* 'he isn't coming', but *jeg vet at han ikke kommer* 'I know that he isn't coming' (but Icel *ég veit að hann kemur ekki*). (3) There is no cumulative or multiple negation, either in standard speech or in the dialects, of the type that distresses teachers of standard English. But there are other ways of reinforcing the negative, e.g. by the use of stress, by advancing the negative to initial position, and by resumptive use of the negative interjection: *Nei, det tror jeg ikke, nei*. 'No, I don't believe that'. I shall explore the origins of these differences in a brief survey of the development of negatives in the older Scandinavian languages. I believe they are all explainable in terms of negative reinforcement, a term that corresponds to what Grimm in his *Deutsche Grammatik* (1819 ff.) called "verstärkende Negation" and Jespersen (1917) "strengthening".³⁵

In a comparison of negation in Czech with that of English, Josef Vachek

³³ Jespersen 1917:6-7; there is no reference to this theory in the detailed studies of nasality *Nasálfest: Papers from a Symposium on Nasals and Nasalization*, ed. by C. A. Ferguson, L. M. Hyman, J. J. Ohala (Stanford, Cal., 1975).

³⁴ The distinction between "explicit" and "implicit" negatives is taken from Fodor, Fodor, and Garrett (1975), who distinguish four kinds of negatives: (1) explicitly negative free morphemes (e.g. *not*); (2) morphologically bound morphemes (*in-*, *un-*, *im-*); (3) implicitly negative morphemes (*any*, *much*; *doubt*, *deny*, *fail*); (4) pure definitional negatives (*bachelor* > 'unmarried man').

³⁵ Grimm, *Deutsche Grammatik* 3.701-16 (edition of 1890); Jespersen 1917, 14-18.

(1962) asked how English grammarians could have succeeded in imposing on English a ban on “multiple negation”, which is known not only in older stages of English, but is still obligatory in many Indo-European languages, including Czech.³⁶ Vachek suggested that the restraint on cumulative negation was facilitated by (a) the existence of an indefinite pronoun of the type “any”, with features of [universality] and [potential realizability]; and (b) by the development of “semantic neutrality” of the verb with respect to negation. We shall keep this hypothesis in mind as we explore the development of negation in Scandinavian.

(1) The simple negative: ON *ne*. This is the short, unstressed form of IE *nē, Gmc *ne (Goth *ni*, OE *ne*, OHG *ni* etc.), occurring only before verbs.³⁷ It occurs twice in inscriptions in the older runic alphabet, spelled *ni*. The oldest is Thorsberg (Schleswig, c. 200 A.D.), in Northwest Gmc form: *ni waje mariz*, possibly meaning ‘not may-yield (the) famous (sword)’. In Old Norwegian there is Eggjum (c. 700 A.D.): *ni s solu sot ok ni sakse stainn skorin* ‘not is by-sun sought and not by-sword (the) stone cut’.³⁸ In the later literature it is limited to the poetry (*eddic* and *skaldic*) of the Viking period, where it is used occasionally as sentence negator, e.g. *sól þat ne vissi/hvar hon sali átti* ‘sun that not knew/where she (her) halls had’ (*Vqluspá*, st. 5); or *ne fága-k dul drjúga* ‘not practice-I selfdeception greatly’ (Egill Skallagrímsson, *Lausavísa* 5).³⁹ This short, preverbal *ne* had probably disappeared in speech before 700, along with all other unstressed verbal prefixes (e.g. **ga-*) and is an archaism preserved only in formulaic verse and prose. There was then no rule of negative incorporation, which might have produced forms

³⁶ Vachek, *Selected Writings* (1976), esp. 93–95. In Czech the IE morpheme *ne has become a pre-verb, prefixed to the verb: *Nemám nic* ‘Not-have-I nothing’, i.e. ‘I have nothing’. There is no corresponding *Mám nic. In OE *ne* often joined with following words if they began with *h*, *w*, or a vowel: *ne habban* > *nabban* ‘not have’, *ne wæs* > *næs* ‘not was’, *ne eom* > *neom* ‘I am not’, *ne is* > *nis* ‘is not’, *ne ágan* > *nāgan ‘not own’, *ne willan* > *nyllan ‘not will’, *ne witan* > *nytan* ‘not know’. The only surviving form is in the phrase *nilly-willy*. In OE negative cumulation was regular: *Nán monn nyste nān þing* ‘No man not-knew no thing’ (cf. folk American ‘nobody didn’t know nothing’).

³⁷ Fritzner in his dictionary distinguishes two ON words: *ne*, cognate with Goth *ni*, and *né*, cognate with Goth *nih*; the former is used only before verbs, the latter elsewhere, to mean ‘neither, nor’. Nygaard (1867) does the same (see pp. 50 and 65) in his syntax of the *Poetic Edda*. Editors of the *Edda* do not make this distinction, and it is possible that it does not apply to the negatives found in its text (modern Icelandic has *né* only). But the *ne* that disappeared was certainly short and preverbal; those that survive in the *Edda* are all in unstressed position when they precede the verb. Cleasby-Vigfússon s. v. *né* write: “Etymologically . . . the single particle ought to be written *ne* and the compound *né*; but this distinction is not made” (i.e. in their dictionary). The IE root is No. 756 in Pokorny’s Indo-European dictionary.

³⁸ Krause and Jankuhn (1966), Nos. 20 and 101.

³⁹ Hans Kuhn, *Edda* (1962), 2; Finnur Jónsson, *Lexicon Poeticum* (1931), 426. Jónsson does not distinguish *ne* from *né* (cf. above 37), but grants that *né* may have arisen from two different words; most of the preverbal examples are listed under his meaning (1).

like German *nicht* (*ne-wiht). Instead, it conferred negative value on the post-verbal pronouns and adverbs which we shall consider below, all of which were “implicit” negatives. It survived as the initial *n-* in one of these indefinites, ON *nǫkkurr* m. (*nǫkkur* f., *nǫkkut* n.) ‘any, anyone’, a Scandinavian innovation from *ne-wait-ek-hwer ‘I know not who’ (cf. French *je ne sais quoi* ‘something’), not an explicit negative at all. It may survive in *nei* ‘no’, *neinn* ‘any’, and *nema* ‘unless’, but these may equally well come from *né* (see below), since they are not based on verbs.

(2) Reinforcement by *-h*: ON *né*. This is most probably *ne plus *-h* (Goth *nih*, Lat *nec*), though it may be from IE *nē* or simply lengthened by stress. This occurs freely in ON verse or prose as a conjunction meaning ‘and not’ or ‘nor’, negating either a following clause or word: *né ec vilda þat* ‘and-not I wished that’ (*Sigurðarkviða* 35); *engrar sǫmðar né virðingar skal ek varna Ólafi* ‘no honor nor respect shall I withhold from-Olaf’ (*Fornmannasögur* 7.140, line 25). It occurs freely before *einn* as *né einn* ‘not one, no one’ or as *neinn*, but only with an accompanying negative; originating as a double (cumulative) negation, it survived into modern Icel with the meaning of ‘any, anyone, anything’ with an obligatory negative. In the interjection *nei*, *né* combined with *ei* or *eigi* ‘ever > never’ (see below), in *nema* ‘if not, unless’ with *efa ‘if’ (usually *ef*), with nasalization from the *n-* (cf. alternation *eflem/om/um* ‘if’). While *nei/nej* ‘no’ is general Scandinavian, *neinn* and *nema* have remained confined to Iceland.⁴⁰

(3) Reinforcement by *-gi*: ON *æva-gi* ‘never’, *ei-gi* ‘not’, *aldri-gi* ‘never’, *hvar-gi* ‘nowhere’, *ein-gi > *en-gi* ‘no one’, *eit-ki > *ek-ki* ‘nothing’, *þey-gi* ‘not at all’, *hvár-gi* ‘neither’ m.f., *hvárt-ki* ‘neither’ n. > *hvar-ki* ‘neither’ conj., *mann-gi* ‘no one’, *vet-ki/væt-ki* ‘nothing, not at all’.⁴¹ The suffix is a generalizer, making the word indefinite (‘any’, ‘-ever’), an “implicit” negative which was made explicit by the *ne* that preceded the verb. It is cognate with Goth *-hun*, occurring with *ni* as *ni ains-hun*, *ni hwas-hun*, *ni manna-hun* all ‘no one’, *ni hwan-hun* ‘never’, *ni hweilo-hun* ‘not for an hour’. Without negative force it occurs in OE *hwer-gen* ‘otherwise, elsewhere’, OS *hwar-gin* ‘anywhere’, OHG *io-wergin* > Ger *irgend(wo)* ‘any(where)’. The Germanic **-gin* is cognate with the suffix of Latin *quis-que* ‘anyone’ and Sanskrit *kaś-čana* ‘anyone’, so it is clearly very old.⁴² But only in Scandinavian did it

⁴⁰ *Nei/nej* is peculiar in retaining its diphthong in ODan and OSwed, as well as modern Dan and Swed; the *g* of *eigi* no doubt was a factor (though the forms *nē* and *ē* do occur in OSwed).

⁴¹ Hyphens are written here only to show how base and suffix combine. The *g* is devoiced after voiceless consonants.

⁴² For the Gothic forms see any handbook, e.g. Braune-Ebbinghaus: *Gotische Grammatik* (1966), 95. On the etymology of *-gi* see de Vries (1961), 166, N. Å. Nielsen (3. ed., 1976), s. v. *aldrig*; Feist (1939), s. v. *-hun*.

develop into a regular negative suffix, which could even assume inflection with gender, case, and number (for the pronouns *engi*, *hvárgi*, *manngi*, *vetki*), e.g. gen. sg. *ens-ki-s* 'nobody's'.⁴³ The fact that not one of these developed forms beginning with *n-* shows that the negative *ne* did not, as in Gothic, immediately precede them, but that they acted as reinforcements and modifications of the verb prefix *ne* that disappeared. There is no reason to suppose such forms as **ne-einn-gi* corresponding to Goth *ni ains-hun*, since there is no **nengi*.

The forms listed above mostly occur both in prose and poetry, and several of them have survived into modern Scandinavian. But the suffix *-gi* also occurs as a general sentence negator in the poetry, which suggests that it replaced *ne* in this function quite early. It is never added to the verb, however, but is commonly attracted to the subject, as in *Lopt-ki þat veit* 'Lopt-not that knows' (*Lokasenna* 19). In the poetry it may also cumulate with *ne*, which probably reflects its original status: *mér mangi mat né baud, nema einn Agnarr* 'me no-man food not offered, except only Agnarr', i.e. 'no man offered me any food . . .' (*Grímnismál* 2). The situation (Odin's torment) gives good reason to think that the use of *-gi* here is emphatic, a reinforcement of the negative.⁴⁴

In prose, however, the primary replacement of *ne* was *eigi*, based on *ei*, a weak-stress form of *ey* 'always, ever', from Gmc **aiwīn* 'time, eternity', cognate with Goth *aiws*, Lat *aevum*, Greek *aión*, Skr *āyu*.⁴⁵ *Ævagi* 'never' derives from the same root, and *aldrigi* 'never' from the well-known word for 'age' Gmc **aldraz*, Ger *Alter* etc. In a shortened form close to modern Scandinavian it occurs in the poetry: *ek veit einn at aldri deyr* 'I know one (thing) that never dies' (*Hávamál* 77). All the words which attached the suffix permanently were reinforcements or specifications of the negative, but before long bore the negative meaning alone. They are words for time ('ever, any time'), place ('wherever, anywhere'), person ('one, anyone, either'), and thing ('anything'), in short, words of the 'any'-class. Most interesting is *vétr/vátt*, meaning 'a being, a creature', unspecified as to whether it is human or superhuman, often specialized for the latter. This is Germanic **wihitiz*, which occurs in all the Gmc languages, and has provided the base of German *nicht* and English *nought/not*. But in Nordic it did not

⁴³ As Noreen (1923: 476.1) put it: with "eine sehr bunte flexion."

⁴⁴ Kuhn, *Edda* (1962), 57. For examples of sentence negation with *-gi* see Egilsson-Jónsson, *Lexicon Poeticum*, s. v. *-gi*.

⁴⁵ The earliest known appearance of *eigi* is on two Danish runic stones from c. 1000 A.D.: **sar : flu : aigi : at : ub : salum** 'he who fled not at Uppsala' (Hallestad 1); same text on Sjörup, with *aigi* spelled **aki**, which could also stand for *ekki* (Jacobsen and Moltke, *Danmarks Runeindskrifter*, 295 and 279).

develop a form in *n-* and has survived as a reinforcement only in Norwegian and Swedish dialects (New Norwegian *inkjevetta* ‘nothing’).^{45a}

(4) Reinforcement by *-a(t)*. As was pointed out already by Grimm, Nordic has a strong tendency to attach unstressed form words to preceding words as suffixes: the definite article, the mediopassive object, and pronouns, especially *ek* and *þú* (*maðr-inn* ‘the man’, *kalla-sk* ‘be called’, *kom-k* ‘I came’).⁴⁶ This tendency compensates in some degree for the loss of unstressed prefixes, as is especially obvious in the case of the development we have just seen of *-gi*. In West Scandinavian *-a(t)* manifested itself in a suffix added only to verbs, reinforcing and at an early period replacing *ne*. Its origin is moot, but the likeliest etymology is Axel Kock’s (1879), from **ain-* ‘one’ and its neuter **ainata*, giving respectively *-a* and *-at* as enclitics.⁴⁷ If this is correct, it must have been in use well before 800, while Gmc **ai* had not yet become ON *ei*. But its absence from ON prose (written after 1150) except in a few legal or proverbial formulas suggests that it was already obsolete by that time. Scribes have at times replaced it by *eigi*.⁴⁸

In the *Poetic Edda* it is the most popular form of sentence negation, occurring over 200 times.⁴⁹ Its forms and usage are well illustrated in these quotations: *Kemr-a nú Gunnarr*, / *kalli-g-a ek Hqgna*, / *sé-kk-a ek síðan* / *svása bróðr* ‘Comes-not now Gunnarr, call-I-not I Hqgni, see-I-not I again (my) dear brothers’ (*Guðrúnarkviða* 3, 8); *byrði betri* / *berr-at maðr* / *brautu at* / *enn sé mannvit mikit* ‘better burden bears-not (a) man to the road than wisdom great’ (*Hávamál* 10).⁵⁰ The West Scandinavian character of the suffix is confirmed by its solitary Swedish occurrence on the Karlevi stone in Öland (c. 1000) in a skaldic verse beginning *Mun-at ræið-Wiðurr ráða* . . . ‘Shall-not Ride-Wiðurr rule . . .’⁵¹

^{45a} See A. Torp, *Nynorsk etymologisk ordbok* (Kra. 1919), s.v. *vett n*.

⁴⁶ Grimm, *Deutsche Grammatik* (3.690) observed the fact that Scandinavian “überhaupt zu suffixen geneigt ist.”

⁴⁷ Kock, *Om några atona*, 13–19. Grimm (3.693) suggested **wihitiz*, Cleasby-Vigfusson (XXVIII) Goth *-uh* etc., but these have all been rejected.

⁴⁸ Jónsson (1901), 119.

⁴⁹ Nygaard, *Eddasprogets Syntax* 2.51.

⁵⁰ After a vowel *-at* > *-t*, but there is no satisfactory explanation of the alternation *-a* and *-at*. The *k* of *ek* > *g* between vowels, but is lengthened to *kk* after long vowel.

⁵¹ Sven Söderberg, *Sveriges runinskrifter*, vol. 1 (1900), No. 1. It also occurs in Norwegian runic inscriptions, e.g. a skaldic verse in Vinje Church (No. 2), c. 1200 (Magnus Olsen, *Norges Innskrifter med de yngre runer*, 171). Examples are found in the skaldic verses of the Bergen dock (Liestøl, *Runer frå Bryggen*, 34–35): (normalized) *sæl(t) ek þá þóttumk/er vit sátumk í hjá,/ ok komat okkar maðr á meðal* ‘happy I felt when we two sat together and came-not us (any) man between’.

(5) Reinforcement by cumulation. The presence in Old Norse of the Viking Age of three different methods of negation made it possible, at least in poetry, to cumulate them and so reinforce the negation. We have seen above one of several cases where *ne/né* occurs with a word in *-gi* (under 3). It can also cumulate with the suffix *-al-at*: *ef fqður ne átt-at* 'if father not have-you-not' (*Fáfnismál* 3); *sofa þeir né máttu-ð* 'sleep they not could-not' (*Guðrúnarkviða* 2, 3). Words in *-gi* can cumulate either with the verbal suffix *-al-at* or with each other: *fór-a fælt þey-gi* '(she) went-not frightened not-at-all' (*Atlamál* 47); *er ei-gi veit jarðar hver-gi* 'what not knows on earth no-one' (*Thrymskviða* 2).⁵²

But with the writing of prose, which presumably reflected contemporary spoken usage and not the archaic conventions of pre-Christian poetry, cumulation disappeared. A single general negator, at first *eigi* and later *ekki*, plus several semantically specialized negators, replaced the lost *ne*. As adverbs their normal position was after the verb and there it remained; as pronouns they could occur in subject and object positions and were then clearly marked for case, etc. In so doing they were following a general pattern of Scandinavian development: the loss of preverbal particles, making the verb neutral to negation, and the use of suffixes and postverbal enclitics. The development of a special pronoun for indefiniteness fulfills the conditions which Vachek suggested as essential for the development of simple negation. Could grammarians have influenced this rejection of multiple negation, as is claimed for standard English? I doubt it, for the principle applies to speech that could hardly have come under learned influence. Haislund (1934:13) refers to cumulative negation in some Danish dialects, but attributes them to LG influence (*Kort* p. 175).⁵³

(6) Negation by prefix. Parallel with the types of "free" negation so far described, there has always been the possibility of prefixing the more or less stressed *ú-* or *ó-* derived from Gmc **un-*, a "bound" morpheme. This, too, is Indo-European, a zero grade of *ne, well known in many of the daughter languages. In the earliest sources it is still *un-*, exemplified in the words (or names?) *un-wod(i)z* 'un-mad' (Gårdlösa, c. 200 A.D.) and *un-gandiz* 'un-charmed' (Nordhuglo, c. 425 A.D.).⁵⁴ The loss of postvocalic nasal is a general Nordic rule; the variation *ú-/ó-* is dialectal.⁵⁵ I shall here use *ú-* to represent both.

⁵² The examples are from Egilsson-Jónsson, *Lexikon*.

⁵³ On the differences between folk and learned style in ON see M. Nygaard, *Norrøn Syntax* (1905), 2-3.

⁵⁴ Krause and Jahnkuhn (1966), nos. 12 and 65.

⁵⁵ See Noreen (1923), 51.1a, for his view of the reasons for the difference. Today they are distributed dialectally: *u-* in Denmark and southern Norway (both Dano-Norwegian and New Norwegian), *o-* in Icel, Faroese, northern Norway, and Sweden.

It is characteristic that *ú-* is not prefixed to finite verbs, and so cannot act as a sentence negator. The few examples found are derivatives of underlying negative adjectives: *ú-sanna* 'contradict, disprove' is not the same as *ekki sanna* 'not to confirm', but comes from the adjective *ú-sannr* 'untrue' and is the positive act of showing that something is false. Similarly *ú-helga* 'condemn' is not *ekki helga* 'not to hallow', but comes from *ú-heilagr* 'unhallowed, outlawed' and is a causative meaning 'to cause someone to become outlawed'.⁵⁶ These are therefore positive acts, which can in turn be negated. The favorite domain of the *ú-* prefix is the adjective, including the present and perfect participles, as Rosell has demonstrated for Old Norse. Here it is often possible to identify the prefix with a corresponding sentence negation, e.g. *ú-fórr* 'unfit, disabled' and *eigi fórr* 'not fit' are used interchangeably in identical contexts by the same narrator.⁵⁷ The difference is not merely grammatical, however, for as pointed out earlier, the use of a single negated word gives even a negative value a positive existence. The lexicalized concept has become an entity, not just a non-entity. As was pointed out already by Grimm, the entity that is marked by a negated prefix tends to have undesirable qualities.⁵⁸

This is especially evident with nouns which bear the negative prefix. Scandinavian has a rich harvest of pejorative terms in *ú-*. A few interesting examples are *ú-ráð* 'imprudence, folly', *u-ár* 'crop failure', *ú-drengr* 'coward', *ú-fall* 'misfortune', *ú-dáð* 'crime, evil deed', *u-lög* 'lawlessness', *ú-tíð* 'improper or unsuitable time'. In no case can these be regarded as negations of their bases in any literal sense: an *ú-ár* is not a 'non-year', nor an *ú-dáð* a 'non-deed'. The negation, as with parallel German formations, is of the connotations of the base: *ár* means 'a good year, good crops' in addition to its chronological sense; *dáð* means 'a glorious, heroic deed' and not just anything one does. Rosell regards such pejoratives as secondary to the original privative meaning. But Zimmer has shown that such meanings have been read into *un-* compounds in all the Indo-European languages.⁵⁹ They were probably not formed until the secondary meanings were already present in the bases, which need not have been very long after their original creation. In any case, such formation is, like all word formation, a sporadic and unpredictable process. Many of the Old Norse words have gone out of the language, while new ones have been borrowed from German along similar lines, regularly replacing the German *un-* with Scandinavian *ú-:uhyre*

⁵⁶ Rosell (1942), 52–58; the examples all come from his material.

⁵⁷ *Sturlunga Saga*, ed. by Gudbrand Vigfusson (Oxford, 1878), 2.61.5 and 2.20.35.

⁵⁸ Grimm, *Deutsche Grammatik* 2.764–772 (ed. of 1878).

⁵⁹ Zimmer (1964), 47–66.

'monster' is from LG *un(ge)hure* 'demon' (Germ *Ungeheuer*), *ukrutt* 'weeds' from LG *unkrût* (Germ *Unkraut*).⁶⁰

By removing the negative from the scope of sentence negation, the prefixed word does not, like the previous negatives we have studied, reinforce negation. On the contrary, it reverses the field and to some degree neutralizes it. It is generally weaker than an out-and-out affirmative, because it denies the extremity of a gradient. To deny that one is unhappy is not necessarily to say that one is happy. But when spoken as a deliberate understatement, or in an ironic sense, it may carry the force of litotes, a figure of speech much favored by Germanic writers, as we know. When an army commander sees the enemy's army and says *þetta er ólitill herr* 'this is an un-little army', or rather 'this is no small army', he is offering grudging acknowledgement that it is a very large army.⁶¹ The negative implied in *lítill* 'small' is not reinforced, but rejected by the negative prefix. In the *Njál's Saga* the avenger Skarpheðinn says that the slayers of Njál will fear for their lives if he escapes, *sem eigi er ólíklegt* 'which is not unlikely'; the sarcastic implication is that it is quite certain.⁶²

(7) Negative reinforcement in modern Scandinavian. It would be wrong to conclude that because there is no cumulative negation in Nordic and no longer either a preverb *ne* or the suffixes *-gi* and *-a(t)*, there is no way of reinforcing negatives. Scandinavians have learned Christ's command from their Bible instruction: "But let your communication be, Yea, yea; nay, nay; for whatsoever is more than these cometh of evil."⁶³ Like most other Christian peoples, they have developed a rich flora of emphatic reinforcement for the negative as well as the affirmative. There is space here to enumerate only a few of these; to study them in full would require an entire volume for any one of the languages involved. I shall focus only on a few. My examples will be taken from Norwegian, but often apply to the other languages as well.

When one wishes to say "no", the situation may demand either a reinforcement or a modification. While in Old Scandinavian one could only say *ne . . . vættr* 'not a creature', there is now a rich flora of such expressions: *ikke . . . det grann, en dritt, en dråpe, en dust, en døyt, en gnist, en smule, en ting, en tøddel, et øyeblikk, for aldri det, skygge (av), spor*, etc. As Grimm noted, the intensifiers are already words for something little or insignificant.⁶⁴ The negative *ikke* can also be modified by preceding (or following)

⁶⁰ Rosell (1942), 190. For details on *o-* in modern Swedish see Noreen (1904), 562–571.

⁶¹ *Fornaldar Sögur Norðurlanda*, 1.99¹⁷; ex. from Fritzner 3.765.

⁶² *Brennu-Njáls Saga*, chapter 128 (ed. E. O. Sveinsson, *Fornrit* 12.326).

⁶³ St. Matthew 5.34–37.

⁶⁴ Grimm, *Deutsche Grammatik* 3.702, again 712 (ed. of 1890).

adverbs: *aldeles ikke* 'absolutely not', *fanden ikke* 'the devil not', *slett ikke* 'not at all' (Swed *inte alls*). In Icel we find expressions like *ekki nema það þó*, *ekki aldeilis* 'not at all'. The pronoun *ingen* 'no one' is reinforced to *ingen som helst* 'no one at all', *slett ingen*, and is most often analyzed into *ikke noen* 'not anyone'. Negative resumption is common, most strongly in dialect speech: *Nei, det tror jeg ikke*, *nei* 'no, I don't think so, no'. An example from Swedish is *Inte ha vi några åsikter inte!* 'Not have we any opinions not!'⁶⁵ The pro-sentence interjection *nei/nej* is subject to various kinds of modifications: phonetic, to indicate various degrees of certainty or conviction (*ne-i*, *ne-nei*, *ne-hei*, *næ-i*, *næ*); reduplication, *nei nei*, often used to express resignation: 'well, well'; added words or syllable, *nei da (neida)* 'certainly not', *nei sann* 'of course not', *neigu* (from *nei gud*) 'hell no', *neimen (menn* from 'holy men') 'by no means', *neivisst* 'no of course not', etc. (the translations are highly approximate). *Nei* is also common to express surprise, usually pleased, implying 'I can't believe my own eyes': *nei, så morsomt* 'my, what fun', but also displeased: *nei, det var da ergerlig* 'oh dear, that was annoying'.⁶⁶ A syntactically impenetrable idiom is the use of negation for an affirmative exclamation: *men sandelig om det ikke er fortjent* 'but (I'll be) darned if it isn't deserved', i.e. it is deserved; *det er da vel aldri deg* 'well if it isn't you'. As the glosses show, these have their parallels in English.

Conclusions. (1) Scandinavian lost the unstressed preverb *ne* early, along with other prefixes, i.e. by at least 700 A.D. It remained as an archaism in the poetry of the Viking age. (2) A lengthened *né* remained as 'nor', but in general the initial *n-* was not prefixed to negatives, because the reinforcing adverbs and pronouns were postverbal and not in immediate contact with *ne/né*. (3) Only in *nøkkurr* 'any', *nei* 'no', *neinn* 'any', and *nema* 'unless' did initial *n-* survive into Old Norse; only the first two remained in the mainland languages. (4) The present-day negatives are all indefinites to which the suffix *-gi* was attached. (5) In early Scandinavian (before 800) a special verb negation *-a(t)* arose, but survived only as a poetic archaism in the West Scandinavian poetry of the Vikings. (6) Scandinavian shows a special propensity for dropping pre-stress affixes and adding post-stress ones. (7) In modern Scandinavian languages there is a complete system of negative adverbs and pronouns, functioning much as in other European languages, but marked by their lack of nasal initials and their postverbal position in main clauses (when fronted for emphasis).⁶⁷

⁶⁵ Example from Jespersen (1917), 72; the author is Strindberg in his novel *Röda rummet* (283).

⁶⁶ See examples in *Norsk Riksmålsordbok*, ed. by T. Knudsen et al. Oslo, (1937–1957), 2 vols, s. v. *nei*. Cf. from Arne Garborg, *Bondestudentar* (ed. 1934): "Ne – nei" stotra Daniel og raudna.

⁶⁷ The author is grateful to Gösta Holm for suggestions and corrections. Paper prepared for 1979 conference at the Sorbonne, organized by Régis Boyer.

Table 1. Chief Negative Morphemes in Modern Scandinavian
(Oblique cases in Icel and Far not included; forms in parentheses rare or archaic)

(a) <i>Explicit:</i>	Icelandic	Faroese	NNorwegian	DNorwegian	Danish	Swedish
(1) <i>Free</i>						
Interjection: 'no'	nei	nei	nei	nei	nej	nej
['yes', aff., neg.]	[já, jú]	[ja, jú]	[ja, jau]	[ja, jo]	[ja, jo]	[ja, jo]
Sentence adverb: 'not'	ekki (eigi, ei)	ikki (ei)	ikkje (ei)	ikke (ei)	ikke (ej)	inte (icke, ej)
Pronoun m. f. 'no one, none, no'	enginn engin f. engir etc. pl. ekki neinn	eingin ongar pl.	ingen inga f. ingen pl. inkje nokon	ingen ikke noen	ingen ikke nogen	ingen inga pl. icke någon
Pronoun n. 'nothing, none, no'	ekkert ekki neitt	einki	inkje inkjevetta ingenting ikkje noko	intet ikke noe ingenting	intet ikke noget ingenting	intet inget icke något ingenting
Pronoun dual 'neither'	hverugur hverug f. hverugt n.	hvørgin hvørki n.	korgje korkje n.	ingen (av to)	ingen (af to)	ingendera intet-/ inget-/ dera n.
Conjunction 'neither ... nor'	hvorki ... né	hvørki ... ella (ei)	korkje ... eller	(h)verken ... eller	hverken ... eller	varken ... eller
Adverb of time 'never'	aldrei	aldri(n) ongantíð	aldri	aldri	aldrig (ingensinde)	aldrig
Adverb of place 'nowhere'	hvergi	ongastað- ni	ingenstad	ingensteds	ingensteds (intet-)	ingen- stans -städes ingenvart
Adverb of manner 'nohow, not at all'	hvergi, alls ekki, engan veginn	als ekki slættis ikki	slett ikkje	slett ikkc (ingen- lunde)	slet ikke ingen- lunde	alls icke (inte) (inga- lunda)
(2) <i>Bound</i>						
Prefix 'un-'	ó-	ó-	u-	u-	u-	o-
(b) <i>Implicit</i>						
Pronoun m. f. 'any one, any, some(one)'	nokkur nokkrir pl. einhver einhverj- ir pl.	nakar onkur (einhvør)	nokon, noka f. einkvan., eikor f.	noen noen pl.	nogen nogen/ nogle pl.	någon/nån några/nåra pl.
Pronoun n. 'anything, any, some(thing)'	nokkuð eitthvert/ eitthvað	nakað okkurt (eitthvørt)	noko nokon/ nokre pl. eitkvart	noe	noget	något/nåt

Table 2. Chief Negative Morphemes in Old Scandinavian

(1,2) The simple negative: IE *nē > Gmc *nē (Goth *ni*, OE *ne*, OHG *ni* etc.) > ON *ne*/___V

- (a) Runic: *ni waje mariz* 'not may-yield (the) famous (sword?)' (Thorsberg c. 200 A.D.)
ni's solu sot ok ni sakse stainn skorin 'not is by-sun sought and not by-sword stone cut' (Eggjum c. 700 A.D.)
- (b) Viking period (c. 800–1100 A.D.): Eddic and skaldic poetry
sól þat ne vissi hvar hon sali átti 'sun that not knew where she (her) halls had' (*Vqluspá* 5)
ne fága-k dul drjúga 'not practice-I selfdeception greatly' (Egill Skallagrímsson, *Lausavísa* 5)
- (c) Loss of prefixed *ne*, possibly by 700 A.D. in speech (cf. *ga-*)
 Survivals: *nei* 'no'; *neinn* (*nein*, *neitt*) 'no one, nothing' (> 'anyone, anything'); *nema* 'unless, if not'; *nökkurr* (*-ur*, *-ut*) 'any, anyone, anything' from **ne-wait-ek-hwariz* 'je ne sais quoi'

(3,4) Negative Reinforcement by suffixes: *-gi*, *-a(t)*

- (3) Gmc *gin 'any' (Goth *-hun*, OE *-gen*, OS OHG *-gin*; cf. Skr *kaś-čana* 'anyone', Lat *quis-que* 'anyone') > ON *-gi* (*-ki/vl* cons ___) not /V___
mér mann-gi mat né bauð, nema einn Agnarr 'me no-man food not offered, except only Agnarr' (*Grimnismál* 2)

Lopt-ki þat veit 'Lopt-not that knows' (*Lokasenna* 19)

New words created by suffix on terms for indef. time, place, person, thing:

(1) TIME (whenever, any time):

- (a) Gmc *aiwin/**aiwaz* 'time, eternity' (Goth *aiws*, OE *æw*, OS *ēo*; cf. Lat *aevum*, Gr *aiōn*, Skr *āyu*) > ON *ævi* (> adverbs *æva* 'sometimes; never', *ey* 'always', weak stress *ei*)

With suffix: *æva-gi* 'never', *ei-gi* 'not'

- (b) Gmc *aldraz 'age' (OE *ealdor*, OS *aldar*, OHG *altar* etc.) > ON *aldr* (> adv, prob. a dative *aldri* 'never')

With suffix: *aldri-gi* 'never'

ek veit einn at aldri deyr 'I know one (thing) that never dies' (*Hávamál* 77)

(2) PLACE (wherever, anywhere):

- (a) Gmc **hwar-* 'where' (Goth OS *hwar* etc., from IE **kwo-*) > ON *hvar* 'where'

With suffix: *hvar-gi/hver-gi* 'anywhere, nowhere'

gap var ginnunga, en gras hvergi 'a vast yawning gap there was, and grass nowhere' (*Vqluspá* 3)

(3) PERSON/THING (one, anyone, anything)

- (a) Gmc **ain-* 'one', (Goth *ains*, OE *ān*, OS *ēn*, OHG *ain*; cf. Lat *unus*, Gk *oinē*, Skr *ēna* 'he') > ON *einn* (*ein*, *eitt*)

With suffix: *engi* m. f. 'no one', *ekki* 'nothing'

- (b) Gmc *þau 'they' n. pl. > ON *þau*

With suffix: *þey-gi* 'not at all'

- (c) Gmc *hwaþar 'which of two' (Goth *hwaþar*, OE *hwæðer* etc.; cf. Gk *póteros*, Skr *katara-*) > ON *hvaðarr* > *hvárr* 'which of two' (f. *hvaðar*, *hvár*; n. *hvaðart*, *hvárt*)

With suffix: *hvárgi* m. f. 'neither of two' *hvarcki* n.

(d) Gmc *mannz 'man' (Go *manna*, OE OS OHG *mann* etc.) > ON *maðr*, *mannr*

With suffix: *mann-gi*, *man-gi* 'no one'

meyjar orðum skyli mangi trúa 'a maiden's words should no man trust' (*Hávamál* 84)

(e) Gmc *wihitz 'being, creature' (Goth *waihts*, OE OS OHG *wiht*) > ON *vétrr*, *vétr*

With suffix: *vet-ki*, *væt-ki* 'nothing, not at all'. Also in the rare *eyvit* 'nothing' (*ey* plus *vétrr*)

(4) Gmc *ain- (-az m., -ata n.) 'one' (Goth *ains* m., *ainata* n; OE *ān*, OS *ēn*, OHG *ein* etc.) > ON *einn* (*ein*, *eitt*) > *al-at* /V____. Usage limited to West Scandinavian poetry of Viking Age (Edda, skalds), where it is exceedingly common, plus laws and proverbs.

byrði betri berr-at maðr brautu at enn sé manvit mikit 'better burden bears-not a man to the road than great wisdom' (*Hávamál* 10)

Kemr-a nú Gunnarr, kalliga ek Hogni, sékk-a ek síðan svása brøðr 'Comes-not now Gunnarr, call-not I Hogni, see-not I again (my) dear brothers' (*Guðrúnarkviða* 3, 8)

(5) Reinforcement by Cumulation.

(a) Suffix -at

ef fǫður né áttat 'if a father not you-had-not' (*Fáfnismál* 3)

at sér ne stríddit 'that himself not-it-would-harm-not' (*Hamðismál* 8)

er þú at gráti ne ferat 'that you at weeping not brings-not' (*Hamðismál* 9)

at hann aprt né komit 'that he back not comes-not' (*Grímnismál* 20)

hví né lezkaþú 'why not leave-off-not-you?' (*Lokasenna* 47)

hrafn né svaltat 'raven not starved-not' (*Óttar* 3, 11)

né megut finna 'not could-they-not find' (Egil Skallagrímsson 6, 51)

né munuma 'not we-will-not' (*Hallfreðr* 3, 21)

sofa þeir né máttuð 'sleep they not could-not' (*Guðrúnarkviða* 2, 3)

(b) Suffix -gi

fóra fælt þeygi '(she) went-not frightened not-at-all' (*Atlamál* 47)

knákat ek segja aprt ævagi 'can-not I say again never' (*Hymiskviða* 32)

er kannat þjóðans kona ok mannskis mǫgr '(songs) which knows-not the king's wife and no-man's son' (*Hávamál* 146)

æva fljóð ekki gáði fjarghúsa 'not-at-all the woman not spared the treasure troves' (*Atlakviða* 39)

Atli kvazk eigi vilja mund aldregi 'Atli said he not wanted dowry never' (*Oddrúnargrátr* 22)

er eigi veit jarðar hvergi 'what not knows on earth no-one' (*Prymskviða* 2)

(6) Negation by Prefix.

IE zero grade *n- > Gmc *un- (Goth OE etc. *un-*) > ON *ó-/ú-*

(a) Runic *un-*: *ek un-wod(i)z* 'I (the) un-mad' (Gårdlösa, c. 200 A.D.)

ek gudija un-gandiz 'I (the) priest un-charmed' (Nordhuglo, c. 425 A.D.)

(b) Old (and modern) Scand *ó-/u-* highly productive prefix, used with

(1) positive adj.: *ú-bliðr* 'displeased, angry'; *ú-fagr* 'unbeautiful, ugly', *ú-fróðr* 'unwise, ignorant'

(2) negative adj.: *ú-sjúkr* 'unsick, well', *ú-dauðr* 'undead, alive'

(3) participles:

perfect – *ú-bøtt* 'unavenged, unatoned for', *ú-þveginn* 'unwashed'

present – *ú-vitandi* 'unknowing, ignorant'; *ú-geranda* 'undoable, impossible', *ú-þolanda* 'unbearable'

- (4) finite verbs: *ú-helgja* 'unhallow, desecrate'; *ú-sanna* 'deny, disprove', *ú-gleðjast* 'be unhappy, grieve'
- (5) abstracts, derivable from adj. base: *ú-frøði* 'unwisdom, ignorance' (from *fróðr* 'wise' or *fróði* 'wisdom'), *ú-grynni* 'abundance, multitude' (from *úgrunnr* 'unshallow, deep, hence unfathomable'), *ú-tal* 'myriad' ('un-number', from *telja* 'count', hence lit. in-numerable), *ú-þökk* 'ingratitude' ('un-thanks', from *þakka* 'thank')
- (c) Pejorative sense: original or modern? Rosell suggests that it is more modern than old, developed from secondary, transferred meaning of original. Some examples:
- ú-ráð* 'imprudence, folly, bad advice': *ráð* 'good advice, plan'
kallaði annarr þat ráð, er annarr kallaði úráð 'one called that advisable, which another called inadvisable' (*Flat.* II 284, 36)
- ú-ár* 'bad year, crop failure': *ár* 'year', but also 'good year, success'
- ú-drengr* 'coward': *drengr* 'man, brave man, hero'
- ú-fall* 'misfortune': *fall* 'case, event', perh. from *falla* 'please'
- ú-dáð* 'evil deed, crime': *dáð* 'deed, brave deed, exploit'
- ú-lög* 'lawlessness': *lög* 'law'
með lögum skal land vart byggja, en með ólögum eyða 'with law shall our land be built, but with lawlessness destroyed' (*Njála* 70)
- ú-tíð* 'wrong time': *tíð* 'time, proper or expected time'
eta [kjoti] á úttíðum 'eat meat at forbidden times' (*Borg.* 13)
- (d) Prefix can alternate with *eigi* (or equivalent), but not always.
ú-førr 'disabled, unfit' is the same as *eigi førr* 'not able, fit'
 Either form for negation may be used in understatement, the litotes which all Germanic writers were fond of using:
Hrefna mun eigi ganga hlæjandi at sænginni í kveld 'Hrefna will not go laughingly to bed this evening' (*Laxdøla saga* 49)
En ókátur Niðuðr sat þá eptir 'but joyless Niðuðr was left behind.'
- One form of understatement is euphemistic: *ú-léttir* 'pregnant' is lit. 'un-light'; *verða léttari* 'grow lighter' means to 'give birth'
- (e) By combining *ú-* with *eigi* one can neutralize the negatives. The result is a strengthened litotes:
Munu þeir þat ætla, sem eigi er ólíklegt, at þat sé þeira bani, ef oss dregur undan 'They will think, as is not unlikely, that it will be their death, if we escape' (*Njála* 128).

References

- Bacon, Francis. *Works*, ed. by J. Spedding, R. L. Ellis, D. D. Heath. 15 vols. Boston, 1863.
- Bald, Wolf-Dietrich. "The Scope of Negation and Copula Sentences in English". *Journal of English Linguistics* 5.1-28 (1971).
- Bhatia, T. K. "On the Scope of Negation in Hindi". *The First LACUS Forum 1974*, ed. by Adam Makkai and Valerie B. Makkai (Columbia, S. C., 1975), 120-39.
- Braune, Wilhelm. *Gotische Grammatik*. 17th ed., by E. A. Ebbinghaus. Tübingen, 1966.

- Brennu-Njáls Saga*. Ed. by Einar Ó. Sveinsson. Reykjavík, 1954 (*Fornrit*, 12).
- Cleasby, Richard and Gudbrand Vigfusson. *An Icelandic-English Dictionary*. Oxford, 1874.
- Dahl, Östen. *Negation in Universal Grammar*. Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics, 33. University of Gothenburg, 1977.
- Danmarks Runeindskrifter*. Ed. by Lis Jacobsen and Erik Moltke. 3 vols. Copenhagen, 1941–42.
- Egilsson, Sveinbjörn. *Lexicon Poeticum Antiquæ Linguae Septentrionalis*. 2. ed. by Finnur Jónsson. Copenhagen, 1931.
- Falk, Hjalmar and Alf Torp. *Dansk-norskens Syntax i Historisk Fremstilling*. Kristiania, 1900.
- Feist, Sigmund. *Etymologisches Wörterbuch der Gotischen Sprache*. 3. ed. Berlin, 1939.
- Fodor, J. D., J. A. Fodor, M. F. Garrett. "The Psychological Unreality of Semantic Representations". *Linguistic Inquiry* 6.515–531 (1975).
- Fornaldar Sögur Norðrlanda*. 3 vols. Ed. C. C. Rafn. Copenhagen, 1829–30.
- Fornmanna Sögur*. 12 vols. Copenhagen, 1825–37.
- Frisk, Hjalmar. *Substantiva privativa*. Gothenburg, 1947 (*Göteborgs högskolas årsskrift* 53, 1947–48).
- Fritzner, Johan. *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. 2. ed. 3 vols. Kristiania, 1886–96. Vol. 4, ed. by Finn Hødnebo. Oslo, 1972.
- Gíslason, Konrad. *Um frumparta íslenzkrar tungu í fornöld*. Copenhagen, 1946.
- Givón, Talmy. "Negation in Language: Pragmatics, Function, Ontology". *Syntax and Semantics*, vol. 9: *Pragmatics*, ed. by Peter Cole (Academic Press, 1978), 69–112.
- Grimm, Jacob. *Deutsche Grammatik*. Neuer vermehrter Abdruck. 4 vols. [Vol. 1 and 2 by Wilhelm Scherer, 3 and 4 by G. Roethe and E. Schröder.] Berlin, 1870–98. (1st ed. 1819–1837.)
- Haislund, Niels. "Nogle Bemærkninger om Negation i Rigsmaal og Folkemaal". *Danske Folkemaal* 7.105–38 (1934).
- Hansen, Aage. *Moderne Dansk*. 3 vols. Copenhagen, 1967.
- Hansen, Erik. "Noget om intet". *At færdes i sproget* (Copenhagen, 1975), 113–37.
- Horn, Laurence Robert. *On the Semantic Properties of Logical Operators in English*. Dissertation, University of California at Los Angeles, 1972. [Only seen as abstract, in *Dissertation Abstracts* 1973: 4385-A.]
- Hyltenstam, Kenneth. "A Framework for the Study of Interlanguage Continua". *Working Papers* 16, Phonetics Laboratory, Department of General Linguistics, Lund University (1978a).
- "On the Acquisition of Questions and Negation by Second Language Learners of Swedish". *Fourth Scandinavian Conference of Linguistics* (Hindsgavl, January 6–8, 1978), ed. by K. Gregersen (Odense University Press, 1978b), 109–14.
- Ito, Katsutoshi. Two aspects of negation in child language. Abstract, *First International Congress for the Study of Child Language* (1978), 72–73.
- Jackendoff, Ray S. "An Interpretive Theory of Negation". *Foundations of Language* 5.218–41 (1969).
- "On Some Questionable Arguments about Quantifiers and Negation". *Language*

- 47.282–297 (1971).
- *Semantic Interpretation in Generative Grammar*. Cambridge, Mass., 1972. [Chapter 8, pp. 321–69, is a revised version of 1969.]
- Jacobsen, Lis, see *Danmarks runeindskrifter*.
- Jacobsen, M. A. and Chr. Matras. *Føroysk-donsk orðabók*. 2. ed. by Chr. Matras. Tórshavn, 1961.
- Jensen, Anker. “Bemærkninger om Nægtelser i Dansk og Latin”. *Acta Philologica Scandinavica* 10.14–49 (1935).
- Jespersen, Otto. *Negation in English and Other Languages*. Copenhagen, 1917 (Det Kongelige Danske Videnskabs Selskab, *Historisk-filologiske Meddelelser* I, 5).
- *The Philosophy of Grammar*. New York: Holt, 1924.
- Jónsson, Finnur. *Det norsk-islandske skjaldesprog omtrent 800–1300*. Copenhagen, 1901.
- 1931. [See Egilsson, Sveinbjörn.]
- Klima, Edward S. “Negation in English”. *The Structure of Language*, ed. by J. A. Fodor and J. J. Katz (New York, 1964), 246–323.
- and Ursula Bellugi. “Syntactic Regularities in the Speech of Children”. *Psycholinguistic Papers* 139 (1966), 183–219.
- Kock, Axel. *Om några atona*. Lund, 1879.
- Kraak, Albert. *Negatieve zinnen: een methodologische en grammatische analyse*. Hilversum, 1966.
- Krause, Wolfgang and Herbert Jahnkuhn. *Die Runeninschriften im älteren Futhark*. 2 vols. Göttingen, 1966.
- Kuhn, Hans. *Edda*. 4th ed. of G. Neckel’s edition. Heidelberg, 1962.
- Labov, William. “Negative Attraction and Negative Concord in English Grammar”. *Language* 48.773–818 (1972a).
- *Sociolinguistic Patterns*. Philadelphia (1972b).
- Lasnik, Howard. *Analyses of Negation in English*. Dissertation, University of Connecticut. Bloomington, Ind., 1976.
- Lehmann, Winfred P. “Proto-Germanic Syntax”. *Toward a Grammar of Proto-Germanic*, ed. by F. van Coetsem and H. L. Kufner (Tübingen, 1972), 239–268.
- Liestøl, Aslak. *Runer frå Bryggen*. Bergen, 1964.
- Löfstedt, Bengt. Review of Seiler 1977. *Language* 54.1002 (1978).
- López García, Angel. “La négation en espagnol comme problème de topicalization”. *Folia Linguistica* 10.339–59 (1976).
- McNeill, David and McNeill, Nobuko B. “What Does a Child Mean when He Says ‘No’?” *Proceedings, Conference on Language and Language Behavior, Ann Arbor, Michigan, Oct. 17–18, 1966*, ed. by Eric M. Zale (New York, 1968), 51–62.
- Menyuk, Paula. *Sentences Children Use*. Research Monograph 52. Cambridge, Mass., 1969.
- Mikkelsen, Kristian. *Dansk Ordføjningslære med Sproghistoriske Tillæg*. Copenhagen, 1911.
- Nasálfest: Papers from a Symposium on Nasals and Nasalization*. Ed. by C. A. Ferguson, L. M. Hyman, and J. J. Ohala. Stanford, Cal., 1975.
- Nielsen, Niels Åge. *Dansk etymologisk ordbog*. 3 ed. Copenhagen, 1976.
- Noreen, Adolf. *Vårt språk*. Volume 5. Lund, 1904.

- *Altisländische und altnorwegische Grammatik*. 4. ed. Halle (Saale), 1923.
- Norsk Riksmålsordbok*. Ed. by Trygve Knudsen, Alf Sommerfelt, and Harald Nor-eng. Oslo, 1937–57. 2 vols.
- Nygaard, Marius. *Eddasprogets Syntax II*. Bergen, 1867.
- *Norrøn syntax*. Kristiania, 1905.
- Olsen, Magnus. *Norges innskrifter med de yngre runer*. 5 vols. Oslo, 1941–60.
- Over, Paul Douglas. *Some Regularities in the Syntax of Negation and Related Areas in Modern Danish*. Dissertation, University of Texas-Austin, 1977.
- Pokorny, Julius. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern, 1959.
- Rauch, Irmengard. “Semantic Naturalness in Word-Building: East German *nur*”. *Linguistic Method: Essays in Honor of Herbert Penzl*, ed. by I. Rauch and G. E. Carr (The Hague, 1979), 253–263.
- Rosell, Erland. *Prefixet o- i nordiska språk: En betydelsehistorisk studie. I: Fornnordiska*. Uppsala, 1942 (*Uppsala Universitets Årsskrift* 1942, 7).
- Seiler, Hansjakob. “Negation, den Begriff des Prädikats betonend”. *Studia Linguistica* 6.79–91 (1952). [Reprinted in his *Sprache und Sprachen: Gesammelte Aufsätze*, Munich, 1977, 8–20.]
- Smith, Manuel J. *When I Say No, I Feel Guilty*. New York, 1975.
- Söderberg, Sven, ed. *Sveriges Runinskrifter*. Vol. 1: Öland. Stockholm, 1900.
- Stickel, Gerhard. *Untersuchungen zur Negation im heutigen Deutsch*. Braunschweig, 1970 (*Schriften zur Linguistik* 1).
- Sturlunga Saga*. Ed. by Gudbrand Vigfusson. 2 vols. Oxford, 1878.
- Svennung, Josef. *Untersuchungen zu Palladius und zur lateinischen Fach- und Volkssprache*. Uppsala, 1935.
- Vachek, Josef. “On the Interplay of External and Internal Factors in the Development of Language”. *Lingua* 11.433–48 (1962). [Reprinted in his *Selected Writings in English and General Linguistics*, The Hague, 1976.]
- Vater, Heinz. *Dänische Subjekt- und Objektsätze: ein Beitrag zur generativen Dependenzgrammatik*. Tübingen, 1973 (*Linguistische Arbeiten* 3).
- Vries, Jan de. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Leiden, 1961.
- Wivel, H. G. *Synspunkter for Dansk Sproglære*. Copenhagen, 1901.
- Zimmer, Karl. *Affixal Negation in English and Other Languages: An Investigation of Restricted Productivity*. *Word*, Supplement (Monograph No. 5), vol. 20 (1964).
- “Some General Observations about Nominal Compounds”. *Working Papers in Language Universals*, No. 5. Stanford, Cal., 1971.

Flektionssystemets forenkling og middelnedertysk

1.1. Som bekendt forenkledes det morfologiske system i de centralskandinaviske sprog kraftigt i løbet af middelalderen. I samme periode var disse sprog udsat for en overordentlig stor påvirkning fra middelnedertysk. Det ligger da lige for at se en forbindelse mellem disse to fænomener, således som Elias Wessén gør det¹:

Vi har stor anledning att tro, att det främmande inflytandet har sträckt sig jämväl till ordens böjning och till uttalet. Då fornspråkets rika formsystem mot medeltidens slut upplöses och förenklas, har man med skäl sökt en av orsakerna därtill i att de inflyttade tyskarna aldrig kunde lära sig att rätt bruka de gamla kasusformerna och ändelserna; deras förenklade ordböjning smittade efterhand av på landets egna barn. Stadsmålen har utan tvivel gått i spetsen för utvecklingen; landsmålen har varit mera konservativa. Naturligtvis får man också tänka på den väldiga importen av lånord, som svårligen kunde anpassa sig efter den inhemska ordböjningen. Av de nordiska språken har isländskan bäst lyckats hålla sig fri från främmande påverkan, och i den nutida isländskan är också den fornordiska ordböjningen så gott som oförändrat bibehållen. Vad som skedde i vårt språk har en analogi i engelskan, vars ytterst förenklade ordböjning man anser bero på blandningen av den rent germanska fornengelskan och de normandiska erövrarnas franska tungomål.

Med lidt andre ord siger han det samme i sin *Svensk Språkhistoria* I²:

Tyskarna gingo efterhand över till att tala nordiskt språk, men kunde aldrig fullt lära sig bruka de nordiska böjningsformerna. De lånord, som upptogs, kunde ej alltid anpassas i det gamla böjningssystemet. Detta kan ha påskyndat en allmän förenkling av detta. Jfr å ena sidan engelskan, ett typiskt blandspråk med en ytterligt förenklad ordböjning, å andra sidan nyisländskan.

Samme tanke gentages uden forbehold af Hans H. Ronge³:

¹ Wessén, E.: Om det tyska inflytandet på svenskt språk under medeltiden. Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård. 12. Stockholm 1954. p. 27.
do.: do. Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri, utgiven av Letterstedtska föreningen. 5. Stockholm 1929. p. 263–280.

² Wessén, E.: Svensk språkhistoria I. Ljudlära och formlära. 3. uppl. Stockholm 1951. p. 106.

³ Nedertysk sprog. KLMN XII 1967.

Den språklige påverkan som mlt. utövat på fsv. har resulterat i ett mycket stort antal ty. lånord, t.o.m. på formordens område, samt i en mängd prefix och suffix och har dessutom på olika sätt förändrat det sv. formsystemet och syntaxen (jfr Svenska språket).

I den artikel om svensk sprog, som Ronge henviser til, skriver Wessén dog intet om middelnedertysk påvirkning på formsystemet, men blot⁴: "Ännu mera genomgående är förändringen i ordbøjningen, antalet av kasus minskas till två, grundform och genitiv och genitiven bildas alltid på -s, också i plural." – Årsagen kan måske være, at Wessén har skiftet mening i mellemtiden, men er vel snarere at finde i den lakoniske leksikonform.

Bengt Pamp⁵ citerer Wessén med forbeholden tilslutning, men peger dog først på "den tendens till ett mer okomplicerat formsystem som tycks finnas inbyggd i de indoeuropeiska språken."

I og for sig lyder tanken jo heller ikke urimelig, og den kan støttes af paralleller andetsteds fra. Wessén henviser selv til engelsk og de normanniske erobrere (men ikke til de nordiske erobrere, hvilket måske kunne have været gjort med større ret, da forenklingen i engelsk synes at have bredt sig nordfra). Også nærmere vor tid kendes formfattige kreolsprog, som der findes en ganske rig litteratur om, lige som det er bekendt, at mange i nutidens Europa benytter et grammatisk yderst forenklet sprog i omgang med fremmedarbejdere.

Det er dog værd at bemærke, at sådanne forenklinger sker, enten når et domineret folk overtager det dominerende sprog, eller i den direkte kommunikation mellem personer, som ikke behersker hinandens sprog. Det kan følgelig meget vel tænkes, at en tysker i Stockholm kan have radbrækket svensk, eller at en svensker har radbrækket nedertysk, eller at de begge indbyrdes har talt barnesprog. Men at en svensker i samtale med andre svenskere skulle have glemte sit modersmåls internaliserede regler, lyder ganske usandsynligt. I hvert fald må der lang tids kraftig påvirkning til, før noget sådant kan ske, sikkert gennem flere generationer, jfr at dette århundredes kraftige angelsaksiske indflydelse på de nordiske sprog, med utallige låneord, endnu ikke har afskaffet genussystemet eller adjektivernes kongruens eller indført pluralis-s – kiks, slips, turnips, clips, tips, tricks, hotdogs er singularis.

Men formforenklingen er jo også sen i svensk. Faktisk sker den for en stor del først efter at den nedertyske dominans er ophørt. Udviklingens forløb skitseres i de ovennævnte sproghistorier af Wessén og Pamp, og sidstnævnte resumerer som følger⁶:

⁴ KLMN XVII 1972.

⁵ Pamp, Bengt: Svensk språk- och stilhistoria. Lund 1971. p. 182 f.

⁶ Op.cit. p. 182.

Formförenklingen börjar under den senare delen av den fornsvenska tiden och når en allt mer växande styrka mot periodens slut, under den äldre nysvenska tiden utgör det konservativa bibelspråket och av detta påverkade stilarter en sista bastion mot det nya systemet som dock i stort sett helt slår igenom före eller under 1700-talet. Under den senare delen av den nysvenska tiden konsolideras det nya systemet.

Med hensyn til bibelsprogets bevidste, ophøjede konservatisme, som omtales af både Wessén og Pamp, fortjener det dog at nævnes, at Maj Reinhammar⁷ har nået et andet resultat:

Att dat. i bibelsv. uteslutande skulle bero på medvetet arkaiserande språksträvande är enligt min mening mindre troligt . . . Förhållandena i dialekterna av idag torde motivera antagandet, att dativens utbredningsområde under den äldsta nysvenskan även innefattat mera centrala delar av Sverige. Kasusböjningen i bibelspråket skulle med andra ord ha haft en reell talspråklig bakgrund i t.ex. Målarlandskapen.

1.2. I sin skandinaviske sproghistorie skriver Einar Haugen⁸:

It is hard to say to what extent the great simplification of the inflectional system is due to Low German influence. But it is conspicuous that English and Scandinavian both changed in this direction while they were dominated by other languages; and Low German has a structure very much like that which the continental Scandinavian languages adopted, contrary for example to High German or Icelandic.

I den af forfatteren gennemsete og reviderede tyske oversættelse står der det samme⁹. Derimod spores der muligvis en anelse mere forbehold i sammes Scandinavian Language Structures¹⁰:

The borrowings extended to the point where even German prefixes like be- and an- or suffixes like -heit and -inne became part of the productive apparatus of the Nordic languages. Nor is it too improbable to speculate that the general breakdown of case and personal endings was due to the same bilingual influence.

As early as 1350 the oldest writing traditions, especially in Denmark, show considerable merger of the units in the morphological structure. The slow stepwise development which had previously appeared from time to time now became a landslide in the mainland languages. It appears to have spread from

⁷ Reinhammar, Maj: Om dativ i svenska och norska dialekter. I. Uppsala 1973. p. 246.

⁸ Haugen, Einar: The Scandinavian Languages. London 1976. p. 65. Jf. også p. 314 ff.

⁹ Haugen, Einar: Die skandinavischen Sprachen. Vom Verfasser durchgesehene, umgearbeitete und erweiterte Auflage. Autorisierte Übertragung aus dem Englischen von Magnús Pétursson. Hamburg 1984. p. 77.

¹⁰ Haugen, Einar: Scandinavian Language Structures. Tübingen 1982. p. 14 og p. 103.

the south, where contact with neighboring Gmc languages (Low German, English) was stronger. They were going through a similar development.

Haugens henvisning til engelsk kunne måske tyde på, at han her er inspireret af Wessén. Men det er bemærkelsesværdigt, at han på to punkter går videre end denne. For det første udvides teorien eksplicit til at omfatte ikke blot svensk, men samtlige skandinaviske sprog med undtagelse af islandsk. For det andet siges middelnedertysk at have haft en struktur meget lig den, de skandinaviske sprog antog, eller alternativt at være i færd med at gennemgå en lignende udvikling.

2. Af de middelnedertyske grammatikker¹¹ fremgår det, at middelnedertysk havde et rigt formsystem, der i princippet stemmer overens med nuværende tysk skriftsprog.

Substantiverne har tre genera og bøjes i fire kasus og i numerus. "Die vier Kasus bleiben die mnd. Periode hindurch erhalten. Doch zeigt sich seit dem 15. Jhd., z.T. schon früher, einige Unsicherheit in der Unterscheidung von Dativ und Accusativ, wodurch auch der Nominativ in Mitleidenschaft gezogen wird."¹²

Denne kasususikkerhed er især fremtrædende i personlige pronominer, hvor *mik/mi*, *dik/di* veksler. Derimod er den kun tilsyneladende, hvor den skyldes en lydlig udvikling *m>n* i udlyd, så vi kan få *den*, *en*, *sinen*, *guden*, svarende til nuværende tysk *dem*, *ihm*, *seinem*, *gutem*.

Ved adjektiverne er der den bemærkelsesværdige undtagelse, at nom.masc. er uden endelse. "Später dringt aus dem Hochdeutschen die Endung -er ein."¹³ – Her står middelnedertysk altså i kontrast til (øst-)dansk, hvor *-er* i adjektivernes maskulinum holdt sig længst, på Bornholm helt op til vore dage.

Endnu rigere er verbernes formsystem: person, tal, tempus og modus. Dog er der ingen personbøjning i pluralis. De konsulterede grammatikker omtaler ingen vaklen i brugen, ej heller singularis for pluralis.

Den nyeste fremstilling, jeg har kendskab til, omtaler ingen formforenkling i Hanesprache. Derimod oplyser den om nutidige forhold¹⁴: "Das Nordniederdeutsche erscheint ferner in seiner starken Vereinfachung des Laut- und Formensystems fortgeschrittener, es ist gewissermassen das 'modernste' Niederdeutsch ... Morphologische Vereinfachung zeigt sich, bedingt durch die starke Akzentkonzentration des Nordniederdeutschen auf

¹¹ Lasch, Agathe: *Mittelniederdeutsche Grammatik*. Halle 1914.

Sarauw, Chr.: *Niederdeutsche Forschungen*. I-II. København 1921-1924.

¹² Sarauw II p. 15.

¹³ Sarauw II p. 78.

¹⁴ Sanders, Willy: *Sachsensprache, Hanesprache, Plattdeutsch*. Sprachgeschichtliche Grundzüge des Niederdeutschen. Göttingen 1982. p. 84.

der Stammsilbe, in der charakteristischen Apokope von auslautendem -e . . . ; hierauf gründet in Verbindung mit der gleichzeitigen Schwächung von n<m der formale Zusammenfall von Dativ und Akkusativ.”

De middelnedertyske tekster – diplomer, stadsretter – der er skrevet i Danmark, indeholder ingen afvigelser fra det ovenfor skitserede grammatiske system.

Man kan da konkludere, at først mod slutningen af den periode, hvor middelnedertysk fungerede som skriftsprog, i Nordtyskland og i Skandinavien, viser der sig svage spor af en begyndende formforenkling, og dette kun i kasussystemet.

3. Lübeck blev grundlagt af Henrik Løve omkring midten af 1100-tallet; forskellige årstal nævnes i litteraturen. Den blev hurtigt en betydende handelsby. Allerede 1201 optræder lybske købmænd i stort tal på Skånemarkedet. Efter Valdemar den Stores sejr over venderne voksede de nedertyske stæders handelsmæssige indflydelse stærkt. Endnu gennem det meste af 1200-tallet var dog de nordiske købmænd førende i Østersøhandelen, men derefter overtog lybækkerne dominansen.¹⁵ Med freden i Stralsund 1370 nåede Hansaen højdepunktet af sin magt i Norden. Den benyttede denne bl.a. til at udelukke vesteuropæiske konkurrenter fra Skånemarkedet. “Følgen blev, at de hanseatiske købmænd i langt højere grad end før opsøgte de da. købstæder, hvor de slog sig ned, dannede egne kompagnier og påførte de indennl. købmænd en hård konkurrence.”¹⁶ Samtidig med købmændene flyttede nedertyske håndværkere ind. Som eksempler på, at det nedertyske indslag var blevet så stort, at der behøvedes nedertyske gilder, eller endog stadsretter på nedertysk kan nævnes:

Slesvig: stadsret 1400, skræddere 1415, bagere 1415, slagtere 1421; Flensborg: stadsret 1431, Vor Frue købmandsgilde ca. 1420, Hellig Legemsgilde 1432, Skt. Nikolaj gilde 1446, smede 1425, skomagere 1437; Åbenrå: stadsret 1400–1450; Sønderborg: skomagere 1488; Haderslev: købmandsgilde 1500; Ribe: smede 1424; Odense: Elendelav 1435; København: gildeskrå 1382, guldsmede 1429; Malmø: gildeskrå 1452.¹⁷

Det var dog ikke blot købmænd og håndværkere, som indvandrede. “Markant mere derved, at navnene er os bekendt, og som bærere af ty. overklasskultur, end ved talmæssig styrke er den adelige i., påviselig fra 1200-tallet . . . og kulminerende i 1300-tallet, hvor et halvt hundrede overvejende ty., især nordty. slægter fæstede bo i Da . . . men få er de slægter, der overlevede

¹⁵ Christensen, Aksel E. i Gyldendals Danmarkshistorie I. 1977. p. 323.

¹⁶ Enemark, Poul: Hansaen. KLMN VI 1961.

¹⁷ Skautrup, Peter: Nedertysk sprog. KLMN XII. 1967.

do.: Det danske sprogs historie. II. 1947. p. 32 f.

mere end en enkelt generation . . . Hertil kommer den holstenske adel, som fra omkring 1200 i stedse større omfang gør sig gældende.”¹⁸

”I 1313 havde Erik menved overladt den sønderjyske hertug alt krongods i Sønderjylland . . . Gennem disse egne pantsætning til de holstenske grever og overdragelsen af hele Sønderjylland . . . som len til grev Gerhard i 1326 bliver de sydligste egne nu bekvemme indvandringsområder for den holstenske adel . . . Tyske adelsslægter . . . satte sig fast her som godsejere i 13–1400-tallet . . . Også i det nordlige Sønderjylland var det tyske adelslæt betydeligt.¹⁹

”Er indvandringen i Sønderjylland end et kapitel for sig, betinget af de særlige forudsætninger, kan de fremmedes tal i det øvrige land dog ingenlunde kaldes ubetydeligt.” “På Margretes tid fandtes ca. 200 adelige af tysk fødsel eller afstamning.”²⁰

Det er da klart, at den store indvandring sker i slutningen af 1300-tallet og i 1400-tallet. Den er især koncentreret til de sønderjyske fjordkøbstæder, men også i andre vigtigere byer som Århus, Ålborg, Odense, København, Malmø, Rønne fandtes der store kontingenter nedertyske købmænd og håndværkere. Udenfor byerne kommer dertil de adelige godsejere.

Hermed stemmer det i og for sig, at den store indsigning af nedertyske låneord først kan dokumenteres efter 1400. Men det skyldes naturligvis i nogen grad mangelen på sprogkilder. Optagelsen af enkeltgloser er i hvert fald begyndt en hel del tidligere. Allerede landskabslovene indeholder eksempler; specielt påfaldende er det, at Jyske Lovs fortale benytter ordet *widua* i stedet for *enker*.

4.1. De første nogenlunde omfangsrige kilder til dansk sprog er landskabslovene. De ældste manuskripter er fra ca. 1300; Skånske Lov dog fra ca. 1250. Manuskripterne er dog alle afskrifter, og det er uvist, hvornår den første nedskrift har fundet sted. Skautrup angiver årstal omkring 1200,²¹ Haugen skriver 1171–1174.²² Fortalen til Jyske Lov er dateret til 1241. Det er almindeligt antaget, at der ligger en mundtlig tradition forud for den første nedskrift.

Lovene anses i reglen for at have en konservativ sprogform. Det er mig uklart, hvad denne opfattelse bygger på; det kan være det forhold, at det er afskrifter, det kan være den mundtlige tradition, der ikke tolererede afvigelser, det kan være selve genrens krav. Måske beror det også på fraværet af låneord.

¹⁸ Fabritius, Albert: *Innvandring*. KLMN VII. 1962.

¹⁹ Skautrup, Peter: *Det danske sprogs historie*. II. 1947. p. 2.

²⁰ do.: do. p. 4.

²¹ do.: do. I. 1944. p. 209.

²² *The Scandinavian Languages*. p. 235.

Helt uden låneord er de dog ikke. Ifølge Skautrup²³ indeholder Skånske Lov 30 (3 %), Valdemars Lov 27 (3,5 %), Eriks Lov 51 (4,5 %) og Jyske Lov 82 (6,2 %) låneord. Her er alt medregnet, kristelige og førkristelige låneord. Men en del af dem er dog nedertyske. Hvis antallet af låneord er et kriterium, er Jyske Lov altså yngst.

4.2. Landskabslovenes grammatik er studeret med stor omhu og i alle detaljer af Anders Bjerrum.²⁴ Han har benyttet de ældste manuskripter: Skånske Lov B 74, ca 1250, De sjællandske Love AM 455,12^o, ca 1300 og Jyske Lov Flensborghåndskriftet ca 1300. Han opsummerer sine resultater med stor forsigtighed.

Skånske Lov:

”I visse tilfælde kan en kasus anvendes i stedet for en anden kasus eller med en mere bekvem terminus, vikariere for en anden kasus. Sådanne vikarieringer må for den her behandlede teksts vedkommende registreres i langt større omfang ved substantiverne og de substantiviske pronominer end ved adjektiverne og de adjektiviske pronominer og talord.”²⁵

”Resultatet er da, at substantivernes specielle kasussystem og adjektivernes specielle kasussystem forholder sig skævt til hinanden på en højst ejendommelig måde, idet

1° der er mange flere tilfælde af kasussammenfald i substantiverne end i adjektiverne, og

2° et substantiv kan stå i acc. i et stort antal tilfælde, hvor et adj. ikke kan stå i acc.”²⁶

”Sproget i B 74 befinder sig i begyndelsesstadiet af den kasusreduktion, som er en af de vigtigste ændringer i den danske sprogbygning i løbet af den gammeldanske periode.”²⁷

De sjællandske Love:

”De sjællandske love afviger fra SkL dels ved at have flere synkretismer, dels og navnlig ved at have flere eksempler på vikariering.”²⁸

”I attributiv stilling er altså kasussystemet gennemhullet af vikarieringer, således at nom. eller nom./acc. kan erstatte og meget hyppigt erstatter de øvrige kasus. I substantiverne gælder noget tilsvarende for nom./acc. over for dativ, men ikke over for genitiv.”²⁹

²³ Det danske sprogs historie I. p. 285.

²⁴ Bjerrum, Anders: Grammatik over Skånske Lov. København 1966.

do.: Grammatik over De sjællandske Love. Med tillæg om Jyske Lov. København 1967.

²⁵ op.cit. p. 38.

²⁶ op.cit. p. 38 f.

²⁷ op.cit. p. 40.

²⁸ op.cit. p. 32.

²⁹ op.cit. p. 35.

Jyske Lov:

”De vigtigste afvigelser fra de sjællandske love: I adjektivernes stærke bøjning mangler følgende endelser:

sing.masc.nom. -ær: endelsen er altid nul

sing.masc.acc. -æn: endelsen er nul

sing.masc.dat. -um: endelsen er nul

plur.dat. -um: det kan kun hedde mæth allæ loghum

Følgende endelser er sjældne:

sing.fem.acc.-æ findes 3 gange

sing.neutr.dat. -æ findes nogle få gange

plur.neutr.nom./acc. -nul findes 6 gange.”³⁰

”Der er endnu færre eksempler på en særskilt dativ end i de sjællandske love; således forekommer i plur. kun to substantiver i dativ. ... Dativ anvendes næsten kun i faste præpositionsforbindelser.”³¹

Verbernes personbøjning fremgår ikke af lovene. Men der forekommer præsens singularis og pluralis med eksempler på, at singularis vikarierer for pluralis; desuden præteritum og præsens konjunktiv.

4.3. Henved hundrede år senere har vi flere danske kilder. Nu er der også præcist daterede og stedfæstede, lidt mindre officielle og lidt mindre overnationale dokumenter. I Det danske Sprog- og Litteraturselskabs dupliserede udgave af *Gammeldanske Diplomer*³² kan man finde geografiske og sproglige ekstremer som de følgende to, fra Halmstad og Varde:

Alla mæn thettæ breff høre æller se hilsom wi Bængt Tuwaß oc Nisse Arwizß aff wapn ewerdhilikæ meth warum / herræ, Thet scall allom mannom witerlight waræ swa wæll æfte kommandom som them ther nw ære, at wi ha/wom latet ærlikom manne herræ Abram Broderß riddere allt warth godz ii Vdhland hwar thet hælst ligger / fraan os ok fran warum arfwm wnder for^{da} herræ Abram oc hans arwæ til ewerdelik eghæ hwat thet helst ær / som wi ærfdom meth warum ælskelikom husfrwm æfte ærlikom man Lassa Æsping gudh hans siæll hawe, Oc scall for^{de} / her Abram mæctegh wara vpp at bæræ oc ii at sætiæ aff them sammo godz som i allæ madæ som faræ æræ sagth / Oc forbyudhom wi allom them som vppa them for^{da} goz som bo nokrom at swara vtæn herra Abram Till mere / wisso oc witnisbyrdh hænger iæc Bængt Tuwaß mit insighle fore thettæ breff meth Olaffs Bredhe wiks / forthy at Nisse Arwitzßns insighle ey nw at thennæ tidh nærwærendes war Datum et actum Halm/stadha anno domini m^occc^oxc^o secundo profesto beati Benedicti.

20/3 1392 (Halmstad).

³⁰ op.cit. p. 48.

³¹ op.cit. p. 48.

³² Gammeldanske diplomer. Gruppe A. Den middelalderlige overlevering. 1. Række 1364–1410. Det danske Sprog- og Litteraturselskab. København. 1959–1961.

Her er der ikke meget at indvende mod flektionssystemet. Hist og her er der en svag vaklen, som f.eks. *ærlikom manne / æfte ærlikom man, herræ Abram* (dat.) / *herra Abram* (dat.), men det er kun lidt. Det må indrømmes, at det nok er det mest konservative brev i samlingen, men de andre hallandske breve er også gennemgående konservative, og f.eks. 18/1 1407, hvor Birgitte Abrahamsdatter tilskøder sin fader alt sit gods i Danmark, er ikke meget ringere.

Modsætningen hertil er dette fra Varde om nogle engstrækninger ved vestkysten:

Ollæ men thin breff seer løser eller hør helsen iæk Pæther Røthæ ther waben er ewindæligh meth gvdh / oc kwngyør at iæk skylddi er aff ræth widerlith skyld thin nerwærendæ breffører Iappæ / Iensß byman i Waret xxiii marc lb: oc i ß st: silff pennigh sum gyæwæ oc gangendæ er for hwilc / pennigh iæk pandsæter hanum lxxxiiii laas enggæ innen Belgum enggi ligendæ. first x laas ligendæ / tilz æe i Øster enggi item ii laas meth Iappæ Iensß til bullskiift item viii laas item viii laas item viii / laas item iiiii laas item iiiii laas item iii laas aa Exholim. thitæ fornævend enggæ ligher i Øster enggi / item i Wester engi iii laas aa Gasæmedæ item xiiii laas enggæ aa Wathæ enggi item x laas i Sma / enggi item x laas i Westermellsighæ. meth sodan wilcoræ at Iappæ Iensß eller sinæ arwengh skal / vpbære skyld oc asgift solengi til thet worther loghæligh løstæ oc icki aff slaes i then hothæ / gyaldæ Item tilbinder iæk mægh oc minæ arwengh at fri oc frelsæ hanum oc sinæ arwengh thet / for screuen enggæ for ollæ atalæ meth rætæ Til biwisænigh oc forwaringhæ tha hauer iæk gyuet / hanum myth aben breff forhenggendæ myth meth ander gothæ menz insehgel til winnesbyrthæ / solum er Splidæ Esgiß Thomas Karlß waben Laghi Eleß oc Gun Laghiß. Item hwilc aar thet / for screuen enggæ skal løses tha skal then sum pennigh loghæligh vdæ gyues for kindermis / Datum anno domini mcdviii^o uigilia sancte Margarete.

19/7 1409 (VJy.)

Her er jysk apokope (med omvendte skrivemåder), her er vestjysk genusbrug (*thin breff*), her er måske også foransat artikel (*then hothæ gyaldæ*, udgiveren foreslår *tilz æe* opløst som *til et æe*), her er singularis for pluralis i verbet (*Ollæ men thin breff seer løser eller hør*), her er genitiv pluralis (*ander gothæ menz*). Dog er der bevaret 1. person præsens (*helsen iæk < helsnæ*, men dog *tilbinder iæk mægh oc minæ arwengh*). (Vekslingen mellem *enggi* og *enggæ* ser ved første øjekast lidt forvirrende ud; det første er pluralis af *eng*. vn. *engjar*, det andet er kollektivet *engi*, som ellers kun findes bevaret i dansk i stednavnet *Engesvang*.)

5. Hvordan forholder dette sig nu til den middelnedertyske indflydelse?

Landskabslovene viser klart, at middelnedertysk ikke kan have haft nogen indflydelse på formforenklingen. Hvis vi godtager, at lovene er konservative i sprogformen, og at de er nedskrevet i slutningen af 1100-tallet, når vi frem

til at forenklingen er så godt som fuldbyrdet i Jylland og vidt fremskredet i Skåne endnu før nedertyskerne nåede frem til Østersøen, og endnu før holstenerne trængte ind i Sydlesvig. Men selv en fastlæggelse af lovenes sprogform til manuskripterens tidspunkt, omkring 1300, vil ikke forrykke billedet, eftersom indvandringen først tager fart derefter.

Kan kontakten med nedertysk da have fremskyndet udviklingen? Det sydvestjyske Varde viste jo yderligere forenkling, og det afsides Halland stor konservatisme. Men hvilket af stederne var mest afsides omkring 1400? Halmstad ligger jo dog nær Skåne og ved den af hanseaterne livligt befærdede rute op gennem sundet til Tønsberg, Oslo og Bergen. Varde var derimod en ubetydelig indlandsby i en tyndt befolket egn.

Konklusionen må blive, at hvad der end er årsagen til forenklingen, er den en intern affære. Geografisk viser den et i ældre tid velkendt udviklingsforløb Jylland → Øerne → Skåne.

6. Denne konklusion må give os anledning til at revidere teorien også for Sveriges del. Såvel sproghistorien³³ som moderne dialektgeografi³⁴ viser jo, hvordan påvirkninger langsomt har vandret fra syd mod nord op gennem det sydlige Sverige. Først da Stockholm blev et magtcentrum med stærk udstråling, sagtnedes dette forløb. – Formforenklingen adskiller sig herved ikke fra andre sproglige ændringer, og det forhold, at den først slog igennem i Mälareggen efter 1500 berettiger os ikke til at regne med udenlandsk indflydelse. I sin helhed må udviklingen da kaldes intern skandinavisk, selv om den har paralleller i andre europæiske sprog.

PS. Ikke blot formforenklingen er senere i nordnedertysk end i dansk. Det samme gælder apokopen og labialiseringen af langt a. Sandsynligvis også, skønt det næppe kan dokumenteres, den af Willy Sanders omtalte Akzentkonzentration auf der Stammsilbe, der vel er en forudsætning for apokopen. – Det kunne da se ud, som om påvirkningerne ikke har været ensidige, men at dansk også har påvirket nedertysk, om end på subtilere vis.

PPS. Som bekendt har de romanske sprog tidligere end de germanske gennemgået en lignende og endda kraftigere reduktion af kasussystemet. Reduktionen eller forfaldet tager sin begyndelse i vulgærlatin og allerede de

³³ Se her især Oskar Bandle: *Die Gliederung des Nordgermanischen*. Basel und Stuttgart 1973. Om forenklingen skriver han p. 78: "Schliesslich ging vom skandinavischen Süden während des Mittelalters auch eine Reihe wichtiger Neuerungen aus, die fast im ganzen Norden durchdrangen: so ... die Umgestaltung des ursprünglich synthetischen zu einem wesentlich analytischen Sprachsystem."

³⁴ Lindquist, Nathan: *Sydväst-Sverige i språkgeografisk belysning*. I-II. Lund 1947. Benson, Sven: *Südschwedischer Sprachatlas 1-4*. Lund 1965-1970.

første folke- eller særsproglige tekster kender kun to kasus. En undtagelse er rumænsk, der har bevaret fem kasus. – Udviklingen fra syntetisk til analytisk sprog betragtes af mange europæiske forskere som et fremskridt, et udtryk for større analytisk evne, smidigere intellekt, måske endda som grundlaget for hele den vesteuropæiske kultur (Sapir-Whorf). Det er da tankevækkende, at denne udvikling er sket over et tidsrum, hvor lærde folk af alle slags udelukkende skrev, disputerede og måske endog tænkte på latin.

BENGT SIGURD

Om *bara* och andra förväntningsadverb

Om någon säger "Sven har inte ens *två* barn" (*två* betonat), så vet vi att Sven har färre än två barn och att talaren väntat sig fler barn av Sven. Om talaren säger "Sven har bara *två* barn", förstår vi att Sven har två barn, och att talaren även nu hade väntat sig att han haft fler. Om talaren sagt "Sven har till och med *två* barn" förstår vi att talaren är imponerad, eftersom han inte väntat sig det av Sven.

Sådana uttryck som *bara, blott, endast, till och med, hela, rentav, inte ens, inte en gång*, brukar i svensk grammatik räknas bland särskilda satsadverb (se t.ex. Beckman, 1955). Vi skall här kalla dem förväntningsadverb (expektansadverb för den som vill vara mera internationell), eftersom ett karakteristiskt drag hos dem är att de signalerar talarens förväntningar. Därmed signaleras ofta samtidigt tillfredsställelse eller missnöje, beroende på värderingarna. I en tid när barn väntar sig filmjök och kalaspuffar kan missnöje signaleras om man säger: "Barnen fick bara gröt." I en tid då gröt var en delikatess antyds tillfredsställelse om man säger "Barnen fick till och med gröt." Då skulle det varit egendomligt att säga: "Barnen fick bara gröt."

Dessa svenska förväntningsadverb har, så vitt jag vet, inte studerats systematiskt som delar av ett betydelsefält i etymologiskt och typologiskt ljus, även om de berörts på några ställen. Det finns också vissa studier av utländska motsvarigheter (se referenser).

I SAOB kan man läsa om en del av orden, men eftersom SAOB behandlar ett ord i taget i alla dess betydelser i olika tider från 1500-talet, är det svårt att få ett grepp om de faktorer som förenar och skiljer dessa ord och vilket system en språkbrukare under en viss tid (synkroniskt) tillämpar.

I denna uppsats skall vi försöka besvara följande frågor:

1. Vilka betydelsefaktorer förenar, respektive skiljer förväntningsadverb i nusvenska?
2. Vilka syntaktiska möjligheter har dessa ord och hur bidrar de till satsens betydelse?
3. Hur uttryckes dessa betydelser i andra språk?
4. Kan man se några likheter i dessa ords etymologi? Från vilka betydelseområden rekryteras de?

Betydelsefaktorer hos förväntningsadverb

Slår man upp SAOBs definition av *ens* (betydelse 6), finner man följande formulering: "nästan bl. i (för tanken) nekande uttryck, för att angiva att (t.o.m. det ringa mått av) förväntningar l. förhoppningar l. anspråk osv. i visst avseende som man kunde anse sig ha skäl l. rätt att hysa icke uppfyllts l. uppfyllas: (icke) en gång, (icke) så mycket som; bara." Karakteristiskt för uttrycket *icke ens* är att det anger att utfallet är under förväntan och till och med under en viss låg gräns som anges. Ordet *bara* nämns såsom en synonym av SAOB. Det är missvisande, eftersom det finns en skillnad mellan *inte ens* och *bara*, som gör att de inte är utbytbara. Skillnaden mellan "Sven har inte ens två barn" och "Sven har bara två barn" är att Sven har färre än två barn i det första fallet, men har två i det andra. Denna skillnad gör att vi i definitionen av åtminstone vissa förväntningsadverb förutom förhållandet mellan utfall och förväntning också måste ta med upplysning om förhållandet mellan utfallet och ett visst gränsvärde. Det är detta gränsvärde som nämns efter *inte ens*, medan utfallet nämns efter *bara*.

Slår man upp ordet *bara* i SAOB finner man följande definition (I, 1): "endast, blott, allenast: ej l. ingenting annat l. mer (l. mindre) än." Definitionen ges här med hjälp av synonymer samt en fras som antyder att det kan röra sig om en kvalitativ skillnad ("ingenting annat än") eller en kvantitativ skillnad ("ingenting mer (eller mindre) än"). Den kvalitativa skillnaden föreligger i fall som "Sven har bara pojkar", där det antyds att man väntat att han haft också en annan sort (rimligen flickor). Det ligger nära till hands att också tolka in en värdering, att flickor är bättre än pojkar, hos talaren. Den kvantitativa skillnaden föreligger i vårt tidigare exempel "Sven har bara två barn." SAOBs parentetiska tillägg "(l. mindre)" är missvisande, eftersom förväntningarna är att det skulle vara fler än som nämnts (två), inte färre. Detta framgår om man kompletterar satsen. Man kan mycket väl (om än tautologiskt) komplettera satsen så att man får "Sven har bara två barn och inte fler". Men satsen blir egendomlig och rymmer motstridiga förväntningar om man kompletterar satsen så att man får "Sven har bara två barn och inte mindre".

Ordet *blott* skrevs i en tid då SAOB tillät sig att i anmärkningar behandla konkurrerande ord inom ett betydelsefält. Vid ordet *blott* finns följande anmärkning: "Adverbet *blott* är ett jämförelsevis ungt ord. De adv. som i fsv. användas i samma bet. som *blott* äro *at eno* (*at ena*), *at enast(o)*, *enast*, *allena*, *allenast*, o. *eigh* l. *ænkte utan* (jfr d. *ikkun*, *kun af ikke uden*) . . ."

Betydelsedefinitionen för *blott* lyder: "inskränkande i afs. på mängd l. grad l. art: allenast . . . , endast, enbart, bara . . . , uteslutande; ingenting mer eller bättre l. annat än." Vi observerar att den parentes "(l. mindre)" som vi fann vid *bara* här saknas. Vi känner igen den kvantitativa användningen

(mängd eller grad) och den kvalitativa (art). Formuleringen ”ingenting mer l. bättre l. annat än” tar också upp värderingsaspekten.

Efter denna lilla genomgång kan vi försöka definiera orden inom området med hjälp av två faktorer (dimensioner): 1) skillnaden mellan utfall och ett visst gränsmått samt 2) skillnaden mellan utfall och förväntning. I tabellen nedan betecknar vi utfall med U, måttet med M och förväntning med E. I vissa uttryck nämns utfallet, t.ex. *bara U*, i andra nämns det gränsvärde under eller över vilket utfallet kommit, t.ex. *inte ens M*.

Tab. 1. Analys av vissa förväntningsadverb med hjälp av två dimensioner: förhållandet mellan utfallet (U) och ett utsagt mått (M) samt mellan utfallet och förväntningen (E).

Ord	inte ens, en gång M	bara, blott U	just U	åtmin- stone M	till och med U
Skillnad utfall-mått	U < M			U = M	
Skillnad utfall- förväntning	U < E	U < E	U = E	U < E	U > E
	under förväntan			över förväntan	

Man kan stödja denna analys genom att tänka på sammanhang där orden användes. Om någon frågar ”Träffade Per pricken många gånger?” går det att svara ”Nej, han träffade den inte ens två gånger.” Man kan t.o.m. ordleka och säga: ”Nej, han träffade den inte en gång två gånger.” Utfallet av Pers skytte har då varit under två träffar mitt i prick (1 eller 0) och talaren vet att frågaren väntat sig många gånger. Om Per träffat en gång och man vill säga det, men antyda att det var under förväntan svarar man: ”Nej, Per träffade bara en gång.” Missnöjet med Per är mindre uttalat i det fallet.

På samma fråga kan en talare också ge svaret: ”Nej, men Per träffade åtminstone en gång.” Då har han inte nått upp till de stora förhoppningarna, men i varje fall till ett visst mindre mått, vilket var oväntat bra – alla kanske inte nådde ens dit. (*Åtminstone* kan också användas utan att förväntningarna underskridits, se nedan.) På samma fråga kan en talare också svara: ”Ja, och Per träffade till och med/rent av/faktiskt alla gångerna mitt i prick.” *Alla* är fler än *många* och förväntningarna överskrids. I tabellen är också uppsatt ordet *just* för det fall där utfallet stämmer med förväntningarna. För denna betydelse kan man också ofta använda ”mycket riktig” och ”som väntat”.

Hur man väljer bland dessa ord och uttryck kan också visas genom ett s.k. flödesdiagram som fig. 1, där de relevanta binära frågorna ställs successivt. Sådana diagram kan utformas på flera olika sätt.

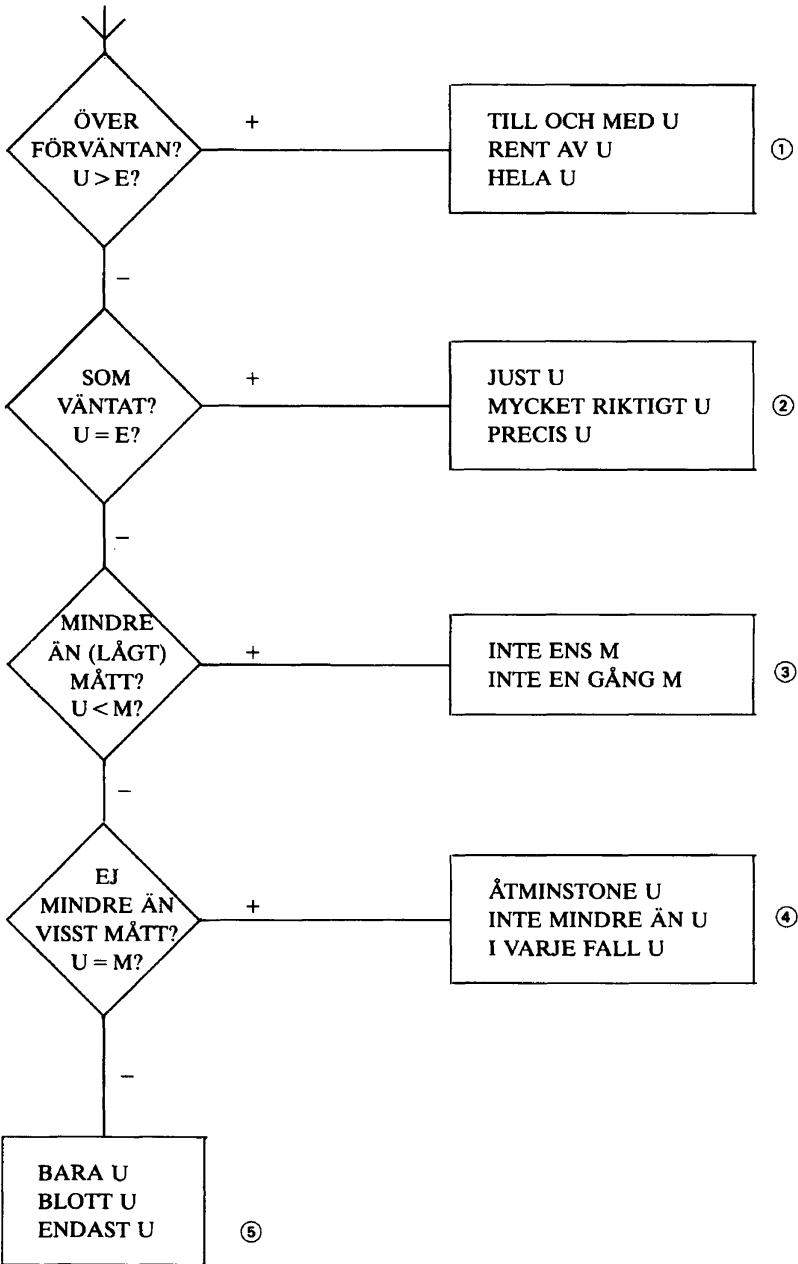

Fig. 1 Flödesdiagram (beslutsdiagram) som visar hur valet av vissa typiska förväntningsadverb styrs av vilka förväntningar (E) man har och om utfallet (U) dessutom ligger under eller över ett visst mått (M) man tänker på. Typiska exempel är "Sven har till och med/just/inte ens/i varje fall/bara två barn" där varje ord uttrycker olika syn på antalet barn.

När vi illustrerat användningen av förväntningsadverb har det varit naturligt att använda dialog för att ge belysande kontext. Vissa av förväntningsadverben kan användas utan stöd i kontexten. Man kan t.ex. börja ett yttrande genom att säga "Sven plockar bara kantareller". Men om man börjar med att säga "Sven plockar inte ens kantareller", kommer yttrandet abrupt. Det hade passat bättre efter en mening som "Lisa plockar bara kantareller". Alternativt kunde ett förklarande tillägg komma efter som i "Sven plockar inte ens kantareller, vilket i alla fall Lisa gör". På motsvarande sätt kräver *åtminstone* och *just* stöd i kontexten. Säger någon "Sven och Lisa har just två barn", så väntar vi oss att det är en kommentar till något som sagts tidigare, t.ex. "För att hålla befolkningen konstant bör varje gift par ha två barn".

Förväntningsadverb kan, som nämnts, ha en kvantitativ och en kvalitativ användning. Den kvantitativa förefaller vara den primära och det är främst den vi illustrerat. När förväntningsadverb användes kvalitativt vid ett ord kan de lägga in ordet (begreppet) på en tänkt skala som ofta också går från dålig till bra. (Om andra ord på gott och ont se Sigurd, 1972.) Om en talare säger: "Sven har inte ens pojkar", förstår vi att talaren betraktar pojkar som den sämsta sortens barn. Den som inte ens har det har nog inga barn alls. Om någon säger "Bo har inte ens en Volkswagen", förstår vi att talaren menar att Volkswagen är minimikravet, och den som inte når upp till det har en dålig bil, kanske ingen alls. Den lyssnare som inte tycker Volkswagen är en så dålig bil och därför ett olämpligt minimimått, kan genmäla: "Volkswagen är väl inte så dålig." Om talaren sagt: "Bo har bara en Volkswagen", kan lyssnaren faktiskt också genmäla: "Det är väl inte så bara." I frasen "inte så bara" behandlas *bara* intressant nog som ett adjektiv. I det fallet är *bara* likvärdigt med *lite*, *dåligt*. Man kunde ha sagt: "Men en Volkswagen är väl inte så lite/dåligt." Så kan man emellertid inte behandla de andra förväntningsadverben. Man kan inte säga t.ex.: "Det är väl inte så blott/endast/ens/till och med."

Vid sidan av den skalära eller hierarkiska användningen av förväntningsadverb som vi illustrerat finns hos *bara* och *blott* en som kan kallas "exklusiv". Den föreligger t.ex. i "Sven spelar bara Bach", om man inte – vilket vore högst onaturligt – menar att Bach är en lågklassig kompositör. När den exklusiva betydelsen föreligger kan man som regel tillägga – "och ingenting annat".

Ordet *hela* kan endast ha kvantitativ användning. Man kan säga "Svenskarna gjorde till och med/rent av 10 mål" och "Svenskarna använde till och med/rent av kroppstacklingar", men man kan bara säga "Svenskarna gjorde hela 10 mål", inte "Svenskarna använde hela kroppstacklingar" (i denna betydelse). Det blir också egendomligt om man säger, t.ex. "Svenskarna gjorde till och med/hela *ett* mål, eftersom *ett* är en så låg siffra att den endast i högst speciella fall är imponerande. Användningen kan därför lätt uppfattas som ironisk.

Ordet *åtminstone* har också en annan betydelse, nämligen ”minst”, och ”Sven har åtminstone två barn” kan i detta fall, då ingen förväntan föreligger rätt och slätt betyda att Sven har två barn, kanske fler. Det är emellertid ett annat fall än det förväntningsadverb vi behandlar här. Ett exempel på en dialog med kvalitativ användning av *åtminstone* är: ”Hade Bo kostym? – Nej, men han hade åtminstone skor, suckade modern.”

Som alternativ till *till och med* (betydelse 1) finns vid tidsuttryck *redan* som illustreras av satsen ”Sven kom redan/till och med/rentav (ej hela) klockan två”. Den som vill protestera mot att klockan två var tidigt (över förväntan) kan möjligen säga: ”Det var väl inte så redan.” Motsvarande *bara* (betydelse 5) kan man vid tidsuttryck använda *först, inte förrän* som i ”Sven kom först/inte förrän klockan två”. Här går det inte med *bara*. Som förväntningsadverb bör också räknas det mindre vanliga *allenast*. Ordet *knappt* och fraserna *nätt och jämt* och *rätt och slätt* bör väl också räknas in i gruppen av synonymer till *bara* (vilka är ganska många). Smärre stilistiska skiftningar föreligger naturligtvis mellan synonymer.

Förväntningsadverbens syntax

I artikeln *ens* i SAOB finns en anmärkning som säger att ordet numera alltid står ”omedelbart intill den satsdel det syftar på, före eller efter densamma”. Beckman observerar (s. 182) att det särskilda satsadverbet kan sluta sig till vilket slags ord som helst, att det nästan alltid är obetonat och står före. Dessa uppgifter säger emellertid inte hela sanningen.

Om vi använder *bara* som illustration kan vi demonstrera följande möjligheter. (Betonat ord kursiverat; förklaring inom parentes)

1. Sven har *bara två* barn. (inte fler)
2. Sven har *två* barn *bara*. (inte fler)
3. Sven har *två* *bara* barn. (ogrammatisk i denna betydelse)
4. Sven har *två barn* *bara*. (ingen fru?)
5. Sven *har* *bara två* barn. (uppfostrar dem inte)
6. Sven *bara har* *två* barn. (uppfostrar dem inte)
7. *Sven* *bara* *har* *två* barn. (inte Sture)
8. *Bara Sven* *har* *två* barn. (inte Sture)
9. Sven *har* *två* barn *bara*. (uppfostrar dem inte)
10. *Sven* *har* *två* barn *bara*. (inte Sture)
11. De *bara två* barnen kom. (knappast grammatisk)
12. Sven är *bara över* vattnet. (aldrig under)
13. Sven är *över* *bara* vattnet. (ogrammatisk)
14. Sven är *över* vattnet *bara*. (aldrig under)

Följande regler föreslås:

1. Förstärkningsadverb står vid (omedelbart före eller efter) det betonade ord det bestämmer (inskränker). (1,4,5,6,7,8,12).
2. Förväntningsadverbet kan inte stå inuti en nominalfras (mellan bestämning och nominal) eller en prepositionsfras (mellan preposition och nominal). Det måste stå före eller efter hela nominal- eller prepositionsfrasen, men bestämmer det ord i frasen som är betonat (2,3,4,12,13,14).
3. Förväntningsadverb kan placeras senare i satsen (extraponeeras) (9, 10). Genom att söka upp det betonade ordet vet man vad de syftar på.

Det finns ett *bara* som förstärker en konditional kondition t.ex. Om (bara) Sven kommer så . . . , men detta *bara* behandlas inte här. *Bara* förefaller här nästan betydelsestomt.

Det är inte tilltalande att i frasstrukturreglerna acceptera två förväntningsadverb inom varje konstituent, och eftersom vissa sena placeringar (9,10) ändå måste betraktas som utflyttningar är det naturligt att räkna med en grundplacering av förväntningsadverb före varje konstituent (som kan vara betonad) och eventuell flyttning till plats omedelbart efter konstituenten eller senare (genom en flyttningstransformation).

Man måste också fråga sig om förväntningsadverb kan förekomma vid alla kategorier av ord och fraser. Svaret är nej. De kan inte bestämma obetonade ord och därigenom utesluts obetonade satsadverb som *ju*, *väl*. Endast om användningen av ett sådant ord är under diskussion (en metalingvistisk situation som gör ordet betonat) kan dessa ord bestämmas av förväntningsadverb, som t.ex. i replikskiftet: "Sven kommer väl i morgon." – "Bara väl? Vet du inte säkert?"

Förväntningsadverb kan normalt inte förekomma vid samordnande konjunktioner som *och* och *men*. Man kan inte säga t.ex. "Sven har en bil (bara) *och* (bara) en båt", hur man än placerar *bara*. Man kan heller inte knyta några förväntningar till relativpronomen och säga t.ex. "Här är bilen (bara) *som* (bara) Sven köpte". Däremot kan förväntningsadverb förekomma vid subjunktioner som *att*, *om*. Man kan säga "Jag sade bara att Sven skulle komma" eller "Jag sade *att* Sven skulle komma bara". Observera att *bara* kan placeras före eller efter hela satsen, men knappast efter *att* som i "Jag sade *att* bara Sven skulle komma."

Det bör väl också anmärkas att det faktiskt är acceptabelt att ha flera förväntningsadverb i en sats, som t.ex. i "Bara *Per* hade bara en *cykel* (alla andra hade bil)". Men om man tillägger ytterligare ett *bara* blir situationen ansträngd: "Bara *Per* hade bara en *cykel* bara (alla andra vårdade en bil?)." Men problemet synes här snarast hänga samman med att man inte kan ha hur många kontrastivt betonade ord som helst i satsen – i själva verket helst inte mer än två. Vi avstår emellertid från att här diskutera hur man skall behandla de observerade syntaktiska och semantiska egenskaperna i en mera formell grammatik.

Förväntningsadverb och negering

Byte av polaritet (negering, respektive strykning av negation) i satser med förväntningsadverb kan bara ske i vissa fall och betydelsena kan förändras ganska radikalt. Man kan inte ta bort negationen ur en sats som innehåller *ens* eller *en gång* i nusvenska och säga t.ex. "Sven har *ens/en gång* två barn". Det går dock, såsom ofta observerats, att flytta upp negationen i en överordnad sats och då i detta fall få t.ex. "Jag tror inte, att Sven har *ens* två barn".

Man kan inte heller sätta in negation i satser som innehåller *till och med/rent av/hela* som i "Sven har inte till och med/rent av/hela två barn." Förklaringen till denna brist förefaller vara att de presuppositioner *inte* för med sig strider mot dem som förväntningsadverben i fråga bär. Det enda tillfälle där förväntningsadverb som dessa kan negeras är då man negerar just de ord någon använt. Det går heller inte i svenska att negera satser innehållande *åtminstone*. Däremot går det bra att negera satser innehållande *bara* och *precis* med synonymer. Betydelsen av t.ex. "Sven har inte bara två barn" är att den låga förväntan (två) som uttrycks genom *bara* inte bekräftas, eftersom utfallet inte blivit så lågt. Det kan mycket riktigt vara naturligt – om fakta tillåter det – att fortsätta texten genom att säga: "Sven har till och med fem barn."

Om man försöker negera en sats innehållande *till och med*, t.ex. "Sven har inte till och med fem barn" så låter det egendomligt. Men om man försöker tvinga fram en tolkning så är den närmast till hands liggande att den höga förväntan som *till och med* uttrycker inte bekräftas. Man kan också mycket riktigt fortsätta – om fakta tillåter det – genom att säga: "Sven har bara två barn."

Förväntningsadverb i några andra språk

Andra språk som studerats visar att dessa betydelser också där som regel får lexikaliska uttryck. Det är dock fråga om subtila betydelser och man vågar knappast lita på de uppgifter man kan finna i lexikon eller grammatik, eftersom författarna nog inte tänkt på hela betydelsefältet som vi gör här. (För japanska se t.ex. Martin, 1954.) Översättning av förväntningsadverb mellan olika språk kan säkert lätt orsaka problem (se nedan). I *engelska* finns för de betydelser som numererats ovan i diagrammet följande ord: 1) *even* 2) *exactly, precisely* 3) *not even* 4) *at least, in any case, anyway* 5) *only, just, alone*. Orden kan i regel stå före eller efter det betonade ord de hör till, men *alone* kan bara stå efter. Eng. *just* är inte liktydigt med svenskt. Engelskans *even* som i "Even as a child . . ." bör snarast översättas med svenskans "Redan som barn . . .".

I tyska finner vi följande motsvarigheter: 1) *sogar, ganze* 2) *genau, eben, gerade* 3) *nicht einmal* 4) *wenigstens, auf jeden fall* 5) *nur, bloss, einzig und allein*.

I franska föreligger följande motsvarigheter: 1) *même, entier, au total* 2) *juste(ment), précisément* 3) *même pas* 4) *au moins, pour le moins* 5) *ne...que, seulement*. Spanska har följande motsvarigheter: 1) *incluso* 2) *justamente justo, precisamente, exactamente, ni mas ni menos que* 2) *ni siquiera* 4) *por lo menos, nada menos que, minimo* 5) *solo, solamente, unicamente, apenas, puro, puramente, no mas*. Även om dessa språk är besläktade och/eller påverkat varandra är det intressant att se att de har förväntningsadverb ungefär motsvarande de svenska.

Etymologier

Inom de germanska språken finns en förvånande stor variation för en viss betydelse, t.ex. svenska *blott, bara, endast*, danska *kun*, tyska *nur*, engelska *only*. Ser man till alla de ord som faller inom det studerade området finner man emellertid att samma ordrot återkommer (t.ex. *en* i *ens, en gång* och *only, alone*. Man kan också observera att förväntningsadverben i andra språk använder rötter med samma grundbetydelse, t.ex. romanska språk *un-, sol-* för grundbetydelsen "en". I följande uppställning visas hur vissa ordrötter (här symboliserade av rotens form i modern svenska) återkommer i flera språks förväntningsadverb.

Tab. 2. Ett tiotal rötter i olika kombinationer och i kombination med negationer har givit upphov till många förväntningsadverb. Några exempel ur germ. språk visas.

<i>rot</i>	
<i>en</i>	sv. <i>ens, en gång, endast, enbart, allena</i> , eng. <i>only, alone</i> , ty. <i>allein, einmal</i>
<i>jämn</i>	sv. (<i>nått o.</i>) <i>jämnt, även</i> ty. <i>eben</i> , eng. (<i>not</i>) <i>even</i>
<i>utan</i>	da. <i>kun</i> < <i>icke + uden</i> (eng. <i>but</i> < <i>be + utan</i>)
<i>ur</i>	ty. <i>nur</i> < <i>ni + ur</i> ("inte utanför")
<i>bar</i>	sv. <i>bara, enbart</i>
<i>blott</i>	sv. <i>blott (och bart)</i> , ty. <i>bloss</i>
<i>ren</i>	sv. <i>rent av</i>
<i>hel</i>	sv. <i>hela</i>
<i>all</i>	sv. <i>allenast</i> , eng. <i>alone</i>

Ett tiotal rötter i olika kombinationer och i kombination med negationer har givit upphov till många förväntningsadverb. För detaljerade etymologier hänvisas till etymologiska ordböcker och SAOB. Ser man på betydelsen av de ordrötter som utnyttjats i de germanska språken och några andra språk observerar man också likheter. Det är ett tiotal betydelser som tycks ha

utgjort utgångspunkten för förväntningsadverb, och det är ofta lätt att förstå varför. Ord som betyder "bar", "ren", "blottad" är en naturlig utgångspunkt, eftersom de just framhäver att det saknas något. Spanskans ord utgående från *pur* och engelskans *purely* ger ytterligare exempel. Ord som betyder "jäms med" är en annan utgångspunkt. För att framhäva en imponerande totalitet kan ord som betyder "hel", "total" eller "inklusiv" vara en utgångspunkt. Ord för "en" är en utgångspunkt i flera fall. I fråga om betydelsen "inte ens" kan man tänka på att en gång brukar anses vara så lite ("en gång är ingen gång").

I flera ord finns etymologiska ord med en betydelse "utanför", nämligen danska *kun* och tyska *nur* enligt antagna etymologier. I dessa ord har negationer smält in. Roten *ur* finns också i förstärkningsprefixet *ur-* (som i *urgammal*, "utanför gammal, mer än gammal"). Betydelsen *utan* anses föreligga i härledningen av eng. *but*, "men, utan" av *be* + *utan* som nämns i uppställningen.

Det kan också observeras att ordet *men* anses innehålla ett ord som betyder "utan". Dess etymologi anses nämligen motsvara fornsax. *niwan* där *ni* är en negation och *wan* är den förled med betydelse "utan" som föreligger t.ex. i *vanhävvd*, *vanvett*, "utan hävd", resp. "utan vett". Det finns ytterligare intressanta beröringar mellan *men*, *but* och de ord vi har studerat. I frasen "Ser man på" betydde *man* ursprungligen "bara" och är en form av *men*, fast det numera uppfattas som pronomenet *man* (se SAOB sp. B3476, M203). I engelskan har *but* grundbetydelsen "utanför" i t.ex. "He did not tell anybody but Mary", vilket kan återges "bara (Mary)". Här kan man se hur betydelsen "bara" kan identifieras med "inte något/någon utanför" den betydelse som etymologiskt ligger bakom danskans *kun* och tyskans *nur*. I engelskan har *but* ("utanför") generaliserats som subjunktion, men i svenska finns förutom *men* även *utan*, dock bara efter negerad sats.

Man anar här hur språkbrukarna i historiens tidigare skeden anpassade ordmaterialet så gott man kunde till de språkliga uppgifterna. Det kunde ske på många olika sätt, men det förefaller rimligt att anta att förväntningsuttryck i sådana betydelser som vi studerat ofta hämtas från ord som betyder "ren", "bar", "hel", "jämn", "exakt", "en", "all", "utanför", i vissa fall i kombination med negation.

Litteratur

- Beckman, N. Svensk språklära. Stockholm. Nionde uppl. (1955: Bonniers)
 Karttunen, L. & F. Finnish equivalents of *even*. (Manuscript)
 Martin, S. Essential Japanese. Tokyo (1954: Tuttle)
 SAOB = Svenska Akademiens ordbok. Lund (1893–)
 Sigurd, B. "Ord på gott och ont". Ord om ord. Lund (1972: Gleerup). Även i Språkvård 1972:2.

MARIANNE NORDMAN

Modalitet i några facktexter

När Eduard Beneš i en artikel i *Wissenschaftssprache* behandlar den formella strukturen i vetenskapligt fackspråklig syntax, är en av punkterna i framställningen just textens modalitet. Beneš konstaterar, att de olika sätten att uttrycka modalitet i vetenskapligt språkbruk ännu är relativt litet undersökta. (Beneš 1981, 197.) Det betyder inte, att modaliteten skulle spela en mindre viktig roll i fackspråklig text än i andra. Beier antar t.ex., att modaliteten kan höra ihop med fackspråkens restriktiva karaktär och att man kanske kan påvisa den med hjälp av t.ex. de modala hjälpverbens frekvens och användningssätt. (Beier 1980, 76.) Föreliggande undersökning är ett försök att i någon mån tränga in i modalitetsmarkörerna och deras användning i några svenska facktexter.

Som material för min undersökning har jag använt textsampel från områdena datateknik, elteknik, juridik och företagsekonomi. Samplen har tagits ur både handböcker och läroböcker på högskolenivå och omfattar c. 5.000 ord från varje fackområde, alltså sammanlagt omkring 20.000 ord. Avsikten också med andra granskningar av samma material har varit att genom en pilotundersökning skaffa erfarenhet inför ett bredare upplagt fackspråksprojekt.

Begreppet modalitet

Modalitet i vid bemärkelse, som textdimension, avser talarens/skribentens inställning till det han säger eller skriver både innehållsmässigt och formellt. Modaliteten anger alltså hur mycket och på vilket sätt sändaren kommenterar sannolikhetsgraden i det som uttrycks. I vetenskaplig text träder sändaren ofta själv i bakgrunden men manifesterar sig ändå implicit genom modalitetsuttrycken. (Teleman 1974, 13; Lüdtke 1981, 300.) Modalitetsbegreppet i sig är mångfasetterat och blir inte mer lätthanterligt för den som bekantar sig med lingvisternas flora av definitioner.

Det finns forskare som håller sig till en diskussion på i huvudsak språklig ytnivå, medan andra söker sig allt djupare in i logikens resonemangskedjor.

Hakulinen-Karlsson t.ex. vill inte över huvud taget använda begreppet modalitet, eftersom det enligt dem också innefattar olika satstyper. De

föredrar i stället modalitetsskalor (modaaliset asteikot). (Hakulinen–Karls-son 1979, 262.)

Teleman som ser modaliteten som ett uttryck för semantisk utförlighet tar fram tre typer av ord som modalitetsmarkörer, dvs. adverb som *nog*, *säkert*, hjälpverb sådana som *torde*, *kan* och verb som styr *att*-satser, sådana som *tycker*, *tror*. Teleman konstaterar själv, att sådana markörer egentligen säger ganska litet om modaliteten och föreslår, att man i stället för frekvensberäkningar granskar t.ex. typen av talarattitydsverb och relaterar modalitetsverben till subjektet. (Teleman 1974, 13.)

Lüdtke delar in modaliteten i två typer: kommunikativ modalitet och satsmodalitet. Den kommunikativa modaliteten är obligatorisk i alla utsagor och stämplar kommunikationen som påstående, fråga eller befallning. Satsmodaliteten åter anknyter till satsens subjekt och kan få en mångfald olika språkliga realiseringar. (Lüdtke 1981, 301.)

Lüdtkes satsmodalitet motsvarar i mycket Hakulinen–Karlssons modalitetsskalor liksom också Telemans uppfattning om modalitet. I diskussionen om modalitetsbegreppet kommer Lüdtke småningom in på logikens resone-mang.

I Logik, filosofi och språk inför von Wright ett allmännare modalbegrepp än det traditionellt logiska. Under det allmänna begreppet inordnas fyra typer av underbegrepp: aletisk modalitet (möjlig), deontisk (tillåten), epistemisk (känd) och doxastisk (trodd). (von Wright 1980, 110.)

Allwood–Andersson–Dahl tillämpar logikens modalitet i lingvistiska sammanhang och talar om modal logik (modal logic) med markörer som modala verb och i vissa språk modus som uttryck för möjligt och nödvändigt. Liknande semantiska egenskaper finns inom deontisk logik (deontic logic) där man också arbetar med två operatörer: obligatorisk och tillåten. Modal logik och deontisk skiljer sig från varandra i fråga om de världar som beaktas när man tolkar markörerna. Genom att variera villkoren för de beaktade världarna kan man formalisera ett stort antal begrepp sådana som aletisk (logiskt möjlig), epistemisk (kunskap och tro) och boulomais (önskan) modalitet. (Allwood–Andersson–Dahl 1977, 109 ff.)

I sin presentation av modus i nufinskan bygger Matihaldi upp ett system för semantisk modalitet som i mycket påminner om Allwood–Andersson–Dahls. Enligt Matihaldi kan ett modalt konstaterande vara av fyra slag. Epistemisk modalitet gäller bara sådana påståenden som är epistemiskt sanna. Deontisk modalitet, som enligt Matihaldis klassificering ibland kan vara svår att skilja från epistemisk, finns hos ett konstaterande som innehåller en bibetydelse av något påvisbart. Evaluerande modalitet uttrycks genom satsadverbial sådana som engelskans *fortunately*, *happily*, *luckily* och finskans *onneksi*, *valitettavasti*. Den fjärde typen som Matihaldi nämner utgörs av icke-sanningsenliga modala konstateranden. (Matihaldi 1979, 77 ff.)

I Hakulinen–Karlsson åter arbetar man med en liknande men enklare modal semantisk gradering utgående från tre bastyper: logisk eller aletisk, epistemisk och deontisk. (Hakulinen–Karlsson 1979, 262.)

I min undersökning koncentrerar jag mig på satsmodalitet och utgår i huvudsak från von Wrights modifiering av det logiska modalitetsbegreppet. Arbets sättet är inte helt problemfritt. Lüdtke visar på svårigheter vid övergången från logikernas modaliteter till en språklig lexikalisering. Han anser, att man om man övertar modalitetsformuleringarna från logiken, måste låta analysen gå från betecknat till språklig realisering och inte från den språkliga formen till det betecknade. (Lüdtke 1981, 301 f.) Man kan t.ex. inte utgå från att verbet *kunna* uttrycker möjlighet utan snarare från att möjlighet kan uttryckas med *kunna*. Dessutom är det svårt att utgående från en mångfasetterad text på logikerns sätt tränga in i de olika världar som ett rent logiskt synsätt förutsätter. Men von Wrights indelning fungerar förenklat som ett givande hjälpmedel vid en lingvistisk analys.

Metoder

De flesta undersökningar som gjorts kring modalitet behandlar nästan uteslutande modala hjälpverb. För mig föreföll det inte nog att göra en på så sätt begränsad undersökning. Också andra uttryck för modalitet förekommer ju i en normal text.

Beneš konstaterar, att det i nuspråket (hans resonemang gäller tyskan) finns en klar tendens att uttrycka modalt innehåll med lexikaliska medel och det märks speciellt tydligt i vetenskapligt språkbruk. Beneš räknar med följande explicita uttryck för modalitet. De viktigaste och vanligaste är modala verb. Av dem ersätter vissa den tyska konjunktionen. Beneš nämner ytterligare modalpartiklar som t.ex. vissa satsadverbial. De anger den talandes modala ställningstagande till utsagan. Dessutom räknar han med prepositionsgrupper, adjektiv, olika uttryck i satsform och andra modala konstruktioner som t.ex. *sein + zu + inf.*, *haben + zu + inf.* Modalitet kan också uttryckas med olika ordbildningselement som t.ex. *-bar*. (Beneš 1981, 197 ff.)

I den första delen av min undersökning noterar jag olika modalitetsmarkörer i facktexterna i stort sett enligt Beneš synsätt. En viktig grupp utgörs av modala hjälpverb (*kunna, skola, måste, böra* osv.) och andra verb med modal anstrykning (*anta, anse*). Modala adjektiv som *möjlig, nödvändig* bildar den andra huvudgruppen. Dessutom noteras modala adverb som t.ex. *kanske, ju, inte*. Den fjärde gruppen av modalitetsmarkörer utgörs av andra modalitetsuttryck sådana som t.ex. substantiv (*möjlighet*) och uttryck i satsform (*det är lätt, att . . .*).

Utgående från fördelningen har jag gjort upp statistik över modalitetsuttrycken och deras frekvens i de olika teknolekterna. Frekvenserna har fått bli bas för en teknolekt-kontrastiv granskning.

För att fördjupa undersökningen och ytterligare nyansera den övergår jag sedan till en mer semantiskt centrerad undersökningsmetod. Modalitetsuttrycken klassificeras utgående från von Wrights skala i fyra klasser enligt följande:

aletisk modalitet	– uttryck för <i>möjlig</i> och dess syskon
deontisk modalitet	– uttryck för <i>tillåten</i> och dess syskon, hit hör också "börats" modalitet
epistemisk modalitet	– uttryck för <i>känt</i> , <i>vetande</i> och deras syskon
doxastisk modalitet	– uttryck för <i>tro</i> och <i>förmodan</i> och deras syskon. (Jfr von Wright 1980, 110.)

Hakulinen–Karlsson klassificerar deontisk modalitet som tecken för något lovligt eller tillåtet eller för något som är en plikt. Epistemisk uttrycker enligt dem talarens uppfattning om propositionens sanningshalt, om talaren vet eller tror att utsagan är sann eller falsk. (Hakulinen–Karlsson 1979, 263 f.) Min indelning avviker något från Hakulinen–Karlssons bl.a. så tillvida att trons modalitet får bilda en egen grupp och klassificeras som doxastisk.

Alla modalitetsuttryck i teknolekttexterna tolkas och klassificeras utgående från deras semantiska roll i satssammanhanget.

Med utgångspunkt i statistik jämförs också nu de olika teknolekterna med varandra. Inom varje modalitetsklass granskas dessutom olika språkliga uttrycksmedel och deras roll.

Avsikten med undersökningen har genomgående varit att få fram eventuella olikheter i de olika teknolekternas modalitet. Då materialet dessutom omfattar två register, dvs. läroböcker och handböcker, blir det möjligt att följa modalitetsuttryckens användning också ur registersynvinkel. Alltför stora divergenser är inte att vänta, eftersom både handböckerna och läroböckerna i mitt fall står varandra pragmatiskt nära. Båda texttyperna riktar sig ju till studerande på högskolenivå.

Den kontrastiva metoden används alltså dels teknolekterna emellan, dels registren emellan.

Modalitetsuttryck i facktexterna

Den första granskningen av modalitetsuttrycken i facktexterna utförs utgående från deras frekvens över lag i texterna.

För att underlätta jämförelsen texterna emellan indelas modalitetsuttryc-

ken i fyra typer (jfr indelningen i Beneš 1981, 197 ff.): verb, adjektiv, adverb och andra uttryckssätt. Modalitetsuttryckens förekomst återges i följande tabell.

Tabell 1. Modalitetsuttryckens förekomst i de fyra teknolekterna (talen anger absoluta värden och procentandelen av alla modalitetsuttryck). (DAT = datateknik, EL = elteknik, JUR = juridik, EKON = företagsekonomi, L = lärobok, H = handbok)

text mod. uttr.	DAT L		DAT H		EL L		EL H		JUR L		JUR H		EKON L		EKON H	
	t	%	t	%	t	%	t	%	t	%	t	%	t	%	t	%
verb	86	74	84	56	70	71	62	68	100	60	71	65	103	72	78	60
adj.	8	7	18	12	4	4	14	15	4	2	3	3	14	10	14	11
adv.	19	16	39	26	16	16	14	15	56	33	24	22	20	14	19	15
andra uttr.	4	3	8	5	9	9	1	1	8	5	12	11	6	4	18	14
Summa	117		149		99		91		168		110		143		129	

Av tabellen ovan framgår, att verben är de vanligaste modalitetsuttrycken i alla de undersökta teknolekterna. Detta är säkert en orsak till att språkforskarna intresserat sig nästan enbart för verben som modalitetsmarkörer. Mest verb förekommer i den datatekniska läroboken (74 %) och minst i den datatekniska handboken (56 %). Något mindre variation möter i de företagsekonomiska texterna (72 % respektive 60 %). De eltekniska och de juridiska texterna visar båda ganska enhetliga värden.

Gemensamt för alla fyra teknolekterna är att handböckerna genomgående har mindre antal modala verb än läroböckerna.

En jämförelse med Westmans bruksprosaundersökning ger frekvensmässigt något förvånande resultat. I broschyrerna hos Westman utgör modala hjälpverb 3,17 % av textmassan, i tidningsartiklarna 2,45 %, i läroböckerna 1,91 % och i debatttexterna 2,64 % av textmassan. (Westman 1974, 91.) De modala hjälpverbens andel av hela texten är i mina lärobokstexter 2,99 % med en variation för olika teknolekter från 2,51 % till 3,79 % och i handbokstexterna 2,23 % med en variation från 1,96 % till 2,49 %.

Grovt taget kan man slå fast, att mina lärobokstexter i fråga om modala hjälpverb ligger närmast Westmans broschyrer och mina handbokstexter närmast Westmans läroböcker och tidningstexter. Man kan anta, att läroböckerna i min undersökning ligger på en teoretiskt mer krävande nivå än Westmans och att texterna därför ger större utrymme åt uttryck för möjlighet och tillstånd. Utgående från Westmans funktionella antaganden om texterna skulle handbokstexterna ha en i modalt hänseende mer saklig inriktning. Det är dock skäl att minnas, att de modala hjälpverben spelar

endast en delroll, när det gäller att uttrycka modalitet i text och att de semantiskt sett kan vara ganska olika.

I de tekniska texterna varierar andelen modala adjektiv starkt med lägre värden i läroboken än i handboken. De juridiska texterna är i modalt hänseende adjektivfattiga, de företagsekonomiska relativt rika på adjektiv.

De juridiska texterna innehåller många modala adverb. Det högsta värdet (33 %) för alla de undersökta texterna innehas av juridisk lärobok. Företagsekonomisk lärobok har det lägsta värdet (14 %), men de företagsekonomiska och eltekniska texterna är mycket lika med värden mellan 14 % och 16 %.

Andra uttryck för modalitet finns relativt sett mest i företagsekonomisk handbok (14 %) och i juridisk handbok (11 %).

För att få ett klarare mått på modalitetsuttryckens frekvens i de olika texterna relaterar jag de absoluta frekvenserna till antalet satser i varje teknolekttext. Relationerna framgår av följande tabell.

Tabell 2. Modalitetsuttryck per sats i de fyra teknolekterna.

text	DAT		EL		JUR		EKON	
	L	H	L	H	L	H	L	H
mod./sats	0,43	0,59	0,37	0,36	0,66	0,45	0,55	0,57
mod./sats	0,51		0,36		0,56		0,56	

Tabell 2 visar, att satserna i den eltekniska texten innehåller minst modalitet (0,37 och 0,36). Iakttagelsen är intressant, då de eltekniska meningarna innehåller de kortaste satserna och det minsta antalet satser per mening. (Jfr Nordman 1983, 37.) Det betyder alltså, att de eltekniska texterna verkligen är modalitetssvaga eller med andra ord, att de uttrycker en starkare säkerhet än de andra teknolekterna.

Juridisk och företagsekonomisk text är som helhet betraktade lika, men om differensen lärobok – handbok beaktas, visar juridiken stora divergenser inom teknolekten.

Genom frekvensundersökningarna ovan kan man emellertid inte urskilja några säkra och klara modalitetsprofiler för teknolekterna. Förekomsterna visar rätt likadana tendenser och den eltekniska avvikelser kunde tänkas kompenseras med andra modalitetsmedel som t.ex. en semantisk undersökning kan avslöja.

En närmare detaljgranskning av enskilda modalitetsuttryck och deras förekomst kan kanske säga mer om olika tendenser i teknolekterna. Resultatet av granskningen framgår av tabell 3.

Tabell 3. De mest frekventa modalitetsuttrycken och deras förekomst i de fyra teknolekterna. Värdena ges totalt och i procent av alla modalitetsuttryck.

text mod. uttr.	DAT		DAT		EL		EL		JUR		JUR		EKON		EKON	
	L		H		L		H		L		H		L		H	
	t	%	t	%	t	%	t	%	t	%	t	%	t	%	t	%
kunna	47	40	42	28	30	30	23	25	31	18	23	21	61	43	28	22
skola	15	13	11	7	17	17	13	14	18	11	19	17	17	12	14	11
måste	8	7	3	2	6	6	3	3	6	4	1	1	8	6	2	2
möjlig	2	2	3	2	2	2	1	1	-	-	-	-	3	2	-	-
inte, ej, icke	7	6	21	14	13	13	10	11	41	24	20	18	16	11	14	11
möjlighet	1	1	6	4	1	1	-	-	3	2	7	6	1	1	1	1

Av tabellen ovan ser man, att verbet *kunna* är det vanligaste modalitetsuttrycket i alla texter, men förekommer mest i företagsekonomisk lärobok (43 %) och i datateknisk lärobok (40 %). Verbet används minst i den juridiska läroboken (18 %). Som helhet betraktat används *kunna* minst inom juridiken och mest inom datatekniken, men här bör vi komma ihåg att verbet *kunna* kan få olika modalfunktion beroende på sitt semantiska innehåll. Den sidan av modal verbet *kunna* och dess användning kommer att belysas utförligare längre fram.

Skola är det näst *kunna* vanligaste modala verbet och modalitetsuttrycket i de flesta texter. *Skola* förekommer mest i de eltekniska texterna (17 % i läroboken) och därefter i de juridiska (17 % i handboken). Minst förekommer *skola* i datateknisk text med endast 7 % av alla modalitetsuttryck i handboken. *Måste* används minst i juridisk text och kompenseras där kanske av *skola*. *Få* används flitigast inom elteknik och juridik, medan datatekniken har en förekomst på endast 1 %. Nekande adverb (*inte, icke, ej*) är vanligast i juridisk text (24 % i läroboken) och minst vanliga i datateknisk lärobok (6 %). *Möjlig* och *möjlighet* förekommer i de flesta texter men är inte speciellt frekventa i någon teknolekt.

Olika typer av modalitet

Undersökningen av modalitetsuttrycken och deras frekvenser kan som vi märkt inte dra några klara skiljelinjer mellan de olika teknolekterna. Olikheter finns men skillnaderna är sällan stora och visar egentligen ingen enhetlig inriktning. Ändå upplever läsaren texterna och deras utsagor som "mer säkra" och "mindre säkra". För att ytterligare fördjupa undersökningen har jag tagit in semantiska perspektiv i metodiken. Utgående från von Wrights indelning av modalitetstyper räknar jag med fyra klasser: aletisk, deontisk, epistemisk och doxastisk modalitet.

De olika modalitetstypernas förekomst i teknolekterna framgår av tabell 4.

Tabell 4. Modalitetstyper i teknolekterna. Värdena ges totalt och i procent av alla modalitetsuttryck.

teknolekt mod.typ	DAT		EL		JUR		EKON	
	t	%	t	%	t	%	t	%
aletisk	115	45	85	45	63	25	107	41
deontisk	48	19	76	41	91	36	71	27
epistemisk	25	10	16	9	68	27	34	13
doxastisk	65	26	10	5	34	13	47	18

Några av de svagaste uttrycken för modalitet förekommer i den aletiska gruppen, där det är fråga om olika former av möjlighet. Aletisk modalitet utgör i de flesta texter litet över 40 % av modalitetsuttrycken. Det enda undantaget är den juridiska texten där aletisk modalitet förekommer i knappa 25 % av uttrycken, vilket kunde ses som ett tecken på större säkerhetsgrad hos texten.

Deontisk modalitet (tillåten, bör) tar sikte på framtiden, utgår från en ansvarig verkställare och har en anstiftare som t.ex. en person, ett samfund eller en institution. (Matihaldi 1979, 45.) Modaliteten möter mest i elteknisk text (41 %), därefter i juridisk (36 %). De båda teknolekternas texter verkar alltså att vara de mest preskriptiva.

Epistemisk modalitet (känt, vetande) uttrycker normalt ovillkorligt vetande. Den används mest i juridisk text (27 %), vilket styrker antagandet att juridiken gärna rör sig med "säkra" modaliteter och modalitetsuttryck. De tekniska texterna använder minst epistemiska uttryckssätt.

Också doxastisk modalitet (tro, förmodan) måste uppfattas som uttryck för en viss osäkerhet. Den doxastiska modaliteten är mest vanlig i datateknisk text (26 %) och minst i elteknisk text (5 %).

Man kan uppfatta deontisk och epistemisk modalitet som uttryck för exaktare vetande och större säkerhet än aletisk och doxastisk. Då juridiken har fler förekomster av deontisk och epistemisk modalitet än de andra teknolekterna, kan den sägas ha de "säkraste" utsagorna. I mitt material är datatekniken en motpol till juridiken. Datateknikens "osäkerhet" manifesteras framför allt i doxastiska uttryck och i låga värden för speciellt deontisk modalitet.

Vid analysen av de olika typerna av modalitet har jag utgått från det betecknade. Den språkliga realiseringen har alltså noterats först sedan modaliteten konstaterats. (Jfr Lütke 1981, 301 f.) En granskning av de språkli-

ga tecknen för de olika modalitetstyperna kan kanske ytterligare beskriva teknolekterna.

Tabell 5 ger en översikt över olika modalitetsmarkörer och deras förekomst inom respektive modalitetstyp.

Tabell 5. De vanligaste språkliga modalitetsmarkörerna fördelade enligt modalitetstyp. Frekvenserna ges i absoluta tal och i procent av alla modalitetsuttryck inom respektive typ.

text mod.uttr.	DAT		EL		JUR		EKON	
	t	%	t	%	t	%	t	%
<i>aletisk</i>								
kunna	70	61	51	60	42	67	64	60
-lig	26	23	21	25	13	21	20	19
-bar	4	3	4	5	3	5	7	7
<i>deontisk</i>								
måste	11	23	9	12	7	8	10	14
skola	16	33	30	39	34	37	26	37
få	3	6	14	18	12	13	5	7
böra	3	6	9	12	5	5	13	18
<i>epistemisk</i>								
inte, icke, ej	12	48	13	81	39	57	19	56
<i>doxastisk</i>								
kunna	18	28	2	20	14	41	22	47
skola	9	14	-	-	2	6	7	15
-ligen	6	9	1	10	-	-	1	2
kanske	7	11	-	-	3	9	-	-

I alla de undersökta teknolekterna är *kunna* det vanligaste uttrycksmedlet för aletisk modalitet. Omkring 60 % av de aletiska modalitetsuttrycken utgörs i alla teknolekter av *kunna*, i juridisk text hela 67 %.

Det näst *kunna* vanligaste medlet att uttrycka aletisk modalitet är avledningar på *-lig*. Sådana förekommer i omkring 20 % av de aletiska modalitetsuttryckarna, mest i eltekniken med 25 %.

Deontisk modalitet förverkligas i alla teknolekter oftast med *skola*. De procentuella värdena ligger något under 40. Datatekniken har den lägsta procenten (33 %). Övriga verb med deontisk anknytning är *måste*, *få*, *böra* som förekommer ganska olika i olika texter.

Måste används vanligen i omkring 10 % av de deontiska modalitetsuttrycken. Datatekniken har det högsta värdet (23 %). Också *få* och dess former förekommer i omkring 10 % av uttrycken med toppvärde (18 %) för eltekniken. *Böra* är vanligast i företagsekonomisk text (18 %).

Generaliserat kan man påstå, att det tillåtna och det man bör uttrycks på något olika sätt i olika teknolekter. Om man inte använder *skola* har datatekniken *måste*, eltekniken *få* och företagsekonomien *böra*. För juridiken

gäller att den gärna använder något annat uttrycksätt än de modala hjälpverben.

Epistemisk modalitet domineras i mina teknolekter av nekande adverb. Nekandet måste betraktas som ett modalt fenomen, därför att en nekande sats ansluter närmare till kontexten än en jakande sats. Nekningsordet är alltså till sin betydelse en modal operator. (Hakulinen–Karlsson 1979, 266.)

Normalt utgörs ungefär hälften av de epistemiska modaliteterna av sådana där nekningsordet ingår, dvs. uttryck med s.k. negativt vetande. För att klassificeras som epistemisk måste negationen anknyta till ett icke-modalt verb eller uttryck. Nekningsorden ingår naturligtvis också som beståndsdelar i uttryck som tillhör andra modalitetstyper. Så klassificeras *inte möjlig* som aletisk och *bör inte* som deontisk.

Verbet *kunna* används i 20–28 % av uttrycken för doxastisk modalitet i de tekniska texterna och till 41–47 % i de andra. *Kunna* är således det vanligaste uttrycksmedlet också för doxastisk modalitet. Eltekniken använder den här betydelsen yansens av *kunna* minst och företagsekonomien mest.

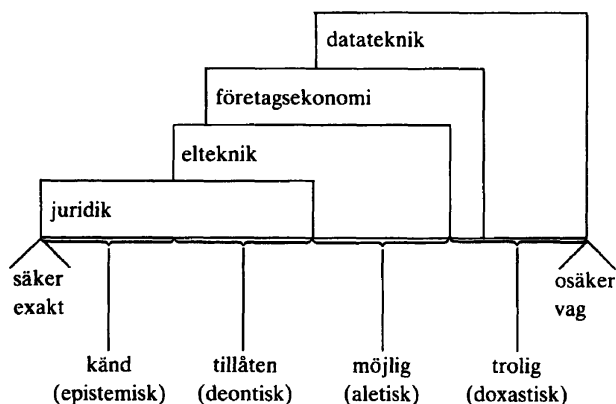
Näst *kunna* används *skola* mest som uttryck för tro och förmodan. Inom eltekniken brukas gärna adverb på *-ligen* och inom datatekniken ordet *kanske*.

En blick på de olika teknolekterna visar följande. I datateknisk text är aletiskt *kunna* det vanligaste modalitetsuttrycket. Därefter följer avledningarna på *-lig*, också de aletiska. Uttryck för möjlighet dominerar alltså datatekniken.

Också i elteknisk text är aletiskt *kunna* vanligast, följt av deontiskt *skola* och aletiskt *-lig*. Möjlighetsaspekten dominerar, men uttryck för tillåtelse ges också utrymme.

I juridisk text är aletiskt *kunna* något vanligare (16 % av alla modalitetsuttryck i juridisk text) än epistemiskt *inte*, *icke*, *ej* (15 % av alla modalitetsuttryck i juridisk text). Nästan lika vanliga är deontiska uttryck med *skola* (13 % av alla modalitetsuttryck i juridisk text). Möjlighetsaspekten är svagare än i de andra teknolekterna. I stället kommer ett drag av vetande och känt in i bilden.

Företagsekonomisk text domineras helt av aletiskt *kunna*. Därefter följer deontiskt *skola*. Den på semantiska grunder baserade modalitetsprofilen för företagsekonomien är rätt lika elteknikens. Möjligen kan man påstå, att eltekniken har ett något starkare drag av tillåtet över sig än företagsekonomien. Figur 1 visar de olika teknolekternas plats på en modalitetsskala där känd (epistemisk) anger den starkaste säkerhetsgraden och trolig (doxastisk) den svagaste.

Figur 1. Teknolekternas plats på modalitetsskalan.

Modalitet i samverkan

Modalitetsuttrycken förekommer inte alltid ensamma i satsen. Ibland radas flera modalitetsuttryck efter varandra. Modalitetskedjorna kan bestå av uttryck som alla verkar i samma riktning och som alltså hör till samma modalitetsklass. Effekten av en sådan kedja blir vanligen förstärkning som i exemplet *skall få ställas* där både *skall* och *få* klassificeras som ceontiska. Det ena anger vad som bör hända, det andra tillåtelse.

I exemplet *kan få tillgång till* samverkar de aletiska modalitetsuttrycken *kan* och *få tillgång till*. *Kan* anger modaliteten hos *få tillgång till*, medan *få tillgång till* anger modaliteten hos hela verksamheten.

Uttrycket *kan omöjliggöra* har också ett aletiskt *kan* och ett annat aletiskt *omöjliggöra*. Här anger hjälpverbet modaliteten hos huvudverbet, som i sin tur för fram handlingens modalitet. Inbakad i huvudverbet finns dessutom en negation.

Den vanligaste beståndsdel i en modalitetskedja är ett nekningsord. Ett problem vid negering i samband med ett modalt verb är huruvida negationen hör samman med det modala verbet eller med det verb som anger handling. Palmer konstaterar, att negationen i vissa fall kan hänföras till vilket som helst av verben men att man vanligen väljer olika modalverb : de båda situationerna. Som exempel nämner han engelskans *may not* som vanligen negerar handlingen medan *can't* negerar modaliteten. (Palmer 1979, 187.) Då nekningsordet normalt uttrycker icke-vetande klassificeras det ensamt som epistemiskt. Uttrycket *får inte böjas* innehåller alltså deontiskt *få* och epistemiskt *inte* om varje beståndsdel noteras skilt för sig. Då modalitetsuttrycken samverkar fungerar nekningsordet *inte* som negering av det deonti-

ska *få* och hela uttrycket klassificeras som deontiskt. Ett negerat *få* anger alltså tillstånd, ett negerat anger icke-tillstånd, men båda hör semantiskt till klassen deontisk modalitet.

Modaliteten negeras också i exemplet *brukar inte behöva*, medan negationen i *är inte lämplig* modifierar ordet *lämplig* (jfr *är olämplig*). Samverkan mellan negation och ett annat modalt ord leder alltså endast till att det modala ordet placeras i den negativa sektorn av sitt betydelsefält.

I uttrycket *kan behöva tänka* ingår ett doxastiskt *kan* och ett deontiskt *behöva*. Inslaget av tvång i det deontiska *behöva* mildras genom *kan* och helhetsintrycket blir en mellanform mellan det tillåtna och det troliga. Exemplet visar på ett intressant sätt att avtrubba utsagor. Dylika uttryckssätt är dock mycket ovanliga i teknolekttexterna.

Modaliteten uttrycks alltså oftast med endast ett modalitetsuttryck. En beståndsdel i ett annat modalitetsuttryck modifieras sällan genom ytterligare modalitetsuttryck. Om så sker, händer det i så gott som samtliga fall med hjälp av verbet *kunna* eller en negation, ibland båda samtidigt. Effekten blir förstärkning, försvagning eller totalt förnekande.

Modala verb – en utblick

Många verb spelar som vi sett en viktig roll som modalitetsmarkörer. Därför är det naturligt att språkforskarna, också när det gäller fackspråk, i huvudsak ägnat sig åt modalitetsstudier kring verben. Då olika undersökningar, främst på andra språk är svenska, finns att tillgå som jämförelsematerial, känns det motiverat att närmare diskutera de modala verben och deras funktion. En svårighet som man måste bortse från vid diskussionen är att de olika modala verbens betydelsefält inte helt sammanfaller med varandra i olika språk. Ordboken ger som översättning t.ex. för engelskans *might* de svenska verben *kunde*, *fick*, *skulle*. Tyskans *dürfen* igen återges på svenska med bl.a. *få*, *ha lov*, *behöva*, *kunna*, *böra*.

Standwell har utfört en kontrastiv jämförelse mellan modalitetsuttrycken i engelskan och i tyskan. Han utsträcker sin jämförelse också till en del andra formella uttryck som tjänar som alternativ för de modala verben. (Standwell 1979, 251 ff.)

Standwells undersökning visar bl.a. att engelskans *can* i olika användning nästan alltid motsvaras av tyskans *kann*. Engelskans *could* motsvarar tyskt *könnte* och *may* svarar mot *kann* eller artigare *darf*. För engelskt *might* använder tyskan vanligen *könnte*. (Standwell 1979, 253 f.)

För engelskans del konstaterar Sager, att användningen av modalverb i fackengelska egentligen inte avviker från bruket i allmänspråk. Han nämner ett par undantag. Engelskans *can*, *could*, *may*, *might* används oftare i teknisk

facktext för att överföra en idé om möjlighet än för att indikera förmåga eller tillåtelse. (Sager 1980, 210.) Gerbert konstaterar också för tekniska bestämmelser på engelska att verben *can* och *may* används i s.k. kanföreskrifter (Kannvorschrift). (Gerbert 1970, 94.)

I tysk facktext är det vanligaste modal verbet *können* då det uttrycker möjlighet som beror på faktorer utanför subjektet. Det tyska verbet *dürfen* förekommer mycket sällan i teknisk text. Då det används, står det oftast med negation för att ange att något måste undvikas. (Köhler 1981, 241, 245.)

Också mina undersökningar har visat, att *kunna* för möjlighet är vanligast i de undersökta teknolekterna på svenska. Svenskans *få* förekommer dock i stort sett lika mycket onegerat som negerat i facktexterna i exempel som *får vänta, får ändra, får besluta, får inte släppas, får inte se, får inte bli*. I en svensk undersökning av bruksprosa konstaterar Westman, att speciellt broschyrer har ett överskott på de modala hjälpverben *kan* och *får* som uttryck för möjlighet och tillåtelse. Lärobokstexterna som i Westmans undersökning har få modala hjälpverb visar ett speciellt stort underskott när det gäller verbet *får*. Bakom broschyrernas modala verb skymtar, anser Westman, upplysningar om rättigheter medan läroböckernas sakliga redogörelse inte ger utrymme för de modala verben. (Westman 1974, 92.)

Engelskt *shall, should* motsvaras i tyskan i vissa situationer av *sollen* eller *müssen* men ekvivalensen är sällan helt entydig. (Standwell 1979, 258 f.)

Engelskans *should* indikerar i fackspråk vanligen en logisk förväntning. I teknisk engelska uttrycker *should* oftast en rekommendation eller specifikation. Engelskt *will* åter används i fackspråk mest för att ange att något alltid eller typiskt nog äger rum under normala förhållanden. Verbet brukas ibland i teknisk engelska för att ange förmåga och är då synonymt med *can, able, capable*. (Sager 1980, 210 f.)

Också Gerbert noterar, att *should* används i tekniska bestämmelser för att uttrycka rekommendationer, medan *shall* mer anger tvång. (Gerbert 1970, 94.)

Tyskans *sollen* används över huvud taget ganska sällan och anger mer en nödvändighet som är önskad än en som är tvungen. *Sollen* förekommer mest i satser som inte är i egentlig mening informativa utan som styr bara den medelbara kunskapsprocessen. Verbet *sollen* fungerar därför rätt väl i tysk vetenskapsstil medan tekniskt språkbruk hellre väljer *müssen* som klarare och bättre tillfredsställer teknikens behov. (Köhler 1981, 242 ff.) I min undersökning hänförs svenskans *måste* och *skall* som uttryck för tillåtelse och tvång till samma grupp, dvs. den deontiska. För svenskans del är *måste* som andel av alla modalitetsuttryck ungefär lika vanligt i alla teknolekter, medan deontiskt *skall* är klart vanligast i elteknisk text. Utan en kontrastiv tysk-svensk undersökning kan man inte bestämt säga något om de här modalverbens semantiska motsvarighet språken emellan.

I bruksprosan har debattexterna ett klart överskott av de modala hjälpverben *måste*, *bör* och *vill*, vilket Westman tolkar som ett personligt argumenterande drag. (Westman 1974, 92.) Men Westman tar inte ställning till vilken modalt semantisk funktion hjälpverben har utan ser dem enbart som modala markörer i allmänhet.

En jämförelse mellan modalverben och deras förekomst i fackspråkstexter på olika språk kan utan ingående kontrastiva studier bli endast ytlig. En bidragande orsak är att modalitet, som vi sett, kommer till uttryck på så många andra sätt i texten än genom modala hjälpverb. Ett modalt hjälpverb behöver inte nödvändigtvis motsvaras av ett hjälpverb i en text på ett annat språk. Likaså kan ett annat modalt uttryck i ett språk översättas med ett modalt verb i ett annat.

Schwanzer konstaterar också att t.ex. de medel som olika språk har för att avpersonifiera modalt färgade utsagor är olika. Tyskans modala infinitivkonstruktioner t.ex. motsvaras i ryskan av formuleringar med modala ord. (Schwanzer 1981, 221.) Liknande konstateranden gäller också mer generellt när det är fråga om modalitetsmarkörernas motsvarigheter på olika språk.

Registerbetingad modalitet

I föreliggande granskning av modalitetsuttryck i olika teknolekter beaktas som vi erfarit två s.k. register: handböcker och läroböcker. Båda texttyperna är utarbetade för studerande på högskolenivå och kan anses representera vetenskapligt språkbruk. Trots att texttyperna funktionellt ligger varandra mycket nära kan det vara av intresse att undersöka huruvida det mellan dem finns registerbetingade olikheter i fråga om modalitet.

Modalitetsuttryckens allmänna frekvenser visar rent generellt inte på några skillnader mellan läroböcker och handböcker. En mer ingående granskning ger dock vid handen, att verben som uttryck för modalitet är vanligare i läroböckerna än i handböckerna. Detta gäller inom alla de undersökta teknolekterna med undantag för juridiken.

Adjektiv som uttryck för modalitet är genomgående vanligare i handböckerna. Det samma gäller s.k. andra modalitetsuttryck så när som på inom eltekniken, där endast 1 % av alla modalitetsmarkörer hör till denna grupp.

Den semantiska modalitetsanalysen visar, att aletisk modalitet ämnesvis är ungefär lika vanlig i läroböckerna som i handböckerna. Det enda undantaget är företagsekonomin, där läroboken innehåller många fler aletiska modaliteter än handboken.

I de tekniska ämnena har läroböckerna fler deontiska modaliteter än handböckerna, medan förhållandet i juridik och företagsekonomi är det motsatta.

Epistemisk modalitet är vanligare i läroböckerna och doxastisk i handböckerna. I båda fallen avviker företagsekonomi från den allmänna linjen.

Modalitetsuttryck för tillåtet och känt, dvs. de aspekter som upplevs som mest säkra i en text, är som helhet betraktat vanligare i läroböcker än i handböcker.

En granskning av de enskilda modalitetsmarkörerna inom de semantiska modaliteterna visar, att verbet *kan* i aletisk funktion är vanligast i läroböckerna, medan avledningar på *-lig* och *-bar* utnyttjas mer i handböcker. Det deontiska *måste* används avgjort mest i läroböckerna och också *skall* är i allmänhet mer frekvent där. *Böra* däremot är ett handboksord.

För de doxastiska markörernas del kan man konstatera, att *kan* är vanligast i läroböcker.

Den registerbaserade genomgången visar alltså, att läroböckerna i modalitetshänseende uttrycker en större säkerhet än handböckerna. Säkerheten markeras i verb som *måste* och *skall*. När läroböckerna uttrycker osäkerhet, sker det oftast med hjälp av verbet *kunna*.

Sammanfattning

Modalitet har här studerats dels ur en kvantitativ, dels ur en kvalitativ synvinkel. Undersökningen har begränsats till att gälla enbart satsmodalitet, medan kommunikativ modalitet sådan den tar sig uttryck i olika typer av utsagor, har lämnats utanför.

Den lexikaliskt kvantitativa undersökningen parad med den kvalitativa semantiska visar på några tendenser i modalitetsbruk inom de fyra olika teknolekterna.

De eltekniska texterna med sina jämförelsevis få modalitetsmarkörer kunde väntas ge ett säkert och absolut intryck. Den eltekniska modaliteten är emellertid oftast av typen möjlig och tillåten, vilket i sin tur försvagar helhetsintrycket. I en elteknisk text anger man generellt uttryckt vad som kan göras. Intrycket blir en aning restriktivt.

De juridiska texterna innehåller rikligt med modalitetsmarkörer, men ur semantisk synvinkel säkra sådana, vilket ger texterna ett starkt drag av bestämmelse och direktiv. Juridisk text förefaller alltså preskriptiv och anger hurudant något bör vara eller hur det bör uppfattas.

Företagsekonomisk text liknar i fråga om modalitetsmarkörernas antal den juridiska texten, men avviker från den i semantiskt hänseende. Modalitetsmarkörerna inom företagsekonomi uttrycker osäkerhet i form av något möjligt och tillåtet. Modalitetssemantiskt ligger företagsekonomisk teknolekt närmast den eltekniska. Intrycket av osäkerhet blir dock större än där därför att de företagsekonomiska modalitetsmarkörerna är fler.

Datatekniken förefaller ur modalitetssynvinkel mest osäker och minst restriktiv. Modalitetsmarkörerna är många och ligger i allmänhet inom klasserna möjlig och trolig på den semantiska skalan. Osäkerheten behöver inte nödvändigtvis böttna i teknolekten själv utan kan också ha samband med budskapets struktur. För den tolkningen talar bl.a. de stora variationerna mellan handbok och lärobok.

Ett större och mer mångsidigt material och en ytterligare differentierad marköranalys kunde ge fler och mer pålitliga aspekter på modalitetsuttrycken i fackspråkstexter. Redan nu kan man påstå, att modalitet spelar en viktig roll också i fackspråket och att den uppmärksamhet den hittills fått inte är tillräcklig. En djupgående kontrastiv grundforskning kring modalitetsuttryck bör ge en stabilare grund också för begränsade fackspråkliga studier.

Litteratur

Material för pilotundersökningen

- Almqvist, Leif m.fl. 1980. Tekno's el 4, Stockholm.
Andersson, Lars O. 1980. Allmän företagsekonomi, Lund.
Brandinger, Rune – Fredholm, Nils – Révay, Péter. 1980. ADB – Datorn. Andra upplagan, Lund.
Dopping, Olle. Data via terminal. Andra utgåvan, Stockholm.
Elrud, Anders. 1981. Fakta om el – industrin, Stockholm.
Eriksson, Lennart. 1977. Koncernredovisning. 4. uppl., Lund.
Forssell, Hans. 1976. Tredjemansskyddets gränser, Lund.
Malmström, Åke. 1969. Civilrätt, Lund.
Nicklasson, Östen. 1980. Tekno's el 3, Stockholm.

Övrig litteratur

- Allwood, Jens – Andersson, Lars-Gunnar – Dahl, Östen. 1977. Logic in Linguistics, Cambridge.
Beier, Rudolf. 1980. Englische Fachsprache, Stuttgart.
Beneš, Eduard. 1981. Die formale Struktur der wissenschaftlichen Fachsprachen in syntaktischer Hinsicht. I Bungarten, Theo (Hrsg.): Wissenschaftssprache, München.
Gerbert, Manfred. 1970. Besonderheiten der Syntax in der technischen Fachsprache des Englischen, Leipzig.
Hakulinen, Auli – Karlsson, Fred. 1979. Nykysuomen lauseoppia, Jyväskylä.
Köhler, Claus. 1981. Zum Gebrauch von Modalverben und Passivfügungen in der deutschen Fachsprache der Technik. I Hahn, Walter von (Hrsg.) Fachsprachen, Darmstadt.

- Lüdtke, Jens. 1981. Klassifikatoren und wissenschaftliche Argumentation. I Bungarten, Theo (Hrsg.): *Wissenschaftssprache*, München.
- Matihaldi, Hilikka-Liisa. 1979. *Nykysuomen modukset I*, Oulu.
- Nordman, Marianne. 1983. Fackspråk och meningsbyggnad. I *Fackspråk och över-sättningsteori*, Vaasa.
- Palmer, F. R. 1979. Non-assertion and modality. I Allerton, D. J. – Carney, Edward – Holdcroft, David (Eds.): *Function and context in linguistic analysis*, Bath.
- Sager, Juan C. – Dungworth, David – McDonald, Peter F. 1980. *English Special Languages*, Wiesbaden.
- Schwanzer, Viliam. 1981. Syntaktisch-stilistiske Universalialia in den wissenschaftlichen Fachsprachen. I Bungarten, Theo (Hrsg.): *Wissenschaftssprache*, München.
- Standwell, Graham J. B. 1979. A contrastive study of the modals in English and German. I *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*. XVII/3.
- Teleman, Ulf. 1974. *Manual för grammatisk beskrivning av talad och skriven svenska*, Lund.
- Westman, Margareta. 1974. *Bruksprosa*, Stockholm.
- Wright, Georg Henrik von. 1980. *Logik, filosofi och språk*, Lund.

HANS H. RONGE

Om Konungastyrelsen

Lennart Moberg: Konungastyrelsen. En filologisk undersökning. Uppsala 1984. (Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet. H. 255. Bd 69:2.)

1. Inledning

1.1. Bakgrund. Den svenska bearbetningen

Konungastyrelsen (KS) tillhör en under medeltiden omtyckt litteraturart, de s.k. furstespeglarna. Dessa kan närmast karakteriseras som läroböcker i moral och är vanligen utformade som handledningar i etiska och politiska frågor för blivande regenter. I Norden är genren tidigast representerad i Norge med Konungs skuggsiá (1240–1263), ett arbete som av allt att döma inte har något samband med den svenska KS, vilken vanligen dateras till 1300-talets förra hälft.¹

Det har länge varit känt att KS i betydande utsträckning är en bearbetning, delvis rent av en översättning, av samtida furstespeglar och andra filosofiska och teologiska verk. Den viktigaste källan är Egidius Romanus arbete *De regimine principum* (ca 1280), som flera gånger återopagas i texten, t.ex. ”Nu sighr mästar Egidius i sinne bok, the han hauer gjort vm kununga styrilse” (Bures ed.² s. 57). Andra auktoriteter som KS:s författare använt är de bibliska skrifterna, Aristoteles, biskop Martinus, Gratianus, Thomas ab Aquino m.fl. Det är dock ovisst om författaren direkt lånat från dessa auktorer eller gått via t.ex. Egidius. Även om han är starkt beroende av sina källor kompilerar han sitt stoff på ett självständigt sätt och med stor urskillning.

KS, sådan vi känner den genom BuEd, är indelad i fyra kapitel eller balkar. I balk 1 konstateras att människan är en samhällsvarelse och därför behöver ”styrelse”, och denna har av ålder utövats av en konung. Senare i balken förordar författaren envälde i st.f. flervälde och arvrike i st.f. valrike. – Balk 2 handlar om hur en konung bör styra sig själv och vilka dygder som bör tillkomma honom. – Balk 3 ger föreskrifter om hur kungen skall inrätta sitt hov med tillhörande tjänstefolk. – Balk 4 slutligen ger anvisningar om hur han skall styra sitt land och folk.

¹ Jfr A. Holtmark, *Kongespeillitteratur*, KL 9, 1964.

² I det följande vanligen förkortad BuEd.

1.2 Historik. Forskningsläge

Alltsedan KS först utgavs av Bure 1634 har den tilldragit sig stort intresse genom sitt höga språkliga och litterära värde. Men redan när Schefferus på nytt utgav verket 1669 på grundval av Bures edition, fanns tvivel om dess äkthet. Schefferus själv kände ingen tvekan, det framgår av företalet, men hans påpekande att det ännu på hans tid fanns personer som försäkrade att de med egna ögon sett en rätt gammal hs. av KS, innebar ju ett erkännande att han inte själv haft någon sådan hs. för ögonen. Äkthetsfrågan fortsatte att intressera forskarna ännu vid mitten av 1800-talet. Bures utgåva ansågs på sina håll som ett falsarium (så H. Reuterdaahl), men på språkvetenskapligt håll (J. E. Rydqvist) var dess äkthet aldrig ifrågasatt.

Full klarhet i frågan nåddes först 1867 med upptäckten av fragmentet av KS. Det publicerades omedelbart, dels av Elmgren,³ fragmentets upptäckare, dels av Klemming.⁴ Det daterades av Klemming till ca 1430–1440.

Ett par år tidigare hade Carl Landtmanson lagt fram en undersökning av språket i KS.⁵ Den är fortfarande användbar som materialsamling. Något försök att datera skriften görs inte.

Med K. F. Söderwalls lilla men betydelsefulla arbete *Studier öfver Konunga-Styrelsen* (1880) lades en fast grund för den fortsatta utforskningen av KS. Dels beskriver Söderwall utförligt textens innehåll och de källor KS:s författare använt, dels diskuterar han skriftens ålder. KS, menar Söderwall, kan inte vara tillkommen tidigare än omkr. 1280, då Egidius författade sin kungaspegel, och heller inte senare än ca 1350, och det finns skäl förmoda att den författats efter 1320, kanske efter 1335. Som vi snart skall se är det en slutsats som i stort sett delas av senare forskare.

Schück⁶ accepterar Söderwalls datering till tiden omkr. 1320–1350. Schück är den förste som på allvar diskuterar författarfrågan. Han anser ”starka sannolikhetsskäl” tala för kanslern Philippus Ragvaldi, och KS bör i så fall ha tillkommit 1330 eller 1331.⁷

Dateringen av KS tas upp av Dannert i en viktig uppsats.⁸ Enligt Dannert är KS skriven för Magnus Erikssons söner Erik och Håkan och bör ha

³ S. G. Elmgren, *Fornskrifter*. 1. Fragment af boken Om konunga styrilse och höfdinga. I: *Historiallinen Arkisto* 2, 1868.

⁴ Ett fragment av *Konunga Styrelsen*. I: *Småstycken på forn svenska*. [1.] Saml. af G. E. Klemming. 1868—1881 (SFSS). – Texten är dessutom utg. av A. Noreen i: *Altschw. Lesebuch*, 1892–1894, och av E. Noreen i: *Fornsv. läsebok*, 1932; 2:a bearb. uppl. av S. Benson, 1962.

⁵ C. J. G. Landtmanson, *Undersökning öfver språket i skriften: Um Styrilsi Kununga ok Höfdinga*. 1865.

⁶ A. Schück, *Konungastyrelsens författare*. I: *Samlaren* 29, 1908.

⁷ Schücks uppfattning i daterings- och författarfrågan får senare stöd av bl.a. C. I. Ståhle i *Ny ill. sv. litt.-hist.* 1², 1967, s. 87 ff.

⁸ L. Dannert, *Konungastyrelsens politiska åskådning och skriftens datering*. I: *Historisk tidsskrift för Finland* 23, 1938.

tillkommit ungefär 1350–1352. Dannerts datering får i förbigående stöd av Arnold Nordling (SNF 31–32:8, 1945, s. 78).⁹

En helt annan uppfattning i dateringsfrågan hävdas av Oscar Bjurling (1952)¹⁰ med instämmande av Fredrik Lagerroth (1972).¹¹ Enligt dessa forskare finns starka skäl för en datering av KS till 1290-talet, och skriften kan mycket väl ha utgjort ett led i den unge Birger Magnussons politiska fostran (Lagerroth).

Frågan om KS:s tillkomst tas också upp av Kristin Drar,¹² som finner den mest sannolika dateringen vara ”ca 1340- eller tiden kring 1300-talets mitt” (a.a. s. 72). I en exkurs (s. 168 ff.) behandlar Drar författarfrågan, och hon för in ett nytt namn i diskussionen, magister Mathias.

1.3 Mobergs Konungastyrelsen

Efter denna korta och ingalunda fullständiga översikt är vi framme vid Lennart Mobergs länge väntade bok om språket i KS. Den är ett väldokumenterat arbete, omfångsrikare och grundligare än de undersökningar av KS som redovisats ovan.

Boken bär undertiteln *En filologisk undersökning*, och det är närmast en självklarhet, det insåg redan Söderwall och Schück, att en diskussion av KS:s ålder, tillkomstmiljö och författare måste baseras på en språklig-filologisk analys av KS.

Redan 1964 gav Moberg ut en reproduktion i ljustryck av Bures utgåva 1634 som bd 69:1 i SFSS. Under de sista åren har Moberg i flera uppsatser tagit upp problem i anslutning till KS, och den nu föreliggande boken kan på sätt och vis betraktas som den sista tegelstenen i ett långvarigt och mödosamt byggnadsarbete.

Vid min presentation av Mobergs arbete vill jag ge en tämligen god bild av bokens uppläggning och mål, av problemställningarna, av de slutsatser som dras ur materialet och naturligtvis av undersökningens resultat. Med det målet för ögonen finner jag det ändamålsenligt att först redogöra för bokens uppläggning och mål och därefter behandla de viktigaste avsnitten. Sist summerar jag mina intryck av boken.

⁹ Nordlings stöd av Dannert förbigås i de forskningshistoriker jag känner till och nämns inte heller av Moberg (kap. 3).

¹⁰ O. Bjurling, *Väldgästning och frälse*. 1952. Exkurs s. 109 ff.

¹¹ F. Lagerroth, *Um styrilsi konunga ok höfðinga* såsom uttryck för Folkungarnas ideologi. I: *Från medeltid till dataålder*. Festskr. till S. U. Palme. 1972.

¹² K. Drar, *Konungens herravälde såsom rättvisans, fridens och frihetens beskydd: medeltidens fursteideal i svenskt hög- och senmedeltida källmaterial*. 1980.

1.4 Målbeskrivning och komposition

I bokens Inledning ges dels en introduktion med forskningshistorik, dels en beskrivning av undersökningens mål och bokens komposition.

Målet formuleras kort och koncist: "Föreliggande undersökning vill lämna några bidrag till kunskapen om denna märkliga skrift [dvs. KS]: textens tratering och ålder, dess språkliga och litterära tillkomstmiljö" (s. 15). Författarfrågan tas inte uttryckligen med i målbeskrivningen men kan sägas ingå i denna – underförstått. Det kan nämnas att Moberg (s. 228) särskilt framhåller att det inte har hört till huvudsyftena med undersökningen att peka ut ett bestämt författarnamn. Måhända har målet efter hand vidgats till att omfatta också författarfrågan.

Utom Förord och Inledning innehåller boken fem kapitel, därtill Summary, Käll- och litteraturförteckning samt Ord- och sakregister.

De fem kapitlen behandlar textens tratering (1), KS:s ålder (2), stil (3), språket i originalet med särskild hänsyn till dess lokalisering (4) och författarfrågan (5).

Ordningen mellan kapitlen är väl inte helt given. För egen del kommer jag att behandla kapitlen i ordningen 1–2–4–3–5, varvid kap. 4 (lokaliseringen) och kap. 3 (stil och stilmiljö) får sin behandling i ett gemensamt avsnitt.

2. Textens tratering

2.1 Bures handskrift

Den numera spårlöst försvunna handskrift som Bure begagnade för sin utgåva 1634 hade ingått i riksrådet Johan Skyttes bibliotek. Enligt en hypotes av Schück¹³ kan hs. ha kommit i Skyttes ägo vid en inspektion i Stockholms gråmunkekloster 1602, vari bl.a. Bure och Skytte deltog, och "då togos der böker", skriver Bure i sina anteckningar.¹⁴ Schücks hypotes är onekligen tilltalande, men den är, såsom Moberg påpekar (s. 17), inte invändningsfri.

Om hs., av Moberg benämnd Cod. A, ger oss Bure en del värdefulla upplysningar i sina egenhändiga anteckningar i KB (Fa 13). Bl.a. får vi veta att Cod. A också innehållit "Påvens Martini bulla", placerad efter KS-texten. Av allt att döma avses därmed en bulla utfärdad av Martin V, påve 1417–1431 (Moberg s. 17). Söderwall (a.a. s. 50) daterade hs. till 1400-talets andra hälft eller senare. Enligt Klemmings mening var det, med hänsyn till

¹³ H. Schück, Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, dess förhistoria och historia. 1. 1932. S. 86.

¹⁴ Se V. Gödel, Sveriges medeltidslitteratur. 1916. S. 154 f.

påvebullan, sannolikt att hs. tillkommit i ett kloster, troligen Vadstena.¹⁵ Till den meningen ansluter sig också Schück.

Frågan om Cod. A:s ålder och proveniens är av central betydelse för Moberg och nödvändiggör en omsorgsfull granskning av hs:s språk med utgångspunkt i BuEd. Men svårigheterna är många. Hur mycket av språket i BuEd återgår på Cod. A? Hur noggrann var Bure vid återgivandet av Cod. A? Redan på titelbladet anger Bure att boken är "ord från ord tryckt blifvin". Men av Bures anteckningar i Fa 13 framgår att han gjort ändringar och tillägg i texten. Sådana medvetna ändringar tycks dock inte vara särskilt vanliga, bortsett från balk- och flockrubrikerna. En medveten ändring är t.ex. utbytet av *a* mot *å*, där 1600-talets svenska hade *å* i uttalet, vilket framgår av Bures anteckningar. Intressant är också Bures notiser i Fa 13 om hs:s ortografi, där han påpekar skrivningar som *spiria* 'spörja', *dighd* 'dygd', *gera* 'göra' etc. (jfr Moberg s. 19 f.).

De sporadiska ändringarna, de som sker mera "omedvetet", är det svårare att få grepp om. Visst jämförelsematerial erbjuder utdrag ur medeltidshandskrifter i Bures egenhändiga anteckningar och manuskript. Det tycks som om Bure där följer vissa principer, men ingalunda konsekvent, och dessa innebär ofta en modernisering av språket till 1600-talssvenska i detaljer som säkert förefallit Bure betydelselösa. Så t.ex. kan man hos Bure finna *d* för *dh*, *g* för *gh*, *t* för *th*, oregelbunden växling av bl.a. *i:e* och *u:o* i ändelser; formord som *oc* skrivs ofta *och*, prep. *for/fore* skrivs ej sällan *för/före* osv. (Moberg s. 20 f.). Men också en tendens i motsatt, arkaiserande riktning kan ibland iakttas, som när *fyri* i ett utdrag ur Cod. Holm. A 1 (MB 1 B) skrivs *firi* (Moberg s. 21).

För en bedömning av Cod. A:s ålder är främst de yngre språkdragen i BuEd av intresse, eftersom dessa bäst kan antas spegla språket i hs. Äldre språkdrag kan däremot förmodas återgå på originalet eller något handskriftsled mellan detta och Cod. A.

Av de yngre språkdragen är naturligtvis endast de användbara för en datering av Cod. A som nägorlunda säkert kan antas ha hört hemma i hs. och alltså inte tillkommit under editionsarbetet eller sättningen av BuEd.

Mobergs sovrning och analys av de för datering användbara språkdragen i Cod. A leder till ett resultat som snarast innebär en precisering men också en justering av Söderwalls datering. Enligt Moberg (s. 26) torde de anförda språkdragen vara tillräckliga för att "med säkerhet hänföra Cod. A av KS till 1400-talet och med stor sannolikhet till århundradets mitt eller senare hälft". Som vi erinrar oss (se ovan) var Söderwall öppen för en ännu senare datering.

Mobergs datering är försiktig och tämligen vid, och den inbjuder knappast

¹⁵ Jfr Klemming i: Småst. på forn svenska. [1.] S. 4 ff.

till några invändningar. Att Cod. A tillkommit under 1400-talet torde under alla förhållanden vara säkert. De av förf. anförda språkdragen (s. 24–26) jävar inte den dateringen, även om framställningen på någon punkt kan locka till motsägelser. Så t.ex. tycks mig regellösheten i bruket av *t* och *th* (s. 25) inte vara mycket att bygga på med tanke på det osäkra handskriftsläget. I sammanhanget kan nämnas att *skynthr* i BuEd, som ju redan av SdwOrdb. misstänks representera fsv. *skiuter/skyuter*, faktiskt är belagt hos Lucidor som adv. *skynt* 1671, se SAOB. Bures ”skyndr, snar” i Fa 13 står därmed inte helt isolerat, vilket kunde ha påpekats (s. 25 och 79).¹⁶

Undersökningen av Cod. A:s proveniens (s. 27 ff.) måste med nödvändighet ha berett förf. stora svårigheter. Efter sovring av materialet har sammanlagt 13 språkdrag befunnits användbara för en proveniensbestämning. Medeltida urkunds- och handskriftsmaterial dras in i undersökningen liksom modernt dialektmaterial. Förf. behandlar sitt material med skicklighet och kringsyn, och han når också intressanta, för att inte säga oväntade resultat. S. 41 heter det sålunda: ”Sammantagna passar de uppräknade språkdragen bäst in på östra Mellansverige (Stockholmstrakten)”. Slutsatsen är alltför viktig för att få passera utan kommentar. I likhet med Moberg tror jag att proveniensbestämning av medeltida texter är möjlig, nota bene om nödvändig försiktighet iakttas. En risk föreligger alltid: att man otillbörligt, kanske ofta omedvetet, pressar materialet.

Det kan vara intressant att något granska det material som ligger till grund för lokaliseringen av språket i Cod. A. De 13 språkdragen delar jag in i följande grupper:

- A. Materialet är mindre lämpligt för dialektbestämning:¹⁷ 1, 3, 4
- B. Materialet pekar mot uppsv. språkområde: 5, 10
- C. Materialet pekar mot mellansv./götiskt språkområde: 2, 11
- D. Materialet pekar mot både uppsv. och mellansv./götiskt språkområde: 6, 7, 8, 9, 12, 13

Som synes pekar materialet i åtskilliga fall i flera riktningar (grupp D). Mot uppsvenskt område pekar mom. 5 (*ä* för *ē* < samnord. *ei*) och mom. 10 (*snött* ’snott’, med *ö*, känt från Uppland och Sörmland). Därvid kan observeras att ett ord som *ägen/äghin* ’egen’ (4 ggr) i Cod. A/BuEd-materialet under mom. 5 vad jag kan förstå inte är någon helt ovanlig form i t.ex. vadstenatexterna. SdwOrdb. anför belägg med *ä* från åtminstone Cod. Oxenst. ca 1385 (KL s. 255, SFSS 22) och Cod. Holm. A 5 a från 1400-talets förra hälft (Bir 3 s. 86,

¹⁶ Till ex. på svaga former av *boa* ’bo, bereda’ (Moberg s. 26) kan läggas rimmet *modher : til boen* asgm. Al 1357 f., som trots mina betänkligheter i Rimlista till Konung Alexander (1964) s. XI, not 5, torde kunna restitueras till *modher : tilbodher* (el. *tülbodhan*). Al:s orig. kan dateras till ca 1380.

¹⁷ Främsta skälet härför: det osäkra hs.-läget.

SFSS 14). Även *hålagher* o. d. (med *ā*) är rätt spritt i medeltidstexterna. Å andra sidan är mom. 2 och 11 under grupp C inga starka argument för en lokalisering till mellansvenskt/götiskt språkområde.

Slutsatsen av granskningen blir att inga otvetydiga bevis föreligger för en lokalisering i den ena eller den andra riktningen. Vad man däremot kan konstatera är att en lokalisering till ö. Sverige förefaller säker. F.ö. pekar språkdragen både mot det uppsvenska och mot det mellansvenska/götiska språkområdet. Jag bortser då från att en del språkdrag också pekar åt annat håll.

Efter den språkgeografiska utredningen fastslår Moberg (s. 41) att Cod. A, med hänsyn till att den innehållit också en påvebulla, bör ha nedskrivits i ett kloster. Av språkliga skäl,¹⁸ menar förf., bör inte Vadstena komma i fråga i första hand utan snarare ett stockholmskloster, och då närmast gråbrödraklostret. Vid mitten av 1400-talet var detta kloster bl.a. ett centrum för Karl Knutssons propagandaverksamhet, och där bör man kunna räkna med ett stort intresse för KS:s politiska program.

Men Moberg vill inte avföra Vadstena ur diskussionen utan tänker sig Vadstena som ett alternativ. Det finns enligt förf. mycket som fortfarande talar för Vadstena, främst påven Martin V:s confirmationsbulla på Birgittiner-klostrens privilegier av år 1419, som ju enligt Bure följde på KS i Cod. A. Både gråbrödraklostret i Stockholm och vadstenaklostret stod under Karl Knutssons beskydd, och i båda klostren bedrevs litterär verksamhet med produktion av texter, som visar att klostrens skriptorier också var förtrogna med 1400-talets svenska kanslispråk. Det sistnämnda bör observeras med tanke på att ett par av de 13 ovannämnda språkdragen (mom. 6 och 13) i Cod. A enligt Moberg lättast låter sig förklaras i en miljö som präglas av eller är förtrogen med det medeltida kanslispråket.

Moberg ger alltså ett litet försteg åt Vadstena, trots att språkliga skäl enligt förf. snarare talar för att Cod. A tillkommit i ett stockholmskloster.

Härtill kan sägas att de språkliga skälen såsom jag redan framhållit inte har tillräcklig styrka för att tillåta en närmare lokalisering av Cod. A. Vi måste enligt min uppfattning stanna vid ett konstaterande att skrivaren hört hemma inom ett östligt område av Svealand/Götaland och att hs. tillkommit i en språklig miljö av det slag förf. beskrivit. Liksom Moberg menar jag att Vadstena erbjuder det rimligaste alternativet som tillkomstort för hs. Stöden för det andra alternativet, ett stockholmskloster (gråbrödraklostret), är avgjort svagare. Så t.ex. anträffas det återopade *aldrei* 'aldrig' (mom. 13) ju också enligt förf. i VKR 10/11 1451 (*alrey* 3 ggr). Formen *aldrei* o.d. – i BuEd möter *aldrei* minst 14 ggr – är förvisso ett kanslispråksdrag som inte enbart hört hemma i urkunder i stockholmsområdet.

¹⁸ Enl. min mening bör, som vi nyss sett, de språkliga skälen tonas ner.

2.2 Fragmentet

Fragmentet av KS upptäcktes av S. G. Elmgren i Finska senatens arkiv i Helsingfors 1867 och utgjorde då omslag kring fogderäkenskaper för Verlax och Pyttis socknar i s. Finland 1563. Det omfattar två blad folio med två spalter på varje sida. Räkenskaperna hade överlämnats år 1810 från Kammararkivet i Stockholm till Finska senatens arkiv. Kort efter det att fragm. upptäckts överlämnades det till KB i Stockholm, där det nu bär signum B 219.¹⁹

Enligt Klemming (utg. s. 2) har fragm. med säkerhet tillkommit i Vadstena kloster omkr. 1430–1440. Till den dateringen (ca 1435) ansluter sig Sam Jansson på paleografiska grunder (Moberg s. 42).

Med hänsyn till fragmentets korthet är det naturligtvis en vanskelig uppgift att försöka sig på en datering på rent språkliga grunder. De fyra språkdrag som Moberg pekar på (s. 42 f.) är visserligen inte helt entydiga²⁰ men torde ändå sammantaget stöda en datering till 1400-talet. En precisering är knappast möjligt att göra på enbart språklig basis.

Inte mycket lättare är en proveniensbestämning av texten. Materialets knapphet är även här besvärande. De åtta språkdrag som Moberg drar fram (s. 44–46) kan ofta tolkas på mer än ett sätt. Ett av språkdragen, komp. på *-ane*, som tycks ha tillhört skrivarens språk, har en vid spridning och lämpar sig mindre väl för en dialektbestämning, formen *tappa* är svagt belagd (1 ex.) och kan, som förf. påpekar på annat ställe (s. 41), vara övertagen från förlagan, nsgm. *almogha* och nsgf. *twngo* kan vara felskrivningar (s. 45).

Det är ändå rätt klart att språkdragen, även om vi avför osäkra fall, inte motsäger en lokalisering till uppsvenskt område. Men utredningen hos Moberg ger därjämte möjlighet till en annan tolkning, i det den också kan stöda en lokalisering av skrivarens språk till det finlandssvenska dialektområdet. Jfr nedan not 23.

Man har alltså antagit att fragm. skrivits i Vadstena kloster på 1430-talet, och Moberg har uppenbarligen inte funnit anledning att ifrågasätta antagandet. Det skall gärna medges att det f.n. inte finns något bättre alternativ. Anna Larsson²¹ har räknat ut att nästan 1/4 av nunnorna och närmare hälften av munkarna kom från andra landskap än Östergötland. Det behöver därför inte vara särskilt anmärkningsvärt att fragm.-skrivaren, som hittills inte har kunnat identifieras, varit verksam i Vadstena men att hans härkomst

¹⁹ Räkenskaperna återbördades aldrig i sin helhet, som man kanske förleds att tro av Mobergs framställning s. 42. – För utg. av fragm. se ovan 1.2.

²⁰ I mom. 3 är materialet ytterst knappt, i mom. 4 kan exemplen antingen tyda på långt gående utjämning eller på osäkerhet i de obetonade slutstavelsernas kvalitet.

²¹ A. Larsson, Vadstena klostrets två äldsta jordeböcker. 1971. S. 234.

är att söka i ö. Svealand eller möjligen i de svensktalande delarna av Finland. Det knappa materialet tillåter inga säkrare slutsatser.

Tanken att fragm. skrivits i Vadstena ges ett starkt stöd i förf:s utredning s. 46 ff. Det gäller termen *köptorp* 'handelsplats', som i fsv. endast möter i KS (BuEd s. 65), i Nådendalsprivilegierna 1441 7/7 och 7/10, 1443 23/8, av vilka de två första utfärdades av det församlade riksrådet i Kalmar, och i MP 5 och MP 6 (SFSS 23), vilka möjligen har finländsk proveniens. Det första privilegiebrevet, som bl.a. innehöll rätt för Nådendals kloster att anlägga ett köptorp, har med sannolikhet avfattats i Vadstena. Moberg summerar: "Om KS skrivits av i Vadstena kloster i slutet av 1430-talet, får man en naturlig förklaring till att det ovanliga ordet *köptorp* flutit in i Nådendalsprivilegierna 1441."²²

Den slutsats förf. kommit till uttrycker han med sedvanlig försiktighet: "Fragm kan ha skrivits i Vadstena under senare hälften av 1430-talet. Lokaliseringen är dock inte fullt säker. Skrivaren har härstammat från nordligare trakter." Här vill jag alltså tillägga: eller möjligen från de svensktalande delarna av Finland.

Fragm.-skrivarens ev. finländska proveniens ger anledning till en del reflexioner. Eftersom fragm. utgjort omslag kring finländska fogderäkenskaper för år 1563, vore det en lockande tanke att fragm. ursprungligen har skrivits i Finland. Elmgren antar att det tagits från en hs. som funnits på Viborgs slott och att fogden själv (Mårten Knutsson) har låtit binda in räkenskaperna. Men som Moberg påpekar (s. 46) har fogderäkenskaperna efter 1500-talets mitt även kunnat bindas centralt, i Stockholm, varför Elmgrens hypotes vilar på ett bräckligt underlag. Det torde därför vara säkrast att hålla fast vid Vadstena som tillkomstort för fragm.²³

2.3 Förhållandet mellan Cod. A och fragmentet

Det inbördes förhållandet mellan Cod. A och fragm. blir föremål för en skarpsinnig analys hos Moberg s. 48–55, men enligt min mening är resultatet inte problemfritt och bör i varje fall noga genomlysas.

Redan Klemming påpekade att de båda avskrifterna hade helt olika karaktär. Skrivaren av Cod. A har uppenbarligen kopierat sin förlaga med omsorg, och språket har inte nämnvärt moderniserats. Särskilt ordförråd och syntax har bibehållit mycket av sin ålderdomliga prägel. Däremot har skriva-

²² Jfr betr. *köptorp* även s. 122.

²³ Frågan om skrivarens ev. östsvenska härstamning måste utredas närmare. Som motargument kan anföras att fragm. saknar ex. på en del språkdrag som vanligen förknippas med östsv. språkområde i äldre tid, t.ex. vokalharmoni *a* : *æ*, varom Hultman i Jöns Buddes bok, 1895, s. VI f. Men avsaknaden av sådana väntade drag kan bero på dels att fragm. är kort, dels att skrivaren kan ha anpassat sig till det vadstenainfluerade religiösa skriftspråket vid denna tid.

ren av fragm. stått mera fri gentemot sin förlaga och i viss mån anpassat den till sin tids språk (jfr Moberg s. 48).

Vi är nu i den lyckliga omständigheten att de båda texterna Cod. A och fragm., motsvarande BuEd 52:14–58:20, på åtskilliga punkter uppvisar skiljaktigheter, och av dem kan vi med stor säkerhet dra slutsatsen (1) att skrivaren av Cod. A inte har kopierat fragm. och (2) att skrivaren av fragm. inte har kopierat Cod. A (Moberg s. 49 f.).

Slutsatserna är evident riktiga. Jag kommenterar dem inte närmare.

Vi övergår i stället till nästa slutsats. Enligt Moberg (s. 55) ”finns [det] skäl – om än långtifrån avgörande – för att avskrifterna är gjorda efter samma förlaga och därmed rimligen också på samma plats”, dvs. i första hand Vadstena kloster, i andra hand ett stockholmskloster (jfr ovan 2. 2).

Såvitt jag kan se är det emellertid ingalunda säkert att A och fragm. haft samma förlaga – möjligheten av olika förlagor tänker sig också förf., även om han sedan avvisar den – och jag skall därför diskutera ett par av de exempel han drar fram som stöd för en gemensam förlaga.

Två exempel diskuteras hos Moberg s. 50. I ex. 1 heter det i fragm. 15:3 f. att *konungir gø̄r (= gø̄dhir) ok bǣrættir sith landh*, dvs. han ’förbättrar och upprättar’ det. I BuEd 57 heter det däremot att *kunungr bætra sit land*. Fragmentets förlaga har alltså haft *gø̄dhir ok bǣrættir* e.d. Har A:s förlaga haft samma parataktiska konstruktion? Förmodligen inte. A:s skrivare brukar kopiera sin förlaga omsorgsfullt. Enligt Moberg är det tänkbart ”att skriften i en gemensam förlaga här varit otydlig”. En rimligare förklaring är, såsom jag ser det, att förvanskningen i A skett i mer än ett led. Det är svårt att då godta tanken på en gemensam förlaga för A och fragm.

I ex. 2 har fragm. 15:9 f. återigen den bästa läsarten: *thz wardhir hans fordærfulise, ok hans ærwingia*, medan texten i BuEd 57 är korrupt: . . . *hans deruise ok hans förgärninga* (dvs. ’förgörning, undergång, förgiftning’). Även här är det svårt att förstå varför just den noggranne men osjälvständige A-skrivaren skulle misstolka och ändra förlagan, medan fragm.-skrivaren korrekt tolkat den. Även i detta fall måste man räkna med att felet kan ha uppstått genom förvanskning i mer än ett led, med utgångspunkt i ett ursprungligt *æruingia*.²⁴

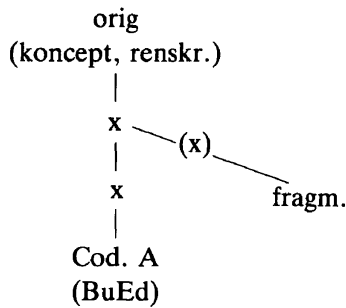
Nästa fall har svagare bevisvärde. I Mobergs ex. s. 51 ur fragm. 14:32 ff. slutar kontexten med frasen *fraan enum høfðinga ok til enum andrum*. I BuEd lyder frasen: *från enom høfðinga til en annan*. KS:s original kan mycket väl haft genitiv- eller dativkonstruktion efter *til*, jfr t.ex. en likartad fras i Bil 775 (SFSS 7): *Jac scal vardha herra fran eno hafwi ok til annars*.²⁵ BuEd:s *til en annan* är en smula påfallande och kan misstänkas återgå på A:s

²⁴ Observera att *förgärning* förekommer tidigare i texten (BuEd 30) och också senare s. 62. Detta kan dock knappast förklara det aktuella felet i A.

²⁵ Jfr med gen.-konstr. efter *til*: *helbrighdo til sinna skiäla* BuEd 32.

förlaga. Att fragm.-skrivaren skulle ha bytt ut *til en annan* i en gemensam förlaga mot *til enum andrum* är inte särskilt troligt och strider f.ö. mot hans språkvana så som vi lärt känna den. Även detta ex. tyder alltså på att A och fragm. inte går tillbaka på en gemensam förlaga.

Naturligtvis kompliceras textläget om vi antar att Cod. A och fragm. utgått från olika förlagor. Om det är så att relativt få hss. av KS har existerat, betyder det att originalet legat ganska nära A och fragm., vilket också Moberg framhåller (*passim*). Att åskådliggöra relationen mellan KS-hss. är en nästan omöjlig uppgift. Ändå kan den vara värd ett försök. Ett stamträd skulle kunna se ut så här, varvid bör påpekas att ytterligare mellanled är tänkbara:

3. Konungastyrelsens ålder

Vi närmar oss nu den centrala frågan om KS:s tillkomst. En viktig hörnsten i problemkomplexet utgör frågan om KS:s ålder. Både språkliga och innehållsmässiga skäl har tidigare kommit till användning vid dateringen, och samma beprövade väg använder också Moberg.

Det språkliga material som förf. sållat fram för sin undersökning tillhör det äldsta skiktet i KS. En svårighet har varit att sära det äldsta skiktet från sådana som tillkommit under avskrivningsarbetet.

Mobergs undersökning bygger vidare på den av Söderwall lagda grunden (jfr ovan 1.2) och resulterar i en omsorgsfull genomgång av materialet som belyser originalets ljudsystem, formlära, syntax och ordförråd. Extra besvärligt torde ljudskicket vara att hantera och avvinna upplysningar, användbara för dateringen. Förf. är medveten om det, och framställningen är här mycket kortfattad (s. 57 f.). Men han kommer snart på säkrare mark. Här intresserar kanske mest några av de syntaktiska egenheter som karakteriserar KS: förekomsten av subjektlösa satser, placeringen av de attributiva bestämningarna; de ställs i KS ofta efter sitt huvudord, samt relativsyntaxen. Sammantaget (jfr s. 86 f.) bekräftar undersökningen Söderwalls datering till

senast 1300-talets mitt. Men enligt Moberg är språket i flera avseenden ålderdomligare än vad man normalt finner i skrifter från 1300-talets mitt. Hit hör t.ex. *u*-vokalen i *sun*, adj.-ändelsen *-re* i *dsgf.* (3 ggr), böjningen *hovudh/huvudh* : *höfde*, pres. sg. *å* 'äger', *är* som relativum (men ej *hvilikin*), ord som *fiälde* m. 'mängd', *rådhind* f. 'uppfostran', *svälghind* f. 'svalg', frånvaron av *bliva*.

De språkliga skälen talar alltså enligt förf. snarare för en datering till 1300-talets första decennier än till århundradets mitt, men ca 1350 är den från språklig synpunkt "absolut översta gränsen för skriftens tillblivelse".

Någon anledning att ifrågasätta Mobergs datering kan jag inte finna. Den är genomtänkt och solid. Enstaka punkter kan diskuteras, detaljer kan läggas till osv., men därmed rubbas ingenting i stort. Man kan emellertid fråga sig om en språklig datering kan göras med sådan precision att den "absolut" översta gränsen sätts till ca 1350. Med "ca" menas väl några år in på 1350-talet? Men menas också 1360 eller 1365? Man måste betänka att språkutvecklingen gått ganska långsamt under 1300-talet, och 10 eller 15 år kan näppeligen ha medfört några större förändringar i språket, även om man tar hänsyn till ett starkt tyskt språk- och kulturinflytande vid denna tid. Den främre gränsen skulle därvid vara möjlig att förskjuta en bit fram i tiden, kanske till 1360-talet. Nu har väl en sådan vidare datering med uttänjd främre gräns f.n. ingen praktisk betydelse, eftersom KS av andra skäl inte gärna kan dateras senare än omkr. 1350.

Ett försök att datera KS på innehållsliga grunder gjordes redan av Söderwall. Han ansåg med viss grad av sannolikhet att KS hade tillkommit efter 1320, dvs. efter Magnus Erikssons val till konung 1319, möjligen t.o.m. efter 1335 med hänsyn till vissa likheter mellan KS och Skänningestadgan 1335. Det kan vara skäl att här kort ange de dateringar av KS som därefter gjorts av olika forskare (jfr Moberg s. 88 ff.). Samtidigt anges för vilken eller vilka KS antagits vara avsedd att tjäna som uppfostringslära.

Söderwall	efter 1320, ev. efter 1335	Magnus Eriksson
Schück	1328-1331/1332	Magnus Eriksson
Dannert	1350-1352	Erik o. Håkan Magnusson
Bjurling	1290-talet	Birger Magnusson
Lagerroth	1290-talet	Birger Magnusson
Stähle	ca 1330	Magnus Eriksson
Drar	1350-1352	Erik o. Håkan Magnusson

Moberg går i sin undersökning förutsättningslöst till verket och diskuterar ingående de argument som framförts för de olika dateringsvarianterna och för dessutom fram nya argument. Det är en gedigen framställning, som vittnar om förf:s stora förtrogenhet med det fsv. urkundsmaterialet. Det är svårt att ge en rättvisande bild av den ofta spännande undersökningen. Jag

väljer i stället att ta upp de viktigaste argumenten och ange de resultat förf. kommit fram till (jfr sammanfattningen s. 106 f.).

Moberg fastslår, i anslutning till Söderwall och till sin egen språkliga undersökning, att KS rimligtvis bör ha tillkommit någon gång mellan ca 1280 och ca 1350. En datering till 1290-talet är enligt förf. svår att upprätthålla, eftersom avgörande skäl talar för en datering till efter 1300 och senare.

Ett av de säkra stöden för en sådan datering (efter 1300) är KS:s terminologi rörande rådet (Moberg s. 91 f.). Efter kungavalet 1319 kallas råds herrarna i de på latin avfattade urkunderna för *consilarii regni*.²⁶ Termen *rikesins råd* i KS (jämt *kunungx råd* o. likn.) är alltså ett tecken på att KS tillkommit efter 1319. I urkunder på svenska möter f.f.g. *alt swearikis rap* i SdmL:s konungabalk (hs. efter 1327), och i EK, som dateras till 1320–1330-talet, anträffas *rikesins råd*.

Ett vägande stöd för en ”sen” datering utgör ”domarreglerna” i KS:s fjärde balk (BuEd 69). Mobergs utredning s. 99 f. är ett fint exempel på textfilologisk metod. Undersökningen visar att ”domarreglerna” efter varsam textkritisk restitution nära överensstämmer med de domareder som möter i MELL – MESTL. Det måste, enligt förf., finnas ett samband mellan KS och de övriga texterna, och ett sådant beroende låter sig lättast förklaras om texterna tillkommit vid ungefär samma tidpunkt. Bevisningen är dock inte bindande, det hävdar inte heller förf., men det nära sambandet mellan texterna talar för en datering till tiden före 1350.

Det finns en omständighet, anser Moberg (s. 106 f.), som måste tillmätas avgörande betydelse. KS är till sin karaktär en uppfostringslära för en omyndig konung. Som ovan nämnts torde alternativet Birger Magnusson inte kunna komma i fråga. Valet står följaktligen mellan Magnus Eriksson (ca 1330) och hans söner (ca 1350). Det politiska program som KS förmedlar passar enligt förf. avgjort bättre in på tiden efter Magnus Erikssons regeringstillträde. År 1344 utsågs äldste sonen Erik till tronföljare i Sverige, och året innan hade Håkan blivit Norges konung. Moberg summerar: ”Under 1340-talets senare hälft är således situationen gynnsam för uppkomsten av ’kungaspegelstankar’ i Sverige.”

Förf:s datering av KS till 1340-talets slut är som vi har sett mycket välunderbyggd, och hans påpekande att ”KS kan ha tillkommit omkr. 1330” (s. 107), är snarast att se som en gardering. Frågan om KS:s ålder är som synes en intrikat fråga, och säkra bevis för en datering i den ena eller den andra riktningen har hittills inte kunnat uppbringas, inte heller av Moberg. Jag ser emellertid förf:s utredning som ett viktigt inlägg i dateringsfrågan.

²⁶ Alltså inte såsom före 1319: *consilarii regis*.

4. Originalets språk

4.1 Originalets lokalisering

Att i det rådande textläget försöka beskriva och analysera språket i KS:s original, måste vara en besvärlig och grannliga uppgift. Vi vet ju inte hur långt tillbaka i handskriftsföljden originalet har legat, vi vet inte heller hur noggrant den eller de hss. kopierats som ligger mellan originalet och Cod. A (BuEd), resp. fragm. Vi vet heller inte om KS-författarens koncept har renskrivits av honom själv eller av någon annan skrivare på författarens uppdrag, så som Moberg antar.

En annan fråga har berörts tidigare (under 2.3). Hur stort har behovet av avskrifter varit? Förmodligen ganska litet, har man antagit, vilket ju gör textsituationen en smula ljusare. Som jag tidigare påpekat, finns det i de bevarade texterna ett ålderdomligt språkskikt som nästan säkert återspeglar originalets språk.

I kap. 4, det längsta i boken, får vi en grundlig genomgång av de språkdrag som kan antas ha funnits i originalet, dvs. ”författarens koncept och/eller renskriften av konceptet” (s. 144). I praktiken är det dock oftast omöjligt att skilja på originalets språk och språket i de handskriftsled som kan ligga mellan originalet och de bevarade texterna. Beskrivningen gäller alltså ”KS:s språk i den mån det pekar bortom A-handskriften och fragmentet” (s. 143 f.), och hela tiden utgår den från de föreliggande texterna.

Målet för undersökningen i kap. 4 är dels att ge en beskrivning av språket i sig, dels och framför allt att proveniensbestämma originalets språk. Det betyder att Moberg i sin metod kan följa beprövade vägar och bygga på tidigare forskares resultat. Det hindrar inte att han ofta lämnar de banade vägarna och trampar upp nya stigar. Emellanåt vidgas beskrivningen till små utredningar, t.ex. över formorden *firilfore*, *ivi* ’över’ etc. och deras förekomst i urkunder och texter (s. 203 ff.) eller över det problematiska *wærdhe- liker* ’världslig’ (s. 152 ff.).

I kapitlet behandlas i tur och ordning originalets ordförråd, ortografi och ljudlära. Därefter beskrivs vissa drag i formläran samt relativsyntaxen. Sist utreds ett antal formord.

Det bör stå klart att man med viss grad av säkerhet kan anta att ordförrådet och relativsyntaxen liksom vissa ålderdomliga drag i formläran bäst återspeglar förhållandena i originalet. De övriga språkdragen ger ett betydligt osäkrare utslag och får bedömas från fall till fall. Det understryks också av Moberg i sammanfattningen s. 217 ”att våra iakttagelser i ljud- och formläran strängt taget inte sträcker sig längre tillbaka än till A:s förlaga”. Men det kan ju vara så att ljud- och formsystemet pekar åt samma håll, och då kan det enligt förf. vara en rimlig hypotes att ”de företeelser i ljud- och

formlära, som återgår på A:s förlaga, väsentligen härrör från originalet. I det enskilda fallet kan man dock sällan eller aldrig vara riktigt säker” (a.st.). Det sista bör särskilt understrykas med tanke på att vi troligen måste räkna med mer än ett mellanled mellan originalet och de bevarade texterna (jfr ovan 2.3). Hur besvärlig situationen är, särskilt när det gäller ljudföreteelserna, kan lätt demonstreras med ett exempel som gäller vokalisationen *o* : *u* i ordet *lof*, *lofliker* (s. 180). BuEd har i dessa ord *o*-vokal 12 ggr, *u*-vokal 2 ggr. Fragm. har enbart *o*-vokal (2 ggr). Eftersom *u*-vokal i *lof* (*lofliker* bara känt från KS) är mycket ovanlig i y.fsv. är det sannolikt, menar Moberg, att *luf* och *luflikt* i BuEd återgår på A:s förlaga. Det är möjligt men högst osäkert att så är fallet, och ett par exempel är f.ö. inte mycket att bygga på. *u*-vokalisation i *lof* (enbart eller alternativt) anträffas i en rad urkunder, vilkas språk kan lokaliseras till ö. Sverige. Däremot har ordet endast *o*-vokalisation i de västgötska urkunderna. När alltså *luf* 'beröm' av förf. anförs som ett av många stöd för en östlig lokalisering av originalets språk, får man inte glömma att stödet för hypotesen i detta fall är oroväckande svagt.

Nu torde ändå indicierna på originalets östliga proveniens (ö. Svealand, ö. och nö. Götaland) vara tillräckligt starka, trots de betänkligheter som kan anföras, särskilt när det gäller analysen av ljudsystemet.

En fortsatt analys visar att en rad språkdrag pekar söderut, mot Östergötland, och indicierna är i flera fall tungt vägande. Se t.ex. *fyla* v. 'orena, smutsa' (s. 156) med utbredning i Götaland, bl.a. Östergötland, *rådHgärd* f. 'rådslag' (s. 156), *ughurmaghi* m. 'övermage, omyndig person' (s. 186), *ivi* 'över' (s. 208 ff.). I flera fall är det tveksamt om ordformerna kan antas ha hört hemma i originalet – så menar även förf. – t.ex. *snybba* v. 'snubba, förebrå' (s. 157 f.), *bismare* m. 'besman' (s. 158 ff.), vilka eljest skulle stöda en lokalisering till Östergötland. Märk dock att *snybba* och *bismare* i sammanfattningen s. 217 ut a n reservation anförs som stöd för en lokalisering till Götaland (Östergötland).

Enligt min mening finns det goda, delvis också starka skäl för en lokalisering av originalets språk till Östergötland. Längre är det svårt att komma med hänsyn till det ytterst besvärliga textläget.

Den språkliga undersökningen pekar i någon mån också mot Svealand. Det gäller framför allt *sødher* i betydelsen 'fäkreatur' (s. 145 ff.), som enligt dialekternas vittnesbörd finns eller har funnits i dalmålen, i uppsvenska och mellansvenska dialekter men som troligen också har förekommit i Östergötland, i så fall i landskapets östligare delar. I de fsv. urkunderna är betydelsen 'fäkreatur' betygd i UpL, DaL och GuL och möjligen i ÖgL, där ordets betydelse inte är helt klar (Moberg s. 147, not 8). Mot Svealand pekar också skrivningar som *haldr*, *sighr* etc. med utelämnad svarabhaktivokal. Förf. ägnar frågan stor uppmärksamhet (s. 167 ff., 217 f.). BuEd har ca 520 sådana

skrivningar, typen *fadhr* medräknad. Det är tänkbart men omöjligt att bevisa att sådana skrivningar varit utmärkande för originalet. Skrivningar med utelämnad svarabhaktivokal är bäst kända från det äldsta fragmentet av Västgötalagen men har också enligt C. I. Ståhle (ANF 1954) i viss utsträckning varit utmärkande för UpL:s original av år 1295–1296 och för VmL A (Cod. Holm. B 57) och har förmodligen också förekommit i de skriftliga källor som jämte UpL kommit till användning vid redigeringen av VmL. Det tillstånd som rått i UpL:s original har sin bästa motsvarighet i Cod. Ängsö och Cod. Esplunda av UpL, men också UpL A och B innehåller exempel på skrivningar utan svarabhaktivokal.

Slutsatsen av Mobergs ytterst noggranna utredning, som jag här redovisat, blir att utelämnandet av svarabhaktivokalen i BuEd, för så vitt detta ortografiska drag kan antas återgå på originalet, med viss grad av sannolikhet visar att KS:s original fått sin språkliga utformning i svealändsk skriftmiljö. Om sålunda originalutskriften visar spår av svealändska språkinslag, tänker sig Moberg att de götiska (östgötska) inslagen härrör från KS-författarens originalkoncept.

Hypotesen om en östgötsk författare och en svealändsk renskrivare löser på ett elegant sätt problemet med det onekligen motsägelsefulla resultat som nåtts i den språkliga undersökningen i kap. 4. Man frågar sig nog ändå om det svealändska inslaget i BuEd är att hänföra till en renskrivare. Språkdragen i fråga är onekligen inte många och heller inte entydiga. De viktigaste är enligt Moberg s. 217: *södher* 'fäkreatur', som kan antas ha funnits också i de östligaste delarna av Östergötland (jfr strax ovan) och alltså kan ha ingått redan i KS-författarens originalkoncept; skrivningarna utan svarabhaktivokal, som ju inte utan vidare kan sägas ha tillhört originalet (jfr ovan); *giärnt* 'gärna' m.m., som dels är svårt att binda till originalet – märk att BuEd också har *giärna* – dels kan ha haft en större mellansvensk utbredning tidigare – det är numera känt endast från övre Dalarna och estlandssvenskan (jfr s. 150 f.); *ävaruldsliker* 'evärdlig', som utan tvekan kan sägas vara en svealandsform med en stark ställning i Uppland (s. 152 ff.) men som också svårligen låter sig bindas till originalet.

Man kan alltså enligt min mening ställa sig tveksam till antagandet om en svealändsk renskrivare. Hypotesen är intressant, men den behöver befästas ytterligare för att bli helt trovärdig.

4.2 Stil och stilmiljö

Vissa av de språkdrag som avhandlats i kap. 4, t.ex. relativsyntaxen, har berört den sociala och litterära miljö, i vilken KS kan antas ha uppstått. I kap. 3, som ägnas stilen i KS med utgångspunkt i Nils Svanbergs klassiska undersökning i Nysv. studier 1938, görs ett försök att mera systematiskt

teckna inte bara de för KS utmärkande stildragen, såsom dubbeluttryck, allitterationer, ordspråk etc., utan också och framför allt den stilistiska miljö som KS kan hänföras till: den juridiska, den religiösa och den höviska. Framställningen är lärorik och mycket givande. Den visar att KS:s författare var väl förtrogen med den inhemska medeltida stiltraditionen, med den tidens lag- och stadgespråk och med det religiösa språket. Den höviska litteraturens schabloner bör han ha känt till, men de intar likväl en undanskymd plats i KS.

Förutom uppgifter om stil och stilmiljö innehåller detta uppslagsrika kapitel också iakttagelser om de latinska källornas inverkan på språket i KS (s. 109 f.). Det är ett avsnitt som ger läsaren anledning till reflexioner om KS-författarens teknik i allmänhet vid översättningen av de latinska källskrifter som han utnyttjat, en teknik som uppenbarligen skiljer sig avsevärt från den vi har varit vana att iakta vid läsningen av medeltidens religiösa översättningslitteratur.²⁷ Det vore säkert en intressant uppgift att mera i detalj studera KS-författarens översättningsteknik.

5. Författarfrågan

Den språkliga och stilistiska undersökningen i kapitlen 3 och 4 har i många avseenden gett oss en klarare uppfattning om KS:s okände författare och kompletterat den bild av honom som KS förmedlar. Han är en högt bildad man. Han är väl insatt i sin tids filosofiska och teologiska tänkande. Han är också skolad i juridik och är väl förtrogen med våra rättsliga urkunder och med den svenska lagstiftningen. Han är anhängare av en stark kungamakt och förespråkare för arvrike, och han hävdar folkets rätt att göra uppror mot tyranniska härskare. Det är sant att han hämtat sina tankar från Egidius och andra auktoriteter, men han begagnar sina källor med stor självständighet. Det bör till sist påpekas att han med viss sannolikhet tillhört det andliga ståndet. Som vi sett bör hans geografiska hemvist ha varit Östergötland.

Det är naturligtvis en lockande uppgift att försöka identifiera KS:s författare. Tidigare forskare har lagt fram mer eller mindre välmotiverade förslag. Flera av de kandidater som nämnts torde inte kunna komma i fråga. Andra är mera beaktansvärda, framför allt Schücks kandidat, kanslern Philippus Ragvaldi. Men som Moberg påpekar (s. 222) avled Philippus 1331 eller 1332, och KS bör i så fall ha förelegat färdig före Magnus Erikssons regeringstillträde 1331 eller 1332, och en så tidig datering motsäges, såsom vi ovan sett, av skriftens politiska budskap.

Ett annat namn är den av Kristin Drar lanserade linköpingskaniken

²⁷ Jfr härtill Lars Wollin, *Svensk latinöversättning*. 1–2. 1981–1983.

magister Mathias eller Mathias Övidsson. Han var född omkr. 1300, vistades utomlands för studier under senare delen av 1330-talet och början av 1340-talet och återkom till Sverige senast 1344. Han torde ha avlidit 1350 eller strax därefter. Trots att han var Birgittas bikt-fader åren efter 1344, bibehöll han till sin död goda relationer med Magnus Eriksson. Hans teologiska författarskap var betydande och han var känd som en lärd och from man. Han torde ha varit född i Östergötland, i varje fall i Linköpings stift. Mot slutet av sin levnad tycks han ha vistats hos dominikanerna i Stockholm, och enligt trovärdiga uppgifter dog han också i Stockholm (se Moberg s. 223).

Det torde stå klart att Mathias har den bakgrund och de egenskaper som vi gärna vill förknippa med KS:s författare. Moberg drar också fram en del indicier som talar till förmån för Mathias, främst Julita-fragmenten av Mathias kungörelse om den heliga Birgittas första uppenbarelse, vilka uppvisar en piktur som nära påminner om den vi finner i UpL C, daterad till ca 1325–1350; sannolikt har både Julita-fragmenten och UpL C tillkommit i samma skriftmiljö. Att samma hand fört pennan i dessa båda urkunder, såsom förf. finner möjligt, är dock mindre troligt.

Trots att åtskilligt talar för Mathias som KS:s författare, bör vi nog med Moberg erkänna att författarfrågan inte är löst och att det f.n. är omöjligt att peka ut en bestämd person. Men onekligen är Mathias ett intressant förslag.

6. Allmänna synpunkter. Avslutning

De anmärkningar som jag riktat mot boken är marginella. De rubbar inte förf:s slutsatser i stort. Att en del av dessa kan förefalla osäkra och t.o.m. diskutabla har sin givna grund i materialets bräcklighet och bristfällighet. Sålunda menar jag att tesen om en gemensam förlaga för Cod. A och fragm. vilar på alltför osäker grund (se ovan 2.3). Tveksamhet kan också råda om hypotesen att originalkonceptet renskrivits i en svealändsk skriftmiljö (ovan 4.1). Vidare kan frågetecken sättas för den språkliga lokaliseringen av Cod. A (ovan 2.1) och av fragm. (ovan 2.2).

I bokens förord garderar sig förf. för tekniska brister och ojämnheter i framställningen, beroende på att boken tillkommit under en lång tidsperiod. Några direkta olägenheter vållar inte dessa brister. Det rör sig oftast om smärre inkonsekvenser i hänvisningstekniken. Det kan vidare nämnas att ord- och sakregistret endast ger "ett urval av ord och företeelser som behandlas i boken". För den som söker uppgifter i avhandlingen kan ett "ofullständigt" register lätt leda till onödiga missar. Till de tekniska bristerna brukar höra tryckfelet. Dessbättre är de ytterst sällsynta, särskilt med tanke på det stora antalet textcitat.

Mitt slutomdöme om boken måste bli positivt. Det är ett imponerande

arbete, som vittnar om förf:s lärdom och förtrogenhet med ämnet, om hans grundlighet och soliditet som forskare, om hans akribi och skarpsinne. Slutsatserna är övertänkta och försiktigt hållna. Framställningen är rik på faktamättade utredningar som måste ha kostat förf. oändlig möda. Den kräver också möda av läsaren. Men samtidigt rycks denne med av förf:s engagerande och fängslande stil.

Lennart Moberg är att gratulera till detta gedigna och uppslagsrika arbete som kommer att bli standardverket om KS och dess språk. Men fortfarande är forskarna hänvisade till den något svårlästa texten i BuEd.²⁸ Vore det inte på tiden att vi finge en modern, kommenterad utgåva av KS?

²⁸ Jag bortser från Rob. Geetes ovetenskapliga utgåva 1878.

PETER LAFRENZ

Vorlagenstudien

Knut Evers, Studien zu den Vorlagen des schwedischen Neuen Testaments vom Jahre 1526. Göteborg 1984 (Acta Universitatis Gothoburgensis). (Göteborger Germanistische Forschungen. 26.)

Mit seiner Abhandlung „Studien zu den Vorlagen des schwedischen Neuen Testaments vom Jahre 1526“ schneidet Knut Evers abermals ein Problem an, das die Forschung streng genommen seit über dreihundert Jahren beschäftigt: von welchen Vorlagen ist die schwedische Übersetzung des Neuen Testaments, die 1526 herauskam, beeinflusst worden? Ehe wir uns jedoch mit der Frage auseinandersetzen wollen, zu welchen Ergebnissen der Verf. dieser Arbeit gekommen ist, soll ihr Aufbau hier kurz referiert werden.

Im ersten Kapitel geht Evers einleitend auf die Verhältnisse ein, die um 1520 hinsichtlich Übersetzungen von Bibeltexten in die einzelnen Landessprachen geherrscht haben. Anschliessend werden kurz die verschiedenen Theorien behandelt, die in der einschlägigen Forschung darüber entwickelt wurden, wie die schwedische Übersetzung letztendlich zustande gekommen ist und wer sie möglicherweise angefertigt hat. Ein ausführlicher Forschungsüberblick klärt uns dann darüber auf, dass man in Hinblick auf die oben aufgeworfene Frage zu sehr verschiedenen Auffassungen gelangt ist. Man weiss bislang nur, dass der schwedische Übersetzer des Neuen Testaments von 1526 (= NT1526) als Hauptvorlage die lateinische Neuübersetzung von Erasmus (= E) und als ‚Nebenvorlage‘ die Vulgata (= V) benutzt hat. Weiterhin kann als gesichert gelten, dass Luther die schwedische Übersetzung stark beeinflusst hat. Evers hebt mit Recht hervor, dass bis heute nicht hinlänglich untersucht worden ist, welche Lutherversion(en) bei der Übersetzungsarbeit verwendet wurde(n), was hauptsächlich darauf beruht, dass die einzelnen Forscher aus welchen Gründen auch immer nur einzelne Lutherversionen für ihre Untersuchungen herangezogen haben. Wie der Verf. unter Punkt 1.2. ‚Zielsetzung und Arbeitsmethode ...‘ schreibt, ist es deshalb seine Absicht gewesen, „so viele der als Vorlagen bzw. Hilfsquellen denkbaren Textversionen wie praktisch möglich gleichzeitig zu untersuchen“ (S. 26).

Da dem Rahmen einer Abhandlung natürliche Grenzen gesetzt sind, hat sich Evers in seiner Untersuchung auf das Matthäus- und Johannes-Evangelium beschränkt. Diese Wahl begründet er damit, „dass ersteres bekanntlich

zu den Synoptikern gehört, während letzteres sich in vieler Hinsicht von den übrigen Evangelien unterscheidet“, wobei sich möglicherweise Differenzen in bezug auf die Wahl der Hilfsquellen ergeben könnten (S. 27).

Zudem hat Evers auch die Vorrede zum Römerbrief analysiert und zwar deshalb, weil dieser Text von Luther selbst verfasst worden ist und sich daraus ergeben könnte, dass man sie nach anderen Prinzipien übersetzt hat (S. 27).

Die Textversionen, die der Verf. für seine Untersuchung herangezogen hat, decken den Bereich der Übersetzungen, die dem schwedischen Übersetzer vorgelegen haben mögen, m.E. gut ab. Es handelt sich dabei um die beiden lateinischen Texte – die Versio Vulgata (= V) und die Übersetzung aus dem Griechischen von Erasmus v. Rotterdam (= E) – sowie die vorlutherischen deutschen Übersetzungen wie die Mentelbibel vom Jahre 1466 (= Me) als auch die Lübecker Bibel von 1494 (= L) und die 1522 gedruckte Halberstädter Bibel (= H), die beide niederdeutscher Provenienz sind. Von den Luthertexten wurden die hochdeutschen Versionen benutzt, die zwischen 1522 und 1526 herauskamen, sowie drei niederdeutsche Ausgaben, die in denselben Zeitraum fallen: einmal eine Hamburger Ausgabe aus dem Jahre 1523 (= Hg), zum zweiten die Wittenberger Ausgabe vom selben Jahr (= Wil) und zum dritten die Wittenberger Edition, die 1525 erschien (Wi3). Schliesslich wurde auch die dänische Übersetzung von 1524 mit einbezogen (= DNT), „da es sich schwer denken lässt, dass man bei der schwedischen Übersetzungsarbeit eine sprachlich so naheliegende Version übersehen hat“ (S. 26).

Im zweiten Kapitel unterwirft Evers zwei Arbeiten, die sich wohl am eingehendsten mit der Frage nach den Vorlagen bzw. Hilfsquellen des NT 1526 beschäftigt haben, einer kritischen Überprüfung: Staves Arbeit „Om källorna till 1526 års öfversättning av Nya Testamentet“ vom Jahre 1893 sowie Sam Hennings 1963 erschienene Arbeit „Vilka ha översatt Nya Testamentet av 1526?“. Der Verf. weist einmal nach, dass Staves These, Luthers Septembertestament sei Vorlage für das NT 1526 gewesen, keineswegs als bewiesen gelten kann. Zum anderen hält er Hennings Behauptung, *nur* Wil und der hochdeutsche Strassburger Druck von 1523 (?) seien bei der schwedischen Übersetzungsarbeit benutzt worden, mit Recht für einen voreiligen Schluss, da Henning bei weitem nicht alle potentiell infrage kommenden Hilfsvorlagen herangezogen hat. M. E. hätte Evers jedoch dieses über dreissig Seiten lange Kapitel erheblich straffer gestalten können. Besonders den Ergebnissen Staves, die immerhin schon im Jahre 1893 zustande kamen, wird unnötig viel Aufmerksamkeit gewidmet. Hier hätte es vielleicht genügt, die beiden Arbeiten in aller Kürze kritisch zu referieren und im Anschluss daran auf die Zusammenfassung der Bibelkommission von 1963 hinzuweisen, wo zu dieser Frage Stellung genommen wird (S. 25).

Das dritte Kapitel stellt den Hauptteil der Arbeit dar und ist in vier Punkte unterteilt. Unter Punkt 3.1. wird noch einmal motiviert, warum der Verf. gerade die Versionen, die unter Punkt 1.3. vorgestellt worden sind (S. 28 ff.), für seine Textvergleiche herangezogen hat. So konnte sich Evers unter allen vorlutherischen Ausgaben – hochdeutschen wie niederdeutschen – auf die Mentelbibel sowie die Lübecker und die Halberstädter Bibel beschränken, weil die übrigen Editionen „auf dieselbe handschriftliche Übersetzung zurückgehen und die Unterschiede zwischen den verschiedenen Drucken für die vorliegende Untersuchung von sekundärem Interesse sind“ (S. 70). Die Untersuchung der Vorrede zum Römerbrief, die auf der von Luther selbst verfassten Vorrede basiert, umfasste demgemäß nur hochdeutsche als auch niederdeutsche Lutherversionen sowie das dänische Neue Testament von 1524, da es ebenfalls eine Übersetzung dieses Luthertextes enthält.

Unter Punkt 3.2. bis 3.4. unterzieht der Verf. das Matthäus- und Johannes-Evangelium sowie die Vorrede zum Römerbrief einer textvergleichenden Analyse. Die Ergebnisse, zu denen Evers gelangt, werden in jeweils zwei Tabellen festgehalten. Die erste Tabelle vermerkt hierbei sämtliche relevanten Belege in Form von Kreuzen unterschiedlicher Qualität: ein fettgedrucktes Kreuz – x – repräsentiert „Übereinstimmung zwischen NT 1526 und nur einer der untersuchten Textversionen“. Ein ‚normales‘ Kreuz markiert die Belege, wo mehr als eine Textversion einen Einfluss ausgeübt haben können, und ein in Klammern gesetztes Kreuz – (x) – die Belege, wo u. a. auch Übereinstimmung mit dem Lateinischen vorliegt (S. 72). In der jeweils zweiten Tabelle sind nur die Belege der Versionen aufgeführt, die sich anhand der ersten Tabelle als die Hilfsquellen herausgestellt haben, die aller Wahrscheinlichkeit nach bei der schwedischen Übersetzung verwendet worden sind (vgl. S. 118).

Im vierten Kapitel werden alle Ergebnisse noch einmal zusammengefasst und kommentiert. Das fünfte Kapitel enthält einen Exkurs, wo der Verf. zur Frage nach dem Übersetzer Stellung nimmt.

Methodologisch konzentriert sich Evers, wie er im Abschnitt „Zielsetzung und Arbeitsmethode ...“ schreibt, auf solche Textstellen, „die in den einzelnen Versionen voneinander abweichen, wobei die Abweichungen so beschaffen sein müssen, dass daraus eine mögliche Beeinflussung des schwedischen Übersetzers abzulesen ist“ (S. 27). Diese etwas allgemein gehaltene Formulierung ist vermutlich so zu verstehen, dass primär die Textstellen des NT 1526, die vom *lateinischen* Text abweichen, mit den restlichen Textversionen verglichen werden, um anhand der möglicherweise auftretenden Kongruenzen festzustellen, welche Textversion(en) als Hilfsquelle gedient haben könnte(n). Überhaupt vermisst man an dieser Stelle eine übersichtli-

che Methodendiskussion, aus der sich entnehmen lässt, nach welchen Prämissen der Verf. im einzelnen im empirischen Teil der Arbeit vorgeht. Erst dort erfährt man, dass es einerseits Kriterien der Wortwahl, andererseits u.a. auch syntaktische Aspekte sind, auf die er in seiner Beweisführung Bezug nimmt (s. z.B. Matth. 10:8 oder 7:15).

Laut Evers hat der schwedische Übersetzer bei der Übertragung des Matthäus-Evangeliums DNT, Hg und Wil als Hilfsquellen benutzt. Es lässt sich hier also kein einziger Beleg finden, der zweifelsfrei darauf hindeutet, dass eine hochdeutsche Lutherversion herangezogen wurde. Dasselbe scheint auch für das Johannes-Evangelium zu gelten, wobei allerdings, wie der Verf. meint, als weitere Hilfsquelle L/H hinzukommt (s. Tab. 2 u. 4).

Allerdings ist Evers bei der Erstellung der Tabelle 2 einerseits und der Tabelle 4 andererseits inkonsequent: ausgehend von seiner wohlbegründeten Annahme, dass die Mentelbibel mit Sicherheit nicht verwendet worden ist (S. 140), ergeben sich für das Johannes-Evangelium fünf sog. Einzelstellen, wo NT 1526 mithin nur mit L/H übereinstimmt. Deshalb werden auch alle Belege von L/H folgerichtig mit in die gesäuberte Tabelle 4 übernommen (S. 177). Nun weist aber auch das Matthäus-Evangelium immerhin drei Einzelstellen auf, wo sich also laut Evers jeweils nur eine Beziehung zu L/H herstellen lässt. Das hätte logischerweise zur Folge haben müssen, dass auch die Belege von L/H in der Tabelle 2 vermerkt werden, was jedoch ohne Begründung unterlassen wird. Was laut Evers für das Johannes-Evangelium zutrifft, sollte demnach auch für das Matthäus-Evangelium gelten, nämlich dass man zumindest in Einzelfällen L/H herangezogen hat. Danach müsste die vom Verf. eingangs gestellte Frage, ob die beiden Evangelien im Hinblick auf eventuelle Hilfsquellen voneinander abweichen (S. 27) nicht mit ja, sondern mit nein beantwortet werden.

Evers kommt zu dem Schluss, dass für die Übersetzung der beiden Evangelien hauptsächlich drei Hilfsquellen benutzt wurden: die beiden niederdeutschen Ausgaben Hg und Wil sowie DNT. Interessant ist in diesem Zusammenhang, dass sich für das Johannes-Evangelium offenbar keine Belege finden liessen, aus denen abzulesen war, ob Hg oder Wil herangezogen wurde, da sie in allen bezüglichen Fällen miteinander übereinstimmen (s. Tab. 3 u. 4). Daraus liesse sich die m.E. nicht zu gewagte Mutmassung ableiten, dass eine der beiden Ausgaben vielleicht gar nicht verwendet worden ist. Es fragt sich dann, welche. Wenn man dazu in Rechnung stellt, dass DNT von Hg beeinflusst worden ist, wie Evers überzeugend nachgewiesen hat, und ausserdem beachtet, dass kein einziger Beleg ausschliesslich auf Hg zurückgeführt werden kann, auf DNT aber immerhin acht (vgl. Tab. 4), dann könnten daraus zweierlei Rückschlüsse gezogen werden: zum ersten, dass Hg nicht benutzt worden ist und zum zweiten, dass sich der dänische

Einfluss bei der Übersetzung des Johannes-Evangeliums verstärkt bemerkbar macht.

Um diese Hypothese verifizieren zu können, wollen wir hier die acht Textstellen des Matthäus-Evangeliums, wo sich NT 1526 laut Evers ausschliesslich an Hg anknüpfen lässt, noch einmal überprüfen. Bei diesen Textstellen handelt es sich um Matth. 5:24, 7:3, 12:13, 12:34, 24:2, 24:34, 25:3 und 27:6. In Matth. 5:24 wird das lateinische Wort *reconcilieris* mit schwed. *forlijka tigh* wiedergegeben. Evers schreibt dazu, dass man das Verb *reconcilio* entweder mit *forlika sik* oder *forsona sik* hätte übersetzen können (S. 76), mit zwei synonymen Verben also, die bereits vor der Herausgabe des NT 1526 belegt sind. Hier besteht demnach durchaus die Möglichkeit, dass der schwedische Übersetzer direkt aus dem Lateinischen übertragen hat. Ähnlich verhält es sich mit Matth. 7:3: das lateinische *trabem* indiziert nicht, ob die bestimmte oder unbestimmte Form gemeint ist, wie Evers richtig bemerkt (S. 81). Dass Hg nun ebenso wie NT 1526 die unbestimmte Form vorzieht, könnte mithin schlicht auf Zufall beruhen. M. E. ist auch der Beleg Matth. 12:13 kein überzeugendes Indiz für die Benutzung der Hamburger Ausgabe. NT 1526 verzeichnet hier *och hon wort ferdog*, während in Hg *unde se wordt eme ghesunt* steht. Evers motiviert die Beziehung zwischen NT 1526 und Hg damit, dass diese beiden Versionen als einzige vom eigentlichen Sinn des Wortes *restituta* abweichen (S. 88), indem sie ein entsprechendes Wort für *wieder* auslassen. Aber könnte man sich nicht auch in diesem Falle denken, dass der schwedische Übersetzer direkt aus dem Lateinischen übertragen und möglicherweise das Wort *igen* aus stilistischen Gründen ausgelassen hat?

Die Textstelle Matth. 12:34 ist für Evers „unstreitig“ ein Beleg für eine Beeinflussung seitens der Hg-Version, weil hier „vollständige Übereinstimmung zwischen NT 1526 und Hg“ vorliege (S. 89). Auch diese Annahme überzeugt nicht ganz. Zwar hat der Verf. sicherlich recht, wenn er, was die Übersetzung von *ex abundantia enim cordis* betrifft, einen Lutherischen Einfluss voraussetzt, doch könnte das folgende *os loquitur* ebenso gut ohne Umwege über etwaige Hilfsquellen ins Schwedische übertragen worden sein. Auch die Indizien, die in Matth. 24:2 ausschliesslich für Hg sprechen, sind m.E. nicht sonderlich stark. Evers meint hier, dass das Verb *latas* einen Anhaltspunkt ausmache, der für Hg spräche, zumal NT 1526 und die Hamburger Version auch im übrigen deutlich übereinstimmten (S. 110). Nun ist nicht unbedingt gesagt, dass der schwedische Übersetzer sich bei der Übertragung von Syntagmen oder ganzen Sätzen jeweils nur an eine Hilfsquelle gehalten hat. Es könnte somit möglich sein, dass man *lapis super lapidem* z.B. nach Wil übersetzt hat, während man sich für die Übertragung von *relinquetur* von DNT hat leiten lassen. Hinzugefügt sei auch, dass das Verb *latas* bereits im Altschwedischen vorkommt.

Die Beziehung zwischen NT 1526 und Hg hinsichtlich Matth. 24:32 etabliert sich nach Evers dadurch, dass neben L/H nur diese beiden Versionen den singularen Ausdruck *ramus* mit einem Plural wiedergeben. Doch könnten hier auch rein logische Gründe dazu geführt haben, dass der schwedische Übersetzer die Pluralform verwendet hat. Vorsichtig drückt sich Evers aus, was die Übersetzung der Verneinung in Matth. 25:3 anbetrifft. Er meint, dass das schwedische *inga* auf einen Einfluss von u.a. Hg hindeuten könnte (S. 113). Wahrscheinlicher ist aber, dass man auch hier direkt aus dem Lateinischen übertragen hat. Matth. 27:6 dagegen scheint ein starkes Indiz dafür zu sein, dass hier tatsächlich Hg als Hilfsquelle verwendet wurde. Doch weist Evers in Anlehnung an Sjögren darauf hin, „dass der dänische Übersetzer in den Markus-, Lukas- und Johannes-Evangelien *offerkijste* schreibt“ (S. 115). Dort aber handelt es sich jedesmal um die Übertragung des lateinischen Wortes *gazophilacium*, während es hier um das Wort *corbona* geht, das nur von Hg und NT 1526 mit *offerkisten* bzw. *offerkistona* wiedergegeben wird. Immerhin ist nicht völlig davon abzusehen, dass hier zumindest indirekt dänischer Einfluss vorliegen könnte.

Zusammenfassend kann man also konstatieren, dass ausser Matth. 27:6 kaum Gründe für eine Heranziehung der Hamburger Version sprechen. Evers Annahme, Hg, Wil und DNT hätten als Hilfsquellen etwa gleichen Status (S. 119), kann schwerlich aufrecht erhalten werden. Vielmehr muss der Verf. sein Ergebnis hinsichtlich der beiden Evangelien dahingehend korrigieren, dass Hg – wie vermutlich auch L/H – nur in Ausnahmefällen herangezogen worden sind.

Im Gegensatz dazu sind die Textstellen, aus denen eine Beeinflussung seitens Wil und besonders DNT ersichtlich wird, von teilweise überzeugender Beweiskraft (vgl. z.B. Matth. 7:3, 14:19, 15:6, 17:24, 24:10, 28:12 für DNT sowie Matth. 6:4, 6:6, 7:29 für Wil).

In Matth. 7:3 ist in der schwedischen Übersetzung das Adjektiv *eghit* eingeschoben, ohne dass man dafür in dem lateinischen Text eine Vorlage findet. Von den übrigen Versionen weist nur DNT ein entsprechendes Wort auf, was m.E. eindeutig auf einen Einfluss aus dieser Richtung hindeutet. Zwar meint Evers hier etwas einschränkend, dass der schwedische Übersetzer dieses Wort womöglich von sich aus hinzugefügt haben könnte (S. 81), doch dürfte diese Möglichkeit als äusserst gering eingeschätzt werden. Auch das Beispiel Matth. 14:19 ist ohne Zweifel ein Beleg dafür, dass DNT als Hilfsquelle verwendet wurde. Nur NT 1526 und die dänische Version weisen hier den Zusatz *ath äta* bzw. *at ede* auf, was sicherlich nicht auf Zufall beruht, sondern als eindeutiger Beweis dänischen Einflusses gelten kann.

Dass allerdings Evers in Matth. 15:6 DNT den Vorzug vor Wil gibt, ist nicht ohne weiteres einzusehen. Es ist zwar richtig, dass das in den schwedischen Text eingeschobene *ther med* dem dänischen *ther met* entspricht, doch

besteht hier auch die Möglichkeit, dass der Übersetzer des NT 1526 von sich aus das deutsche Wort *also* mit besagtem Ausdruck wiedergegeben hat.

Zum Gesamteindruck der vorliegenden Arbeit ist zu sagen, dass sie mit grosser Sorgfalt und Umsicht durchgeführt worden ist. Evers hat überzeugend nachgewiesen, dass der dänische Text für die schwedische Übersetzung eine nicht unwesentliche Rolle gespielt hat, und hält man das Fazit in der Hand, so mutet es sehr erstaunlich an, dass die bisherige Forschung sich in diesem Punkte nicht einigen konnte. Doch kann zu ihrer Verteidigung angeführt werden, dass es aufgrund der Fülle des Materials und der generell gesehen grossen Übereinstimmung der vergleichbaren Texte äusserst schwierig ist, zu konkreten Ergebnissen zu gelangen. Genau in diesem Punkte hat der Verfasser guten Überblick und in vielen Fällen nachgerade kriminalistisches Gespür an den Tag gelegt. So ist es etwa seiner Aufmerksamkeit zu danken, dass ein in der Forschung bestehender Irrtum hinsichtlich der Textstellen Matth. 16:9 und 16:10 ausgemerzt werden konnte: bislang war man nämlich der Meinung, dass beispielsweise Hg hier einen Druckfehler oder Übersetzungsfehler aufweise, indem man darauf hinwies, dass das in der Vulgata stehende *in quinque millia* fälschlich mit *unde de vyff dusent* wiedergegeben worden sei. Evers hat jedoch feststellen können, dass dieser ‚Fehler‘ mit dem Vorhandensein zweier Vulgata-versionen zu erklären ist, die sich in ihrem Wortlaut insofern unterscheiden, als die eine Ausgabe an dieser Stelle *in quinque millia* verzeichnet, während in der anderen *et quinque milia* steht. Eine ebensolche ‚et-Fassung‘ besitzt die Bibliothek zu Uppsala, und da auch NT 1526 hier ein entsprechendes *och* aufweist, sei mir als Rezensenten die nicht einmal zu gewagte Annahme erlaubt, dass der Verf. vermutlich genau den Vulgata-Text in Uppsala entdeckt hat, der bei der schwedischen Übersetzung verwendet wurde.

Was die deutschen Luthertexte anbelangt, so hat Evers Untersuchung klar werden lassen, dass für die Übersetzung der zwei Evangelien höchstwahrscheinlich nur niederdeutsche Versionen benutzt worden sind. Weiterhin hat der Verf. nachgewiesen, dass die vorlutherischen Bibeln für die schwedische Übersetzungsarbeit nur eine sehr bescheidene Rolle gespielt haben.

In diesem Zusammenhang sei auch erwähnt, dass Evers Indizien für Beziehungen gewisser Versionen untereinander verzeichnen konnte. So ergab seine Untersuchung etwa, dass Hg einerseits von L/H beeinflusst wurde und andererseits auch zwischen DNT und Hg sowie DNT und L/H ein Zusammenhang besteht. Dieses könnte für die zukünftige Forschung von nicht unwesentlichem Interesse sein.

Für die Übersetzung der Vorrede zum Römerbrief sind, wie Evers einleuchtend belegt hat, überwiegend andere Hilfsquellen als bei der Übertragung der beiden Evangelien herangezogen worden, wenn man einmal von

DNT absieht, das auch hier eine grosse Rolle gespielt hat. Hauptsächlich waren es der hochdeutsche Strassburger Druck und die niederdeutsche Wi3. Aus diesem Unterschied zieht der Verf. jedoch keine weiteren Schlussfolgerungen, was sicherlich auch den Rahmen dieser Arbeit überschritten hätte.

Abschliessend sei noch einmal hervorgehoben, dass der Verf. die sich gestellte Aufgabe gut gelöst hat, und es ist sein Verdienst, die diesbezügliche Forschung ein nicht unerhebliches Stück weitergebracht zu haben. Es bleibt zu hoffen, dass einmal das ganze Neue Testament von 1526 in dieser Weise untersucht werden wird, was nicht nur für die Bibelforschung, sondern auch für die Sprachwissenschaft im allgemeinen von grossem Interesse sein dürfte.

EDWIN BONSAK

Concerning B. Ejder's review of E. Bonsack's *Dvalinn*

In *Arkiv för nordisk filologi*, 99 (1984), on page 203, in his review of my book, *Dvalinn*, Professor Bertil Ejder states that "Kap. 'Dvalinn in the Hávamál' (s. 39 ff.) lär bl.a., att dvärgnamnen *Dáinn* och *Dvalinn* (efter vilken föreliggande bok är uppkallad) är anagram av *Andi* 'the Holy Gost', och *Vqlundr*, *Vilandr* är anagram av *Wêland*, *Wieland*."

I should like to point out that this is simply not so. To put it briefly, what I said was this: that, in my opinion, the dwarf-name *Dáinn* is an anagram of *Andi* 'the Holy Ghost', and the dwarf-name *Dvalinn* is an anagram of *Vilandr* 'Wieland'. *Vilandr* and *Vqlundr* are not anagrams at all: *Vilandr* was the normal Old Norse form of the German name occurring in the forms *Wieland*, *Wêland*, whereas *Vqlundr* would seem to be a special form of *Vilandr*.

Professor Ejder also states, on the same page, that, according to my book, "*Grani*, namnet på Sigurds springare, 'måste' betyda 'Aachen' (s. 55)."

I should like to point out that this, also, is simply not so. Again, briefly, what I said was this: that, in my opinion, the name *Grani*, as it appears in the *Vqlundarkviða*, does not apply to Sigurd's horse, but must be a short-form of the name *Aquis Grani* 'Aachen'.

Finally, to Professor Ejder's statement "Idén om 'Contrasting Similarity' mellan dikterna Friedrich von Schwaben och *Vqlundarkviða* (18 ff.) är inte just övertygande", I might point out here, as I did in my book (p. 179), that the idea resembles an idea of the Swedish scholar Helge Holmström, who, according to his *Studier över svanjungfrumotivet i Volundarkvida och an-norstädes* (Malmö, 1919), p. 197, saw a contrasting similarity (*kontrastlikhet*) between a certain type of folk-tale and the *Vqlundarkviða*. In my opinion, Holmström's idea is quite convincing, and it is clear that the type of folk-tale to which he refers is closely related to the Friedrich von Schwaben.

Kristian Hald †

Kristian Hald døde den 27. juli 1985.

Han var født den 9. september 1904 i Todbjerg, Randers amt, som søn af en gårdejer. Efter studentereksamen fra Århus katedralskole i 1923 studerede han ved Københavns universitet, hvor han i 1930 blev magister i nordisk filologi. Allerede før sin konferens var han i 1928 blevet knyttet til det daværende Stednavneudvalg, nu Institut for Navneforskning, og hermed var linien for hans videnskabelige løbebane i væsentlig grad udstukket: navneforskning blev det forskningsfelt, som han viede hovedparten af sin videnskabelige virksomhed, også sin undervisning som universitetsadjunkt 1943–49 og universitetslektor 1949–52; men han omspændte tillige sproghistorie og dialektologi, og det var helt naturligt, at han i 1953 blev Johs. Brøndum-Nielsens efterfølger som professor i nordiske sprog, en stilling, som han varetog til sin pensionering i 1974.

Hans videnskabelige karriere fik en flyvende start med hele to guldmedaljer, Københavns universitets for en afhandling om de danske stednavne på *-torp* i 1929, Det kgl. danske Videnskabernes Selskabs for en afhandling om de nordiske stednavne i Lincolnshire 1932. Og i grunden fremtrådte han fra første færd som en moden forsker, fuldt færdig, således som det fx kan ses af et par bidrag til festskrifter, der udkom med få ugers mellemrum i 1934: til Vilh. Andersen skrev han om *Saxos Uffesagn*, en af de eleganteste afhandlinger inden for nordisk filologi i Danmark i dette århundrede, og til Verner Dahlerup *Om Personnavnene i de danske Møntindskrifter*, en afhandling, der i al sin korthed er af stor vigtighed, negativt ved at fratage møntindskrifterne deres væsentligste betydning for dansk sproghistorie, positivt ved at påvise, at den kulturelle forbindelse mellem Danmark og England på møntvæsnets område ikke ophørte med det danske herredømmes undergang i England.

I en lang årrække var det udgivelsen af *Danmarks Stednavne*, der optog det meste af hans tid. Han har skrevet store dele af bd. II–X (1929–51), og efter sin pensionering genoptog han arbejdet, nu med bd. XVIII (1976 ff), der behandler hans eget amt, Randers. Han deltog også i et vigtigt udgivel-sesarbejde uden for Stednavneudvalgets regie, nemlig *Sydslesvigs Stednavne*, hvor han tog sig af det store bd. VII om Nordangel (1948–79).

Halds videnskabelige hovedværk er disputatsen *De danske Stednavne paa -um* (1942), den første større danske monografi over en enkelt navnetype. Det lykkedes ham heri med betydelig sikkerhed at skille de *um*-navne, der er gamle dativ pluralis-former, fra dem, der er gamle sammensætninger på *-hem* 'hjem'. Langt mindre af omfang, men af stor principiel interesse er

hans afhandlinger om vore marknavnes alder (1948) og om de danske ønavne (1956, 1971), der begge åbner vide perspektiver.

Livet igennem delte han med rund hånd ud af sin viden om stednavne til diverse lokale årbøger o.l. Man kan ikke læse disse små artikler uden beundring for den sikkerhed, hvormed han jævnt og ligetil gør sin videnskabs resultater alment tilgængelige. Denne hans lykkelige evne til at formidle fejrede sin største triumf i bogen *Vore Stednavne* (1950, 2. udg. 1965), men også den lille bog om *Stednavne og Kulturhistorie* (1966) fortjener at blive nævnt i samme forbindelse.

Også personnavne havde hans interesse. Resultater af hans studier på dette felt er bl.a. fremlagt i de to fortræffelige bøger om *Personnavne i Danmark* i oldtiden (1971) og i middelalderen (1974); og i de mange artikler, som han leverede til Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, behandlede han både sted- og personnavne.

Der er en glidende overgang fra Halds arbejder inden for navneforskning til hans sproghistoriske og dialektologiske arbejder, for så vidt som materialet i disse fortrinsvis udgøres af det danske navnestof i de i øvrigt latinsprogede tekster fra det 12. og 13. århundrede. I afhandlingen om *Knud den Helliges Gavebrev* (1952) gav han et vigtigt bidrag til det danske skriftsprogss ældste historie med påvisningen af, at ortografien i gavebrevets dansksprogede elementer er påvirket af engelsk og navnlig tysk ortografi; men afhandlingen har tillige lydhistorisk interesse, idet Hald i gavebrevet finder holdpunkt for – i modsætning til Skautrup – at antage, at spirantsvækkelsen er ældre end klusilsvækkelsen. Til samme lydhistoriske resultat nåede han i *Dansk sprogstof i sjællandske diplomer fra det 13. århundrede* (1960). Revision af gængse opfattelser er også et vigtigt sigtepunkt i hans dialektologiske undersøgelser. Til den almindelige og et langt stykke da også holdbare opfattelse, at skånsk inden for det gamle danske sprogområde står på det mest konservative stade, mens jysk repræsenterer den mest fremskredne udvikling, kunne han således føje betydningsfulde korrekter: jysk viser sen og ikke fuldstændigt gennemført apokope, når den tryksvage vokal er i (1965, 1971); og de nordjyske dialekter står i den ældre middelalder på et "overordentlig konservativt Standpunkt" (1964).

Hald nåede at sammenfatte resultaterne af sine sproghistoriske og dialektologiske undersøgelser i en lille oversigt, *Nogle hovedtræk af det danske sprogs udvikling i middelalderen* (1978). Nøgternt og urbant – polemik var ikke Halds sag – pilles Skautrups smukke helhedssyn på de middeldanske lydudviklinger her i stykker: spirantsvækkelsen er, specielt i skånsk, ældre end klusilsvækkelsen og ikke afhængig af denne; mellem infortissvækkelse og spirantsvækkelse synes der, specielt i jysk, ikke at være nogen sammenhæng, hverken kronologisk eller geografisk; overhovedet er disse indgribende sproglige forandringer "meget komplicerede processer med store geografiske og kronologiske forskelle, som det ikke er muligt at finde en fælles årsag til".

Kun undtagelsesvis gik Hald i sin trykte produktion uden for de her omtalte hovedområder. Men i festskriftet til Aage Hansen (1964) skrev han

om et ordsprog fra Dyrerimene. Det skal nævnes her for at minde om, at hans interesser spændte videre, således som det kom til udtryk i hans universitetsundervisning: han holdt forelæsninger og øvelser over bl. a. netop Dyrerimene, men også fx skolekomedier, trylleformularer og folkeviser.

Administrative kvalifikationer besad han ikke i nogen opsigtsvækkende grad, men i kraft af sin faglige dygtighed blev han alligevel et meget værdifuldt medlem af en lang række videnskabelige foreninger, udgiverselskaber, nævn og udvalg. Han var medlem og æresmedlem af talrige danske, udenlandske og internationale akademier og selskaber. Ikke mindst bevarede han herved den forbindelse med Sverige, der blev etableret, da han 1951–52 var docentstipendiat i Uppsala, en tid, som han mindedes med megen glæde; han blev i 1976 hædret med Kungl. Gustav Adolfs Akademiens Sahlgren-pris og i 1977 æresdoktor ved Uppsala universitet. Blandt æresbevisningerne må endnu nævnes det vældige festskrift, som han modtog ved sin afgang fra professoratet; det bør tillige ses som udtryk for den hengivenhed, som hans fagfæller nærrede for ham.

Skal man i få og grove streger tegne en skitse af Kristian Hald som videnskabsmand, falder lærdommen og den metodiske sikkerhed umiddelbart i øjnene. Det ses også let, at han inden for et område, der erfaringsmæssigt kan give anledning til utøjlet udfoldelse af fantasi, udmærkede sig ved stor nøgternhed. Først efter nøjere overvejelse og måske lidt undrende erkender man, at han imidlertid også var dristig. Hans dristighed var ikke af den visionære art, men bestod i modet til at drage de logiske slutninger af disciplineret gennemførte og omhyggeligt prøvede undersøgelser, også selv om disse slutninger åbnede næsten svimlende perspektiver.

Som menneske var han elskelig. Han var beskeden indtil det selvudslettende og kunne virke kejtet og genert; men på tomandshånd og i mindre kredse, hvor han følte sig tryk, kom hans varme venlighed og stilfærdige lune til fuld udfoldelse.

Da Kristian Hald i sin tid skulle vælge studium, vaklede han alvorligt mellem botanik og nordisk filologi. Vi må være dybt taknemmelige for, at hans endelige valg faldt på nordisk filologi.

Poul Lindegård Hjorth

Jón Helgason †

Med Jón Helgason, som døde 19. januar 1986, er en epoke i nordisk lærdomshistorie til ende. Efter ophævelsen af det dansk-islandske rigsfællesskab og den følgende udlevering af størstedelen af de københavnske samlinger af islandske håndskrifter og arkivalier til Island har islandske filologer og historikere hverken de karrieremuligheder eller den mission de før havde i København. Gennem 300 år har islandske humanister beklædt ledende embeder i rigets hovedstad: ved Københavns Universitet, Det kongelige Bibliotek og Rigsarkivet. Denne række begynder med Árni Magnússon og er nu afsluttet med Jón Helgason.

Jón Helgason fødtes 30. juni 1899 på gården Rauðsgil i Borgarfjörður. Knap 10 år gammel mistede han sin fader, og familien flyttede til Hafnarfjörður, lidt syd for Reykjavík, hvor drengen begyndte sin skolegang. Hans gode evner gjorde sig tidligt bemærket, og efter studentereksamen sejlede han kun 17 år gammel til København for at studere nordisk filologi.

Allerede i sit andet studieår fandt Jón Helgason det arbejdsfelt som i særlig grad skulle blive hans: håndskrifterne i den Arnamagnæanske samling. Hans lærer ved universitetet, Finnur Jónsson, anbefalede sin unge landsmand til den norske historiker O. A. Johnsen, som havde planlagt en storstilet udgave af Snorres særskilte Olav den helliges saga efter alle håndskrifterne (hvoraf de fleste befandt sig i København, hovedhåndskriftet dog i Stockholm). I O. A. Johnsens forord til denne udgave, der udkom hæftevis i årene 1930–41, kan man læse om "student Helgason"s hastige avancement til medudgiver; i virkeligheden må udgaven, når bortses fra den oprindelige plan, betragtes som helt og holdent Jón Helgasons værk. Ingen der ikke selv har udgivet en længere tekst efter et større antal håndskrifter – denne er på over 800 sider, variantapparatet medregnet – kan forestille sig hvilket kæmpemæssigt tålmodighedsarbejde det er, og det viser Jón Helgasons næsten utrolige arbejdsevne, at i løbet af de samme godt tyve år som det tog at udgive Olavssagaen ikke alene afsluttede han sit studium med magisterkonferens (1923) og tog doktorgraden (Reykjavík 1926) på en stofmættet afhandling om Árni Magnússons amanuensis, Jón Ólafsson fra Grunnavík, men han publicerede også tre andre kritiske udgaver (Heiðreks saga 1924, Íslenzk miðaldakvæði I²–II, 1936–38, Byskupa sögur I (Hungrvaka) 1938), en kommenteret udgave af Bjarni Thorarensens digte (I–II, 1935), en sprogbeskrivelse af en central reformationstidstekst (Málið á nýja testamenti Odds Gottskálkssonar 1929), Norrøn litteraturhistorie 1934 og et stort antal mindre afhandlinger og artikler om islandske og færøske emner.

Jón Helgasons arbejder fra denne periode er skrevet på islandsk, dansk,

norsk, færøsk eller svensk; senere skrev han også lejlighedsvis på engelsk og tysk. Han beherskede alle de nordiske sprog i tale og skrift og brugte ikke dansk når han kommunikerede med andre nordboer end danskere. På svensk optrådte han bl.a. for 10 millioner nordiske fjernseere som dommer i en nordisk TV-quiz produceret i Stockholm i 1964 (da han året efter blev udnævnt til æresdoktor ved universitetet i Oslo skrev Arbejderbladet: "Blant de utenlandske æresdoktorer var det et meget kjent fjes. Det tilhørte professor Jon Helgason ..."). Færøsk kunne han så godt at han i mange år sammen med Chr. Matras fungerede som censor i færøsk stil ved studentereksamen.

Anden verdenskrigs begyndelse danner i flere henseender et skel i Jón Helgasons liv og produktion. Siden 1927 havde han været forstander for den Arnamagnæanske samling, siden 1929 tillige professor i islandsk sprog og litteratur ved Københavns Universitet. Den udgivervirksomhed der finansieredes af det Arnamagnæanske legat havde i længere tid stagneret p.g.a. pengenes mindskende værdi, men kort før krigsudbruddet lykkedes det at skaffe statsbevillinger til en udgivelsesserie, Bibliotheca Arnamagnæana, med Jón Helgason som redaktør. Hermed begyndte hans virksomhed som igangsætter og vejleder for andre, en virksomhed der gennem de følgende 30 år vel nok krævede mindst lige så meget af ham som hans egen produktion. Bindene i Bibliotheca Arnamagnæana kunne "trykkes på de nordiske sprog eller verdenssprogene", adskillige af de bind der udkom i efterkrigsårene var på engelsk, enkelte på tysk. På engelsk var også indledningerne til de facsimileudgaver af islandske håndskrifter som Jón Helgason redigerede, serierne Corpus Codicum Islandicorum, bd. XVIII-XX (1949-56), Manuscripta Islandica (1954-66) og Early Icelandic Manuscripts in Facsimile (1958-). Samtidig med denne åbning mod et internationalt publikum og mod den moderne tekniks muligheder kom også andre, mindre fagrelaterede sider af Jón Helgasons personlighed til udfoldelse. I 1939 udgav han en digtsamling, *Úr landsuðri*, der kom i forøget udgave i 1948; her findes side om side samfundsrevsende satire og klassisk formstreng centrallyrik; i krigs- og efterkrigsårene tog Jón Helgason del i den islandske samfunds- og kulturdebat med et kritisk klarsyn skærpet af afstanden.

I 1956 oprettedes Det Arnamagnæanske Institut som universitetsinstitut med egne lokaler, bevillinger til håndskriftfotografering og til udgivelse af serien *Editiones Arnamagnæanæ* og efterhånden et antal faste forskerstillinger der i løbet af 60'erne kom op på seks. I *Editiones Arnamagnæanæ* har Jón Helgason bl.a. udgivet de islandske folkeviser i 8 bind (1962-81), men lige så betydningsfuld som hans egne udgaver var hans indsats som redaktør af serien (eneredaktør 1958-75, medlem af en redaktionskomité på tre personer 1976-83). Næst efter Niels Bohr-instituttet blev Det Arnamagnæanske Institut universitetets mest internationale; udgivere fra mange lande strømmede til København for at arbejde under Jón Helgasons vejledning, og de første 30 bind udkom i løbet af 12 år. Som instituttets leder fulgte han med i alle projekter der blev arbejdet på inden for dets mure og var altid – eller sådan husker man det i det mindste – parat til at lægge sit eget til side

for at give råd og vejledning. Disse konsultationer fandt for det meste sted på trappeafsatsen uden for instituttets læsesal, en spartansk udstyret og upraktisk indrettet arbejdsplads, som professoren i regelen foretrak for sit kontor, fordi han derude kunne ryge på sin uundværlige pibe. Efter sin pensionering i 1970 fortsatte Jón Helgason det daglige arbejde på Det Arnamagnæanske Institut, hvor han ved flytningen til Amageruniversitetet i 1976 fik sit eget arbejdsværelse, uden rygeforbud. Han havde et større antal projekter i gang da han i februar 1985 ramtes af et hjerteanfald, som han aldrig overvandt følgerne af.

Jón Helgasons produktion er så enorm, at den ikke kan ydes retfærdighed i en kort artikel som denne. Der henvises til: Jón Helgason. Bibliografi 1919–1969, udarbejdet af Agnete Loth, København 1969, fortsat af Karen Thuesen og John Tietze i *Bibliotheca Arnamagnæana* XXXIV, 1979. Kun to af de felter han gennem et usædvanlig langt og arbejdsomt liv ydede en indsats på skal fremhæves her. Som tekstudgiver stod han i klar og bevidst modsætning til sin nærmeste forgænger Finnur Jónsson, der afviste de fleste papirhåndskrifter som værdiløse, og hvis udgaver bl.a. derfor må anses for foreløbige. Jón Helgasons krav om at samtlige håndskrifter af en tekst må undersøges og deres plads i stemmaet så vidt muligt fastslås før der kan etableres en kritisk udgave, har dannet skole; alle de forskere der er ansat på de to Arnamagnæanske institutter i København og Reykjavík – foruden mange andre tekstudgivere rundt omkring i verden – er direkte eller indirekte Jón Helgasons elever. Som udgiver og kommentator af norrøn poesi havde han den store fordel at være vokset op med den islandske poetiske tradition og selv at være aktiv inden for den. Hans forhold til edda- og skjaldedigtningen var nært og fortroligt, men bedre end nogen tidligere forsker forstod han at store dele af den, særlig de ældste, er mangelfuldt overleveret, fordi der er tale om mundtligt overleverede genrer der først er blevet nedfældet på pergament efter at glemselen havde angrebet dem, og at disse skader i mange, måske de fleste, tilfælde er uoprettelige.

Jón Helgason var ikke de revolutionerende ideers eller de teoretiske diskussioners mand. Han skærpede og forfinede sine forgængeres arbejdsmetoder og brugte dem med tilsætning af en god portion skepsis. I sit hjemland vil han måske først og fremmest blive husket som en sprogets mester; i Skandinavien som en af de største kendere nogen sinde af den norrøne litteraturskatte og som en nordisk filolog med en videre nordisk horisont end nogen af os der lever i dag.

Jonna Louis-Jensen

MEDDELANDE

Till ny ledamot av redaktionen för Arkiv för nordisk filologi har från och med 1986 utsetts professor Poul Lindegård Hjorth.

Göteborg i februari 1986

Sven Benson

Litteraturkrönika 1985

Av S. Benson, B. Pamp och C. Platzack

History and Heroic Tale. A Symposium. 241 s. Odense 1985 (Odense universitetsforlag). ISBN 87-7492-534-2. I november 1983 avhölls i Odense ett symposium över temat *History and Heroic Tale*. Det är ett välbekant faktum att historia och hjältesagor tenderar att smälta samman, när det gäller traditioner om folkens äldre historia. Vid symposiet i Odense belystes detta med exempel från den homeriska traditionen, från det medeltida svanriddarmotivet, från irländska och walesiska traditioner, från Nestorkrönikan, från riddarmotiv lokaliserade till trakten av Liège och från Saxos teckning av krigaren och skalden Starkad. Föredragen redovisas i symposierapporten som utarbetade uppsatser med notapparat. Symposiets ordförande Gerd Wolfgang Weber sammanfattar i sin avslutning vissa linjer i traditionsutformningen. S. B.

Tette Hofstra, Ostseefinnisch und Germanisch. Frühe Lehnbeziehungen im nördlichen Ostseeraum im Lichte der Forschung seit 1961. 478 s. Groningen 1985 (Rijksuniversiteit te Groningen). Med *Ostseefinnisch* avser förf. till denna doktorsavhandling den i Finland talade finskan jämte nära besläktade språk i norra Baltikum och vid Ladoga. Forskningsgränsen bakåt till 1961 betingas av lärofadern Andries Dirk Kylstras år 1961 utkomna översikt "Geschichte der germanisch-finnischen Lehnwortforschung" (Assen). Sedan dess har forskningen på området i flera avseenden flyttat fram sina positioner; bl.a. har antalet östersjöfinska ord med trolig härkomst från germanskan ökat betydligt. Förf. inleder med ett grundläggande kapitel om ljudsubstitution, där germanskans fonemsystem i olika stadier och fonemens motsvarigheter i de finska lånorden klart och redigt presenteras, med sammanfattande tabellariska uppställningar. Nästa kapitel avhandlar utvecklingen av lånordsforskningen sedan 1961, med inriktning på behandlingen av fonem och vissa fonemförbindelser. Kapitel 3 behandlar morfologi och fonotax, medan det fjärde kapitlet presenterar en semantisk gruppering av de gamla germanska lånorden. Bland andra ämnen som tas upp kan nämnas den viktiga frågan om när och var lånen skedde. Som förf. påpekar tenderar forskningen att ge lånorden en allt högre ålder: medan man tidigare ville förlägga de äldsta till vår tideräknings början menar man nu att man snarare får datera dem till det andra årtusendet före Kristus. Det förefaller också allt troligare att nuvarande Finland har varit platsen för de tidigaste germansk-östersjöfinska kontakterna. Som det framhålls i den gedigna avhandlingen

får de nya forskarrönen viktiga följder för den rent germanska språkhistorien.
B. P.

Riepmočála. Essays in honour of Knut Bergsland, presented on the occasion of his seventieth birthday. Edited by Bernt Brendemoen, Even Hovdhaugen, and Ole Henrik Magga. 222 s. Oslo 1984 (Novus Forlag). ISBN 82-7099-095-7. Huvuddelen av bidragen i denna festskrift till Knut Bergsland, professor i ural-altaiska språk, behandlar problem i samiska, men här finns också bidrag om turkiska, grönländska, mongoliska m.fl. språk. Två uppsatser tar upp norskan. Thorstein Fretheim visar i "Denials and other negatives" hur en viss intonation signalerar att ett negerat påstående skall räknas som ett implicit förnekande, dvs. ett förnekande av ett underförstått, kontextuellt härlettbart påstående som ej explicit utsagts. I det andra bidraget om norska, Knut Tarald Taraldsens "Remarks on complex passive", diskuterar förf. konstruktioner av typen *skipet meldes ankommet, inntektsskatten ventes avskaffet*, där en passiv perf. ptc. är inbäddad under ett passivt verb. Författarens huvudsyfte är att visa hur två syntaktiska egenheter hos denna konstruktion kan förklaras inom ramen för Chomskys Styrnings- och bindings-teori (GB-teorin). Festskriften avslutas med en förteckning över Knut Bergslands publicerade arbeten.
C. P.

*

Kjell-Åke Forsgren, Die deutsche Satzgliedlehre 1780–1830. Zur Entwicklung der traditionellen Syntax im Spiegel einiger allgemeiner und deutscher Grammatiken. 129 s. Göteborg 1985 (Acta Universitatis Gothoburgensis). (Göteborgsgermanistische Forschungen 29.) ISSN 0072-4793. ISBN 91-7346-151-2. Begreppet "traditionell syntax" är ingalunda entydigt. I klart medvetande härom framställer Kjell-Åke Forsgren Duden Grammatik 1935 som exponent för den traditionella tyska syntaxen i dess renaste form.

Det område inom grammatikens historia, som Forsgren behandlar, är icke jungfruligt. Betydande insatser hade för 1700-talets vidkommande gjorts redan av M. H. Jelinek under tiden före första världskriget. Själv har Forsgren i sin avhandling *Zur Theorie und Terminologie der Satzlehre* (Göteborg 1973) tidigare berört utvecklingen inom grammatisk teori från Adelung till Becker. Den senares försök att konstruera en allmän filosofisk språklära åtnjöt i förstone stort anseende men kom icke att avkasta en bestående terminologi.

Vid sidan av J. Chr. Adelung och F. K. Becker berör förf. en lång rad grammatiker som L. J. Thomas, engelsmannen J. Harris, J. S. Vater och S. H. Herling, vilkas insatser i olika utsträckning kommit att bli bestående.

Forsgren har tyvärr icke utnyttjat de till buds stående typografiska hjälpmedlen på ett ändamålsenligt sätt. Hans framställning har därigenom blivit onödigt svårtillgänglig.
S. B.

Rudolf Simek, Lexikon der germanischen Mythologie. XIV + 525 s. Stuttgart 1984 (Alfred Kröner Verlag). (Kröners Taschenausgabe. Band 368.) ISBN 3-520-36801-3. Rikligare än från någon annan del av det germanska området flyter det mytologiska källmaterialet från de nordiska länderna. Viktigaste nordiska källor utgör helt naturligt de norröna litteraturverken.

Den unge österrikiske språkforskaren Rudolf Simek har med sitt verk *Lexikon der germanischen Mythologie* utfört en imponerande arbetsprestation. I c:a 1700 artiklar ger han på drygt 500 sidor ingångar till religionshistoriska studier inom alla delar av den germanska mytologien. Större enskilda artiklar är försedda med litteraturanvisningar. Förf.:s framställning gör boken tillgänglig även för lekmän. I förekommande fall ges upplysningar om motivens förekomst i senare tiders konst och litteratur. Boken avslutas med en drygt 45 sidor lång litteraturförteckning.

Förf. har på vissa punkter lyckats följa litteraturen så långt fram som till 1983. Enstaka luckor har dock inte kunnat undvikas. Sålunda saknas Jens Peter Schjødts viktiga uppsats "Om Loke endnu en gang", ANF 96 (1981), liksom Gro Steinslands och Kari Vogts uppsats om Volsapátr i samma band av ANF.

Då Simek gav ut sitt lexikon samma år som Gottfried Lorenz publicerade sin rikligt kommenterade *Gylfaginning*, har de två forskarna ej kunnat utnyttja varandras arbeten; deras bibliografier kompletterar i vissa hänseenden varandra.

S. B.

*

Eva L. Haugen, A Bibliography of Scandinavian Dictionaries. With an Introduction by Einar Haugen. xxii + 387 s. White Plains, New York 1984 (Kraus International Publications). ISBN 0-527-38842-4. I denna användbara bok förtecknas 2527 ordböcker och ordlistor publicerade mellan 1510 och 1980, fördelade på tre olika avdelningar: *enspråkiga ordböcker* på något av de skandinaviska språken, *tvåspråkiga ordböcker* och *flerspråkiga ordböcker*; minst ett av språken är skandinaviskt i de senare fallen. Inom varje avdelning ordnas ordböckerna ämnesvis: förkortningslistor, frekvensordböcker, uttalsordböcker, slangordböcker, synonymlexikon, citatlexikon, fackordböcker m.m. För varje ordbok ges uppgift om författare, förlag, utgivningsår, antal sidor, ev. serie o.dyl.; dessutom ges finstilt stickordsinformation om innehållet på engelska. Boken inleds med en 52 sidor lång översikt över skandinavisk lexikografi, författad av Einar Haugen, och avslutas med olika slags register.

Haugens bibliografi är ytterst värdefull. En skönhetsfläck är dock den relativt höga frekvensen av stavfel i den skandinaviska texten.

C. P.

*

Bandamanna saga edited by Hallvard Magerøy. 105 s., 3 kartor. London, Oslo 1981. (Viking Society for Northern Research, University College, Lon-

don, Dreyers Forlag, Oslo). ISBN 0-903521-15-6 (Engl.), 82-09-031341 (Scand.). Bandamanna saga är känd i två isländska versioner. Den ena återfinns i Möðruvallabók, den andra i Konungsbók Gl. kgl. saml. 2845 4to. Sagan anses ha tillkommit någon gång 1250–1280. Dess viktigaste händelser utspelas omkring 1050, alltså senare än händelserna i flertalet islänningasagor. Flertalet personer i sagan är kända från andra litterära källor, men innehållet i sagan är knappast historiskt. Dialogen spelar en framträdande roll i sagan. Möjligen kan den historiska framställningen betraktas som en ramberättelse kring dialogerna.

Sagan har tidigare utgivits åtskilliga gånger, bl.a. av Guðni Jónsson i Íslenzk fornrit VII 1936 och av Hallvard Magerøy i STUAGNL LXVII 1956–76. Den hittills fylligaste vetenskapliga behandlingen av sagan föreligger i Hallvard Magerøys arbete Studiar i Bandamanna saga (Bibliotheca Arnsmagnæana XVIII 1957).

Föreliggande utgåva av Hallvard Magerøy är närmast avsedd för pedagogiskt bruk. Den innehåller en fyllig engelskspråkig inledning, en trettiosidig likaså engelsk notapparat eller kommentar och ett glossar. Det sistnämnda har utarbetats av prof. Peter Foote, som även tillsammans med dr Sue Margeson svarat för översättningarna till engelska. S. B.

Bibliography of Old Norse-Icelandic Studies 1979, 1980. 72 s. Copenhagen 1984 (The Royal Library). ISBN 87-7023-481-7. Detta det 17:e häftet av BONIS innehåller alfabetiskt uppställda listor över arbeten inom det norröna fältet som publicerats 1979 och 1980, totalt 589 titlar. Utg. har valt att låta bibliografierna för två år samsas i ett häfte i syfte att göra BONIS mer aktuell; samma förfarande planeras för 18:e häftet. För att hålla sidantalet nere har man i detta nummer inte någon inledande uppsats. C. P.

Birte Carlé, Jomfru-fortællingen. Et bidrag til genrehistorien. 227 s. Odense 1985 (Odense Universitetsforlag). (Odense University Studies in Scandinavian Languages and Literatures vol. 12.) ISBN 87-7492-522-9. ISSN 0078-3331. Förf. till detta arbete är danska och bekläder sedan 1978 befattningen som lektor i danska vid riksuniversitetet i Groningen. Avhandlingen försvarades för vinnande av doktorsgrad i Groningen i maj 1985.

Det centrala undersökningsobjektet i avhandlingen är de sagor eller legender rörande kvinnliga helgon, som återfinns i den isländska handskriften Perg. fol. nr 2 i Kungliga biblioteket i Stockholm. (I avhandlingen benämns handskriften Stock. 2, fol.)

Förf.:s utgångspunkter är litteraturforskarens mer än filologens. Hon för genren tillbaka till perioden 400–800 e. Kr., de äldsta motiven härrör från tiden närmast efter Jesu död. Förf. ägnar betydande uppmärksamhet åt den sociala bakgrunden för de kvinnliga helgonens lidande och död. Hon konstruerar en intressant modell för studiet av kvinnans ställning i litteraturen och livet i äldre tid.

Ur filologisk synpunkt är hennes jämförelser mellan de föreliggande isländska texterna och Jacobus de Voragine's *Legenda aurea* av intresse. Förf. visar att texterna står *Legenda aurea* nära och innehåller samma motiv och moment som detta verk, dock utan att kunna vara direkta översättningar därav.

S. B.

Ingrid De Geer, Earl, Saint, Bishop, Skald – and Music. The Orkney Earldom of the Twelfth Century. A Musicological Study. 333 s. Uppsala 1985 (Institutionen för musikvetenskap). 1100-talet bildade en storhetstid för Orkneyöarna. De styrdes av jarlar som stod i ett ej alltför starkt beroende av den norska kungamakten. Politiska, kulturella och religiösa förbindelser uppehölls med en rad centra i Europa, och merkantilt kom öarna att bilda en knutpunkt för handel i olika riktningar i nordvästra Europa.

Ingrid De Geer har i sin doktorsavhandling tecknat en samlad bild av den politiska och kulturella aktiviteten på och omkring 1100-talets Orkneyöar. *Nobilis humilis*, Sankt Magnushymnen, intar en central ställning i det bevarade musikaliska materialet. Det bevarade litterära materialet är emellertid mycket större. Ett arbete som *Háttalykill inn forni*, som tillskrivs orkneyjarlen Rognvald Kali Kollsson och islänningen Hallr Þórarinnsson, vittnar om intresset för skaldekunst på högsta nivå på öarna. Detsamma kan sägas om *Jómsvíkingadrápa* och *Málsháttakvæði* (eller *Fornyrðadrápa*), vilka tillskrivs biskopen Bjarni Kolbeinsson.

I mycket måste Ingrid De Geer teckna sin helhetsbild genom analogislut, när primärmaterialet tryter. Slutsatserna förefaller emellertid vara väl underbyggda, och hennes tankar om sång och musik i Orkneyöarnas kyrkliga kretsar stöds av ett rikligare källmaterial från andliga centra på andra håll i Norden och på de brittiska öarna. Sankt Magnuskatedralen i Kirkwall, som jarl Rognvald grundlade 1137 till minnet av sin helgonförklarade morbror jarl Magnús, vittnar ännu om den svunna storhetstiden.

S. B.

Klaus Düwel, Das Opferfest von Lade. Quellenkritische Untersuchungen zur germanischen Religionsgeschichte. 213 s. Wien 1985 (Verlag Karl M. Halmosar). (Wiener Arbeiten zur germanischen Altertumskunde und Philologie. 27.) ISBN 3-900-269-27-0. Düwels undersökning gäller det religiöst och politiskt intressanta avsnitt i Hákonar saga góða (kap. 13–19) i Heimskringla, där de hedniska riterna i Trondheim och kung Hákons kamp mot dessa behandlas. Det 13:e kapitlets beskrivning av riterna går igen i Eyrbyggja saga och Kjalnesinga saga; dessa har dock i detta sammanhang inget eget källvärde.

Düwel undersöker Snorres relation med flera olika analysmetoder. Han granskar såväl berättelsetekniken som de enskilda ordens historia och betydelse; därtill fogar han även en ingående undersökning av vilka Snorres källor kan ha varit. Hans syntes mynnar ut i att Snorre i sin beskrivning av offerkulten i Lade varken bygger på muntlig eller på skriftlig tradition.

Däremot återspeglas i Snorres skildring åtskilliga gammaltestamentliga drag. Ytterst vill Düwel i Snorres framställning spåra politiska motiv. Han menar att Snorre önskar frammana bilden av en med våld missionerande kungamakt i Norge, som kontrasterar mot den isländska fristatens fredligare religiösa utveckling. Frågan huruvida förf. här tolkar in för mycket i Snorres framställning står enligt krönikörens mening öppen. S. B.

Early Icelandic Manuscripts in Facsimile. Vol. XV. Codex Trajectinus. The Utrecht Manuscript of the Prose Edda. Edited by Anthony Faulkes. 22 s., 120 pl. Copenhagen 1985 (Rosenskilde and Bagger). Codex Trajectinus av Snorre-Eddan är en ung handskrift. I inledningen till sin utgåva visar Anthony Faulkes att manuskriptet skrevs av en Páll Jónsson omkring år 1595. Dennes förlaga torde ha varit en handskrift från 1200-talet, närmast besläktad med den något senare Codex Regius av Snorre-Eddan. Liksom Codex Regius innehåller Codex Trajectinus både Gylfaginning, Skáldskaparmál (med þulur) och Háttatal; av sistnämnda del saknas dock det sista partiet. Codex Trajectinus har eget källvärde vid sidan av Codex Regius, Codex Upsaliensis och Codex Wormianus.

Handskriften fördes till Köpenhamn 1626 och användes på 1630-talet av Ole Worm. Den skänktes 1643 av tysken Christianus Raius till universitetsbiblioteket i Utrecht (Bibliotheca Universitatis Rheno-Trajectinæ), i vars ägo den sedan förblivit och i vars katalog den bär beteckningen MS No. 1374. S. B.

Agnete Loth, Den gamle jærtegnsbog om biskop Thorlak. Oversat med indledning og efterord af Agnete Loth. 72 s. Odense 1984 (Odense Universitetsforlag). ISBN 87-7492-505-3. Det var en sak att få kristendomen antagen på det isländska alltinget år 1000. Det blev en helt annan sak att genomdriva kyrkans krav på äganderätt till kyrkliga anläggningar och kyrklig jord på Island. Thorlak Thorhallsson, som 1178 vigdes till biskop med placering i Skálholt, kom snart i konflikt med de isländska stormännen, främst Jón Loptsson på Oddi.

Ehuru själv av stormansätt kom biskop Thorlak att uppfattas som småfolkets man i kampen mot stormännen. Efter sin död 1193 blev han lokalt betraktad som helgon. På alltinget 1199 läste hans efterträdare biskop Paul upp en bok om järtecken som inträffat efter Thorlaks död. I viss utsträckning torde det vara dessa berättelser som finns bevarade i Den gamle jærtegnsbog om biskop Thorlak (Cod. AM 645, 4°, från början av 1200-talet). Texten är senast utgiven av Jón Helgason i Byskupa sögur, 2. hæfte (Editiones Arnarnagna, Ser. A, vol. 13, 2, Kbh 1978). Biskop Thorlaks levnadssaga är känd från den i tre versioner föreliggande saga, som bär hans namn.

Agnete Loth har översatt den gamla järteckenboken och försett den med en ytterst välskriven inledning, som ger historiska perspektiv på både jär-

teckensboken och kyrkans framträngande. I ett efterord redogöres för de filologiska förhållandena kring litteraturen om biskop Thorlak. S. B.

Hendrik Albertus Molenaar, Óðinns's Gift. Betekenis en Werking van de Skandinavische Mythologie. 297 + 4 s. Leiden 1985 (Krips Repro Meppel). Denna doktorsavhandling från universitetet i Leiden berör centrala problem inom fornnordisk mytologi. Källmaterialet utgöres främst av Snorres Edda och den poetiska Eddan; material hämtas därjämte ur praktiskt taget hela den fornisländska litteraturen.

Avhandlingen rymmer tre delar. I den första ges den teoretiska grundsynen och förf. anställer jämförelser mellan strukturlingvistik och sin egen syn på mytologien. I det andra stora avsnittet bildar tidsuppfattningen i den nordiska mytologien den övergripande aspekten. Den tredje delen handlar om mytologien och språket. Förf. påpekar där förtjänstfullt att källskrifterna mindre handlar om de mytologiska personerna; de låter i stället dessa själva komma till tals.

Krönikören saknar på några ställen referenser till nyare arbeten på nordiskt språk. Detta gäller bl.a. Jens Peter Schjødts värdefulla uppsats Om Loke endnu engang i ANF 96 (1981). S. B.

Old Norse-Icelandic Literature. A Critical Guide. Edited by Carol J. Clover and John Lindow. 387 s. Ithaca and London 1985 (Cornell University Press). (Islandica XLV.) ISBN 0-8014-1755-4. Intresset för den fornvästnordiska litteraturen har ökat starkt i den nya världen under de senaste decennierna. Som ett bland många resultat av denna strömning föreligger nu ett ytterst givande arbete, *Old Norse-Icelandic Literature*. Arbetet är icke att fatta som en litteraturhistorisk lärobok. Det erbjuder främst en kritisk översikt över vad som publicerats inom fornvästnordisk litteraturforskning under efterkrigstiden.

Den norröna litteraturen har delats upp i sex genrer. Forskningen inom var och en av dessa har behandlats av en framstående expert. John Lindow skriver om mytologi och mytografi, Joseph Harris om eddadiktning, Roberta Frank om skaldediktning, Theodore M. Anderson om kungasagor, Carol J. Clover om islänningasagor och Marianne Kalinke om riddarsagor. Vissa genrer, t.ex. fornaldarsagor, biskopssagor och den kristna religiösa litteraturen, har fallit utanför ramverket.

Författarnas forskningsöversikter är genomgående kritiskt värderande men icke heltäckande. Läsaren kan någon gång ha annan mening än författarna eller önska att ytterligare uppsatser hade beaktats. Detta förtar inte helhetsintrycket att boken är ett utomordentligt viktigt verk, oundgängligt vid all forskning i norrön litteratur. Varje enskild artikel avslutas med en omfattande om än selektiv bibliografi. För hela boken föreligger dessutom tre index, ett över behandlade texter och författare, ett över forskare och ett över behandlade ämnen.

De två utgivarna, Carol J. Clover och John Lindow, som båda är verksamma vid University of California, Berkeley, är att lyckönska till ett helgjutet verk.
S. B.

Janez Orešnik, Studies in the Phonology and Morphology of Modern Icelandic. A Selection of Essays. Edited by Magnús Pétursson. 227 s. Hamburg 1985 (Helmut Buske Verlag). ISBN 3-87118-683-X. Janez Orešnik är en av föregångsmännen i studiet av den moderna isländskans fonologiska och morfologiska system. I denna bok har utgivaren samlat tolv uppsatser, publicerade mellan 1971 och 1981; sammantagna ger de oss en god bild av vad som händer i dagens isländska, men de speglar också en del av hur den fonologiska och morfologiska forskningen utvecklats under 1970-talet. Samlingen inleds med uppsatsen "On some weak preterite subjunctives of otherwise strong verbs in modern Icelandic", där förf. påpekar existensen av preteritala subjunktiver som *dæði* (regelbundet *dæi*) till *deyja* 'dö', beskriver den regionala och tidsmässiga utbredningen av dessa former och visar hur de passar in i beskrivningen av isländskans verbsystem. Kortfattat återvänder förf. till dessa former i "Three modern Icelandic morphophonemic notes". Denna not behandlar också en avvikande 2 p. sg. pres. subj. *sé-st* av *vera* (regelbundet *sé-rt*), som förekommer på sydvästra Island, samt dat. sg. *skinu* i st. f. väntat *skinnu*. Morfologiska oregelbundenheter (ofta med begränsad regional spridning) är ämnet också för tre andra uppsatser i samlingen.

De övriga uppsatserna behandlar alla fonologiska problem. I den lilla studien "On the phonological boundary between constituents of modern Icelandic compound words" visar förf. att antagandet av en ordgräns mellan sammansättningsleden i ord som *bóka-safn*, *jökulalda* m.fl. gör formuleringen av vissa fonologiska regler i modern isländska enklare. Resultatet används bl.a. i uppsatsen "Four Modern Icelandic Devoicing Rules". I uppsatsen "On the Epenthesis Rule in Modern Icelandic" ger förf. flera tunga argument för förekomsten av en svarabhaktiregel i modern isländska, som sätter in *-u-* före *-r* i ordslut. Ett problem för denna regel utgör ord som *klifr*, *hamr* – om modern isländska har en svarabhaktiregel borde dessa ord med nödvändighet få formen *klifur*, *hamur*. Som förf. visar i uppsatsen "The Age and Importance of the Modern Icelandic Word Type *klifr*" dyker denna ordtyp upp på 1600-talet. I uppsatsen "The Modern Icelandic Epenthesis Rule Revisited" tar han konsekvenserna av denna upptäckt och förkastar tanken på en levande svarabhaktiregel.

Omljudsfenomen i modern isländska är ämnet för två uppsatser, "Modern Icelandic u-Umlaut from the Descriptive Point of View" och "On the Modern Icelandic i-Umlaut Rule". Den förra uppsatsen är en brett upplagd genomgång av var i det isländska systemet som u-omljudet visar sig, medan den senare uppsatsen tar upp i-omljudet från en mer teoretisk ståndpunkt; förf. kritiserar här tidigare forskares antagande av en produktiv i-omljudsregel i modern isländska och visar på andra sätt att beskriva växlingarna i stamvokalens kvalitet.

Orešniks uppsatser har genomgående hög kvalitet, både empiriskt och teoretiskt. Samlingen är ett välkommet bidrag till utforskningen av modern isländska.

C. P.

The Sixth International Saga Conference 28. 7.–2. 8. 1985. Workshop Papers I–II. 1103 s. [København 1985 (Det arnamagnæanske Institut ved Københavns Universitet).] Den största händelsen inom nordisk filologi 1985 var utan tvekan The Sixth International Saga Conference, som avhölls i Helsingør under sommaren. Konferensen var oerhört väl förberedd och genomfördes med stor organisatorisk skicklighet. Bl.a. förelåg praktiskt taget alla föredragen tryckta i två digra volymer redan när konferensen öppnades.

Konferensen hade två teman: Christianity and West Norse Literature och Transmission and Editing of Texts. Det förra temat behandlades i sju sektioner, det senare i två. Inalles rymmer de två volymerna 68 bidrag, av vilka några dock endast är sammanfattningar.

Det är icke möjligt att här framhålla vissa bidrag framför andra. Krönikören har dock med särskilt intresse tagit del av Bjarne Fidjestøls tankar om nytugivning av skaldedikterna. Det vore önskvärt att den nu aktiva forskargenerationen kunde gå i land med ett dylikt projekt. Som läget är i dag, kommer forskarna knappast bakom Finnur Jónssons A-version av skaldedikterna.

Konferensen och dess Workshop Papers visar vilken stor spridning studiet av den fornvästnordiska litteraturen har. Största antalet bidrag kom från USA (19) och Norge (8), därefter följde Island och Storbritannien (varterade 6), Nederländerna och Förbundsrepubliken Tyskland (varterade 5), Canada och Danmark (varterade 4), samt Schweiz (3), Australien (2), Frankrike (2), Italien (1) och Sverige (1).

Ehuru konferensens Workshop Papers i första hand var avsedda för internt bruk, kan exemplar beställas från Det arnamagnæanske Institut. Flertalet bidrag hade definitiv karaktär, var fullt utarbetade uppsatser med notapparater och litteraturförteckningar. Några bidrag hade mera preliminär karaktär och torde så småningom komma att inflyta i utvidgad form i facktidsskrifter.

S. B.

*

Tove Bull, Lesing og barns talemål. 282 s. Oslo 1985 (Novus Forlag). (Tromsø-studier i språkvitenskap bind VII). ISBN 82-7099-102-3. Det är svårare för barn att lära sig läsa på ett främmande språk än på modersmålet. Därav borde följa att barn har svårare att lära sig läsa ju större skillnaden är mellan barnets dialekt och den skriftliga normen. Detta är utgångspunkten för den undersökning av hur norska skolbarn lär sig läsa som Tove Bull presenterar i den här boken. Under läsåren 80/81 och 81/82 fick ett antal förstaklasser i Tromsø, Stranda (Sunnmøre) och Stavanger lära sig läsa och skriva på den egna dialekten. Såväl de formella lästesten i slutet av första

årskursen som lärarnas och föräldrarnas uppfattning av hur försöket slagit ut pekade på att läs- och skrivinläringen underlättats av metoden. Förf. understryker emellertid att man inte med säkerhet kan dra slutsatsen att just dialektinlärningsprincipen är orsak till de positiva resultaten, även om mycket talar därför. Däremot kan man med säkerhet fastslå att många av argumenten *mot* läsinläring på dialekt är felaktiga: det fanns inga indikationer på att barnen blev förvirrade när de efter hand mötte den skrivna standardnormen, eller att de fick svårare att stava enligt normen än de elever som fått hela sin läs- och skrivinläring på standardnormen.

Bulls rapport är ett utmärkt arbete. Förf. ger en bred och initierad teoretisk bakgrund till undersökningen, och hennes forskningsmetodiska resonemang är föredömliga. Den empiriska undersökningen är harmoniskt sammansatt av kvantitativa och kvalitativa metoder. De praktiska konsekvenserna av hennes resultat förtjänar att bli uppmärksammade inte bara i Norge utan också i andra länder.

I appendix ges bl.a. korta översikter över de i försöket ingående dialekterna. C. P.

Contemporary Approaches to Ibsen. Vol. V. Reports from the Fifth International Ibsen Seminar, Munich 1983. Edited by Daniel Haakonsen. 273 s. Oslo-Bergen-Stavanger-Tromsø 1985 (Universitetsforlaget). (Ibsen Year Book [Ibsenårboken] 1983/84.) ISBN 82-00-07299-1. ISSN 0073-4265. Vid det femte internationella Ibsen-seminariet, som hölls i München 1983, stod två tema i förgrunden. Det ena var Ibsens kvinnogestalter, särskilt Hedda Gabler, och allmänhetens reaktion inför dessa. Det andra var Ibsen i Tyskland. Seminarierapporten, som nu föreligger i en elegant utgåva, har liksom del IV i samma serie (Oslo 1979) redigerats av professor Daniel Haakonsen, Oslo. Förutom seminarieföredragen innehåller rapporten en Ibsen-bibliografi för åren 1981–1982. S. B.

Arnold Dalen, Skognamålet. Ein fonologisk analyse. 354 s., 8 kartor. Oslo 1985 (Novus Forlag). (Norske studiar II. Utgjevne av Norsk Målførearkiv, Universitetet i Oslo.) ISBN 82-7099-101-5. Skognamålet talas i trakten kring Levanger nordost om Trondheim. Materialet till sin avhandling om Skognamålet har Arnold Dalen själv samlat in genom användande av frågelistor och genom inspelningar på ljudband. Huvuddelen av materialet samlades in så sent som 1966–67, en mindre del härrör dock från undersökningar 1955–56. Förf. är själv uppvuxen med den behandlade dialekten.

Metodiskt går författaren ut från pragfonologien och i viss mån glossematiken, men han är mycket öppen för den amerikanska fonologi som bl.a. kommer till uttryck hos Chomsky-Halle i *The Sound Pattern of English* (1968).

För komplettering av den fonematiska analysen av skriven dialekt har

förf. gjort experimentalfonetiska undersökningar, varvid han själv är en av de tre försökspersonerna. Dessa undersökningar syftar framför allt till att ge en uppfattning om målets tonem och dessas realisationer.

Förf. undersöker i huvudsak den äldre generationens språk som ett slutet system. Han har emellertid också gjort talrika iakttagelser kring den yngre dialekten som system och som blandspråk, och han anställer även vissa dialektgeografiska jämförelser. S. B.

Arnold Dalen og Jan Ragnar Hagland, "I det meest upolerede Bondesprog". Tekster på Trøndermål 1706–1856. 179 s. Oslo-Bergen-Stavanger-Tromsø 1985 (Universitetsforlaget). (Skrifter frå Norsk målførearkiv XXXVII.) ISBN 82-00-07070-0. Föreliggande utgåva innehåller i stort sett alla kända texter på trøndermål från perioden 1706–1856. Uteslutna är dock texterna av Ole Christian Bull (1762–1814), vilka gavs ut med kommentar av D. A. Seip 1942.

Boken inleds med en kort översikt över genre, primärmaterial, språk och utgivningsprinciper. Därefter ges en samlad inledning till var och en av utgåvans texter jämte litteraturanvisningar. Texterna, 41 till antalet, är ordnade i tidsföljd. De äldre är av typen hyllningsdikter till kungahuset och bröllopsdikter. Under 1800-talet kommer emellertid andra tongångar in, och olika slag av samhällsproblem och lokala frågor tas upp till behandling på vers, prosa och i dramatiserad form.

Liksom texterna i Hesselmanns Bröllopsdikter på dialekt . . . från 1600- och 1700-talen är de nu utgivna texterna i första hand av språkvetenskapligt intresse. S. B.

Halvor Eifring, Høy eller stein? Narkotikaslang i Norge. 130 s. Oslo-Bergen-Stavanger-Tromsø 1985 (Universitetsforlaget). ISBN 82-00-07423-4. År 1984 utkom Tone Trytis arbete Norsk slang. (Se därom ANF 99, s. 180 f.) Det byggde framför allt på slangspråket i Oslo och innehöll åtskilliga teoretiska aspekter. Nu föreligger ett arbete av Halvor Eifring, vilket berör en speciell del av slangspråket i Norge, främst Oslo, nämligen det med narkotikamissbruket förenade slangspråket. Boken är en språklig undersökning, men den ger samtidigt en realistisk bild av narkotikaslangens sociala förutsättningar. Förf. har tidigare i några korta uppsatser i tidskriften Dyade berört narkotika och språk; han meddelar nu hela sitt insamlade ordmaterial med uppgifter om ordens ursprung. En stor del av ordstoffet är av amerikanskt eller engelskt ursprung, men även svenskan, danskan och nederländskan har givit eller förmedlat drag åt det norska slangspråket. Språksituationen i Norge har medfört att narkotikaslangens paradoxalt nog även tagit upp språkdrag ur landsmålet. Arbetets styrka ligger i förf.:s ingående kännedom om de miljöer, vilkas speciella språk han undersöker. S. B.

Ottar Grønvik, Runene på Eggjasteinen. En hedensk gravinnskrift fra slutten av 600-tallet. 216 s., därav 12 pl. Oslo-Bergen-Stavanger-Tromsø 1985 (Universitetsforlaget). ISBN 82-00-07426-9. Eggjastenen (eller Eggjumstenen, som den ofta kallas) är en av Norges mest omdiskuterade runinskrifter med den äldre runraden. Alltsedan Magnus Olsen 1919 framlade sin skarpsinniga och av religionshistoriskt vetande präglade tolkning, har stenen lockat en rad framstående forskare att finna nya lösningar. Lis Jacobsens i många hänseenden eleganta arbete av år 1931 avvek radikalt från Olsens – senare forskare har på vissa punkter sökt finna medelvägar mellan Olsens och Jacobsens tolkningar.

Ottar Grønvik har tidigare givit sig i kast med bl.a. Tunestenen och Rökstenen – han har därjämte funnit tid att behandla det kringgotiska språket och den bevarade s.k. cantilenan. Han har nu tagit upp runinskriften på Eggjastenen i ett monografiskt arbete av betydande omfång. Han refererar utförligt och kritiskt tidigare forskares insatser på området, och här lämnar han en mycket värdefull forskningshistorik. Hans egen tolkning präglas genomgående av en helhetsuppfattning om inskriftens syften och innehåll. Han läser skriftraderna i ordningsföljden ABC och låter därvid den berömda C-radens (*nis solu sot uk ni sakse stain skorin* etc.) bilda en gravvårnsformel.

Grønviks tolkning av inskriften fordrar att denna suppleras med några försvunna inledande ord och att skadade eller svårlästa runor identifieras på ett särskilt sätt. Vad Grønvik tolkar är den av honom själv restituerade texten. Denna tolkning redovisas med utnyttjande av ett mycket stort material, hämtat ej blott från runologiens och den norröna filologiens många fält utan även från etnologien och den moderna transformationssyntaxen.

Uppenbart är att förf. på enskilda ställen för diskussionen framåt. Ofrånkomligt är emellertid att hans textrestitution är beroende av hans helhetssyn och att hans syntes är giltig endast för den restituerade texten. S. B.

Tor Erik Jenstad, Sunndalsmålet. Eit grensemål på indre Nordmøre. 308 s. Oslo 1985 (Novus Forlag). (Norske studiar IV. Utgjevne av Norsk Målførearkiv, Universitetet i Oslo.) ISBN 82-7099-110-4. Den dialekt som talas i Sunndalen i Sunndals kommun i Nordmøre är i många avseenden säregen och skiljer sig tämligen skarpt från dialekterna i angränsande bygder. Denna monografi (en bearbetning av första delen av författarens huvudfagsoppgåve 1982) är den första längre framställningen om detta mål. Huvuddelen av det material som bildar underlag för undersökningen har förf. själv samlat in. Större delen av boken handlar om sunndalsmålet's ljud- och formsystem (knappt 200 sidor), medan ordbildning och syntax får samsas om 30 sidor. Dessutom beskriver förf. i ett smärre avsnitt fall av geografisk variation i sunndalsmålet, och han pekar också på skillnader mellan äldre och yngre dialektalare. Boken inleds med en översikt över Sunndalens historia och näringsliv, och här ges också en kort översikt över tidigare litteratur om sunndalsmålet. Boken avslutas med en dialekttext och en ordlista. C. P.

Helge Sandøy, Norsk dialektkunnskap. 319 s. Oslo 1985 (Novus Forlag). ISBN 82-7099-103-1. Helge Sandøy är amanuensis i norskt talspråk vid Nordisk institutt i Bergen. I denna översikt, som främst är avsedd att fungera som universitetslärobok i dialektkunnskap, ger han en mångsidig belysning av norska folkmål. Bortsett från en inledning, där bl.a. terminologi och samband med andra forskningsinriktningar diskuteras, inleds boken med ett kapitel om dialekten som system från fr.a. fonologisk men också morfologisk och syntaktisk synpunkt; här som överallt annars konkretiseras framställningen av talrika språkprov som analyseras ingående. I ett avsnitt om tal och skrift ges exempel på generella talspråkliga drag. Ett omfattande kapitel diskuterar den norska dialektgeografien. Andra frågor som behandlas är social variation, språkhistoriska aspekter, dagens språkutveckling, tal, talnorm och skriftnorm, dialektkunnskap i skolan och talspråkforskning. Bokens uppläggning gör att problem som spridning och spridningsvägar samt uppkomsten av dialektgränser får en styvmoderlig behandling; i övrigt är den norska universitetsundervisningen att gratulera till denna solida och noggranna översikt. B. P.

Åsfrid Svensen, Tekstens mønstre. Innføring i litterær analyse. 272 s. Oslo-Bergen-Stavanger-Tromsø 1985 (Universitetsforlaget). ISBN 82-00-07387-4. Arbetet *Tekstens mønstre* är upplagt som en akademisk nybörjarbok i litterär analys. Det ger i första kapitlet en utmärkt, grundläggande orientering om de teoretiska perspektiv, som kan benämnas historism, nykritik, marxistisk litteraturvetenskap och strukturalism. Förf. går sedan igenom elementära begrepp som genre, fiktion, rytm och klang, symbolik m.m. Exempel väljs i första hand ur den rika norska skönlitteraturen, men även exempel ur de övriga nordiska ländernas litteratur har beretts utrymme. En litteraturlista tar upp böcker som rekommenderas för vidare studier i ämnet; urvalet har här helt naturligt måst göras begränsat.

Trots sin norska tyngdpunkt bör boken kunna användas i t.ex. ämnet blocksvenska i Sverige. Helhetsintrycket av boken är mycket positivt, och förf. har på åtskilliga punkter fört läsaren fram till forskningens frontlinje. S. B.

Niels Svenungsen, Det Norske Fjeldsprog. 139 s. Oslo 1985 (Novus Forlag). (Norske studiar III. Utgjevne av Norsk Målførearkiv, Universitetet i Oslo.) ISBN 82-7099-105-8. Vid biskopsvisitationen i Vinje 1821 överlämnade Niels Svenungsen en ordlista över språket i övre delen av Telemark, kompletterad med grammatiska upplysningar om talspråket i denna del av Norge vid 1800-talets början. Förutom språkliga uppgifter innehåller handskriften upplysningar om folketro och om runornas användning som skrivtecken i dialekten vid denna tid. Förf. anger uttryckligen i sin inledande "Erindring til læsaren" att de i boken samlade provinsialismerna är att anse som "Ruinerne af det gamle Fjeldsprog", och han påpekar att han avsiktligt undvikit att ta med

andra uttryck och ord än de som uttryckligen brukas av de gamle. Handskriften har tidigare använts av bl.a. Ivar Aasen och Hans Ross, men den har ej varit utgiven. Huvudarbetet med den utgåva som nu föreligger är utfört av Odd R. Monge, läkare i Oslo och ättling i 6:e led till Niels Svenungsen. Med några få undantag återges Svenungsens text oförändrad: utgivaren uppger t.ex. att han inte har rättat fel och inkonsekvenser i handskriften. Tyvärr har utg. dock valt att utelämna Svenungsens tolkningar av person- och gårdsnamn med motiveringen att dessa har "svårt liten eller ingen verdi", men han förbiser då den kunskap man kan vinna ur sådana tolkningsförsök om folkliga normer för förklaringar av ogenomskinliga namn och uttryck.

Utgåvan är försedd med en inledning där upphovsmannen till verket presenteras och där utg. redogör för handskriftens öden. Några av handskriftens sidor är återgivna i faksimile.

C. P.

*

Olav Ahlbäck, Ordbok över Finlands svenska folkmål. Häfte 4 (band II:1). fabbla – fårskinn. 208 s. Helsingfors 1985 (Forskningscentralen för de inhemska språken. Skrifter 1.) ISSN 0355-7995. ISBN 951-46-2345-2 (hela verket). ISBN 951-9475-49-4 (häfte 4). Med artiklarna *fabbla – fårskinn* inleds andra bandet av den stort upplagda ordboken över de finlandssvenska folkmålen. Dess skapare, professor Olav Ahlbäck, som fram till 1981 var verkets huvudredaktör, har författat huvuddelen av artiklarna, medan redigeringen har skötts av den nuvarande huvudredaktören, fil. d:r Peter Slotte, med bistånd av redaktionsmedlemmarna Ann-Mari Ivars, Helena Solstrand och Susanne Bergström. Fackfolk har i tidigare anmälningar givit ordboken starka lovord, som det finns all anledning att instämma i: allt är väl genomtänkt med avseende på viktiga detaljer som val av uppslagsord, definitioner och betydelsuppdelningar, uttalsbeteckning och fraseologi; möjligen skulle man, med tanke på den intresserade men inte alltid så dialektförtrogna allmänheten, ha önskat lite större generositet när det gäller att översätta språkproven. – Man noterar att ordboken inte bara tar med äldre ord utan också språkods som måste vara inlånat relativt sent; exempel är artiklar som *fajtas*, till engelska *fight*, och *fonn* 'nöje; roligt, trevligt', till engelska *fun*.

B. P.

Birgitta Ernby, Bohuslänska fisknamn. 212 s. Göteborg 1985 (Institutionen för nordiska språk). En renodlat semasiologisk redovisning av ett namnbestånd, t.ex. fisknamn eller växtnamn inom ett geografiskt avgränsat område, utgår från namnbeståndet och anger ordens betydelse och utbredning. Så är t.ex. Vides Sydsvenska växtnamn och Kornhalls Sydsvenska fisknamn uppbyggda. En renodlat onomasiologisk undersökning skulle gå ut från den biologiskt grundade taxonomin och ange de förekommande ordningarnas, släktenas, arternas, varieteternas och rasernas namn.

Birgitta Ernby har valt sin utgångspunkt för undersökningen av de bohus-

länska fisknamnen i fiskarbefolkningens föreställningsvärld och näringsfång. Efter ett par inledande teoretiska avsnitt behandlar hon sill, torsk, makrill och ål i ett kapitel, för vilket matnyttigheten är den övergripande aspekten. Ett följande kapitel behandlar annan, relativt viktig matfisk. Plattfisk får på grund av sin kroppsform bilda ett eget kapitel, som efterföljs av ett avsnitt om övrig matfisk och industrifisk. Haj och rocka (broskfiskar) sammanförs i ett kapitel, varpå skräpfisk och småfisk samt sällsynt fisk får fylla egna kapitel.

Namnbeståndet i de olika kapitlen korreleras till ett betydelseschema, innehållande kategorierna storlek, färg och lyster, utseende i övrigt, fångstplats, beteende, fångstmetod, försäljningsmetod, användningsområde, oegnomskinliga namn och övrigt. S. B.

Harald Fors, Register till Ordbok över Öre-Långselemålet – en svensk dialekt i södra Lappland. 75 s. Umeå 1985 (Dialekt-, ornamns- och folkminnesarkivet). (Skrifter utgivna av Dialekt-, ornamns- och folkminnesarkivet i Umeå. Serie A. Dialekter. Nr 6.) ISSN 0280-5553. ISBN 91-86372-08-9. I litteraturkrönikan för år 1984 anmäldes bl.a. (s. 184) Harald Fors arbete Ordbok över Öre-Långselemålet. I detta på många sätt förtjänstfulla arbete hade förf. tyvärr låtit ordens uttalsformer tjänstgöra som uppslagsord, något som försvårade utnyttjandet av ordboken. Förf. har nu rätt bot på denna olägenhet genom att ge ut ett alfabetiskt register till verket. De nya, riks- språkliga uppslagsformerna har sakkunnigt granskats av prof. Karl-Hampus Dahlstedt. S. B.

Anders Gren, Dialekter i klassläroutbildningen. 94 s. Malmö 1984. (Rapport 1. Utvecklingsarbete och fältförsök. Lärarhögskolan i Malmö.) ISSN 0349-0785. Detta häfte är i första hand avsett som hjälpmedel för delkurser om regionala och sociala dialekter i låg- och mellanstadieläroutbildningen. Huvuddelen av boken utgörs av dikter och prosautdrag på olika dialekter – utgivaren vill visa att dialekterna kan användas vid litterärt skapande. Men häftet innehåller också texter om dialekter: bland författarna till dessa märks Karl-Hampus Dahlstedt, Ingemar Ingers och Nils Uthorn. C. P.

*Staffan Hellberg, Sanningen om svenskan. 75 artiklar om vårt språk. 174 s. Göteborg 1984 (Studieförlaget i Göteborg). ISBN 91-7602-028-2. Boken Sanningen om svenskan innehåller ett antal kortare tidningsartiklar som främst berör språkriktighet. Artiklarna har tidigare varit publicerade i Göteborgs-Posten. De har tillkommit i dialog med läsekreten, vilket har medfört att vissa artiklar innehåller disparata element, medan andra behandlar endast ett problem. Vissa tema återkommer flera gånger. Några tema tycks vara den svenska språkvårdens eviga följeslagare: *de, dem, dom; större än jag, större än mig.**

Förf. har inte mycket till övers för skolgrammatikens regler. Däremot visar han djup respekt för regler i tg-grammatisk mening. Boken bekräftar den tidigare stundom gjorda iakttagelsen att språkvetenskapsmän är mera toleranta i språkriktighetsfrågor än den intresserade allmänheten. Denna kräver ofta enkla, fasta regler och respekt för det äldre språkbruket. S. B.

Staffan Hellberg, Scandinavian Sentence-types. 104 s. Göteborg 1985 (Institutionen för nordiska språk). (Färsk Forsk 9.) ISSN 0281-3114. Ur institutionsstencilernas skymningsvärld må framdragas ett arbete av väsentligen allmänlingvistisk karaktär, nämligen Staffan Hellbergs *Scandinavian Sentence-types*. Arbetet berör satsbyggnad och satssemantik, och som illustrationsmaterial används svenska, norska och danska satser, framför allt huvudsatser av talspråkskaraktär.

Det är vanligt att man vid indelning av satser efter deras art, typ eller innehåll talar om *narrativa satser* (eller *påståendesatser*), *frågesatser*, *uppmärksamningssatser*, *önskesatser* och *utropssatser* (Beckman). Hellberg skjuter andra aspekter i förgrunden än vad Beckman gör och beaktar särskilt talaktens karaktär och talarens attityd till propositionens sanningsvärde. Från dessa utgångspunkter skiljer han mellan *predicating sentences*, d.v.s. satser som markerar attityd men icke är interaktiva, och *interaktiva satser*, d.v.s. satser som förutsätter en kommunikation mellan två parter men som inte markerar attityd. Därtill kommer satser som både markerar attityd och interaktion och satser som inte markerar någondera delen. Mot denna bakgrund kan Hellberg t.ex. indela *predicative sentences* i *declarative*, *jussive*, *desiderative* och *exclamatory sentences*, medan frågesatserna förs över till de interaktiva satserna.

Hellberg beaktar i sin undersökning särskilt hur grad av attityd och interaktivitet samspelar med ordföljd, val av satsadverbial och bruket av småord som *ja* och *va(d)*.

Som arbetet nu föreligger har det sin tyngdpunkt i de teoretiska avsnitten, där diskussionen förs på en avancerad nivå. Det syns krönikören angeläget att teorierna når fram till ett större forum än kretsen av dem som regelbundet läser *Färsk Forsk*. S. B.

Algot Hellbom, Medelpads sydgräns. Med huvudvikt på medeltiden och 1500-talet. 80 s. Umeå 1984 (Johan Nordlander-sällskapet). (Skrifter utgivna av Johan Nordlander-sällskapet. Nr 5.) ISSN 0348-6664. Algot Hellbom har under de senaste åren utvecklat ett rikt författarskap rörande Medelpads dialekter. (Se härom ANF 97, s. 218, och 98, s. 246.) I föreliggande arbete visar han hur gränsen mellan Medelpad och Hälsingland allt sedan medeltiden givits olika sträckningar, beroende bl.a. på hur avskrifter av de äldsta dokumenten skall tolkas.

Den urkund, som myndigheterna ytterst haft att bygga på, är den s.k. landsskrån, en beskrivning av Medelpads södra gräns. Förf.:s framställning

s. 8 är något oklar, beroende på att han använder termen landsskrå både om urkunden, dess innehåll och själva gränsen.

Förf. följer frågan om gränsdragningen fram till nutiden och visar de svårigheter som efter hand mötte myndigheterna, när korrupta avskrifter förelåg, när kunskapen om ortnamnens ursprungliga syftning gått förlorad, när immigration drabbade det omtvistade området och när allmogen stundom tog rätten i egna händer.

S. B.

Ulla-Britt Kotsinas, Invandrare talar svenska. 183 s. Malmö 1985 (Liber Förlag). (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter. 15.) ISBN 91-38-61552-5. Ulla-Britt Kotsinas disputerade 1982 på avhandlingen Svenska svårt (MINS 10). Detta arbete anmäldes kortfattat i ANF 98, s. 247. Härutöver har Kotsinas publicerat ett antal uppsatser, som behandlar smärre ting i invandrades bruk av svenska. Det nu föreliggande arbetet *Invandrare talar svenska* bygger i allt väsentligt på samma primärmaterial som doktorsavhandlingen, nämligen sex vuxna invandrades svenska. Boken är skriven i mera populär form än Svenska svårt men meddelar i stort sett samma fakta. Boken mynnar ut i ett mera allmänt hållet kapitel om språkinläring. Kotsinas eget primärmaterial är emellertid för litet för att i någon mera väsentlig mån kunna rubba hittills gällande uppfattningar. Glädjande är att förf. s. 40 och 167 beaktar den speciella faktor som kallas personligheten och vilken betydelse denna kan ha vid språkinläringen. Denna faktor förbises enligt krönikörens mening alltför ofta i språksociologiska undersökningar av olika slag.

S. B.

Elisabet Kågerman, Plural av neutra på obetonat -e. Obestämd plural hos neutra med avledningsmorfemet -e mellan omkring 1300 och 1750. 187 s. Lund 1985 (CWK Gleerup). (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A. Nr 36.) ISBN 91-40-05107-2. Obestämda neutrer på obetonat -e saknade särskild pluraländelse i fornsvenskan och utvecklades därefter i stort så att de ursprungliga förhållandena bibehölls i Sydsverige, medan östra Mellansverige fick -n som pluraländelse och västra Mellansverige -r växlande med -a. I ett område norr därom finns -a, och längre norrut, i övre Norrland, får man apokope. I denna lundensiska doktorsavhandling undersöker förf. med hjälp av genreindelade skriftliga källor utvecklingen i Sverige och det svenskspråkiga Finland fram till omkring 1750. Bland hennes slutsatser kan nämnas att -r-pluralen antingen beror på utländskt inflytande eller på inhemsk analogi eller på samverkan mellan dessa faktorer och att -n-pluralen har uppstått i ett uppsvenskt-östsvenskt område, där dess existens kan konstateras omkring år 1450. Ur denna form har sedan -a-ändelsen utbildats.

Vid disputationen framkom bl.a. att förf.:s materialurval är något nyckfullt. Avhandlingen bekräftar de slutsatser som den språkhistoriska forskningen redan tidigare har dragit.

B. P.

Christer Laurén – Marianne Nordman, Projektet Svenskt fackspråk. Bakgrund, mål och korpus. 22 s. Vasa 1985 (Vasa högskola). ISBN 951-683-254-7. Projektet Svenskt fackspråk, som startades i Vasa 1981, har redan avkastat ett ej ringa antal delrapporter och specialstudier. (En av dessa publiceras av Marianne Nordman i denna årgång av ANF.) Projektledarna har nu i ett lätthanterligt häfte presenterat arbetet. På ett fåtal sidor har en rad kloka tankar om fackspråken som studieobjekt sammanförts. Av speciellt intresse är konstaterandet (s. 9) att den teoretiska apparaten i modern lingvistik, som ofta bygger på enkla, konstruerade satser, icke räcker för empiriska ändamål, för studiet av komplicerade strukturer i autentiska texter. Häftet avslutas med en förteckning över projektets hittills publicerade eller för publikation antagna rapporter.

S. B.

Birger Liljestrand, Juttu och sammetsfarmare. Notiser om finlandssvenskt tidningsspråk. 115 s. Umeå 1985 (Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet). (Nordsvenska. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet. 1.) ISBN 91-7174-212-3. ISSN 0282-7182. Allt sedan Hugo Bergroths klassiska arbete *Finlandssvenska* kom ut 1917, har de finländska varianterna av det svenska skriftspråket och dess talspråkliga motsvarighet tilldragit sig forskares och språkvårdares intresse. Särskilt kan här nämnas namnen Olav Ahlbäck, Valdemar Langlet, Mikael Reuter och Harry Stenmark. Liljestrand har för sin undersökning av finlandssvenskan valt att särskilt studera tidningsspråket sådant detta möter i Hufvudstadsbladet, Vasabladet och Jakobstads tidning under några veckor 1982.

Förf. ägnar i sitt arbete stor uppmärksamhet åt de teoretiska frågorna. Som ett lyckosamt grepp kan nämnas jämförelsen mellan svenskan i Finland och tyskan i Elsass-Lothringen. Han diskuterar även möjligheterna att kvantifiera skillnaderna mellan svenskan i Finland och svenskan i Sverige. Ej oväntat har han vid preliminära beräkningar funnit att i skriftspråket flertalet skillnader faller inom ordförråd och fraseologi, medan de syntaktiska och morfologiska olikheterna är färre.

Krönikören hyser på några punkter annan uppfattning än Liljestrand om vad som är brukbart eller brukligt i sverigesvenskt riksspråk.

S. B.

Inga-Britt Lindblad, Lokalradiospråk. En studie av tre lokalradiostationers sändningar. 210 s. Stockholm 1985 (Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities 72.) ISSN 0345-0155. ISBN 91-7177-220-4. Forskning rörande språket i radiosändningar har i vårt land bedrivits sedan början av 1970-talet. Speciellt har studier på detta område utförts i Lund och Umeå. Bland viktigare arbeten kan nämnas N. Jörgensen och J. Svensson, *Etermediernas nyhetsspråk 1* (Lund 1977), J. Svensson, *Etermediernas nyhetsspråk 2* (Lund 1981) och Å. Jonsson, *Den omsorgsfulle ordmålaren* (Umeå 1982).

Inga-Britt Lindblad tar i sin doktorsavhandling *Lokalradiospråk* upp en

rad företeelser, som är specifika för lokalradion. Hon granskar vad som skiljer lokalradions språk från riksradians och vilka skillnader som kan iakttagas mellan de tre utvalda radiostationerna. De valda stationerna är Radio Gotland (Visby), Radio Västerbotten (Umeå) och Radio Östergötland (Norrköping). Stor uppmärksamhet ägnas frågan vilka faktorer som särskilt lämpar sig för en undersökning av angivet slag. Förf. sätter in problemen i större kommunikationsteoretiska sammanhang och studerar hur man vid de tre redaktionerna på olika sätt söker minska det kommunikativa avståndet mellan referent och lyssnare. S. B.

Paul Lundin, Sanningar och sägner i Ådalsliden. 302 s. [Sollefteå 1982] (Ådalslidens Hembygds- och Turistförening). (Ådalslidens hembygdsbok. II.)

Paul Lundin, Sanningar och sägner i Ådalsliden. Tilläggsdel: Källor och register. 20 s. Umeå 1984 (Johan Nordlander-sällskapet). (Skrifter utgivna av Johan Nordlander-sällskapet. Nr 6.) ISSN 0348-6664. Ångermanälven passerar i sitt nedre lopp en bygd, rik på sägner och traditioner. Genom Pelle Molins författarskap blev dess särart känd över hela riket. Av hembygds-kännaren och hembygdsforskaren Paul Lundins hand föreligger nu en hembygdsbok, Sanningar och sägner i Ådalsliden, som rymmer en rikedom på stoff. Bygdens senare utveckling, dess särpräglade personer och dess rikedom på sägner och övertro skildras med berättarglädje, parad med spårsinne och fin stilkänsla.

Vid Umeå universitet har genom Karl-Hampus Dahlstedts och Lars-Erik Edlunds försorg en källredovisning och ett register utarbetats i samverkan med författaren. Käll- och registerdelen, som ingår i Johan Nordlander-sällskapets skriftserie, innehåller förteckning över ett nittio-tal sägsmän och informanter och därjämte redovisning för utnyttjade arkiv och tryckta källor. Tilläggsdelen har ökat bokens källvärde för forskningen. S. B.

Bengt Nordberg, Det mångskiftande språket. Om variation i nusvenskan. 124 s. Malmö 1985 (Liber Förlag). (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter. 14.) ISBN 91-38-61329-8. Bengt Nordberg har i en volym sammanfört sex tidigare publicerade uppsatser inom sociolingvistik. Motiveringen för att uppsatserna nu ges ut tillsammans är att flertalet av dem bygger på samma primärmaterial, Eskilstuna-undersökningen, att de tidigare var publicerade i olika, delvis mindre lättillgängliga arbeten och att de samtidigt speglar utvecklingen inom den unga sociolingvistik, särskilt inom uppsalaskolan.

Utänför undersökningen av stadsmålet i Eskilstuna faller egentligen endast den avslutande uppsatsen "Lyckade och misslyckade samtal", som visar sociolingvistikens orientering mot kulturanthropologi och socialpsykologi.

Boken inleds med ett nyskrivet kapitel, "Tio års sociolingvistik", där bl.a. disciplinens utveckling mot variationslingvistik skisseras. Uppsatserna har före nytryckningen undergått lätt överarbetning, en har översatts från eng-

elska till svenska. Krönikören finner boken välmotiverad ur flera synpunkter. S. B.

Peter Artedi och Nordmalings flora jämte en levnadsteckning och en utredning om släkten Arctædius. 78 s. Umeå 1985 (Johan Nordlander-sällskapet). (Skrifter utgivna av Johan Nordlander-sällskapet. Nr 8.) ISSN 0348-6664. Boken om Peter Artedi (1705–1735) och hans flora har utgivits av Nordmalings hembygdsförening i samarbete med Johan Nordlander-sällskapet i anledning av 250-årsminnet av Artedis bortgång.

Peter Artedi var son till kyrkoherden Olaus (Olof) Arctædius i Nordmaling. Som student och forskare kom han i livlig kontakt med den fyra år yngre studenten Carl Linnæus, som blev den som tog hand om den i förtid bortgångne Artedis efterlämnade vetenskapliga manuskript, en iktyologi och en flora. Den senare hade åsatts titeln Kårt Förtekning på de Träen, Buskar åg Örter, såmm wäxa sponté wid Nordmalings Prästebord äller i de närmaste byar där ämmkring Äfter Dänn Alldra-simplaste åg Klaraste Methoden i ärdning satte av Petro Arctædio A:o 1729 in Februario.

Artedis flora utgavs första gången år 1905 efter en handskrift i Uppsala universitetsbibliotek. Den nu föreliggande utgåvan, som ombesörjts av Margit Wennstedt, bygger främst på en handskrift i Kungliga biblioteket.

Ur språklig synpunkt har floran intresse genom den namnskatt, delvis av dialektal karaktär, som redovisas.

Utgåvan kompletteras med en botanisk kommentar av Magnus Fries i samarbete med flera specialister. Levnadsbeskrivningen har utarbetats av Sigurd Fries och släktutredningen av Teo Sundin. S. B.

Eva Strangert, Swedish Speech Rhythm in a Cross-Language Perspective. 158 s. Stockholm 1985 (Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities 69.) ISSN 0345-0155. ISBN 91-7174-209-3. I Eva Strangerts doktorsavhandling görs växlingen mellan betonade och obetonade stavelser samt därmed sammanhängande kvantitetsförhållanden till föremål för en undersökning. I stort sett reduceras alla kvantiteter i en fras, när antalet obetonade stavelser ökar i förhållande till antalet betonade, d.v.s. när de rytmiska enheternas stavelseantal ökar. Ett speciellt avsnitt i undersökningen ägnas kvantitetsförändringarna när det normala taltempot ökas, resp. minskas.

Svenskans kvantitetsförhållanden skiljer sig avsevärt från exempelvis spanskans och finskans. Spanskan saknar relevanta kvantitetsskillnader, finskan däremot har ett rikt utvecklat kvantitetssystem och har därjämte bunden tryckaccent. På ett förhållandevis litet undersökningsmaterial gör förf. jämförelser mellan kvantitetsvariationerna i svenskan, spanskan och finskan. Hon kan därvid uppställa vissa tentativa teser om vilka kvantitetsvariationer som är allmänspråkliga, resp. särspråkliga. S. B.

Svenskans beskrivning 15. Förhandlingar vid Sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning Göteborg den 11–12 oktober 1985. Utgivna av Sture Allén, Lars-Gunnar Andersson, Jonas Löfström, Kerstin Nordenstam, Bo Ralph. 575 s. Göteborg 1985 (Göteborgs universitet [Institutionen för nordiska språk]). ISBN 91-7810-503-X. Femtonde sammankomsten för svenskans beskrivning (1985) avkastade snabbt en omfattande konferensrapport. Denna innehåller förutom Sture Alléns välkomstord och statsrådet Bengt Göransson's inledningsanförande 3 plenarföredrag och 33 sektionsföredrag, Sune Örnbergs jubileumsföredrag och engelska sammanfattningar. I boken ingår även en förteckning över rapporterna från de hittills hållna 15 sammankomsterna.

I de tre plenarföredragen talade Tor Hultman om ämnet Skolan och svenskans beskrivning, Bengt Loman om Svenskans beskrivning under de år som gått och Ulf Teleman om Historien och språkhistorien. I sektionsföredragen behandlades vitt skilda ting. Kristian Ringgaard framförde nya och väsentliga synpunkter på frågan om medellågtyskans eventuella inflytande på formförenklingen i den utgående medeltidens danska och svenska. Christer Platzack behandlade på ett teoretiskt avancerat plan de syntaktiska förändringarna i 1600-talets svenska. I övrigt berördes främst rent nusvenska företeelser, varvid den allmänna lingvistikens nyare begreppsapparat och metoder lämnades betydande spelrum.

S. B.

Barbro Söderberg, Från rytters och cowboys till tjuvstrykers. S-pluralen i svenskan. En studie i språklig interferens. 232 s. Stockholm 1983 (Almqvist & Wiksell International). (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series. 16.) ISBN 91-22-00605-2. ISSN 0562-1097. Det är en utbredd föreställning att pluralformer på -s är en ny företeelse i vårt språk och att de är en direkt följd av den dominerande ställning som engelskan har kommit att intaga som långivande språk. Barbro Söderberg visar i sin undersökning att pluralformer på -s har förekommit i svenskan alltsedan tiden omkring 1500 och att de har mycket olika ursprung. Tidigast synes -s-former ha kommit in i vårt språk från (låg)tyskan och holländskan, senare från franskan och spanskan, medan den stora strömmen av -s-former väljer in från engelskan först i modern tid. Vissa av de plurala -s-orden har i svenskan blivit singulara och fått ny pluralböjning (en *keps*, flera *kepsar*.) Andra ord har fått alternativa pluralformer i svenskan (*jumpers*~*jumprar*, *blazers*~*blazrar*). Andra åter har fått helt svensk böjning (*kanot*, pl. *kanoter*, äldre äv. *kanots*). En mängd språkliga faktorer har varit bestämmande för övergången från -s-böjning till konventionell svensk deklinationstyp; förf. vaskar skickligt fram flera nya eller hittills föga beaktade omständigheter.

Språkvårdarna, ordböckerna och ordlistorna har i allmänhet intagit en negativ inställning till den framväxande -s-böjningen. Ett undantag bildar Bonniers Svenska Ordbok 1980.

Enligt Barbro Söderberg får -s-böjningen i dag de facto erkännas som en

särskild deklination i svenskan. Denna är dock numerärt liten och defekt i så måtto att den ej utan svårighet kan speciesböjas i pluralis. S. B.

Ulf Teleman (red.), Det offentliga språkbruket och dess villkor i Sverige under 1700-talet. 185 s. Lund 1985 (Institutionen för nordiska språk). (Nordlund. Småskrifter från institutionen för nordiska språk i Lund. 7.) ISSN 0281-5427. I slutet av år 1984 hölls i Lund ett symposium med temat Samhällsutveckling och språkhistoria. Symposiet var tvärvetenskapligt; en rad deltagare från angränsande humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner samverkade för att kasta ljus över det offentliga språkets villkor i Sverige under 1700-talet. Flertalet symposieföredrag presenteras i föreliggande volym. Specialister redogör för kyrkans språk, det vetenskapliga språket, förvaltningens och rättsväsendets språk o.s.v. Dessa stilarters roll i samhället beaktas särskilt. Även folkundervisningens och de tidiga massmedias språk behandlas.

Ulf Teleman har med de olika bidragen i sin hand utarbetat en elegant sammanfattning, som får inleda volymen. Rubriken är "1700-talets språkhistoria i fågelperspektiv: om förhållandet mellan språk och historia".

Helhetsintrycket är att boken verkligen vidgar kunskapen om det mångfacetterade riksspråkets fortskridande stabilisering under 1700-talet. S. B.

*

Inger Ejkskjær og Poul Andersen, Sydsamsisk [I]. Beskrivelse af udtrykssystemet. Ordsamling A-H. 213 s. København 1984 (Akademisk Forlag). (Udvalg for Folkemaals Publikationer. Serie A. Nr 28,1.) ISBN 87-500-2546-5. Sydsamsisk I utkommer som del III inom projektet Samsømål. Detta projekt började redan 1950, då tolv studenter under ledning av Poul Andersen och Ella Jensen företog en fältundersökning av målet på Samsø. Som resultat av dessa och senare fältstudier utkom 1958 Poul Lindegård Hjorths arbete Nordsamsisk böjningslära och 1959 Ella Jensens bok Nordsamsisk. I den nu föreliggande tredje delen behandlar Inger Ejkskjær och Poul Andersen det sydsamsiska uttryckssystemet, d.v.s. accentförhållanden, stavelsestrukturer, kvantitetsförhållanden samt vokal- och konsonantsystem på ett 60-tal sidor. Bokens senare del upptages av en ordsamling, som står på gränsen till ordbok. För sin framställning har Ejkskjær och Andersen gjort åtskilliga kompletterande fältstudier och därjämte utnyttjat ett äldre arkivaliskt material i Köpenhamn och Århus.

Poul Andersen avled sommaren 1985, men han och Inger Ejkskjær hade dessförinnan avslutat manuskriptet till en kommande andra del av Sydsamsisk. S. B.

Britta Olrik Frederiksen, En dansk Mechtild-tradition? En undersøgelse af nogle gammeldanske bønner. With an English Summary. 180 s. København

1984 (Akademisk forlag). (Udgivet som nr. 493 i *Universitets-Jubilæets danske Samfunds Skriftserie*.) ISBN 87-500-2556-2. Det icke kanoniserade tyska helgonet Mechtild av Hackeborn (1241–1299) hör till en grupp av kvinnliga mystiker verksamma vid cistercienserklostret Helfta i Tübingen. Hennes uppenbarelsebok, *Liber specialis gratiæ*, är en ytterst suggestiv, färgrik allegori där höjdpunkten utgörs av extasen vid själens förening med Gud. Att döma av mängden bevarade manuskript (35 latinska, därtill översättningar till nederländska, tyska, franska, italienska, spanska, engelska och svenska) blev boken mycket populär vid medeltidens slut. Medan det finns en så gott som fullständig svensk översättning, utförd av Jöns Budde 1469, finns det emellertid i dansk språkdräkt endast fem bevarade fragment av Mechtilds bok, alla i danska böneböcker.

I sin bok vill Frederiksen avgöra om de få danska mechtildfragmenten verkligen kan tas som bevis för att *Liber specialis gratiæ* var känd och till en del översatt i Danmark från latin till danska, eller om översättningen till danska har skett via den svenska översättningen. För att kunna besvara denna fråga jämför förf. handskrifterna av de danska fragmenten med handskrifterna av Buddes översättning. I två fall är släktskapet uppenbart (skillnaderna mellan dansk och svensk version är enbart språkliga) och det mesta talar för att den svenska texten är primär i förhållande till den danska. I två andra fall är släktskapet mer diffust, men flera faktorer talar för att de danska texterna har sin utgångspunkt i den svenska texten. I det femte fallet verkar släktskap inte föreligga. Det är emellertid enligt förf. inte nödvändigt att tro att den danska texten är en direktöversättning från Mechtilds bok – snarare rör det sig om en översättning från någon bönbok som utnyttjat Mechtilds text.

C. P.

Topics in Danish Syntax. Udgivet af Finn Sørensen og Lars Heltoft. 111 s. København 1984 (Akademisk Forlag). (Nydanske Studier og Almen Kommunikationsteori 14.) ISBN 87-500-2508-2. Intresset för skandinavisk syntax har i ett internationellt perspektiv växt sig starkt under 1980-talet. Tyvärr har danskan därvid kommit i skymundan – huvuddelen av arbetet har ägnats isländska, norska och svenska. Denna brist på teoretiskt välunderbyggda studier av danskan gör sig särskilt märkbar vid arbetet med jämförande skandinavisk syntax. Det finns emellertid tecken som tyder på att danska forskare nu börjar bli villiga att bidra med danska fakta i den grammatiska diskussionen. Ett exempel på detta utgör den här recenserade volymen, som innehåller tre uppsatser om modern dansk syntax, alla skrivna inom ramen för Chomskys Styrnings- och bindningsteori (GB-teorin). Finn Sørensen ger i den inledande uppsatsen "The Extended Standard Theory. A presentation with reference to topicalization in Danish" en översikt över den teoretiska bakgrunden och visar hur GB-teorin möjliggör en bättre beskrivning av danskans satsstruktur än vad Diderichsens fältteori erbjuder. Bokens andra uppsats, Michael Herslunds "Particles, Prefixes, and Preposition Stranding", innehåller ett intressant försök att relatera vissa fakta rörande verb-

partiklar, prepositionssträndning (det faktum att ledet efter en preposition kan flyttas bort från prepositionen, som i ex. *honom litar jag på*) och förekomsten av en oböjlig relativ partikel (*som* i danskan och svenskan). Danskan står i centrum för Herslunds uppmärksamhet, men han gör hela tiden jämförelser med övriga germanska språk. I den tredje uppsatsen, Henning Nølkes "Clefting in Danish", diskuteras olika sätt att beskriva satsklyvning (emfatisk omskrivning). Med utgångspunkt i danskan visar Nølle på svagheter i de tidigare föreslagna beskrivningarna. Den beskrivning som Nølle själv föreslår är emellertid inte heller den invändningsfri: bl.a. tvingas Nølle att anta att klivna satser i danskan har en annan grundstruktur än motsvarande satser i svenskan.

C. P.

Jens Peter Ægidius, Bragesnak. Nordiske myter og mytefortælling i dansk tradition (indtil 1910). 255 s. Odense 1985 (Odense universitetsforlag). (Odense University Studies in Scandinavian Languages and Literatures vol. 11.) ISBN 87-7492-496-6. När Grundtvig i november-januari 1843-44 höll en rad föredrag för "damer og herrer" över grekiska och nordiska sagor och myter, inledde han en folkrörelse i Danmark vars viktigaste ingredienser utgjordes av det muntliga, det personliga och det mytologiska. Grundtvigs föredrag, som redan 1844 kom ut i bokform med titeln *Bragesnak*, visar bl.a. hur kärleken till den mytologiska forntiden kunde förenas med ett hopp om en kommande nordisk guldålder. Myterna levandegjordes, fick betydelse även för samtidens människor, inte minst p.g.a. den poesi och den kristna etik som Grundtvig fann i dem. Dessutom gav de näring åt nationella strömningar som redan fanns inom borgarklassen och bondeklassen, och inom de kretsar som arbetade för danskheten och det danska språket i Sønderjylland. Ett konkret uttryck tog sig dessa idéer genom grundandet av den första folkhögskolan för vuxen ungdom i Rødding i Sønderjylland. Föredrag om de nordiska myterna blev senare en central del av folkhögskoleprogrammet. I Ægidius bok skildras denna mytologiska folkrörelses bakgrund, blomstringstid och nedgång. En stor del av boken handlar om Grundtvigs egen utveckling; enligt förf. kan Grundtvig ses som en förbindelselänk mellan å ena sidan det filologiska intresset för den nordiska forntiden och detta intresses poetiska utslag (Øhlenschläger), å andra sidan en mycket bredare folklig och muntligt tradition i tal och sång. I en rad avsnitt om de främsta traditionsbärarna bland Grundtvigs lärjungar skildras utvecklingen av denna mytologiska folkrörelse under 1800-talets senare hälft. Förf. beskriver också hur rörelsen avsomnade mot seklets slut, bl.a. under påverkan av kritik från vetenskapligt håll.

C. P.

*

Thorsten Andersson, Västsverige för tusen år sedan. Gammal territoriell indelning i ortnamnsbelysning. 35 s. Göteborg 1984 (Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län). (Kulturhistorisk rapport 15.) ISSN 0280-994-X. Namn-

elementet *härad* hade för tusen år sedan två betydelser i nordiskt språk: 'bygd' och 'administrativt distrikt'. I den senare betydelsen ingår det i s.k. primära häradsnamn. Thorsten Andersson, som tidigare i sin forskning, bl.a. i doktorsavhandlingen Svenska häradsnamn (1965), framgångsrikt särhållit dessa båda betydelser, granskar i föreliggande arbete de halländska och bohuslänska häradsnamnen. Han finner att det sydliga Hallands häradsnamn är primära, namn som *Höks härad* och *Tönnersjö härad* har givits i samband med en administrativ nyindelning. Namn som *Fjäre*, *Viske* och *Himle* var däremot ursprungliga bygdenamn, de har sekundärt försetts med efterleden *härad*. I Bohusläns häradsnamn finner han likaledes gamla bygdenamn i norr, administrativa distriktsbenämningar i söder. Läget kompliceras av den medeltida indelningen i skeppsredor, vilken torde vara yngre än häradsindelningen. Full klarhet i den dansk-götiska häradsindelningens expansion kan enligt förf. först nås, när även de norska namnen på *härad* blivit grundligt undersökta.

Den lilla skriftens innehåll presenterades tidigast av Thorsten Andersson vid en mycket talrikt besökt föreläsning som anordnades av Göteborgs universitet och Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg våren 1984.

S. B.

Lars-Erik Edlund, Studier över nordsvenska Ortsboöknamn. 313 s. Umeå 1985 (Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå). (Skrifter utgivna av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå. Serie B. Namn. Nr 2.) ISSN 0349-0904. ISBN 91-86372-05-X. Materialsamlingen till Lars-Erik Edlunds doktorsavhandling utgavs 1984 under titeln Nordsvenska Ortsboöknamn och anmäldes i ANF 100:182 f. Här föreligger den vetenskapliga bearbetningen av materialet. Dispositionen är klar och överskådlig. Ett avsnitt om terminologi och definitionsfrågor visar att författaren är väl insatt i den västerländska internationella litteraturen i ämnet. I avhandlingens viktigaste del presenteras öknamnen uppdelade i två grupper: namn bildade utifrån föreställningar om ortsbornas olika förhållanden (näringsliv, sociala förhållanden, dialekt o.s.v.) och namn betingade av ett ort- eller inbyggarnamnns form. Vidare dryftas öknamnsvarianter, öknamn i samspel inom ett geografiskt område och Ortsboöknamnen som delar av ett system. I den gedigna avhandlingens slutkapitel diskuteras bl.a. namngivningsmotiv, öknamnselementens betydelse och namnsociologiska frågor.

De folkliga Ortsboöknamnen har – vilket normalt är avsikten med dem – en sällspord förmåga att väcka häftiga känslor hos de berörda. Som motto för avhandlingen anför Edlund det gamla engelska rimmet "Sticks and stones / May break my bones / But names can never hurt me". Hans forskning visar att det kanske hade varit mer motiverat att citera Peter Opies bekanta motrim: "Sticks and stones / Just break my bones / It's words that really hurt me".

B. P.

Gillian Fellows-Jensen, Scandinavian Settlement Names in the North-West. Med dansk resumé. XXII + 455 s. + 1 karta på opaginerad sida. Copenhagen 1985 (C.A. Reitzels Forlag). (Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning. Nr. 25.) ISBN 87-7421-443-8. Denna mäktiga monografi är den tredje de.en i förf.:s undersökningar av nordiska bebyggelsenamn i England. Tidigare arbeten har omfattat namnen i Yorkshire (1972; anmält i ANF 88:256 f.) och East Midlands (1978; anmält i ANF 94:218). Den här anmälda boken har samma uppläggning som tidigare arbeten och omfattar de engelska grevskapen Lancashire, Chesterfield, Cumberland och Westmorland samt, på andra sidan gränsen till Skottland, Dumfriesshire. Endast från Cheshire och Lancashire finns ortnamnen i större omfattning nämnda i Domesday Book (1086), varför förf. har fått utvidga namnmaterialet med alla namn i källor äldre än 1500 – risken att man med förfarandet får med en del namn som inte betecknade bebyggelse under vikingatiden finns givetvis men måste tas. Efter ett inledningskapitel följer ett avsnitt som avhandlar namnen på *-by*. Nästa dryftar namn med andra bebyggelsebetecknande efterleder än *-by* och det följande sådana nordiska bebyggelsenamn som ursprungligen har betecknat naturlokalteter, ägor och artefakter. Slutligen avhandlas i tur och ordning namn på *-tūn*, vilka huvudsakligen är äldre engelska namn som delvis har skandinaviserats, övriga hybrider eller skandinaviserade namn, ortnamnstypernas geografiska fördelning samt metoder för datering av ortnamn och bebyggelse. Bland resultaten kan nämnas att största delen av England måste ha varit bebyggd och uppodlad långt före vikingatiden och att vikingarna övertog redan existerande storgods. I Danelagen blev dessa styckade och delvis överlåtna till danskarna, medan det förefaller som om Westmorland, Lancashire och Cheshire återerövrades av engelsmännen innan vikingarna där fick tid att stycka godsén. I Cumberlands bergstrakter tyder de nordiska bebyggelsenamnen på en viss nordisk nyodling. B. P.

Fortegnelse over stednavne i amterne vest for Lillebælt. Udgivet af Stednavneudvalget. Autoriseret af Ministeriet for kulturelle anliggender. 454 s. København 1985 (i kommission hos C.A. Reitzels Forlag). ISBN 87-7421-460-8. Under medverkan av bl.a. språkforskarna Birte Hjorth Pedersen, Allan Karker och Eva Meldgaard utges nu en andra, avslutande och omfattande del av en auktoriserad förteckning över alla viktigare danska ortnamn (den första, som behandlar amten öster om Lillabælt, kom ut 1978 och finns anmäld i ANF 94:218). Som påpekades i nämnda anmälan är behovet av en liknande namnförteckning stort i Sverige. Att danskarna under loppet av några få år har förmått åstadkomma auktoriserade namnlistor som täcker hela landet manar till efterföljd. De svenska namnarkiven saknar inte kompetens att utföra ett liknande arbete; det är resurserna som saknas. B. P.

Gösta Framme, Ödegårdar i Vätte härad. 308 s., 59 kartor. Göteborg 1985 (Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg). (Skrifter utgivna av

Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg 1.) ISSN 0282-7417. ISBN 91-85470-02-0. Som första arbete i den nya serien Skrifter utgivna av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg föreligger f.d. läroverksadjunkten Gösta Frammes Ödegårdar i Vätte härad. Arbetet rör sig inom samma ämnessfär som Nordiska ödegårdsprojektet men är icke knutet till detta i organisatoriskt hänseende. Boken lämnar viktiga bidrag till kunskapen om de agrarhistoriska förloppen i gränsområdet mellan Sverige och Norge. Det kompletterar även på ett förtjänstfullt sätt Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län, band 20 (Vätte härad), varav första delen kom ut 1943 och andra delen 1958.

Bland resultaten kan nämnas, att den medeltida agrarkrisen och ödeläggelsen drabbade både gamla och unga bebyggelser, både stora och små gårdar och slutligen bebyggelser såväl på slätterna som i skogsbygden och i skärgården. Hårt drabbades kronojord och kyrkojord, lindrigare skattejord och framför allt frälsejord. Förf. följer i detalj hur ödegårdar åter togs i bruk, blev sammanslagna eller inlemmade i andra brukningsenheter. S. B.

Göran Hallberg, Ortnamn på Öland. 155 s., 1 karta. Stockholm 1985 (AWE/Gebbers). ISBN 91-20-07049-7. Den hittillsvarande litteraturen om de öländska ortnamnen är inte särskilt stor. Sammanhängande översikter ges egentligen endast i Ivar Modéers artikel i Svensk Uppslagsbok² och av Nils Torsund i Öland 2 (1949). Enskilda namn eller namngrupper har behandlats av forskare som Hjalmar Lindroth, K. G. Ljunggren, Ivar Lundahl, Gunnar Pellijeff, Christer Platzack, Jöran Sahlgren och Nils Ödeen. I arbetet Öländskt och uppsvenskt (1962) har Sigurd Fries satt in de öländska ortnamnen i ett större kulturhistoriskt sammanhang.

Först med Göran Hallbergs bok Ortnamn på Öland ges en på en gång fyllig och översiktlig framställning av de öländska ortnamnen. Den populära karaktären hos den bokserie, vari arbetet ingår, har gjort att förf. måst undvika diskussioner för och emot olika teorier och likaså avstå från källhänvisningar.

Boken pryds av ett antal vältagna fotografier. Krönikören hade gärna sett att översiktskartan på omslagets insida kunnat kompletteras med detaljkartor; nu tvingas den intresserade läsaren att ha en kartbok tillhands vid läsningen.

Ett avsnitt hade kunnat utformas med något större klarhet, nämligen framställningen om den äldre öländska häradsindelningen och dess utveckling. Detta förtar dock inte det goda helhetsintrycket av boken. S. B.

Kåre Hoel, Studier over bustadnavn fra Østfold. 283 s. Oslo-Bergen-Stavanger-Tromsø 1985 (Universitetsforlaget). (Skrifter frå Institutt for namnegransking, Universitetet i Oslo. 4.) ISBN 82-00-07557-5. Rubricerade arbete är frukten av ett omfattande arbete på att revidera Oluf Ryghs Norske Gaardnavne I, Smaalenenes amt. Kåre Hoel, som är ansvarig för revisionen,

framlägger i bokform 36 namnstudier. Han har vid sin omtolkning av namnen företagit egna fältstudier och uppteckningar och han behandlar kritiskt vissa av de nya tolkningsförslag som framkommit under 1900-talet.

Åtskilliga av de behandlade ortnamnen är av direkt intresse för forskare, som arbetar med namngods från Norges grannländer. Namnet *Målen*, som Rygh lämnade oförklarad, antages t.ex. innehålla samma ordstam som det sydsvenska *Målen* och de många sydsvenska namnen på *-måla*. På goda grunder avvisar Hoel dock Ödeens tanke att *Målen* i Skiptvet i Østfold skulle vittna om en småländsk inflyttning. Tanken att namnet *Bøen*, betecknande gårdar i Aremark, Østfold, skulle innehålla äldre *-vin* avvisas likaså. När förf. behandlar namnet *Kjellerød* kommer han in på den tvistiga frågan hur ett äldre *Ketilsrudh* kan ha förlorat *-s-* i kompositionsfogen. Tankar har framkastats att *Kjellerudh* skulle kunna innehålla kompositionsform av subst. *kelda* 'källa', men förf. drar fram flera paralleller till det antagna *s-*bortfallet i ett *Ketilsrudh*.

Flera av namnstudierna illustreras med kartor.

S. B.

Simon Johansson, Jordnära. Tavelsjö-bygden under fyra sekler. 98 s. Umeå 1984 (Johan Nordlander-sällskapet). (Skrifter utgivna av Johan Nordlander-sällskapet. Nr 7.) ISSN 0348-6664. Före skoldirektören Simon Johansson har i boken *Jordnära* i koncentrerad form meddelat resultaten av sina forskningar rörande Tavelsjöbygden i äldre tid. Med Tavelsjöbygden förstås i detta sammanhang Tavelsjö församling i norra delen av Umeå socken. Till denna församling hör byarna Haddingen, Kroksjö, Långviken, Mickelsträsk, Ytterrådö och Tavelsjö. Speciell uppmärksamhet ägnas åt byarna Långviken och Tavelsjö.

Undersökningen är främst av ekonomisk-historisk natur. Förf. visar att bygden var odlad redan under äldre järnåldern men att spåren av mänsklig verksamhet under perioden 400–800 e. Kr. är svaga. En kraftig ökning av odlingsverksamheten har skett under vikingatiden, medan de två sista århundradena av medeltiden visar avmattning i jordbruk och boskapsskötsel. Förf. studerar sedan ganska detaljerat konjunkturernas svängningar i bygden fram till omkring 1870. Krigens och missväxtårens följder redovisas vid sidan av folkökningar i samband med hemmansklyvning, avvitrning, storskifte och laga skifte.

Detaljundersökningar som denna är väsentliga för angränsande vetenskaper som ort- och personnamnsforskning och har mer än lokalhistorisk betydelse.

S. B.

Nordiska namnstudier. Festskrift till Harry Ståhl 22 september 1985. 430 s. Uppsala 1985 (Lundequistska bokhandeln). ISBN 91-85352-11-X. Den festskrift som tillägnades prof. em. Harry Ståhl på hans 80-årsdag är till både omfång och innehåll ett betydande arbete. De ingående uppsatserna kommer även att införas i årg. 73 (1985) – 75 (1987) av *Namn och bygd*.

Festskriften har redigerats av prof. Thorsten Andersson, som samtidigt efterträder Harry Ståhl som huvudredaktör för Namn och bygd.

Huvuddelen av uppsatserna, som praktiskt taget alla har anknytning till ortnamnsforskningen, utgöres av namntolkningar. Kvaliteten på uppsatserna är genomgående mycket hög. Särskilt intressant har krönikören funnit Olav Ahlbäcks försök att tolka det åländska sockennamnet *Jomala* som ett nordiskt, germanskt namn. Det kan enligt Ahlbäck innehålla det i västnordiskan välbekanta *jör* 'häst' och det i svenska och finländska dialekter likaledes välkända *mal* 'stenbunden grusjord, grusig strand'. Flertalet forskare har tidigare velat spåra finskt språkgods i namnet, och frågan har väl ännu knappast fått sin definitiva lösning.

En uppsats av Allan Rostvik bär titeln *Kosta, Bofors och Arlanda* med underrubriken Om ortnamn och juridik. Den berör den känsliga frågan om gränsdragning mellan ortnamn och firmanamn; definitionsfrågorna spelar här en stor roll. Den pågående fastighetsbeteckningsreformen behandlas av Leif Nilsson och Eivor Nylund Torstensson, varvid den förre ger en historiebetraktelse och den senare glimtar från det dagliga arbetet.

I flera uppsatser, särskilt den avslutande av Göran Hallberg, framhävs Harry Ståhls stora skicklighet som ortnamnsupptecknare. S. B.

Staffan Nyström, Önamn i Båven. En studie över önamnsskicket i en sörmäländsk insjö. 120 s., 2 kartor. Uppsala 1985 (Lundequistiska bokhandeln). (Folklivsskildringar och bygdestudier utgivna av Kungl. Gustav Adolfs Akademien. 11.) ISBN 91-85352-09-8. Sjön Båven, Sörmlands största sjö, är synnerligen rik på öar och holmar; enligt en ofta återgiven ortstradition är dessa lika många som årets dagar. I denna undersökning behandlas 182 öar och ögrupper med sammanlagt 289 namn. Materialet grupperas efter efterlederna (-*holme*, -*ö*, -*skär*, -*grund* etc.). Inom varje grupp presenteras namnen i bokstavsordning, med äldre belägg, sakupplysningar och namntolkningar – dialektuttal meddelas, i grov beteckning och utan upplysningar om accent, endast undantagsvis och i sådana fall då det är av särskild vikt för härledning. Tolkningarna förefaller omdömesgillt och försiktigt gjorda och vittnar om god beläsenhet i den onomastiska facklitteraturen – möjligen hade man dock vid förf.:s uppdelning av förlederna i betydelsekategorier kunnat vänta sig en hänvisning till det system för typindelning av ortnamn som har byggts upp av Kurt Zilliacus. B. P.

Gunnar Pellijeff, Ortnamnen i Norrbottens län. Del 7. Kalix kommun. B. Naturnamn. 209 s. Umeå 1985 (Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå). (Övre Norrlands ortnamn utgivna av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå.) ISSN 0348-7237. ISBN 91-86372-06-8. År 1980 utgav Gunnar Pellijeff en bok om bebyggelsenamnen i Kalix kommun (se därom bl.a. ANF 96, s. 228) och nu föreligger av hans hand ett arbete om naturnamnen i samma kommun. Ordet *naturnamn* fattas här i mycket vid bemär-

kelse; det får täcka icke blott namn på rena naturformationer utan även namn på odlingar såsom åkrar, ängar och rövningar (ägonamn) och namn på bodar, broar och vägar etc. (artefaktnamn).

Förf. har givetvis utnyttjat det befintliga kartmaterialet, men huvudkällan har varit det stora, i dialektform upptecknade namnmaterialet från de två stora socknarna Nederkalix och Töre. Inom materialet har ett urval gjorts; allt som allt finns från området c:a 15.000 belägg på naturnamn.

Pellijeff framlägger namnmaterialet efter enkla, klara linjer. Bokens huvuddel upptages av en alfabetisk namnförteckning med läges-, uttals- och källuppgifter samt tolkningar. På ett diskret sätt antyder förf. stundom att förklaringsägnen kan ha kommit in i materialet; sådana är oundvikliga vid naturnamnsuppteckningar. En och annan inkonsekvens har insmugit sig i tolkningarna och sammanställningarna.

Den alfabetiska sviten kompletteras med ett huvudledsregister, en huvudledsgruppering och en redogörelse för huvudledsfrekvenser. Frekvensberäkningarna bygger endast på det urval av namn som gjorts i det rika primärmaterialet. Ett kort kapitel, betitlat Särskilda namnbildningar, avslutar boken. S. B.

Regional and social variation in nordiskt personnamnsskick. Handlingar från NORNA:s tionde symposium i Umeå 3-5 maj 1983. Redigerade av Sigurd Fries [och] † Roland Otterbjörk. 201 s. Uppsala 1985 (NORNA-förlaget). (NORNA-rapporter 29.) ISSN 0346-6728. ISBN 91-7276-028-1. Vid personnamnssymposiet i Umeå 1983 hölls inalles 16 föredrag. Samtliga återfinns i den rapport som offentliggjordes 1985. Diskussionen kring de enskilda föredragen blev ofta livlig. Det har dock lyckats utgivarna att med få ord återge det väsentligaste i debattinläggen.

Regional variation föreligger i det nordiska personnamnsskicket icke blott mellan de olika länderna utan även inom dem. Social variation möter likaså, detta icke blott i de gamla ståndssamhällena utan även i våra dagars utjämnade samhällen. Vid symposiet berördes regional och social variation såväl i nutid som i äldre tid, förnamn och efternamn behandlades lika väl som icke-officiella namn, och både mäns och kvinnors namn diskuterades. Intressant är att iakttaga, i hur olika utsträckningar man i de nordiska länderna söker normalisera eller reglera namngivningen. Hos den namngivande befolkningen är uppfinningsrikedomen mycket stor; lagstiftarna konfronteras ofta med säregna konsekvenser av sitt välmenta nit. I rapporten från symposiet belyses såväl namnbruk som regelsystem, öppna och dolda. S. B.

Raija Sandström, Finska och icke-finska tillnamn i Nedertorneås kyrkböcker på 1800-talet. XVIII + 266 s. Umeå 1985 (i distribution hos Institutionen för nordiska språk, Umeå universitet). (Anthroponymica Suecana. 11.) ISSN 0402-5822. ISBN 91-7174-190-9. I sin kärna är denna doktorsavhandling en kvantitativ analys av tillnamnen hos personer äldre än 20 år i Nedertorneå

församling åren 1825, 1846, 1865 och 1886, men det kapitel – det åttonde – där denna huvudfråga behandlas föregås av omfångsrika och inte helt lättöverskådliga avsnitt om forskningshistorik, terminologi, befolkningsutveckling, materialkällor samt finsk (och i någon mån svensk) personnamnshistoria. Avhandlingens huvudresultat i form av iakttagna förändringar i relationen mellan finska och icke-finska tillnamn och dessa förändringars förhållande till befolkningsutvecklingen är säkert oantastbara, men man hade önskat en mer kritisk inställning till de många citerade auktoriteterna och en hårdare sovring i framställningen. Skildringen av förf.:s mödor och misslyckanden med avgränsningsproblem o.d. hade t.ex. med fördel kunnat skäras ner betydligt.

B. P.

Stednavne i brug. Festskrift udgivet i anledning af Stednavneudvalgets 75 års jubilæum. With English Summaries. Redigeret af Bent Jørgensen. 274 s. København 1985 (C.A. Reitzels Forlag). (Navnestudier udgivet af Institut for navneforskning nr. 26.) ISBN 87-7421-449-7. Den 13 juli 1910 tillsatte det danska ecklesiastikdepartementet Stednavneudvalget, vilket alltså kunde fira sitt sjuttiofemårsjubileum 1985. Det skedde bl.a. med utgivandet av denna festskrift, som belyser olika delar av arkivets verksamhetsområden. Renodlat språkhistoriska ortnamnsstudier har åstadkommit av Gordon Albøge (Limfjorden og Kattegat. Bestemt og ubestemt form i stednavne), Vibeke Dalberg (Gudenåtypen versus Gern Å-typen. Til spørgsmålet om epexegese i danske naturnavne), Bent Jørgensen (Brug af navne til gader) och Lis Weise (Et gammelt suffiks i moderne stednavneformer). Fritz Buchwaldt skriver om namnen på den danska generalstabskartan och Robert B. Fixen om postväsendet och ortnamnen. Namnvårdsproblem diskuteras bl.a. av Allan Karker (Stednavnene og den almindelige danske retskrivning), Christian Lisse (Stednavne i skrift og tale) och Birte Hjorth Pedersen (Stednavneudvalgets arbejde med stednavneretsskrivning. Arbejdsgang og udvikling gennem 75 år). Ortnamn och språkkontakt behandlas av Birgit Christensen (Gadeskilte og gadenavne i Tønder), Göran Hallberg (De halländska ortnamnens övergång från dansk till svensk skriftspråksnorm), Bortolv Helleland (Norske stadnamn på dansk – danske stadnamn på norsk), Inge Kleivan (Debat og sprogbrug i forbindelse med dobbelte (danske og grønlandske) stednavne i Grønland), Bengt Pamp (De skånska ortnamnens övergång från dansk till svensk riksspråksnorm) och Robert Petersen (Danske stednavne i Grønland). Personnamnsaspekter dominerar i de två bidragen av Eva Villarsen Meldgaard (Rapport om Danmarks eftermiddelalderlige personnavneordbog) och John Kousgård Sørensen (Stednavne som efternavne). Slutligen skildrar Inge Wohlert Stednavneudvalgets verksamhet från 1960, då dess femtioårsjubileum firades, fram till 1985.

B. P.

Harry Ståhl, Ortnamn i Västmanland. 130 s., 5 kartor. Stockholm 1985 (AWE/Gebbers). ISBN 91-20-07021-7. Centrala Svealand har fått en länsin-

delning, som starkt avviker från den äldre landskapsindelningen. Västmanlands län omfattar icke västra delen av landskapet Västmanland – detta tillhör Örebro län. Däremot inrymmer Västmanlands län en del av det gamla landskapet Uppland.

De västmanländska ortnamnen har hittills främst behandlats i smärre uppsatser rörande enskilda namn eller namntyper. Störst insatser har Harry Ståhl gjort med en rad uppsatser, bl.a. Norbergsbygdens ortnamn (i: Norberg genom 600 år, 1958), Om ortnamn kring Kolbäcksån (i: Vi på Wirsbo, 1957) och Västeråstraktens ortnamn (i: Västerås genom tiderna 1, 1956).

Med hänsyn till natur- och kulturgeografiska fakta kan Västmanland indelas i tre områden: herrgårdsbygden i söder, bergslagen i norr och däremellan den gamla bondbygden. Denna indelning avspeglas tydligt i ortnamnsskatten.

Det är en lång rad centrala onomastiska problem som Harry Ståhl måst taga ställning till i sin bok. Hur skall *tuna-* och *husby-*namnen förstås, hur har *by-* och *sta-*namnen uppkommit? Ståhl iakttar stor försiktighet i sina ställningstaganden.

De enskilda namnens tolkningar framläggs med väl underbyggda motiveringar och under stort hänsynstagande till andra forskares uppfattningar.

En liten randanmärkning må tillåtas. På s. 110 översätter förf. termen *eponym* med *namngivare*. Krönikören har tidigare i olika sammanhang förordat en term *namnlåtare* och vill alltså förordad denna term. (Termen är bildad i analogi med *arvlåtare*.) Termen *namngivare* bör i ortnamnssammanhang reserveras för personer eller myndigheter, som åsätter en geografiskt bestämd lokalitet ett visst namn.

S. B.

Tre kulturer 2. Medlemsbok för Johan Nordlander-sällskapet tillägnad minnet av Roland Otterbjörk 1925–1984. 141 s. Umeå 1985 (Johan Nordlander-sällskapet och Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet). ISSN 0281-9546. Det var tänkt att föreliggande arbete skulle ha utformats till en festskrift till Roland Otterbjörk att överlämnas på hans sextioårsdag i februari 1985. Otterbjörk borttrycktes emellertid några dagar före årsskiftet, och volymen kom i stället att tillägnas hans minne.

Personnamnsforskningen stod i centrum för Otterbjörk under hela hans aktiva forskartid, och han intog en ledande ställning inom svensk personnamnsforskning. Helt naturligt faller huvuddelen av bidragen till minneskriften inom namnforskningen med uppsatser av Gösta Holm, Gunnar Pellijeff, Lena Peterson, Carl-Eric Thors, Thorsten Andersson, Claes Börje Hagervall, Evert Melefors, Agaton Sjölin, Nils Hallan och Bengt Audén. Härtill kommer en dialektologisk uppsats av Karl-Hampus Dahlstedt och en bebyggelsehistorisk av Lennart Andersson.

Författarna har genomgående lyckats hålla en lättillgänglig stil utan att ge avkall på den vetenskapliga kvaliteten.

S. B.

Gudrun Utterström, Släktnamn. Tillkomst och spridning i norrländska städer. 123 s. Umeå 1985 (Skytteanska samfundet, Länsmuseet, Umeå). (Kungl. Skytteanska samfundets handlingar. Acta Regiæ Societatis Skytteanæ. Nr 29.) ISBN 91-86438-02-6. ISSN 0560-2416. Gudrun Utterström fann vid sina personnamnsforskningar tidigt, att bruket av släktnamn inom icke-adliga samhällslager växte fram förhållandevis tidigt i de norrländska städerna. För att ge stadga åt sin undersökning använder hon en enkel och klar terminologi. Med *tillnamn* förstår hon namn som utöver patronymika fogas till en persons förnamn. *Tillnamn* är överordnad term till *släktnamn* och *binamn*; de två senare kategorierna kan i hennes äldre källmaterial inte alltid med säkerhet särhållas.

Gudrun Utterströms källmaterial sträcker sig från c:a 1640 till 1808 och är av skiftande slag: kyrkoböcker, mantalslängder, domböcker, bouppteckningar. Tillnamnen undersöks ur språklig och social synvinkel, och förf. visar att hemortens namn ofta kan spåras i tillnamnen, att enledade tillnamn förekom tidigare än tvåledade, att namn av den senare typen hade högre social status, att övergången från individualiserande binamn till släktnamn kan beläggas alltifrån 1600-talet och att övergången tidigast är belagd inom det burgnare borgerskapet.

Arbetet åtföljs av ett omfattande tabellmaterial som i detalj belyser utvecklingen. Genom tabellerna får läsaren korrektion av en mindre lycklig formulering som återkommer några gånger. "NN skriver sig endast med patronymikon, betecknas endast med patronymikon" o.s.v. Förf. menar, att en person, vars fullständiga namn utgöres av förnamn, patronymikon och tillnamn stundom endast benämnes med förnamn och patronymikon i källmaterialet. Enbart patronymikon förekommer aldrig som personbeteckning, däremot stundom enbart tillnamn.

S. B.

Västergötlands äldre historia. Fakta och hypoteser. 12 inlägg i en aktuell debatt under redaktion av Göran Behre och Erik Wegraeus. 268 s. Vänersborg 1985. (Stiftelsen Älvsborgs länsmuseum, Vänersborg.) ISBN 91-970452-1-7. Den numera herostratiskt beryktade TV-serien "Svearikets vagga" resulterade trots allt i det positiva att intresset för Västergötlands forntid flammade upp och möjliggjorde en till Vänersborg decentraliserad 5-poängskurs med samma namn som den här anmälda boken. Föreläsningarna i kursen, som gavs vårterminerna 1984 och 1985, publiceras där, jämte ett par nya bidrag. Bland författarna kan nämnas Erik Lönnroth (Västergötlands tidiga historia), Björn Ambrosiani (Adams Nordenbild), Klas-Göran Selinge (Västergötland och Mälardalen – vad säger fornlämningarna om historien?), Hugo Karlsson (Om ortnamn i Västergötland), Lars Linge (Det äldre Västergötlands handelsprofil) och Henrik Klackenbergs (Medeltidsstäder i Västergötland). Språkligt intresse har fr.a. de bidrag som kommer in på ortnamnens vittnesbörd. Allt kan dock inte godtas härvidlag. Erik Lönnroth avfärdar i nonchalanta ordalag den samlade nordiska ortnamnsforskningens

bedömning att några förindoeuropeiska ortnamn inte kan påvisas i Norden, och Mac Key hävdar den befängda tesen att namnen på *-röd/-ryd/-rud/-red* innehåller färgadjektivet *röd*, med syftning på rödaktig, järnhaltig jord. Av annan karaktär är Hugo Karlssons redan nämnda utmärkta översikt över de västgötska ortnamnen.

B. P.

Till red. insända skrifter

Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1982, 1983. – Aarhus Universitet. Årsberetning 1984. – Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur. 107:2–3 1985, 108:1 1986. – Danske folkemål. 27 1985. – Études germaniques. 39:4 1984, 40:1–4 1985. – Folkmålsstudier. 29 1985. – Gripla. VI 1984. – Institut for namnegransking (Norsk stadnamarkiv). Årsmelding 1984. – Leuvense Bijdragen. 1–4 1985. – Litteratur, æstetik, sprog. Skriftserie fra Nordisk institut, Aarhus universitet. 3. årgang. Nr 1, 1985. – Michigan Germanic Studies. 11:1 1985. – Middelalderforum. Forum mediaevale 1984:3/4, 1985:1/2, 3/4. – Modern Philology. 82:3–4 1984, 83:1–2 1985. – Maal og Minne 1984:3–4, 1985:1–4. – Namn och Bygd. 73 1985. – Nordlund. 7–9 1985. (Småskrifter från institutionen för nordiska språk i Lund.) – Norsk lingvistisk tidsskrift – NLT. 2 1984. – Norsk stadnamarkiv, se Institutt for namnegransking. – Nysvenska studier. 63 1983. – Onoma. 27:1–3 1983–84. – Rapporter från Språkdata. 20. Språkdata Research Report 1984. – Språk i Norden 1985. Nordisk språksekretariats skrifter. 4. – Språkdata, se Rapporter. – SSD kontakt 1985:1–4. – Sumlen 1984. – Sydsvenska ortnamnssällskapets årsskrift 1985. – Talatrusten 1985.

Ahlbäck, O., Ordbok över Finlands svenska folkemål. H. 4 (band II:1). fabbla-fårskinn. 208 s. Helsingfors 1985. (Forskningscentralen för de inhemska språken. Skrifter. 1.) – Björklund, S., se Levander, L. †. – Gustavson, H., se Klinberg, M. †. – Klintberg, M. † o. Gustavson, H., Ordbok över Laumålet på Gotland. H. 25. Vädja-Övrig. Grammatik. Rättelser och tillägg. Uppsala 1985. (Skrifter utg. genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. D:2.) – Levander, L. † o. Björklund, S., Ordbok över folkmålen i Övre Dalarna. H. 24. Mölig-Nät. Uppsala 1985. (Skrifter utg. genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. D:1.) – Lexikon des Mittelalters. 3:4–6. Sp. 673–1344. München u. Zürich 1984–1985.

Allén, S., se Svenskans beskrivning. – Andersen, A.-C., Bjørhovde, G., Lervik, Å. H. (red.), Oppbrudd. Skrivende kvinner over hele verden. 285 s. Tromsø–Oslo–Bergen–Stavanger 1985. – Andersen, P., se Ejskjær, I. – Andersson, L.-G., se Svenskans beskrivning. – Andersson, T., Västsverige för tusen år sedan. Gammal territoriell indelning i ortnamnsbelysning. 35 s. Göteborg 1984. (Kulturhistorisk rapport. 15.) – Artedi, P., se Peter Artedi. – Bandamanna saga ed. by H. Magerøy. 105 s., 3 kartor. London, Oslo 1981. – Behre, G., se Västergötlands äldre historia. – Bergsland, K., se Riepmočála. – Bibliographie zur alteleuropäischen Religionsgeschichte. 3. Band. 1970–1975. Bearb. von W. Flüchter unter Mitwirkung von T. Wefelmeyer. 658 s. Berlin–New York 1985. (Arbeiten zur Frühmittelalterforschung. Schriftenreihe des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster. 16.) – Bibliography of Old Norse-Icelandic Studies 1979, 1980. 72 s. Copenhagen 1984. – Bjørhovde, G., se Andersen, A.-C. – Blixt, O., Det gamla Grangårde. Arbetsliv och folktradition i en skogsbygd i Västerbergslagen. Boskapsskötsel. 214 s. Uppsala 1985. (Skrifter utg. genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. B:17.) – Bréf Gunnars Pálssonar. I. Texti. G. Sveinsson bjó til prentunar. 503 s. Reykjavík 1984. – Bréf Konráðs Gíslasonar. A. Kristjánsson bjó til prentunar. 299 s. + 4 pl. Reykjavík 1984. – Brendemoen, B., se Riepmočála. – Bull, T., Lesing og barns talemål. 282 s. Oslo 1985. (Tromsø-studier i språkvitenskap bind VII.) – Bøger – planer – mennesker. Det danske Sprog- og Litteraturselskab 1911 – 29. april – 1986 og især 1971–1986. 67 s. København 1986. – Carlé, B., Jomfru-fortællingen. Et bidrag til genrehistorien. 227 s. Odense 1985. (Odense University Studies in Scandinavian Languages and Literatures vol. 12.) – Clover, C. J., se Old Norse-Icelandic Literature. – Contemporary Approaches to Ibsen. Vol. V. Reports from the Fifth International Ibsen Seminar. Munich 1983. Ed. by D. Haakonsen. 273 s. Oslo–Bergen–Stavanger–Tromsø 1985. (Ibsen Year Book [Ibsen-årbooken] 1983/84.) – Dalen, A., Skognamålet. Ein fonologisk analyse. 354 s., 8 kartor. Oslo

1985. (Norske studiar. II. Utg. av Norsk Målførearkiv, Universitetet i Oslo.) – *Dalen, A. o. Hagland, J. R.*, "I det meest upolerede Bondesprog". Tekster på Trøndermål 1706–1856. 179 s. Oslo–Bergen–Stavanger–Tromsø 1985. (Skrifter frå Norsk målførearkiv. XXXVII.) – *De Geer, I.*, Earl, Saint, Bishop, Skald – and Music. The Orkney Earldom of the Twelfth Century. A Musicological Study. 333 s. Uppsala 1985. – Dialekter, ortnamn, personnamn. Folkminnen, folkmusik. Katalog över böcker och skivinspelningar utgivna av DOVA-arkiven. 48 s. Umeå 1985. – *Dickens, C.*, se *Sørensen, K.* – *Düwel, K.*, Das Opferfest von Lade. Quellenkritische Untersuchungen zur germanischen Religionsgeschichte. 213 s. Wien 1985. (Wiener Arbeiten zur germanischen Altertumskunde und Philologie. 27.) – Early Icelandic Manuscripts in Facsimile. Vol. XV. Codex Trajectinus. The Utrecht Manuscript of the Prose Edda. Ed. by A. Faulkes. 22 s., 120 pl. Copenhagen 1985. – *Edlund, L.-E.*, Studier över nordsvenska ortsböcknamn. 313 s. Umeå 1985. (Skrifter utg. av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå. Serie B. Namn. Nr 2.) – *Eifring, H.*, Høy eller stein? Narkotikaslang i Norge. 130 s. Oslo–Bergen–Stavanger–Tromsø 1985. – *Ejskjær, I.* og *Andersen, P.*, Sydsamsisk [I]. Beskrivelse af udtrykssystemet. Ordsamling A–H. 213 s. København 1984. (Udvalg for Folkemaals Publikationer. Serie A. Nr 28,1.) – *Ernby, B.*, Bohuslänska fisknamn. 212 s. Göteborg 1985. – Det europeiske klostervæsen. 119 s. Århus 1985. (Acta Jutlandica. LIX. Teologisk serie. 13.) – *Faulkes, A.*, se Early Icelandic Manuscripts. – *Faulkner, W.*, se *Skei, H. H.* – *Fellows-Jensen, G.*, Scandinavian Settlement Names in the North-West. Med dansk resumé. XXII + 455 s. + 1 karta på opag. sida. Copenhagen 1985. (Navnestudier udg. af Institut for Navneforskning. Nr. 25.) – *Fenger, O.*, se Skabelse. – *Flodell, G.*, Misiones-svenska. Språkbevarande och språkpåverkan i en sydamerikansk talgemenskap. 189 s. Uppsala 1986. (Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 17.) – *Flüchter, W.*, se Bibliographie. – *Fors, H.*, Register till Ordbok över Öre-Långelemålet – en svensk dialekt i södra Lappland. 75 s. Umeå 1985. (Skrifter utg. av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå. Serie A. Dialekter. Nr 6.) – *Forsgren, K.-Å.*, Die deutsche Satzgliedlehre 1780–1830. Zur Entwicklung der traditionellen Syntax im Spiegel einiger allgemeiner und deutscher Grammatiken. 129 s. Göteborg 1985. (Göteborger germanistische Forschungen. 29.) – Fortegnelse over stednavne i amterne vest for Lillebælt. Udg. af Stednavneudvalget. Autoriseret af Ministeriet for kulturelle anliggender. 454 s. København 1985. – Fra Nexø til Saxo. En snes essays af gode læsere udg. ved Det danske Sprog- og Litteraturselskabs 75-årsjubilæum 29. april 1986. 231 s. København 1986. – *Framme, G.*, Ödegårdar i Vätte härad. 308 s., 59 kartor. Göteborg 1985. (Skrifter utg. av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg. 1.) – *Franzén, G.*, Ortnamnen i Östergötlands län. På offentligt uppdrag utg. av Ortnamnsarkivet i Uppsala. Del 17. Skärkinds härad, bebyggelsenamn. 96 s. + 1 karta och opag. innehållsförteckning. Uppsala 1986. (Skrifter utg. genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Ser. A: Sveriges ortnamn.) – *Frederiksen, B. O.*, En dansk Mechtild-tradition? En undersøgelse af nogle gammeldanske bønner. With an English Summary. 180 s. København 1984. (Udg. som nr. 493 i Universitets-Jubilæets danske Samfunds Skriftserie.) – *Fridh, Å.*, Opera minora. XIV + 136 s. Göteborg 1985. (Acta Universitatis Gothoburgensis. Studia Graeca et Latina Gothoburgensia. XLVII.) – *Fries, S.*, se Regional and social variation. – *Gíslason, K.*, se Bré f Konráðs Gíslasonar. – *Granaas, R. C.*, *Knudsen, S.*, *Aasen, E.*, *Aareskjöld, S.*, Kvinnesyn – tvisyn. En antologi om Sigrid Undset. 128 s. Oslo 1985. – *Green, A.*, Dialekter i klasslärarutbildningen. 94 s. Malmö 1984. (Rapport 1. Utvecklingsarbete och fältförsök. Lärarhögskolan i Malmö.) – *Grønstøl, S. B.*, Songen og barnet. Kreativitet og moderskap i konflikt. Tematisk analyse av Solveig von Schoultz sin lyrikk. 78 s. Bergen–Oslo–Stavanger–Tromsø 1985. – *Grönvik, O.*, Runene på Eggjasteinen. En hedensk gravinskrift fra sluttet av 600-tallet. 216 s., därav 12 pl. Oslo–Bergen–Stavanger–Tromsø 1985. – *Hagervall, C. B.*, Ortnamnen i Västerbottens län. Del 14. Vännäs kommun. A. Bebyggelsenamn. 85 s. Umeå 1986. (Övre Norrlands ortnamn utg. av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå.) – *Dens.*, Studier över bebyggelsenamn i Västerbottens län. 4 s. Umeå 1986. –

Dens., Studier över yngre nybyggesnamn i Västerbottens län, särskilt i Vännäs socken. Ett bidrag till en norrländsk bebyggelsenamnsatlas. 73 s. + 5 opag. s. Umeå 1986. (Nordsvenska. Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet. 2.) – *Hagland, J. R.*, se *Dalen, A.* – *Hallberg, G.*, Ortnamn på Öland. 155 s., 1 karta. Stockholm 1985. – *Haugen, E.*, se *Haugen, E. L.* – *Haugen, E. L.*, A Bibliography of Scandinavian Dictionaries. With an Introduction by E. Haugen. xxii + 387 s. White Plains, New York 1984. – *Hellberg, S.*, Sanningen om svenskan. 75 artiklar om vårt språk. 174 s. Göteborg 1984. – Dens., Scandinavian Sentence-types. 104 s. Göteborg 1985. (Färsk forsk. 9.) – Dens., Tysk eller engelsk mission? Om de tidiga kristna lånorden. 9 s. Göteborg 1985. (Färsk forsk. 8.) – *Hellbom, A.*, Medelpads sydgräns. Med huvudvikt på medeltiden och 1500-talet. 80 s. Umeå 1984. (Skrifter utg. av Johan Nordlander-sällskapet. Nr 5.) – *Hellichius, S.*, Yrkesbeteckningar inom hud-, skinn- och läderhantverken i Sverige. En ordhistorisk undersökning. 162 s. Uppsala 1986. (Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 18.) – *Heltoft, L.*, se Topics in Danish Syntax. – History and Heroic Tale. A Symposium. 241 s. Odense 1985. – *Hoel, K.*, Studier over bustadnavn fra Østfold. 283 s. Oslo–Bergen–Stavanger–Tromsø 1985. (Skrifter frå Institutt for namnegransking, Universitetet i Oslo. 4.) – *Hof, S.*, se *Thelander, M.* – *Hofstra, T.*, Ostseefinnisch und Germanisch. Frühe Lehnbeziehungen im nördlichen Ostseeraum im Lichte der Forschung seit 1961. 478 s. Groningen 1985. – *Holm, L.*, Jesper Swedbergs Svensk Ordabok – bakgrund och tillkomsthistoria. 12 s. Uppsala 1986. – *Hovdhaugen, E.*, se Riepmočála. – *Haakonsen, D.*, se Contemporary Approaches to Ibsen. – *Ibsen, H.*, se Contemporary Approaches to Ibsen. – *Jahr, E. H.*, "Har det på tunga". Kort innføring i norske dialekter. 40 s. Oslo 1986. – *Jenstad, T. E.*, Sunndalsmålet. Eit grensemål på indre Nordmøre. 308 s. Oslo 1985. (Norske studiar. IV. Utg. av Norsk Målførearkiv, Universitetet i Oslo.) – *Johansson, I.* och *Sahlquist, Å.*, Korrespondu esperante, skriv brev på esperanto. 128 s. Stockholm 1985 (Posten, brev och paket). – *Johansson, S.*, Jordnära. Taveljö-bygden under fyra sekler. 98 s. Umeå 1984. (Skrifter utg. av Johan Nordlander-sällskapet. Nr 7.) – *Jørgensen, B.*, se Nordisk navneforskerregister. – Dens., se Stednavne i brug. – *Jørgensen, S.*, se Skabelse. – *Knudsen, S.*, se *Granaas, R. C.* – *Kotsinas, U.-B.*, Invandrare talar svenska. 183 s. Malmö 1985. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter. 15.) – Kristen tro i barnlitteraturen. Red. av E. Skeie og T. P. Sætre. 176 s. Bergen–Oslo–Stavanger–Tromsø 1985 (Kristen tro i litteraturen. 2.) – Kristen tro i romanen. Red. av E. Skeie og T. P. Sætre. 116 s. Bergen–Oslo–Stavanger–Tromsø 1985. (Kristen tro i litteraturen. 1.) – *Kristjánsson, A.*, se Bréf Konráðs Gíslasonar. – *Kylstra, A. D.*, se Lyökämme. – *Kågerman, E.*, Plural av neutra på obetonat -e. Obestämd plural hos neutra med avledningsmorfemet -e mellan omkring 1300 och 1750. 187 s. Lund 1985. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A. Nr 36.) – *Laurén, C.* – *Nordman, M.*, Projektet Svenskt fackspråk. Bakgrund, mål och korpus. 22 s. Vasa 1985. – *Lervik, Å. H.*, se *Andersen, A.-C.* – *Liljestrand, B.*, Juttu och sammetsfarmare. Notiser om finlandssvenskt tidningsspråk. 115 s. Umeå 1985. (Nordsvenska. Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet. 1.) – *Lindblad, I.-B.*, Lokalradiospråk. En studie av tre lokalradiostationers sändningar. 210 s. Stockholm 1985. (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 72.) – *Lindow, J.*, se Old Norse-Icelandic Literature. – *Loth, A.*, Den gamle jærtegnsbog om biskop Thorlak. Oversat med indledning og efterord af A. Loth. 72 s. Odense 1984. – *Lundin, P.*, Sanningar och sägner i Ådalsliden. 302 s. [Sollefteå 1982.] (Ådalslidens hembygdsk. II.) – Dens., Sanningar och sägner i Ådalsliden. Tilläggsdel: Källor och register. 20 s. Umeå 1984. (Skrifter utg. av Johan Nordlander-sällskapet. Nr 6.) – *Lyökämme käsi káthehen.* Beiträge zur Sprachkontaktforschung im Bereich des Finnougrischen und des Germanischen. A. D. Kylstra zum 65. Geburtstag. XIX + 199 s. Amsterdam 1985. – *Löfström, J.*, se Svenskans beskrivning. – *Magerøy, H.*, se Bandamanna saga. – *Magga, O. H.*, se Riepmočála. – *Mattisson, A.-C.*, Medeltida nordiska borg- och sätesgårdnamn på -holm. 232 s. Uppsala 1986. (Acta Universitatis Upsaliensis. Nomina Germanica. Arkiv för

germansk namnforskning. 17.) – *Molenaar, H. A.*, Óðinn's Gift. Betekenis en Werking van de Scandinavische Mythologie. 297 + 4 s. Leiden 1985. – *Nordberg, B.*, Det mångskiftande språket. Om variation i nusvenskan. 124 s. Malmö 1985. (Ord och stil. Språkvärdssamfundets skrifter. 14.) – *Nordenstam, K.*, se Svenskans beskrivning. – Nordisk navneforskerregister 1985. Red. af B. Jørgensen. 50 s. Uppsala 1985. (NORNA-rapporter. 30.) – Nordiska namnstudier. Festskrift till Harry Ståhl 22 september 1985. 430 s. Uppsala 1985. – *Nordman, M.*, se *Laurén, C.* – *Nyström, S.*, Önamn i Båven. En studie över önamnsskicket i en sömländsk insjö. 120 s., 2 kartor. Uppsala 1985. (Folklivsskildringar och bygdestudier utg. av Kungl. Gustav Adolfs Akademien. 11.) – Old Norse-Icelandic Literature. A Critical Guide. Ed. by C. J. Clover and J. Lindow. 387 s. Ithaca and London 1985. (Islandica. XLV.) – *Orešnik, J.*, Studies in the Phonology and Morphology of Modern Icelandic. A Selection of Essays. Ed. by M. Pétursson. 227 s. Hamburg 1985. – *Otterbjörk, R.* †, se Regional och social variation. – Dens., se Tre kulturer 2. – *Pálsson, G.*, se Bréf Gunnars Pálssonar. – *Pellijeff, G.*, Ortnamnen i Norrbottens län. Del 7. Kalix kommun, B. Naturnamn. 209 s. Umeå 1985. (Övre Norrlands ortnamn utg. av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå.) – Peter Arte di och Nordmalings flora jämte en levnadsteckning och en utredning om släkten Arctædius. 78 s. Umeå 1985. (Skrifter utg. av Johan Nordlander-sällskapet. Nr 8.) – *Pétursson, M.*, se *Orešnik, J.* – *Ralph, B.*, se Svenskans beskrivning. – Regional och social variation i nordiskt personnamnsskick. Handlingar från NORNA:s tionde symposium i Umeå 3–5 maj 1983. Red. av S. Fries [och] † R. Otterbjörk. 201 s. Uppsala 1985. (NORNA-rapporter. 29.) – Riepmočála. Essays in honour of Knut Bergsland, presented on the occasion of his seventieth birthday. Ed. by B. Brendemoen, E. Hovdhaugen, and O. H. Magga. 222 s. Oslo 1984. – *Sahlquist, Á.*, se *Johansson, I.* – *Sandklef, A.*, Bockstensmannen. Fyndet. Konserveringen. Dateringen. Dräkten. Mannen. Myten. 70 s., 27 bilder. Stockholm 1985. – *Sandström, R.*, Finska och ickefinska tillnamn i Nedertorneås kyrkböcker på 1800-talet. XVIII + 266 s. Umeå 1985. (Anthroponymica Suecana. 11.) – *Sandøy, H.*, Norsk dialektkunnskap. 319 s. Oslo 1985. – *Schultz, S. v.*, se *Grønstøl, S. B.* – *Simek, R.*, Lexikon der germanischen Mythologie. XIV + 525 s. Stuttgart 1984. (Kröners Taschenausgabe. Band 368.) – The Sixth International Saga Conference 28.7–2.8 1985. Workshop Papers I–II. 1103 s. [København 1985.] – Skabelse, udvikling og samfund. En forelæsningsrække red. af O. Fenger og S. Jørgensen. 287 s. Aarhus 1985. (Acta Jutlandica, LX. Samfundsfaglig serie. 16.) – *Skei, H. H.*, William Faulkner: The Novelist as Short Story Writer. 332 s. Oslo–Bergen–Stavanger–Tromsø 1985. – *Skeie, E.*, se Kristen tro i barnelitteraturen. – Dens., se Kristen tro i romanen. – Stednavne i brug. Festskrift udg. i anledning af Stednavneudvalgets 75 års jubilæum. With English Summaries. Red. af B. Jørgensen. 274 s. København 1985. (Navnestudier udg. af Institut for navneforskning nr 26.) – *Strangert, E.*, Swedish Speech Rhythm in a Cross-Language Perspective. 158 s. Stockholm 1985. (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities. 69.) – *Ståhl, H.*, Ortnamn i Västmanland. 130 s., 5 kartor. Stockholm 1985. – Dens., se Nordiska namnstudier. – *Swedberg, J.*, se *Holm, L.* – *Sveinsson, G.*, se Bréf Gunnars Pálssonar. – *Svensen, Á.*, Tekstens mønstre. Innføring i litterær analyse. 272 s. Oslo–Bergen–Stavanger–Tromsø 1985. – Svenskans beskrivning 15. Förhandlingar vid Sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning Göteborg den 11–12 oktober 1985. Utg. av S. Allén, L.-G. Andersson, J. Löfström, K. Nordenstam, B. Ralph. 575 s. Göteborg 1985. – *Svenungsen, N.*, Det Norske Fjeldsprog. 139 s. Oslo 1985. (Norske studiar. III. Utg. av Norsk Målførearkiv, Universitetet i Oslo.) – *Sætre, T. P.*, se Kristen tro i barnelitteraturen. – Dens., se Kristen tro i romanen. – *Söderberg, B.*, Från rytters och cowboys till tjuvstrykers. S-pluralen i svenskan. En studie i språklig interferens. 232 s. Stockholm 1983. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series. 16.) – *Sørensen, F.*, se Topics in Danish Syntax. – *Sørensen, K.*, Charles Dickens: Linguistic Innovator. 176 s. Aarhus 1985. (Acta Jutlandica. LXI. Humanistisk serie. 58.) – *Teleman, U.* (red.), Det offentliga språkbruket och dess villkor i Sverige under

1700-talet. 185 s. Lund 1985. (Nordlund. Småskrifter från institutionen för nordiska språk i Lund. 7.) – *Thelander, K.*, Politikerspråk i könsperspektiv. 182 s. Malmö 1986. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter. 17.) – *Thelander, M.*, Sven Hof's Swanska språkets rätta skrifsätt (1753). Med ordstatistik och flera register i ny utgåva. XIV + 282 s. Uppsala 1985. (Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 16.) – *Topics in Danish Syntax*. Udg. af F. Sørensen og L. Heltoft. 111 s. København 1984. (Nydanske Studier og Almen Kommunikationsteori. 14.) – *Tre kulturer 2*. Medlemsbok för Johan Nordlander-sällskapet tillägnad minnet av Roland Otterbjörk 1925–1984. 141 s. Umeå 1985. – *Undset, S.*, se *Granaas, R. C.* – *Utterström, G.*, Släktnamn. Tillkomst och spridning i norrländska städer. 123 s. Umeå 1985. (Kungl. Skytteanska samfundets handlingar. Acta Regiæ Societatis Skytteanæ. Nr 29.) – *Wefelmeyer, T.*, se *Bibliographie*. – *Wegraeus, E.*, se *Västergötlands äldre historia*. – *Västergötlands äldre historia*. Fakta och hypoteser. 12 inlägg i en aktuell debatt under red. av G. Behre och E. Wegraeus. 268 s. Vänersborg 1985. – *Aareskjold, S.*, se *Granaas, R. C.* – *Aasen, E.*, se *Granaas, R. C.* – *Ægidius, J. P.*, Bragesnak. Nordiske myter og mytefortælling i dansk tradition (indtil 1910). 255 s. Odense 1985. (Odense University Studies in Scandinavian Languages and Literatures vol. 11.)

Andersson, T., Gesunda. (Nordiska namnstudier. Festskrift till Harry Ståhl 22 september 1985.) – *Dens.*, Rekonstruktion in der Onomastik. (XV. Internationaler Kongress für Namenforschung 13.–17. August 1984. Der Eigenname in Sprache und Gesellschaft. I. Vorhandlungen im Plenum herausgeg. von E. Eichler, E. Sass, H. Walther. Leipzig 1985.) – *Benson, S.*, Elias Wessén (1889–1981). (Onoma. 26:1–3 1982.) – *Brennecke, D.*, "Geradezu stossen die Adler". Altnordisches bei Nietzsche. (Nietzsche-Studien. 13 1984.) – *Brylla, E.*, *Alvastra, Saba/Julita* och *Vreta*. Bøjningen av några medeltida klosteramn. (Nordiska namnstudier. Festskrift till Harry Ståhl 22 september 1985.) – *Crozier, A.*, The Scotch-Irish Influence on American English. (American Speech. 59:4 1984.) – *Dalberg, V.*, On Homonymy between Proper Name and Appellative. (Names. 33:3 1985.) – *Ejder, B.*, Gärds härad. Namntolkningar. (Gärds härads hembygdsförening. Jubileumsskrift 1935–1985.) – *Dens.*, Några halländska naturamn. (Nordiska namnstudier. Festskrift till Harry Ståhl 22 september 1985.) – *Dens.*, Om Kristianstads äldsta stadsböcker. (Föreningen Gamla Christianstads årskrift 1985.) – *Dens.*, Om Söderwalls fornsvenska ordbok. En orientering och handling för nyttjare. (Vetenskapssocieteten i Lund. Årsbok 1984.) – *Dens.*, Peter Skautrup. (Vetenskapssocieteten i Lund. Årsbok 1984.) – *Evers, K.*, Vem översatte "Thet Nyia Testamentit på Swensko" 1526? (Svensk Teologisk Kvartalsskrift. 61 1985.) – *Fellows-Jensen, G.*, Place-Name Research in Scandinavia 1960–1982, With a Select Bibliography. (Names. 32:3 1984.) – *Fjellström, P.*, Northern Scandinavian Hunting Culture as Reflected in Mediaeval Records. (Å. Hultkrantz/Ø. Vorren (Ed.), The Hunters. Their Culture and Way of Life.) – *Fries, S.*, Spår av ieur **deru-* 'trä(d)' i nordiska ortnamn? (Beiträge zur nordischen Philologie. 15.) – *Haastруп, N.*, Esrom – et kloster nær ødemarken? (Danske studier 1985.) – *Hagervall, C. B.*, Tre ortnamn på Spöl-. (Tre kulturer 2. Medlemsbok för Johan Nordlander-sällskapet 1985.) – *Hallberg, P.*, A Group of Icelandic "Riddarasögur" from the Middle of the Fourteenth Century. (Les sagas de Chevaliers. Riddarasögur. Congrès tenu en Juillet 1982. Paris 1985.) – *Hast, S.*, Om SAOB:s material. (Nysvenska studier. 63 1983.) – *Hellberg, L.*, "Ingfreds sten" och häradsindelningen på Öland. (Beiträge zur nordischen Philologie. 15.) – *Dens.*, Kommunens och häradernas namn. (Ett stycke Sörmland. Fens kommun i tiden och historien. = Sörmländska handlingar nr 42.) – *Dens.*, *Tibble ~ Tybble*, fsv *Pyk(k)byli*. (Nordiska namnstudier. Festskrift till Harry Ståhl 22 september 1985.) – *Hjorth, P. L.*, Ægget i humlesækken. (Danske studier 1984.) – *Holm, G.*, Familjenamnet Stenmark. (Tre kulturer 2. Medlemsbok för Johan Nordlander-sällskapet 1985.) – *Dens.*, Kritiskt bidrag till läran om nysvenska rikstalspråket. (Festskrift til Einar Lundeby. 3. oktober 1984.) – *Dens.*, Svar till en fanatiker. (Oknytt. Medlemsblad för Johan Nordlander-

sällskapet. 5 1984:3-4.) – Dens., Tre fisknamn: Nors, nättning, ort. (Beiträge zur nordischen Philologie. 15.) – *Jochens, J. M.*, En Islande médiévale: À la recherche de la famille nucléaire. (Annales ESC 1985:1.) – *Jonsson, H.*, Om historisk lexikografi av typ SAOB. (Nysvenska studier. 63 1983.) – *Jørgensen, B.*, Bondens horisont. Stednavne som udtryk for bondebefolkningens omverdensorientering. (Bol og By. Landbohistorisk tidsskrift 1986:1.) – *Karlsson, H.*, Hästnamn under karolinsk tid. (Språk och tradition. Festskrift till Sven Benson.) – Dens., Namn på gruvor och rum vid Stora Kopparberget under 1600-talet. (Nordiska namnstudier. Festskrift till Harry Ståhl 22 september 1985.) – Dens., Om ortnamn i Västergötland. (Västergötlands äldre historia.) – Dens., [Rec. av] Ortnamnsvård och ortnamnsplanering. Handlingar från LMVs symposium i Gävle 18-19.2 1982. (Namn och Bygd. 73 1985.) – *Kornhall, D.*, Balladen om briggen Blue Bird av Hull – hur bör den sluta? (Evert Taube-sällskapets årsskrift 1985.) – *Kousgård Sørensen, J.*, Anders Bjerrum 12. marts 1903-6 januar 1984. (Oversikt over Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Virksomhed 1984-85.) – Dens., Gudhem. (Frühmittelalterliche Studien. 19 1985.) – *Langendonck, W. V.*, Board Meeting of the International Committee of Onomastic Sciences. The Composition of I.C.O.S. (1984). (Onoma. 27:1-3 1983-1984.) – Dens., Pragmatics and Iconicity as Factors Explaining the Paradox of Quantified Proper Names. (Names. 33:3 1985.) – *Moberg, L.*, Väddö. (Ortnamns-sällskapets i Uppsala årsskrift 1985.) – *Nicolaisen, W. F. H.*, Opening Address to the XIVth International Congress of Onomastics at Ann Arbor (1981). (Onoma. 26:1-3 1982.) – Dens., What Crisis in Onomastics? (Names. 32:1 1984.) – *Nielsen, K. M.*, Runen und Magie. Ein forschungsgeschichtlicher Übersicht. (Frühmittelalterliche Studien. 19 1985.) – Dens., Svenskevældet og Haddeby-stene-ne. (Danske studier 1984.) – *Nylund Torstensson, E.*, Ortnamnsvård inom fastighetsbeteckningsreformen. (Nordiska namnstudier. Festskrift till Harry Ståhl 22 september 1985.) – *Olsson, I.*, Psykiatri och lingvistik år 1982. (Nord. psykiatr. tidsskr. 39 1985.) – Dens., SOS för äldre hamnar. (Fornvännen. 80 1965.) – Dens., Är gotländska *tun* 'gårdesgård' inhemskt eller medellågtyskt? (Nordiska namnstudier. Festskrift till Harry Ståhl 22 september 1985.) – Dens., [Rec. av] Bebyggelsers og bebyggelsesnavnes alder. (Fornvännen. 80 1985.) – Dens., [Rec. av] G. Svahnström: Visby under tusen år. (Namn och Bygd. 73 1985.) – *Pamp, B.*, Ten Theses on Proper Names. (Names. 33:3 1985.) – *Salberger, E.*, Två mansnamn i urnordiskan. (Nordiska namnstudier. Festskrift till Harry Ståhl 22 september 1985.) – *Skautrup, P.*, se *Ejder, B. – Strand, H.*, se *Svensson, J. – Strandberg, S.*, Aspen och Aspån. (Julita hembygdsförenings årsskrift 1984.) – Dens., De västgötska sjönamnen *Dättern* och *Ökern*. Hydronymisk ordbildning och namnsemantik. (Nordiska namnstudier. Festskrift till Harry Ståhl 22 september 1985.) – Dens., Gårdnamn på -boda och -bol i Julita socken. (Julita hembygdsförenings årsskrift 1985.) – Dens., Mansnamnen Härsten och Borsten i några svenska bebyggelsenamn. (Ortnamns-sällskapets i Uppsala årsskrift 1985.) – Dens., *Nimmen* och *Karren*. Sörmländska ortnamn med finskt ursprung? (Studier i nordisk filologi. 65. Skrifter utg. av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 517.) – *Svahnström, G.*, se *Olsson, I. – Svensson, J.*, Tidningsspråket och den kvantitativa stilanalysen. Några synpunkter på Hans Strands doktorsavhandling. Nusvenskt tidningsspråk. (Nysvenska studier. 64 1984.) – *Söderberg, B.*, Till tolkningen av några dunkla passager i Lokasenna. (Scripta Islandica. 35 1984.) – *Tjäder, B.*, Neue und alte Überlegungen zum palatalen *r*. (Beiträge zur nordischen Philologie. 15.) – *Wahlberg, M.*, Ortnamn på *Ås(e)*-. (Nordiska namnstudier. Festskrift till Harry Ståhl 22 september 1985.) – *Wessén, E.*, se *Benson, S. – Virtaranta, P.*, Kriterien zur Klassifizierung der Dialekte des Karelistischen. (Dialectologica Uralica 1985.)